

ISSN 1392–8295

UK
Universytet
Humanistyczno - Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2009 Nr. 16 (21) A

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 16 (21) A

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie i

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –

Wydział Humanistyczny w Kielcach

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and

University of Humanities and Natural Sciences Jan Kochanowski Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Referowane i indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

Russian Language, Literature and Cultural Studies

<http://www.russian.slavica.org>

CEEOL (2005)

Central and Eastern European Online Library

<http://www.ceeol.com>

EBSCO (2006)

Humanities International Complete

<http://www.ebsco.com>

Current Abstracts

Humanities International Index

TOC Premier

MLA (2007)

Modern Language Association International Bibliography

<http://www.mla.org/>

Index Copernicus (2008)

Index Copernicus

<http://www.indexcopernicus.com>

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial office

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Redakcja / Edited by

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)

Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)

Jurga Cibulskienė (anglų kalba / język angielski / the English language)

Larisa Lavrinec (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2009

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2009

 REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
 Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios*
redaktorės pavaduotojas
 Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
 Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca*
redaktora naczelnego
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos lingvistikos universiteto profesorė (04H), Baltarusija,
vyriausiosios redaktorės pavaduotoja
 Profesor (04H) Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, Białoruś,
zastępca redaktora naczelnego
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanis-
 tyczny w Kownie, Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w
 Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanis-
 tyczny w Kownie, Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
 Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
 Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
 Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Studijų „La Sapienza“ Romos universiteto profesorius, habil. dr.
 (04H), Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H),
 Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H),
 Rusija
 Profesor (04H) Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedago-
 gicznego, Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H),
 Niemcy

Aloyzas Gudavičius	Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
Laima Kalėdienė	Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja (HP), docentė, dr. (04H), Lietuva Starszy pracownik naukowy (otwarty przewód habilitacyjny), docent w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
Juris Kastins	Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
Asta Kazlauskienė	Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
Jurij Kleiner	Sankt-Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
Aleksandras Krasnovas	VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma- nistyczny w Kownie, Litwa
Jadvyga Krūminienė	VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma- nistyczny w Kownie, Litwa
Irina Külmoja	Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija Profesor Uniwersytetu Dorpackiego, dr hab. (04H), Estonia
Jurgita Mikėlionienė	Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
Gerald E. Mikkelson	Kanzas universiteto profesorius (04H), JAV Profesor (04H) Uniwersytetu w Kansas, USA
Olegas Poliakovas	VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor, Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
Marek Ruzkowski	Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
Yuri Stulov	Europos „Amerikos studijų asociacijos” Baltarusijos filialo prezidentas, profesorius (04H), Baltarusija Profesor (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowa- rzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian University of Linguistics, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Associate Professor (04H), Senior Researcher (habilitation procedure in progress), Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastins	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania

Irina Külmoja	Professor (04H), Tartu University, Estonia
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelson	Professor (04H), the University of Kansas, USA
Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruszkowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus

TURINYS / SPIS TREŖCI

I. DISKURSAS: GENERAVIMO, SUVOKIMO IR POVEIKIO TYRIMO PROBLEMAS

Agnieszka Miksza (Lenkija). The Politics of Reading and Writing. Jeanette Winterson's Dialogue with Herself and the Reader.....	11
Olga Glebova (Lenkija). Recontextualisation as an Interpretive Strategy in Contemporary Novelistic Discourse	19
Wojciech Majka (Lenkija). Understanding as Context for Disclosure	30
Jurgita Vaičėnonienė (Lietuva). Cultural Translation and Linguistic Metaphor: A Case Study of Verbal Metaphor Translation	38
Regina Koženiauskienė (Lietuva). Manipuliacija antraštėmis: teksto ir konteksto opozicija.....	50
Erika Rimkutė, Neringa Pakalnytė (Lietuva). Socialinių reklamų tematika ir kalbinės ypatybės.....	57
Dovilė Vengalienė (Lietuva). The Cultural Aspects of Auto-Ironic Blends Referring to Lithuania and America in News Headlines	73
Solveiga Sušinskienė (Lietuva). Nominalization as a Micro-Structural Item of English Scientific Discourse	84

II. MENINIS TEKSTAS: INTERPRETAVIMO GALIMYBĖS

Ugnius Keturakis (Lietuva). Du keliai į moderniąją nacionalinę kultūrą: V. Kudirka ir J. Baltrušaitis	93
Marek Smoluk (Lenkija). The English Royal Court through the Eyes of Erasmus	105
Ingrida Žindžiuvienė (Lietuva). Location and Space in Don DeLillo's <i>Cosmopolis</i> and Antanas Škėma's <i>Balta drobulė</i>	112

III. ŠIUOLAIKINIAI LIETUVIŲ KALBOTYROS TYRIMAI: LINGVISTINĖS IR EKSTRALINGVISTINĖS PROBLEMAS

Jonas Andrijauskas, Lina Bačiūnaitė-Lužinienė, Vytas Kriščiūnas (Lietuva). The Employment of New Technologies in Diachronic Toponymy	123
Saulė Juzelėnienė, Giedrė Baranauskaitė (Lietuva). Judėjimo ore semantinės grupės raiška	135
Robertas Kudirka (Lietuva). Lietuvių bendrinės kalbos kirčiuotų ilgųjų ir trumpųjų balsių formantinė struktūra	141
Jurga Kerevičienė (Lietuva). <i>Dativus iudicantis</i> in Lithuanian and its Equivalents in English	153
Daiva Aliūkaitė (Lietuva). Bendrinės kalbos vaizdiniai: <i>kvazistandarto</i> problema.....	160

Nijolė Tuomienė (Lietuva). Periferinės Ramaškonių šnektos *a, ia* kamienų daiktavardžių linksniavimas. 188

Rima Bacevičiūtė (Lietuva). Instrumentinio garsų tyrimo kryptys ir problemos lietuvių dialektologijoje202

IV. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

Birutė Briaukienė (Lietuva). „Lietuviškai gramatikėlei“ — 110 metų216

Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva). Jaunųjų Lietuvos tyrėjų lituanistų mokslinis sambrūdis — VU KHF jubiliejinių renginių dalis221

V. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS 226

VI. MŪSŲ AUTORAI 234

CONTENTS

I. DISCOURSE: THE RESEARCH PROBLEMS OF GENERATION, PERCEPTION AND IMPACT

Agnieszka Miksza (Poland). The Politics of Reading and Writing. Jeanette Winterson's Dialogue with Herself and the Reader.....	11
Olga Glebova (Poland). Recontextualisation as an Interpretive Strategy in Contemporary Novelistic Discourse	19
Wojciech Majka (Poland). Understanding as Context for Disclosure	30
Jurgita Vaičenonienė (Lithuania). Cultural Translation and Linguistic Metaphor: A Case Study of Verbal Metaphor Translation	38
Regina Koženiauskienė (Lithuania). The Manipulation of Headlines: The Opposition of Text and Context	50
Erika Rimkutė, Neringa Pakalnytė (Lithuania). Topics and Linguistic Features of Social Advertisements.....	57
Dovilė Vengalienė (Lithuania). The Cultural Aspects of Auto-Ironic Blends Referring to Lithuania and America in News Headlines	73
Solveiga Sušinskienė (Lithuania). Nominalization as a Micro-Structural Item of English Scientific Discourse	84

II. LITERARY FICTION: INTERPRETATION POSSIBILITIES

Ugnius Keturakis (Lithuania). Two Ways Leading to Modern National Culture: Vincas Kudirka and Jurgis Baltrušaitis.....	93
Marek Smoluk (Poland). The English Royal Court through the Eyes of Erasmus	105
Ingrida Žindžiuvienė (Lithuania). Location and Space in Don Delillo's <i>Cosmopolis</i> and Antanas Škėma's <i>Balta drobulė</i>	112

III. CONTEMPORARY RESEARCH INTO LITHUANIAN LINGUISTICS: LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC APPROACHES

Jonas Andrijauskas, Lina Bačiūnaitė-Lužnienė, Vytas Kriščiūnas (Lithuania). The Employment of New Technologies in Diachronic Toponymy	123
Saulė Juzelėnienė, Giedrė Baranauskaitė (Lithuania). The Expression of Semantic Group of Movement in the Air in the Lithuanian and English Languages.....	135
Robertas Kudirka (Lithuania). The Formant Structure of the Accented Long and Short Vowels in the Lithuanian Standard Language.....	141
Jurga Kerevičienė (Lithuania). <i>Dativus iudicantis</i> in Lithuanian and its Equivalents in English	153

Daiva Aliūkaitė (Lithuania). Accuracy of Standard Language Images: the Problem of Quasistandard.....	160
Nijolė Tuomienė (Lithuania). Declension of the <i>ā</i> - and <i>īā</i> Stem Nouns in the Peripheral Ramaškonys Subdialect.....	188
Rima Bacevičiūtė (Lithuania). Tendencies and Problems of Instrumental Analysis of Sounds in Lithuanian Dialectology.....	202

IV. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE

Birutė Briaukienė (Lithuania). 110 Years to “Lietuviška gramatikėlė”.....	216
Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). Young Linguists of the Lithuanian Language Gathering — a Part of Jubilee Events at VU KHF	221

V. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION..... 226

VI. OUR AUTHORS..... 234

I. DISKURSAS: GENERAVIMO, SUVOKIMO IR POVEIKIO TYRIMO PROBLEMOS

Agnieszka Miksza

University of Łódź

Al. Kościuszki 65, 90–514, Łódź, Poland

Tel. +48 42 665 5220

E-mail angiemiksza@tlen.pl

Research interests: contemporary British fiction Jeanette Winterson, Sarah Waters, David Lodge, semiotics, postructuralism.

THE POLITICS OF READING AND WRITING: JEANETTE WINTERSON'S DIALOGUE WITH HERSELF AND THE READER

*This article is an analysis of Jeanette Winterson's texts which present themselves as "writerly texts" (Barthes's notion). Winterson's works *Written on the Body*, *The Powerbook* and *Art&Lies* illustrate the process of reading, which appears to be constant fluctuation between decoding and encoding. In the analyzed novels, the process of reading is usually connected with concepts of corporeality and desire: reading is a parallel to a sexual act. What is more, Winterson deconstructs a traditional romance genre not revealing the narrator's gender and combining different kind of discourses: medical, digital and poetic. The element of storytelling which constantly reappears in Winterson's fiction foregrounds how reality is re-written and re-read. Especially a virtual reality in *The Powerbook* illustrates how the narrators are able to invent and re-think themselves, make themselves textual, rather than physical. At the same time, the reader of these fictional characters becomes the writer: one is able to decide what will happen with the character in the story. Thus, absorbing the text inevitably means being absorbed by it. The novel *Art&Lies* explores being absorbed by texts illustrating this process and also suggesting that the reader should not identify with the text completely, should not seek oneself in it. At the same time, Winterson undermines the notion of autobiography questioning its existence and claiming it to be abstract and impossible. Autobiography, as well as any text, is merely a sea of floating signifiers with no well-defined boundaries of meaning and no definite Truth. Thus, the reader and the author undergo an exchange which, for both of them is transformative.*

KEY WORDS: politics, reading, writing, dialogue, autobiography, reader.

"What presents itself as critical and political judgment and discrimination is often concealing a far more messy and desperate struggle between the text and the reader" (Pearce cited in Grice and Woods). Literary criticism is, in fact, the struggle. Any reader, who approaches a literary text, is immersed in, what Barthes calls, "the sea

of floating signifiers" (Lodge and Wood 2000, p. 146). The reader attempts to get on the shore safely, but instead, s/he drowns. How to avoid drowning? No easy answers to this question can be given. If the answers do appear, they are usually far from being satisfactory. These responses usually result from simplification, familiarization

or “obscuring the emotional experience of reading” (Woods cited in Andermahr 2007, p. 45).

Any of these results would not be applied to, what Ronald Barthes calls, “writerly texts”, texts in which there is no fixed meaning, but the meaning is constructed by the reader. This is, Barthes argues, what distinguishes “works” from “texts”. While works are confined to the signified, texts focus on the signifier and thus, the signified can be produced and re-produced by the reader. This plurality of the literary text makes it not a “product” but a “process”. Text is a signifying field into which we enter. The significance of the author is diminished (Barthes cited in Lodge and Wood 2000, p. 147). Barthes’s theory corresponds to what Jeanette Winterson said about authorship. She underlines the phenomenon of the separateness of one’s own writing from him/herself, she defines her writing as a tool to decode the meaning of the signifiers that surround her. Like Handel, the character from her novel *Art & Lies* (1995), Winterson attempts to “disentangle the meaning of days” (p. 27). However, even if she stresses the therapeutic function of writing, Winterson, at the same time, refuses to perceive one’s text as his/her own. On the contrary, she emphasizes that writing is always “third person – it becomes something which is separate from yourself. It’s no longer you, although it’s generated by you, and when it returns to you it explains things. It explains you to yourself and it explains the world. Books are always cleverer than their authors” (Vintage). Defining the process of writing as always “third person”, Winterson repositions the reader and the writer, the writer’s work is not an integral part of his/her “I”. Her fiction is not “a product”, but a “process” of which the reader is the integral

part. The “writing self” of the author dies and is reborn as the reader.

Jeanette Winterson stretches the language and the narrative to their limits. She plays with storytelling and underlines fictionality of her writing questioning the idea of text as the author’s autobiography. Her novels present tensions between the corporeal and the textual, between body and word. In the books *Written on the Body* (2001), *Art and Lies* (1995) and *Power.Book* (2000) the process of reading is foregrounded and connected with the themes of corporeality and desire. These novels present the text as a body, which is de-objectified and subject to constant deciphering. This process can lead to not only intellectual, but also physical pleasure or pain (Andermahr 2007, p. 71). As Winterson puts it,

A book can separate you from your husband, your wife, your children, all that you are. It can heal you out of a lifetime of pain. Books are kinetic, and like all huge forces need to be handled with care.

But they do need to be handled. The pleasure of a book is, or should be, sensuous as well as aesthetic, visceral as well as intellectual (Winterson 1996 cited in Andermahr 2007, p. 122–3).

In Winterson’s novel *Written on the Body*, the body and the text are metaphors for each other. The novel’s narrative frequently alludes to the idea of these two entities as parallels. The body in this novel is constantly read and re-read, just as the gender of the narrator which is not revealed to the reader. Although the novel appears to follow the conventional romance pattern, the androgyny of the narrator seems to break the convention and play with it. The reader starts reading the novel with a certain “horizon of expectations” (in this case it is the reader’s idea of romance genre and also of gender), which Hans Robert Jauss claims to be shaped by the historical frame of literature as well as the reader’s indi-

vidual experience (Lodge and Wood 2000, p. 111). Both the convention of romance genre and gender stereotypes are subject to constant transformation under the hands of the reader. The truth about the narrator's gender does not exist on the pages of the novel but in each individual reader.

The practice of reading and re-reading is also visible on a more figurative level. Very often in the novel the narrator underlines the fact that the love between him/her and his/her lover is inextricably linked with deciphering each other's bodies; the narrator says, "Your handprints are all over my body. Your flesh is my flesh. You deciphered me and now I am plain to read." (Winterson 2001, p. 106). However, this act of deciphering does not work both ways. The narrator, being a translator from Russian into English is fluent in transforming one sign system into another. But, when it comes to translating her lover's body s/he fails. S/he does not know that her/his lover suffers from leukemia and that her body is in state of decay. S/he proves to be an imperfect reader. However, it is actually reading that saves the narrator. S/he tries to decipher the signifier, "cancer", by reading about it. All medical books s/he reads are treated by the narrator as a point of departure to writing love letters to beloved Louise. Medical terms are filtered through the narrator's love and are rewritten by the narrator. All medical descriptions of body parts help the teller of this story understand what happens with her lover's ill body but they also serve him/her as linguistic means of expression of her/his love and desire. The distance between the reader/writer and language is reduced and the boundaries between these two become blurred.

Descriptions of the narrator reading medical books also reflect the process of

interpretation of the text, of decoding which inevitably leads to another encoding. In Barthes's terminology, it is a writerly approach, perceiving the text as an "event", not an object. The narrator's reading medical books immediately leads to re-writing them into his/her own language, which is similar to translating procedures; she translates "generic into specific" (Andemahr 2007, p. 72). Thus, it appears that it is impossible to forcefully impose the meaning. According to Andemahr, "the narrator allows the free play of signifiers, to resist the translator's urge to pin down the meaning" (2007, p. 73) which is illustrated by the narrator's statement, "I couldn't find her. I couldn't even get near of finding her. It's as if Louise has never existed, like a character in a book. Did I invent her?" (Winterson 2001, p. 189)

Thus, *Written on the Body* portrays many aspects of the reading process and its complexities. Through numerous parallels between text and body, as well as the genderless narrator and rewriting the medical discourse into love discourse, the novel goes outside the traditional frames of the romance genre which is probably an element of the reader's "horizon of expectations". The novel's premise is showing an inadequacy of conventional language of romance in capturing the complexities of love and desire.

In Winterson's next novel, *Power.Book*, similarly to *Written on the Body*, the theme of the unknown gender of the storyteller is explored. This time the storyteller is a novelist who writes a story about being in love with a married woman (again, a similar theme to *Written*). S/he starts e-mailing with a married woman who is also her reader. Soon, the boundary between the story s/he writes and his/her real encounter with the

married woman is blurred. The reader does not know whether what he/she reads is just the narrator's invention or the author's real experience. The reader is supplied with a range of signifiers between which there are gaps to be filled. These gaps are fields in which the real merges with the imagined, as Winterson puts it, "The stories are maps. Maps of journeys that have been made and might have been made. A Marco Polo route through territory real and imagined" (Winterson 2001, p. 78).

The boundary between "reality" and "fiction" is being portrayed as unsteady and as easily, and necessarily, transgressed. This is one of the main wintersonian tropes which first appears in *The Passion* "I'm telling you stories. Trust me", which foregrounds how reality is re-written and re-read. Telling stories in virtual reality is much more common than in any other reality. In this reality each individual has freedom to be somebody else, freedom to be transformed. As the narrator says at the very beginning of her/his love affair with the married woman, "Take off your clothes. Take off your body. Hang them up behind the door. Tonight we can go deeper than disguise" (Winterson 2001, p. 4).

This "taking off one's body" is almost literal. After all, this reality allows for inventing and re-inventing one's identity, "new selves can be fashioned and reproduced at the click of the mouse; identity becomes unfixed and fluid, with the potential for endless proliferation" (Andermahr 2007, p. 77). In fact, cyberspace, as Ginette Carpenter states, "produces both absence and presence: the absence of corporeality is counterbalanced by the presence of a more immediate response" (ibid, p. 78). This immediate response is "going deeper than disguise", *immediacy* combined with

intimacy. While telling the story the narrator receives immediate feedback from the reader, who later becomes her lover (as the story unfolds we are able to discern the narrator's gender). Thus, as Carpenter argues, "the fictional reader becomes a complicit companion in the unfolding of the narrative/s and the material reader is constantly aware of the activity of reading" (Andermahr 2007, p. 76). Thus, similarly as in *Written on the Body*, the stories produced by the writer are, to a large extent, writerly texts, as the reader is aware that she is an element of the story, that she influences the author to the same extent as the author influences her. The dividing line between them is 'the word'. The process of reading and writing proves to be a constant exchange of energy oscillating between pleasures and restrictions, the embodied and disembodied, fiction and reality. Reading allows entry to worlds where new identities and lives can be acquired. All that is needed is imagination and the ability to understand the semiology of language. Only then you can the reader get "the freedom to be somebody else" and he/she can be transformed.

Reading is the process which has a transformative power. It challenges the "I" we lay claim to and throws us into the world of unfamiliarity, of different identities. The reader undergoes the process of "absorption and dispossession" (Bouson 1989, p. 55). As Bouson argues, the reading process involves an immediate fusion with the literary work. Absorbing a literary text inevitably entails being absorbed by it. Quoting after Krieger, Bouson defines the text as "enrapturing aesthetic object" (1989, p. 56). The reader's consciousness is completely filled with the work he/she reads, which, according to Winterson, enables the reader to expand one's vision,

extend one's emotional capacity. However, it is very crucial that the reader, although he/she merges with the work, he/she does not identify with it, does not seek oneself in it. Winterson argues that reading cannot be a self-indulgent process, not a narcissistic exploration of one's own identity, but, instead, entering other realities and other personalities. As Winterson puts it, "When I let myself be affected by the book, I let myself new customs and new desires. The book does not reproduce me, it re-defines me, pushes at my boundaries, shatters the palings that guard my heart. Strong texts work along the borders of our minds and alter what already exists. They could not do this if they merely reflected what already exists" (Winterson 1995, p. 34).

The last quotation may refer to both novels that have already been discussed, and it is also one of the key points of *Art & Lies*. There are many statements in this novel that are Winterson's views on art and the way viewers/readers approach it. What is underlined by Winterson is Otherness of art, that art is "not our mother tongue" but "a foreign city" (Winterson 1995, p. 67). *Art & Lies* is a novel in which the main theme is aesthetics. It is not a human being but Art itself which is the main character embodied by three artists: Sappho, Picasso and Handel. However familiar these names may seem, they are defamiliarized by Winterson. Handel, who was a German-born Baroque composer, is in the novel an opera singer. Sappho, who was an *Ancient Greek* lyric poet, born on the island of Lesbos is in *Art & Lies* also a female poet, however, she lives in the *twentieth century*. Picasso who was a *male* Andalusian-Spanish painter, draughtsman, and sculptor is in this novel a *female* painter. These characters comprise of both cultural heritage and individual

selves who undermine this heritage. They are constructs of identity, mutual consciousness whose identities are dissolved. Sappho, Picasso and Handel constitute the reality of imagination which, according to Winterson, is the only reality of art. All characters of the book are artists, as well as viewers of visual arts (especially Picasso) and readers of literature. Winterson's concern with the reception of painting is especially vivid in fragments of *Art & Lies* about Picasso. In passages devoted to Sappho and Handel, however, the issue of being a reader of literature is highlighted.

In this novel, there are numerous symbols that are expressive of Winterson's views on reading and writing such as the fact that she plays with names which are well-rooted in the cultural heritage. It seems that the signifiers (the names) do not correspond to the signified (the historical figures). Winterson uses this narrative tool to make the reader realize how these names are rooted and stigmatized in his/her consciousness and she attempts to "root them out". The process of defamiliarizing the famous names seems to be in accordance with Michael Foucault's criticism of the phenomenon of identifying the discourse by the author's name, of classifying the work by the author's name and analyzing it on the basis of its author's life. The author, Foucault argues, is not the cause of the text, but both the author and the text being an effect of social and cultural conventions (Lodge and Wood 2000, p. 378). By making Sappho, Picasso and Handel function as constructs of identity rather than flesh and blood characters Winterson, similarly to Foucault, seems to suggest that "the author" is a social construction.

Winterson goes even further in her questioning the authorial function in the reading

process. When she was asked about *Oranges are Not the Only Fruit* (her first novel, with many autobiographical elements) whether this book was her autobiography, she said, “of course it is, and of course, it is not” (Vintage). Winterson undermines the very assumption that it is possible to write one’s autobiography and put it into one’s writing. “There is no autobiography, there is only art and lies” (Winterson 1995, p. 45), says Sappho, the character of *Art & Lies*. It is not a coincidence that Sappho is the one who says that. Winterson underlines that this poet from the times of antiquity is more renowned in our times as a lesbian than a poet. This claim is expressed by her words, frequently repeated in the novel, “Say my name and you say ‘sex’”.

What is interesting about this quotation is its ambiguity. She says this sentence a few times in the novel, in different contexts, so it gains various meanings. ‘Sex’ may mean “making love” or “gender”. Both meanings of this sentence reflect a sexed and gendered attitude to a work of art and its author. In the novel, Sappho deals with both meanings of ‘sex’ in this sentence. She says, “Why do you ask me about my lovers, one, two, twenty?” (Winterson 1995, p. 69). Sappho also complains about the critics who are concerned much more with her sexuality than her poetry. In *Art Objects* Winterson refers to this phenomenon saying that “any discussion of art and the artist, heterosexuality is backgrounded, whilst homosexuality is foregrounded. What the fuck is much more important than how you write. This may be because reading takes more effort than sex. It may be because the word ‘sex’ is more exciting than the word ‘book’”. *Art & Lies* also deals with gendered attitude to the artist, where the binary oppositions man/woman, male/female are arranged in

a hierarchy which gives priority to men in all spheres of life including literature. Sappho says, “Examine a statement: ‘A woman cannot be a poet. What then I shall give up? My poetry or my womanhood? Rest assured I shall let go of one if I am to keep hold of the other. In the end the choice has not been mine to take. Others have made it for me’”. It seems that notions of ‘a poet’ and ‘a woman’ are in a way, contradictory, that one has to be either a woman or a poet, cannot be both. It is obviously a reference to patriarchal literary criticism in which women are victimized or simply ignored as artists. Sappho, is both a poet living in the seventh century and a woman going down the streets of London in the twentieth century, “Sappho, passing through the dark streets, leaving no trace, no footprints, no trace, looks ahead and does not see herself. The history of the future has been written and her work isn’t in it. Where are her collected poems, that once filled nine volumes, where are the same scholarly universities? Sappho (Lesbian c. 600 B. C Occupation: Poet)” (Winterson 1995, p. 60). Sappho leaves no footprints on the streets and her presence is not recognized, which, metaphorically speaking may mean that her poetry leaves no footprints in the volumes of literary history. It is worth mentioning that many of Sappho’s poems have not survived till our times. She appears to be a ghost, not materialized spirit of literary history, but has no right to solid presence in it. Thus, it appears that looking at the artist’s work through her biography (of a woman and as a lesbian) hinders its reception, causes prejudice and makes the very work itself fade away and finally, disappear. But Winterson challenges this biographical approach not only by drawing a boundary between life and art but also by questioning the very possibility of writing one’s autobiography.

Winterson's fiction seems to imply that art does not resemble our world, is not a mirror of our reality, but rather a transparent pane of glass through which we can expand our vision, stretch our "horizon of expectations". Occasionally we can see our own reflection in it, but it is a matter of chance, not the rule. In *Art Objects* Winterson argues that the process of reading resembles the process of falling in love. In both cases there is the infatuation moment, which with regard to reading would be called by Barthes "ravisement" which is the shock of *recognition* and the shock of difference (Lodge and Wood 2000, p. 149). Both these experiences engage the mind, the body and the spirit, and, most importantly, the heart. They challenge solidity and stability of our identity and transform it. They destabilize the self that we consciously or subconsciously want to establish.

This is what Jeannette Winterson's fiction does. It is destabilizing and dangerous.

It is devoid of solidity of the narrative and strings of words that are nothing but floating signifiers with no well-defined boundaries of meaning. The reader and the author undergo an exchange which, for both of them is transformative. The reader approaches the text as a lover's body which is to be deciphered. Reading is intimate and is a complex interaction between the bodily and cerebral. Reading is the process in which we "arrive as ourselves and leave as someone else" (Winterson 2001, p. 4). But the reader, as each lover the reader is possessive, s/he wants to possess the text, translate the text into one's own discourse, make the unfamiliar familiar. But this practice will lead him/her astray. As Professor Bradley states, you can "possess" the world of a work of art completely only if you "enter that world, conform to its laws and ignore for the time the beliefs, aims and particular conditions which belong to you in the other world, reality."

Sources

Winterson, Jeanette. *Art & Lies*. London: Vintage, 1995.

Winterson, Jeanette. *Art Objects: Essays on Art and Effrontery*. New York: Vintage Books, 1995.

Winterson, Jeanette. *The Power.Book*. New York: Knopf, 2000.

Winterson, Jeanette. *Written on the Body*. London: Vintage, 2001.

References

ANDERMAHR, S., 2007. *Jeanette Winterson: A Contemporary Critical Guide*. London: Continuum International Publishing Group.

BOUSON, J. Brooks 1989. *A Study of the Narcissistic Character and the Drama of the Self*. Amherst: University of Massachusetts Press. Available from: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=22996495> [Accessed 16-12-2008].

Jeannette Winterson. Vintage Living Texts. Accessed: 6 December 2008 <<http://www.jeanettewinterson.com/pages/content/index.asp?PageID=210>>

LODGE, D., WOOD, N. 2000. *Modern Criticism and Theory: A Reader*. 2nd ed. Harlow, England: Pearson. Available from: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=59661541>>. [Accessed 16-12-2008].

Agnieszka Miksza

Lodzės universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: šiuolaikinė britų grožinė literatūra, Jeanette Winterson, Sarah Waters, David Lodge, semiotika, postruktūralizmas.

SKAITYMO IR RAŠYMO POLITIKA:
JEANETTE WINTERSON DIALOGAS
SU SAVIMI IR SKAITYTOJU

Santrauka

Šiame straipsnyje analizuojami Jeanette Winterson tekstai, kurie gali būti įvardijami kaip „rašomi tekstai“ (Barthes'o sąvoka). J. Winterson kūriniai „Written on the Body“ („Parašyta ant kūno“), „The Powerbook“ („Galios knyga“) ir „Art&Lies“ („Menas ir melas“) iliustruoja skaitymo procesą, kuris nuolat kinta pereidamas nuo užkodavimo prie iškodavimo. Analizuojamuose romanuose skaitymo procesas yra paprastai susijęs su kūniškumu ir geismu – skaitymas yra prilyginamas seksualiniam veiksmui. Be to, J. Winterson dekonstruoja

tradicinį meilės romano žanrą neatskleisdama pasakotojo lyties ir supindama įvairius diskursus: medicininį, skaitmeninį ir poetinį. Pasakojimo elementas, nuolat atsirandantis J. Winterson kūryboje, atskleidžia, kaip tikrovė perrašoma ir perskaitoma iš naujo. Virtuali tikrovė, aprašoma „The Powerbook“ („Galios knygoje“), rodo, kaip pasakotojai geba išrasti ir permąstyti pačius save, pavirsti teksto dalimi. Tuo pačiu metu šių išgalvotų personažų skaitytojas tampa rašytoju – jis gali nuspręsti, kas atsitiks su pasakojimo personažu. Taigi įsijausti į tekstą neišvengiamai reiškia būti jo įtrauktam. Romanas „Art&Lies“ („Menas ir melas“) nagrinėja, ką reiškia būti tekstų įtrauktam, ir siūlo skaitytojui nesitapatinti su tekstu ir neieškoti jame savęs. Taip pat J. Winterson svarsto autobiografijos sąvoką ir teigia, kad ji yra abstrakti ir neįmanoma. Autobiografija, kaip ir bet kuris kitas tekstas, yra tik daug plūduriuojančių signifikatų, neturinčių griežtai apibrėžtų reikšmės ribų ir tikslios Tiesos. Taigi skaitytojas ir autorius išgyvena pasikeitimus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: politika, skaitymas, rašymas, dialogas, autobiografija, skaitytojas.

Gauta 2009 05 21

Priimta publikuoti 2009 07 10

Olga Glebova

Jan Dlugosz University of Czestochowa

Faculty of Philology and History

Institute of Foreign Philology

Al. Armii Krajowej 13/15

42–200 Czestochowa, Polska

Tel. +48 34 365 6426

E-mail o.glebova@ajd.czyst.pl

Research interests: contemporary English language novel, postmodern theory and fiction, narratology, literary appropriation and adaptation.

RECONTEXTUALISATION AS AN INTERPRETIVE STRATEGY IN CONTEMPORARY NOVELISTIC DISCOURSE

Rewriting canonical works has become so extraordinarily widespread in recent literary productions that appropriation has come to be seen as a leading novelistic genre today. Reinterpretations of canonical texts by means of rewriting reflect the changing social and political circumstances, the interaction between past and present modes of fictional representation as well as the evolution of text comprehension. The article deals with a particular type of rewriting characteristic of contemporary novelistic discourse – that of recontextualisation which uses the categories of time and space as objects of substitution, thus placing the original plot in unexpected frames. The article seeks to account for the proliferation of texts created by means of recontextualisation in contemporary fiction and concentrates on their interpretive (hermeneutic) function, which is double-edged: on the one hand, filling in the lacunae of the original narrative, recontextualisation serves as a strategy of literary exegesis demonstrating shifts in the interpretation of the source text; on the other, by updating the original plot, recontextualisation suggests attitudes towards contemporary experience and provides a commentary on and an interpretation of the social and cultural context in which the rewrite has been produced. The examples of recontextualisation analysed in the article are drawn from contemporary British and American fiction, in particular, Jane Smiley's "A Thousand Acres" (1991); Marina Warner's "Indigo: Or, Mapping the Waters" (1992) and Michael Cunningham's "The Hours" (1998).

KEY WORDS: contemporary English language novel, literary appropriation, recontextualisation, reception theory, narrative non-linearity, parallel narratives.

Rewriting canonical works has become extraordinarily widespread in recent literary productions; in consequence, appropriation has come to be seen as a leading novelistic genre today. One of the most popular types of rewriting is recontextualisation, i.e. placing the original plot in a new spatial and

temporal context – almost invariably more modern context. Examples of recontextualisation can be found both in serious and popular fiction: Jane Smiley's novel *A Thousand Acres* (1991), the 1992 Pulitzer Prize winner, places the action of Shakespeare's *King Lear* in the American Midwest during

the presidency of Jimmy Carter; Will Self's *Dorian* (2002) relocates the Wildean plot in 1980s Thatcherite England; Dean Koontz's *Frankenstein* series (2004–2007)¹ takes place in present day New Orleans; Mary Wings in *Divine Victim* (1992) transposes the action of Daphne du Maurier's *Rebecca* to contemporary Montana, while Maureen Freely's *The Other Rebecca* (1996) updates the 1930s setting of du Maurier's novel to the Great Britain of the 1980s–1990s. Numerous other books can be added to this list.

To describe this type of domain transference different scholars suggest different terms: Jadwiga Ziętaszka's "localisation" (Ziętaszka 1969, p. 141) and Julie Sanders's "cultural relocation" (Sanders 2006, p. 2) underline the obvious motive of this device to bring the old text closer to the readers' frame of reference in temporal, geographic, or social terms with the hopes of making it appeal to a contemporary public. Mark Currie uses "recontextualisation" as a very broad cultural term to describe one of the dominant tendencies of postmodern culture – the "impatience" of postmodern narrative "to resurrect the past and reinstall it in the present" (Currie 1998, p. 98). Gérard Genette in *Palimpsests* (1997) proposes the term "diegetic transpositions" to denote transformations of prior narratives which transpose the plot to another diegesis (i.e. to another spatial-temporal universe) and contrasts them to pragmatic transpositions, which only modify actions and events of the original narrative. Genette discusses several varieties of diegetic transpositions: 1) naturalisation – transposing the action of

the original text to another country and giving characters a different national identity; 2) updating (diegetic modernisation) – placing the original plot in the modern context (Genette also calls this device a "movement of proximation" (Genette 1997, p. 304)); 3) archaisation (a less frequent device than updating) – placing the original plot in the context of a previous epoch.

Additionally, there are rewrites which mingle different historical periods: characters may leave their diegesis to find themselves in a different one, as, for example, in Mark Twain's *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* (1889) and its rewriting by Marianne Mancusi – the novel *A Connecticut Fashionista in King Arthur's Court* (2005), which reworks Twain's original in the genre of chick lit simultaneously changing the sexual identity of the main character. Other examples are Brian Aldiss's *Frankenstein Unbound* (1973), in which a twenty-first-century American scientist finds himself in nineteenth-century Switzerland, where he encounters Mary Shelley and a "real" Frankenstein, or Jasper Fforde's *The Eyre Affair* (2001), with the heroine travelling freely between her world (an alternative 1985) and the world of the original *Jane Eyre*. There are also rewrites which are constructed as two (or more) parallel narratives occurring in different temporal zones: the events and characters of one of these narratives are identical to those in the precursor text while the events and characters of the other narrative(s) are not identical but isomorphic, as in Michael Cunningham's triple time-scheme novel *The Hours* (1998) which transposes the plot of Virginia Woolf's *Mrs Dalloway* to 1990s New York City juxtaposing it with two other narratives (one set in 1923 and the other in 1949) or in Marina Warner's *Indigo: Or,*

¹ Dean Koontz's *Frankenstein* series consists of three novels: *Prodigal Son* (2004), co-written with Kevin J. Anderson; *City of Night* (2005) and *Dead and Alive* (2007), both co-written with Ed Gorman.

Mapping the Waters (1992) which rewrites Shakespeare's *The Tempest* interweaving two time zones – the seventeenth century and the twentieth century.

In Borges's story "Pierre Menard, Author of the *Quixote*" the narrator speaks disparagingly about recontextualisations referring to them as "those parasitic books that set Christ on a boulevard, Hamlet on La Cannabière, or don Quixote on Wall Street" (Borges 2000, p. 36). He considers them to be "pointless travesties," which are "good for nothing but occasioning a plebeian delight in anachronism or (worse yet) captivating us with the elementary notion that all times and places are the same, or are different" (ibid.). In this connection, the following questions arise: How can we account for the proliferation of recontextualisations today and how should we treat such literary productions? Are all updatings of canonical works only dull and vulgar repetitions, "punctual and candid rediscovery of the wheel" (Gauer 2001)? This paper seeks to answer these questions by looking at the functions of recontextualisations in contemporary literary discourse from a position of reception aesthetics and postmodern theory.

Recontextualisations, like other rewrites, represent a strikingly unconventional form of feedback in literary discourse when a reader's response becomes verbalised taking shape of a new imaginative text derived from a precursory literary work. Usually, readers' responses to literary texts are imperceptible and indefinable, as in most cases they are represented by purely mental acts. Rewrites provide a unique model of the productive, or creative, reception of a literary text when the reader happens to be a writer in his/her own right – the term "creative reader" has been proposed to denote such

a reader (Abramovskikh 2006). Rewrites help us understand things ungraspable in an ordinary act of reading; they reveal how creative readers understand and respond to a narrative, and how a particular reading of a canonical text is determined by the new ideological matrix and protocols of reading.

Recontextualisations, engaging in an open dialogue with preceding texts, almost in a literal sense exemplify the Bakhtinian idea of the dialogic nature of literary discourse with its concept of reconceptualisation (refraction). In "Discourse in the Novel," Bakhtin emphasises the significance of the socio-historical context in interpreting the inherited tradition by pointing out that the analysis of novelistic discourse can be productive only on condition it takes into account the social stratification of language, i.e. the distribution of all the ideological voices characteristic of a given historical moment. In the course of time, this "environment of social heteroglossia" (Bakhtin 1981, p. 292) changes, which leads to the reinterpretation of classic novels (for example, a comic character may come to be read as a tragic one and vice versa). According to Bakhtin, the process of refraction is inevitable and productive in the historical development of novelistic discourse, because it brings out the semantic potential present in classic works. Each historical period refracts canonical works in its own way, thus the historical life of classic novels is an ongoing process of their socio-ideological reconceptualisation. For Bakhtin, there is not either the first or the last word in the dialogic context of literary discourse. There are huge, endless masses of forgotten senses – those born in the dialogue of the past centuries, but at certain moments in history, they will be retrieved and will

revive in a new context. As Bakhtin puts it, “There is nothing absolutely dead: every sense will celebrate its own renaissance” (Bakhtin 1989, p. 531, trans. O.G.).

In the light of the Bakhtinian dialogic theory of literature, recontextualisation can be understood as a specific but logical and expedient outcome in the development of literary discourse; the value of recontextualisations lies above all in their ability to display mechanisms of refraction as well as demonstrate the impact of the changing ideological environment on the interpretation of canonical texts. However, Bakhtin also warns against a type of distorting and vulgarising reconceptualisation, which, for example, may turn a polyphonic character into a flat and monophonic one; in Bakhtin’s opinion, this happened to the character of Lensky in Tchaikovsky’s opera *Eugene Onegin*: the weakening of the original parodic content present in Pushkin’s poem led to the banal “serious” interpretation of this character which appealed to bourgeois tastes.

Both Borges and Bakhtin see the reader as a kind of rewriter, since the act of reading crosses a given text with a fresh inscription. They both endorse the idea that shifts in understanding and receiving works of art are historically determined and inevitable, that the reception of every work is coloured by the practical and spiritual experience of a new generation of readers, and that a classic work can take on quite unexpected meanings and associations which were not evident before. In the words of Borges’s narrator, “The Cervantes text and the Menard text are verbally identical, but the second is almost infinitely richer. (More *ambiguous*, his detractors will say – but ambiguity is richness)” (Borges 2000, p. 40, original emphasis). However, in contrast to Bakhtin, for whom the device of recontextualisation

does not seem to possess any intrinsic negative or positive value, Borges sees it entirely in a negative light, only as a tool employed to create “pointless travesties.” What Borges’s polemic criticism of recontextualisation aims at is primarily to enhance the idea that any text is updated anyway in a new historical environment, so any artificial updating is superfluous.

The idea of the endless possibilities of interpretation has been commented on and further developed by other reception theorists. Wolfgang Iser, who introduced the term gap to indicate the fundamental asymmetry between text and reader, stated that “one text is potentially capable of several different realisations, and no reading can ever exhaust the full potential, for each individual reader will fill in the gaps in his own way, thereby excluding the various other possibilities; as he reads, he will make his own decision as to how the gap is to be filled. In this very act, the dynamics of reading are revealed. By making his decision, he implicitly acknowledges the inexhaustibility of the text; at the same time it is this very inexhaustibility that forces him to make his decision” (Iser 1974, p. 280).

It follows then that one of the most important functions of recontextualisation is the interpretive (hermeneutic) function, which is double-edged: on the one hand, filling in the lacunae of the original narrative, recontextualisation serves as a strategy of literary exegesis demonstrating shifts in the interpretation of the source text in new historical and cultural circumstances; on the other, by updating the original plot, recontextualisation suggests attitudes towards contemporary experience and provides a commentary on and an interpretation of the social and cultural context in which the rewrite has been produced.

To illustrate a creative reader's individual strategy of selecting and filling in a preceding text's areas of uncertainty, I will briefly discuss Jane Smiley's novel *A Thousand Acres* – a recontextualisation which can be classified as both naturalisation and modernisation, since it places the action of Shakespeare's *King Lear* in Iowa in 1979 and gives the borrowed characters autonomous identities: Lear becomes Larry Cook, the aging patriarch of a farming family, who decides to divide the 1000 acres of his farm among his three daughters – Ginny, Rose and Caroline (Shakespeare's Goneril, Regan and Cordelia, correspondingly). The glaring gap in the original narrative which provoked a contemporary writer's creative response to Shakespeare's tragedy is lack of motivation for the sisters' actions. As Jane Smiley suggested in an interview, her retelling of Shakespeare's play began with the desire to comprehend the actions of the two "evil" sisters (cited in Long 2001). Interestingly, this gap has been identified and commented upon by other readers as well. Akira Kurosawa said once that what had always troubled him about *King Lear* was that Shakespeare gave his characters no past (Kurosawa's *Ran*: wikipedia). Marilyn French in her book *Shakespeare's Division of Experience* (1993) points out that there are items which, if developed or described differently, would paint Goneril and Regan in slightly less vile colours, would offer at least ambivalence. At the beginning of the play Lear is arrogant, rash, and wilful; it is clear Cordelia has been his favourite, but he banishes her. How, then, has he treated Goneril and Regan all these years? Can their dislike for him be extenuated? But these questions are not permitted within the terms of the play (French 1993, p. 238–239).

Contrary to Shakespeare's tragedy,

which presents the events from Lear's moral perspective, the tragic disintegration of the Cook family is shown through the lens of Larry's eldest daughter Ginny, who is also the narrator throughout the whole novel. Offering an alternative point of view, Smiley refocuses the moral centre of Shakespeare's drama and deconstructs the traditional discourse in which the perspective of the father-patriarch is the centre of history. Ginny's retrospective confessional narration reveals the family secret and explains the characters and behaviour of the two elder sisters by dysfunctional familial relationships: the father's violence and sexual exploitation of his daughters. Significantly, some psychoanalytic interpretations of Shakespeare's plays have noticed the presence of incestuous feeling in a Shakespearean father and have taken Lear's need for a chaste constant woman to transform him from a legitimate man into an integrated man as another example of such feeling (Melchiori 1960). Ginny's first person narration creates the situation of intimacy and mental access for readers and positions them within "the sympathetic modality of identification" (Jauss 1982, p. 159). Smiley's rewriting exemplifies a mechanism of reconceptualisation which Genette calls "revaluation": investing a character with a more significant and/or more attractive role in the value system of the adaptive text than was the case in the original (Genette 1997, p. 343). This strategy allows Smiley to show Shakespeare's drama in an unexpected frame and change, to a certain extent, readers' perception of it.

Smiley interprets *King Lear* as an archetypal family drama and shows that the dysfunctionality of family and its disintegration are inevitable consequences of the destructive influence of the patriarchal

control and domination. Placing the Shakespearean plot in a contemporary socio-historical context and implicitly drawing parallels between the world of Lear's Britain and the world of Larry's Iowa farm, the novel demonstrates the omnipresent character of patriarchal relations and their fundamental influence on the institution of family throughout centuries of the cultural evolution of human society. Deconstructing the patriarchal myth about the legitimacy of male dominance, which is one of the "great narratives" of Western civilisation, Smiley's novel serves the traditional feminist critique of patriarchy.

Man and nature is another centre of interest in Smiley's novel, which is also one of the central themes in *Lear*. Traditional Shakespeare criticism, commenting on the recurrent use of natural imagery and terms like nature, natural and unnatural in Shakespeare's play, calls attention to their ambiguity and the absence of one dominant association. Nature is both benevolent and malevolent, and there is no clear distinction between those aspects. Animal, plant, and element imagery are used to describe the viciousness of Goneril, but also to articulate Lear's sufferings. Nature oppresses humans and animals and sustains them – clothing, curing, and feeding them (French 1993, p. 239). The theme of nature in *King Lear* has been reinterpreted by ecocriticism which reads Shakespeare's play in terms of a human being's responsibility for his land. Lear's arbitrary division of land is interpreted as hubris, a transgressive act; it is seen as an expression of the patriarchal reification of nature (Black 1994; Barry 1995, p. 258–259).

Similarly to ecocritical readings of *Lear*, Smiley's novel foregrounds those meanings which are connected with the influence of

uncontrolled domination on the environment and contains an explicit ecological level. The novel, describing the Farm Crisis in the USA at the end of the 1970s – the beginning of the 1980s, presents it as a disastrous consequence of the patriarchal attitude to land and criticises the patriarchal forms of production which threaten the symbiotic relationship between human beings and nature. The narrator, Ginny, draws the distinction between "original" nature and "present day" nature. "Original" nature is the concealed and forgotten alternative landscape which she imagines in an idealised way as a fertile primordial soup filled with life and movement; it is associated with maternal space, the female body. "Present day" nature – the cultivated land associated by Ginny with a male farmer – is flat, subdued, reduced to facts of acreage and crop yields and poisoned by tons of pesticides. The novel uses the central metaphor of poisoning to describe the destructive influence of patriarchy both on land and on familial relationships. According to Mary Carden, the concealed alternative landscape symbolically stands for "the unsaid" – female experience and female stories which are absent from the paternal language, the dominant language of culture. In Ginny's imagination, one day, despite the farmers' efforts, water will break through the drainage system and cover the land again. By the same token, Ginny's narrative metaphorically signifies the break through the unsaid, reconstruction of a female perspective (Carden 1997). Thus, Smiley's recontextualisation of Shakespeare's drama is motivated not only by desire to ascribe motivation but also by political commitment as it serves to propagate the ideas of ecofeminism which seeks to combine issues of gender with ecological agenda and views.

While Smiley's novel is an example of recontextualisation which implicitly juxtaposes different time frames: Lear's Britain and twentieth-century America, such juxtapositions are made explicit in rewrites constructed as parallel narratives. Both types of recontextualisation imply circularity of events, their repetition in different time zones and a possibility of entering a parallel world. The proliferation of recontextualisations today reflects the centrality of the problem of time in postmodern culture. As is well known, postmodernism continues the tradition of non-classic philosophy oriented at revising the conventional, positivist understanding of the phenomenon of time – the tradition which started already at the beginning of the twentieth century in the works of Henri Bergson and Martin Heidegger. A different understanding of the category of time by postmodernism consists in a radical refusal from the linear conception of time, which is seen as metanarrative – Jean Baudrillard writes about “[t]he end of linear dimension of discourse” (Baudrillard 1993, p. 8). Postmodernism rejects the idea of linear progress and linear history as irreversibly developing from the past through the present to the future because it sees narrative linearity in itself as “a form which represses difference” (Currie 1998, p. 79) and a narrative history as “a structure of exclusion in the sense that it bears the traces of other stories, stories that are not told, stories that are excluded, stories of the excluded” (Currie 1998, p. 84). Parallel narratives, together with other non-linear narrative structures, are used to contest the ideology of linear time and to retrieve voices of the excluded. Recontextualisations then demonstrate how the general context of contemporary culture's orientation at the idea of non-linearity influences the ways

the phenomenon of time is articulated in contemporary literature.

For the purposes of this discussion, I will focus on two novels which experiment with non-linear narration – Michael Cunningham's *The Hours* and Marina Warner's *Indigo*. As I mentioned before, Cunningham's novel consists of three parallel narratives: the first narrative represents Virginia Woolf working on her new novel *Mrs Dalloway* in Richmond in 1923; the second one concentrates on Laura Brown, a young wife and mother in 1949 Los Angeles, who is an avid reader of Woolf's novel; and the third one is an updating of Woolf's *Mrs Dalloway* shifting the action to 1990s New York City. In *The Hours* each of the three parallel time lines realises the same narrative schema, repeating Woolf's narrative and presenting the same cycle of isomorphic events: during the course of one summer day a woman is engaged in some form of creative activity, she brushes against death, is vouchsafed a momentary epiphany, suffers from a sense of failure and tries to break away from the confines of everyday life. Each subsequent chapter repeats the events of the previous one but with a variation, in a different time, with a different heroine making different choices. Cunningham's novel highlights and plays with a particular distinctive feature of Woolf's narrative: in Woolf's novels an episode's potential to set in motion a chain of events is never actualised, there are recurring nostalgic speculations on “things that might have been” (to quote the title of one of Borges's poems). Cunningham's three parallel narratives realise some of the “missed opportunities” of Woolf's narrative, presenting what might have happened “with another throw of dice” (Woolf 2000, p. 13). The characters in Cunningham's novel have either a different gender or a

different sexual orientation from their prototypes, which reminds us about silences and exclusions in the original narrative. As Julie Sanders comments, Cunningham “achieves for his characters a freedom of relationships beyond the heterosexually prescribed norm, which is well beyond the reach of Woolf’s own circumscribed community for all Bloomsbury’s sexual experimentation” (Sanders 2006, p. 117). As Cunningham’s novel acts out the implicit plural narratives contained in Woolf’s text, it becomes a kind of Borges’s “garden of forking paths” (Borges 2000, p. 75), where diverse alternatives are not eliminated but realised in parallel “possible worlds” with each narrative demonstrating a particular “type of life,” the existence of various levels and types of “reality”. The anti-linear narrative structure, with its circular and repetitive moments, used by Cunningham, is commonly associated with women’s writing; Julie Sanders points out that in his novel Cunningham associates his personal perspective as a gay writer with a methodology that has been socially (and critically) gendered as female but which he here reclaims for another readership and community (Sanders 2006, p. 119).

Another notable instance of parallel narratives, Marina Warner’s *Indigo* juxtaposes two time schemes: one narrative takes place in the early seventeenth century on an imaginary Caribbean island where Sycorax, indigo maker and village sage, the foster mother of Caliban and Ariel, lives; this narrative describes the colonialist realities of “discovery” and the conquering of “new” lands. The second narrative takes place in the twentieth century and repeats the events of the seventeenth-century narrative on a personal level, in the relationships of the members of the Everard family (related to

Caribbean history); the action of this narrative is set in multicultural and multiethnic London as well as in Sycorax’s island, it concentrates on Miranda, a twentieth-century descendant of the island’s British conqueror and shows her attempt to come to terms with her problematic psychological legacy. The entire narrative is framed by the storytelling of Serafine Killabree, a figure who connects both Sycorax and Miranda, “thereby drawing the novel into a more circular mode of being than the teleology of ‘History’ allows” (Sanders 2006, p. 51). By combining a non-chronological approach to historical narrative with magic realism – presenting Sycorax’s way of seeing (who dies as a result of the assault on the island but survives in her tomb, becoming the voice of the island), Warner constructs “a distinctly feminocentric narrative” (Sanders 2006, p. 93). Similarly to Smiley’s novel, in Warner’s book peripheral female figures (Sycorax and Miranda) are brought centre stage. For Warner, recontextualisation becomes a powerful strategy to reveal mute places in history: to retrieve the woman’s story from a male-centred text and to explore silences around what actually happened in the history of the British settlers in the Caribbean. Thus both *The Hours* and *Indigo* demonstrate the possibility of anti-narrative to challenge the ideology of linear temporality.

It is well worth noting that there is a marked similarity in the wide use of the device of recontextualisation in contemporary novelistic discourse and in neoclassic adaptations of the seventeenth and eighteenth centuries, when foreign plays (primarily comedies) were assimilated to suit the national audience by eliminating the national specificity of the original and replacing it by the local colour, as in English adaptations of

Molière's comedies (such as Aphra Behn's *Sir Patient Fancy* (1678) – an adaptation of *Le Malade imaginaire* (1673) and William Wycherley's *The Plain Dealer* (1677) – an adaptation of *Le Misanthrope* (1666)) or in Russian adaptations of Shakespeare's plays (for example, Catherine II's comedy *This 't is to have linen and buck-baskets* (1786) – an adaptation of *The Merry Wives of Windsor* (1602) which transposes the action to eighteenth-century Russia).

This similitude can be accounted for by cyclic theories of culture, according to which similar cultural situations may evolve within different cultural epochs. According to Nietzsche's theory of eternal recurrence, formulated in *The Birth of Tragedy Out of the Spirit of Music* (1872), the rhythmical change of cultural epochs depends on the alteration of two creative tendencies: the so-called Apollonian and Dionysian principles. Apollonian cultures are "light," rational and orderly, while Dionysian cultures are "dark," irrational and chaotic. Although both Apollonian and Dionysian elements are present within the culture of a particular period, one of them usually prevails. Apollonian cultures assess, appropriate and rework the cultural heritage of previous periods complying with the necessity of the human mind to revise the achievements of the past. It stands to reason that rewriting practices become especially popular during Apollonian periods. By contrast, Dionysian periods are less congenial to rewriting as they exalt the idea of originality and unique genius, of individual effort. They see a work of art as closed and self-sufficient.

Both neoclassicism and postmodernism represent two "Apollonian" cycles with similar aesthetic ideologies which are characterised by diminishing the role of the author and viewing the text as common in-

tellectual property. The neoclassic aesthetic doctrine tended to regard a literary work as apersonal, transhistorical and transcultural. Likewise, postmodern aesthetics contests the concepts of aesthetic originality and individual artistic activity. It challenges the idea of the author as source and centre of the text, subverts the concept of the text as self-sufficient, hermetic totality, foregrounding in its stead the fact that all literary production takes place in the presence of other texts. Moreover, both neoclassic and postmodern recontextualisations have doctrinal intent: while neoclassic adaptations pursued mainly moralistic purposes and aimed at edifying the audience, postmodern recontextualisations, representing the voices stifled by the traditional literary discourse, often acquire features of didactic novels and serve the aims of political correctness (or, in the words of Christian Gutleben, are the result of the "tyranny of political correctness" (Gutleben 2001)).

It is important to observe that recontextualisation is not only a characteristic feature of contemporary novelistic practices,² but it also touches non-fictional domains, such as advertising, music, style and design. Mark Currie quotes numerous examples of recontextualisation in non-fictional discourses: the Mercury telephone advertisements imitate postwar television voices, picture quality and heavy-handed narrative styles of persuasion to create what he calls "a historiographic metafictional advertisement" expressing an ironic nostalgia

² Recontextualisation also remains a traditionally frequent technique in theatrical and filmic adaptations. For example, Baz Luhrmann's 1996 *Romeo+Julia* is a modernised version set in the fictional Verona Beach; Kenneth Branagh's 1999 *Love's Labour's Lost* is remade as a 1930s Hollywood film musical; Alfonso Cuarón's 1999 *Great Expectations* is relocated to contemporary New York.

which foregrounds and satirises the act of persuasion that it advances. Rock and pop stars narrate themselves as recontextualised imitations of former stars, as in Madonna's back references to mid-twentieth-century sex symbols, or in the derivative imagery of Beatlemania in 1990s Brit-pop. In the clothing industry recontextualisation seems to be following a linear progress through past styles, recycling the 1960s before moving onto the 1970s (Currie 1998, p. 99–100). As a result, many commentators on postmodernism see it as the culture of recontextualisation. Mark Currie argues that the recontextualising tendency to “resurrect the past and reinstall it in the present” is operating in tandem with another one – an impatience to narrate current events, to hurry everything into the past even while it is still happening. These antithetical tendencies, deconstructing narrative time, become a manifestation of what Deleuze and Guattari call the cultural schizophrenia of late capitalism (Currie 1998, p. 97).

From the discussion of recontextualisation within this article the following conclusions can be drawn. Recontextualisation is a type of literary appropriation which consists in transplanting the plot and characters borrowed from a previous text to a new spatial and temporal context. From the point of view of reception aesthetics, recontextu-

alisation can be understood as an unconventional product of the ongoing process of reconceptualisation in literary discourse. Like most rewrites, recontextualisations perform the hermeneutic function by filling in the gaps in the original narrative and revealing strategies of its “creative” reception by a reader who happens to be a writer in his/her own right. Recontextualisations are frequently motivated by the ideological commitments of their authors, display features of didactic literature and thus often perform the ideological function. The employment of the device of recontextualisation does not necessarily produce only vulgar “travesties”, for the quality of a literary text is measured, of course, by the talent of its author. Recontextualisations constructed as parallel narratives become “games with time and eternity,” to use Borges's words; presenting events as circular and repetitive, they serve to propagate the postmodern understanding of time as non-linear. Viewed in a broader sense, recontextualisation, which is found not only in literary narratives but also in film, advertising, style and design, can be seen as a defining characteristic of postmodern culture, with its dissolution of history “into a theatre of intertextual references and signs” (Currie 1998, p. 100) and ambivalent desire both to confirm the cultural authority of past narratives and undermine this authority.

References

- ABRAMOVSKIKH, E. V., 2006. *The Phenomenon of the Creative Reception of an Incomplete Text* (orig. Russian title *Феномен креативной рецепции незаконченного текста*). Tchelabinsk.
- BAKHTIN, M. M., 1981. Discourse in the novel. In: M. M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Ed. Michael Holquist. Austin and London: University of Texas Press.
- BAKHTIN, M. M., 1989. Notes. In: M. M. Bakhtin, *Critical Essays* (orig. Russian title *Литературно-критические статьи*). Moscow: Khudozhestvennaya Literatura, 509–531.
- BARRY, P., 1995. *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. London: Routledge.
- BAUDRILLARD, J., 1993. *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage.

BLACK, R. W. What we talk about when we talk about ecocriticism. Available from: http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994.html

BORGES, J. L., 2000. *Fictions*. Penguin Books.

CARDEN, M. P., 1997. Remembering/engendering the heartland: sexed language, embodied space, and America's foundational fictions in Jane Smiley's *A Thousand Acres*. *Frontiers*, Vol. 18, No. 2, 181–202.

CURRIE, M., 1998. *Postmodern Narrative Theory*. New York: St. Martin's Press.

FRENCH, M., 1993. *Shakespeare's Division of Experience*. New York: Ballantine Books.

GAUER, D., Writing and re-writing. Re-inventing the wheel: compulsion or curse? In: *Writing as Re-Vision*. Ed. Eileen Williams-Wanquet. *Alizés*, No. 20. Available from: <http://www2.univ-reunion.fr>

GENETTE, G., 1997. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Lincoln, NE and London: University of Nebraska Press.

GUTLEBEN, C., 2001. *Nostalgic Postmodernism: The Victorian Tradition and the Contemporary British Novel*. Amsterdam/New York, NY: Rodopi.

ISER, W., 1978. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Johns Hopkins University Press.

Olga Glebova

Čenstochovos Jano Dlužošo Universitetas, Lenkija
Moksliniai interesai: šiuolaikinis anglų romanas, postmodernistinė teorija ir grožinė literatūra, naratologija, literatūros kūrinių panaudojimas ir jų adaptacija.

REKONTEKSTUALIZACIJA KAIP INTERPRETACINĖ STRATEGIJA ŠIUOLAIKINIAME ROMANO DISKURSE

Santrauka

Kanoninių darbų perrašymas taip paplito šiuolaikiniuose literatūros kūriniuose, kad literatūros kūrinių panaudojimas darbuose tapo vyraujančiu romano žanru. Kanoninių tekstų pakartotinės interpretacijos juos perrašant atspindi besikeičiančias socialines ir politines aplinkybes, praetis ir dabarties fikcinio atvaizdavimo sąveiką bei teksto suvokimo evoliuciją. Straipsnyje analizuojamas tam tikras perrašymo būdas, būdingas šiuolaikiniam romano

JAUSS, H. R., 1982. *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

KUROSAWA's *Ran*. Wikipedia. Available from: [http://en.wikipedia.org/wiki/Ran_\(film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Ran_(film))

LONG, D., 2001. *StoryLines America*. A Radio/Library Partnership Exploring Our Regional Literature. *A Thousand Acres* by Jane Smiley. StoryLines Midwest Discussion Guide No. 11. America Library Association. Available from: <http://www.ala.org/ala/aboutala/offices/ppo/programming/pastprograms/storylines/files/thousandacres.pdf>

MELCHIORI, B., 1960. Still harping on my daughter. *English Miscellany*, No. 11, 59–74.

NIETZSCHE, F., *The Birth of Tragedy Out of the Spirit of Music*. Available from: <http://www.geocities.com/thenietzschchannel/bt.htm>

SANDERS, J., 2006. *Adaptation and Appropriation*. London: Routledge.

WOOLF, V., 2000. *Mrs Dalloway*. Penguin Classics.

ZIĘTARSKA, J., 1969. *The Art of Translation According to the Literary Views of the Polish Enlightenment* (orig. Polish title *Sztuka przekładu w poglądach literackich w polskim oświeceniu*). Ossolineum.

diskursui – rekontekstualizacija, kuri panaudoja laiko ir erdvės kategorijas kaip substitucijos objektus, pateikdama originalų siužetą ir netikėtus rėmus. Darbe bandoma paaiškinti, kodėl šiuolaikinėje literatūroje taip plinta rekontekstualizuoti tekstai, ir bandoma susitelkti ties interpretacine (hermeneutine) funkcija, kuri yra dviprasmiška: viena vertus, užpildydama originalaus naratyvo spragas, rekontekstualizacija yra literatūrinė egzegezė, pateikianti viso šaltinio teksto interpretacinius pokyčius; kita vertus, atnaujindama originalų siužetą, rekontekstualizacija pasiūlo naują požiūrį šiuolaikinei patirčiai ir pateikia socialinio ir kultūrinio konteksto komentarą bei interpretaciją. Straipsnyje analizuojami rekontekstualizacijos pavyzdžiai yra paimti iš šiuolaikinės britų ir amerikiečių grožinės literatūros: Jane Smiley „Tūkstantis akrų“ (1991), Marinos Warner „Indigo: arba atvaizduojant vandenį“ (1992), Michaelio Cuninghamo „Valandos“ (1998).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: šiuolaikinis anglų romanas, literatūros kūrinių panaudojimas, rekontekstualizacija, receptyvinė teorija, netiesinis naratyvas, paraleliniai naratyvai.

Gauta 2009 05 14

Priimta publikuoti 2009 06 25

Wojciech Majka

Pedagogical University of Cracow

Institute of Neophilology

Ul. Karmelicka 41–202, 30–084 Kraków, Polska

Phone +48 126 626 205

E-mail wojciech-majka@wp.pl

Research interests: Freudian and Jungian psychoanalysis, the phenomenology of Husserl and Heideggerian hermeneutics, the intellectual history of Europe.

UNDERSTANDING AS CONTEXT FOR DISCLOSURE

The article focuses on the notion of context and understanding in phenomenology. First, phenomenology is presented as being based on consciousness. This puts man in a manipulative relation to the world, since man is understood as the subject whose aim is to manipulate the world of objects that are outside of him. Therefore, Heidegger does not refer to man as consciousness, transcendental ego or subject like Husserl but instead we are seen as Dasein. We are a being that literally exists (stands out) and does not stand in opposition to reality, but rather emerges from out of it as an entity among other entities. The only exception is that Dasein is the being for whom being is the issue, i.e. we are the only being that questions its own being through understanding.

*The article also addresses the concept of *alētheia* (truth) as it was developed in Heidegger's *Being and Time*. Truth was understood as the context in which being appears, since Heidegger refuses to look at truth through the theory of *adeaquatio*, which is based on the correspondence of a proposition to a matter of fact, or vice versa. Rather, truth is seen in an apophantic way, i.e. as the clearing (*Lichtung*) where being discloses itself.*

Conventionally when we think of being we reduce it down to its physical properties but for Heidegger physicality is just one of the attributes of being. Among other forms we may include art, language, authenticity, inauthenticity, technology and Dasein. Hence, Heidegger states the Dasein is the only being that in the proper sense of the word really exists. This does not mean that in the world there is nothing but Dasein all this implies is that existence is a special mode of being that is characteristic to Dasein and Dasein alone. Existence is a way in which Dasein can accept or reject the being that it possesses – if Dasein is not satisfied with its present existence it can alter it; in this way it can take responsibility for its own being. Lastly, the article also looks at the concept of defamiliarisation and its application to art in general. Works of art are said to reveal a world in themselves and not simply possess a mimetic relation to reality like it was believed, for example, by Aristotle.

KEY WORDS: phenomenology, consciousness, subjectivity, understanding, Dasein, disclosure, authenticity, inauthenticity, defamiliarisation.

Husserl regarded the psyche as a process of disclosure which he called intentionality. The process unconcealed not only the object of perception but also the way in

which the object was encountered. Secondly, Husserl put the stress on examining things themselves and not the subject that perceives them. In other words, his interest

was apophantic – *zu dem Sachen selbst* (to the things themselves).

Phenomenology maintained that the being that belongs to things is not something we discover *ex post facto* by intellectual contemplation or “transcendental construction” but immediately – apodictically – by means of intuition. In his later works Husserl centred his interest around the idea of pure consciousness, unhindered by conventions, functions and beliefs. He claimed that the meaning that objects receive is bestowed upon them by means of some transcendental subject. Richard Schmitt (1985) observes: “The “I” which transforms the world into mere phenomenon is, in so doing, aware of itself as transforming the world and cannot be subjected to the same transformation. But apart from its “modes of relatedness” and its “modes of behaviour”, this “I” is completely devoid of any content which could be studied or explicated. It is completely indescribable, being no more than a pure ego.” (Schmitt 1959–60 (1985), p. 480).

In opposition to such a transcendental subject, Heidegger formulated the belief that meaning and being always possess a temporal nature. Dasein is always thrown into the world that is filled with other objects thus Dasein is always projecting itself into the future – into its own death thus the characteristic feature of Dasein’s existence is that it always happens ahead of itself, i.e. in its own future.

Much as Heidegger was influenced by Husserl he also frequently looked back to the propositions of Aristotle and the pre-Socratics. This influence can be detected in the notion of *alētheia*. In early Greek *alētheia* was a term that referred to the idea of truth which was not to be found in the relation between perception and object, i.e. a proposition about a given state and the factual existence of that state.

In other words, truth so conceived was not a mathematically or logically explainable relation between proposition and thing. Rather, *alētheia* for the early Greeks referred not really to cognitive categories, in short, to thinking but to a perhaps emotionally intuitive openness of one subject to another. This form of openness happens when one subject confronts another without any “closed” or “concealed” intentions. It is thus an emotional givenness of one subject to the other and truth is said to happen in this disclosedness of subjects to themselves. At the same time, we have to observe that truth acquires an ethical not to say a religious dimension rather than being just the question of factuality, logic and thinking. The fact that truth came to be connected with thinking or logic, (the agreement between proposition and fact) is just a philosophical convention that ebbs out of representational thinking that was, generally put, initiated by rationalism. Thus in the Greek sense truth needed to be disclosed or unconcealed: “In Greek, the word for truth is *alētheia*. The private character of this word, which Heidegger translates as “un-concealment,” is enough to indicate, he states from the start, that for the Greeks truth such as they understood it is not immediately accessible but must be wrested from the initial concealment. It is this very wresting, Heidegger asserts, that mobilised all of Plato’s energy and animated his struggle against the Sophists and the rhetoricians. As an inheritor of Plato’s teachings, Aristotle not only emphasised, like him, that the true, in the sense of unconcealed, is a character of the entity of its Being, but also, and more clearly than his master, he put the state of unconcealment of the entity and its Being in relation to human beings. They are able to uncover (*alētheuein*) because they are the

only living beings who speak” (Taminiaux 2002, p. 17).

In Heidegger thus *alētheia* goes beyond the bounds of logos referring to Dasein’s disclosedness. Truth not being considered as an attribute of thinking and meaning came to be viewed more as a category of being of Dasein. Thus truth is no longer the aim of thought but its source because it derives from the original environment of Dasein’s givenness and being-in-the-world. Dasein’s role is to disclose this original environment through the perceptions that happen in life, i.e. through seeing, hearing, imagining, remembering and thinking, in other words, through practical involvement in the world not through some stuffed theoretical conceptions that forever remain unattached from practical existence.

Alethēia is at the same time the name that Heidegger gives to the third and last stage of disclosure. The first stage is Dasein’s openness to itself, its own introspective self-consciousness, whilst the second involves the disclosure of the outside world in Dasein. Lastly, the third stage involves the disclosure of objects that takes place in discourse thus *alētheia* concerns only this last stage. In turn, this discursive disclosure is based on a form of movement that is called temporality which is analogous to saying that human understanding is also temporal. Subsequently, we should bear in mind that disclosure is finite because Dasein is finite. To disclose a thing means no more no less than to pull it out from the void of concealment and thus make it, at least temporarily, present.

The first form of disclosure concerns the revelation of meaning as such. *Per se*, the first and the second form of disclosure are inseparable and together they make possible the existence of its third form

(disclosure as *alētheia*). In other words, Dasein’s consciousness is always disclosive of itself as well as the outside world. It is impossible for the outside world to exist without Dasein’s awareness of it just as it is impossible for Dasein to be conscious of itself without at the same time being conscious of the world.

The first form of disclosure marks the opening of signification, i.e. on account of this primal disclosure objects and the world come to have a meaningful presence. The most “original truth” is denoted by the way in which Dasein reveals itself to itself, i.e. Dasein’s own self-understanding or self-interpretation. For both Husserl and Heidegger truth happens when the subject and object unite and merge into one and this merging happens in Dasein. Henceforth, truth is not viewed essentially; rather, it is a state or condition in the process of disclosure.

The disclosure of the world always happens in Dasein thus only where there is Dasein is there world. Analogously, significance or meaning exists only as long as Dasein exists as a finite entity. Additionally, in disclosure the objects that emerge always do so but with a certain function that is automatically ascribed to them by Dasein. It is this existential functionality that from the Heideggerian perspective can be called the world in the first place.

Thus by world we mean the totality of objects that are in some way connected. When talking about the physical world and the objects that we encounter in it, we must make a distinction between objects that Heidegger considered to be *vorhanden* (present at hand) and *zuhanden* (ready to hand). The first type refers to the genuine identity of objects themselves, i.e. objects appearing as unperceived by a

self-conscious subject thus undistorted by subject's givenness, i.e. its history and tradition which contextualize the object's significance. Present-at-handness refers to the formal (objective) and factual qualities that reside in objects like extension and physical location. Their opposites are objects that we encounter in our everyday dealings with the world, henceforth, we perceive such objects not through their thingness – *Dinghafte*, as Kant would say, but through the functions that they exercise, thus by their relation to our lives. At the same time, we have to realize that the functions that in a sense are concealed by objects were ascribed to them by man and his conventions that ebb out of the human tradition. Hence, it is impossible for man to come into contact with objects without simultaneously encountering their functions (with the exception of art).

In *On the Origin of the Work of Art* by referring to a painting by Van Gogh, Heidegger (similarly to Shklovsky's idea of *ostranene*) formulates the belief that art defamiliarises objects by stripping them of their functionality and showing them as they really are, i.e. without anthropomorphic prejudice (be this at all possible?) or as *sub specie aeternitatis* as Wittgenstein would have it.

Heidegger claims that Van Gogh's painting discloses things in their being as well

Scheme 1. Vincent van Gogh:
A Pair of Shoes

as the world of the peasant who uses these shoes in cultivating the earth. The work of art discloses world which in turn unconceals the being of Dasein and equipment (Heidegger 1950 (1993), p. 162).

Even if an object should appear to be a-functional we still are able to pass on a judgement of this kind only through an understanding of functionality as such. The function that an object exercises is its context and this, of course, is equal to saying that context predetermines functionality. George Steiner remembering Heidegger's words to us thus comments on the issue: "*Vorhandenheit*, which signifies "present-at-hand," is the character of the object "out there." It characterizes the matter of theoretic speculation, of scientific study. Thus "Nature" is *vorhanden* to the physicist and rocks are *vorhanden* to the geologist. But this is not how a stonemason or a sculptor meets up with a rock. His relationship to stone, the relationship crucial to his *Dasein*, is that of *Zuhandenheit*, of a "readiness-to-hand" (observe the formidable gap which separates *at* from *to* in two instrumental terms). That which is *zuhanden*, literally "to-hand," reveals itself to *Dasein*, is taken up by and into *Dasein*, in ways absolutely constitutive of the "thereness" into which our existence has been thrown and in which it must accomplish its being" (Steiner 1978 (1991), p. 89).

In a sense, we can consider the world itself to be one big context in which the functionality of the objects takes place; or better still the functionality of objects is what we perhaps call the world in the first place. To understand the *Zuhandenheit* nature of objects Dasein must take into account the context in which they disclose themselves. It seems that to understand the world, to understand objects,

Dasein must first understand itself; it must know and understand how objects that are present-at-hand fit into Dasein's plethora of expectations, functions and needs. In this sense Dasein's understanding of the world is really a self-understanding as Dasein understands and perceives the world from its own vantage point, i.e. in accordance with its needs, fears and expectations. Referring to this as understanding is a little deluding as understanding (in the traditional sense) is thought to be a cognitive, rational operation. For Heidegger, however, understanding is an intuitive act, an intuitive interpretation of man's expectations, possibilities and desires all of which are practically connected with existence. This intuitive understanding possesses a very practical nature; it is not a theoretical abstraction, and henceforth, not an act of reason. Man has to understand the world; he does not have a choice, since understanding is part of his genetics. In other words, understanding is not separated from physical existence it is rather the process that guides Dasein through existential (physical) meanders. This kind of an approach to the phenomenon of understanding puts two thousand years of the development of human thought in abeyance, or as Whitman prefers to put it:

creeds and schools in abeyance,
retiring back a while sufficed at what they are,
but never forgotten,
I harbor for good or bad, I permit to speak at
every hazard,
Nature without check with original energy.
(Whitman 1855 (1989), *Song of Myself*,
p. 1974)

Heidegger's apophantism returns to the type of thinking characteristic to that of the dawning of philosophy and human understanding of the world (what Whitman poetically called "original energy"); we wit-

ness here a return to a pre-Socratic system of thought; before Platonism separated things from thoughts. The intuitive aspect of understanding is also accompanied by the fact that understanding is always silhouetted against mood. That is to say, understanding is always attuned and harmonized in a detailed way (in other words, there is always a temperamental disposition that serves as the background for understanding), i.e. we always have a certain mood or emotional relationship with a particular interest to what lies ahead in the future. Thus understanding and mood constitute the essential features of our self-awareness and self-revelation (the way that we disclose ourselves to ourselves). Our existence in the world happens through thrownness (*Geworfenheit*) into facticity and mood, on the one hand, and the projection and anticipation of our future, i.e. of our possibilities. To these two conditions we hasten to also add our fallenness that delineates the bounds of the thrown projection. Steiner understands the Heideggerian conception in the following way, "fallenness is the inevitable quality which characterizes an individual's involvement with others and with the phenomenal world" (Steiner 1978 (1991), p. 98).

As we have observed before Dasein's being is always a being-in-the-world. It is a form of being in whose structures of understanding the universal *Sein* unfolds itself. Dasein's intuition of its own finitude (death) opens the idea of meaning and signification. It seems that if in life there is anything like a transcendental signifier it is death. Death, our own finitude, is what organizes our lives and opens up the arena of meaning, since death is the most objective quality that resides in the bosom of nature. Because Dasein fails to observe the moment of the disclosure of being it makes the mistake of

focusing its attention on the entities that are already disclosed, in other words, on the ontic, *a posteriori* world instead. In this way Dasein falls into stereotypical conventions of existence and meaning.

Dasein is incapable of comprehending why it has to understand being, why it has to always be looking for the meaning and significances of things. Moreover, Dasein's understanding – the disclosure of being – is always fragmentary and partial, i.e. we never know meaning as essence but only in connection with the context that furnished it. This is very similar to what Schopenhauer (and others) maintained by declaring that we only know appearances of things and not their essences. Functions, in Heideggerian discourse, are the appearances that we see, whereas the inner nature of objects, their essences that we do not have access to are the contexts that furnish objects. *It seems that the only form of knowledge that we can have of contexts is merely intuitive, whereas our knowledge of objects is sensational.* At the same time, we have to bear in mind that entities which exist in the world cannot recreate the context from which they have been created.

For Heidegger Dasein is the only being whose mode of being involves the understanding of being: "Dasein is an entity which does not just occur among other entities. Rather it is ontically distinguished by the fact that, in its very Being, Being is an issue for it. But in that case, this is a constitutive state of Dasein's Being, and this implies that Dasein, in its Being, has a relationship towards that Being – a relationship which itself is one of Being. And this means further that there is some way in which Dasein understands itself in its Being, and that to some degree it does so explicitly. It is peculiar to this entity that with and

through its Being, this Being is disclosed to it. Understanding of Being is itself a definite characteristic of Dasein's Being. Dasein is ontically distinctive in that it is ontological." (Heidegger 1927 (2001), p. 471).

As we have mentioned before, by understanding Heidegger does not mean rational thought processing; rather understanding is a process that we can compare to intuitive perception; it is pre-linguistic, and henceforth, unexpressed and indefinite. Dasein is slave to understanding! In other words, it is not in a position of its own choosing; it has to understand the world as understanding is an innate predisposition that is inwrought into its very structure. In this sense, the understanding of being by Dasein is really an auto-interpretation as being is filtered through the ceive of Dasein's perceptive structures. Thus the role and character of fundamental ontology is to give countenance to this pre-linguistic, intuitive perception that already is a part of Dasein's nature, i.e. to express and articulate what is at base intuitive. Such an approach to the phenomenon of understanding fits it out to be a very creative process that is not merely limited to the processing of information in the Kantian sense.

Understanding is said to originate from our connection with the practical world. In other words, the practical world is the fountain of understanding as the process is founded upon finding relations between things; i.e. how things are related to one another through the scope of Dasein's concerns and interests. Thus we understand everything by how it fits into the context of our concerns but before this unapophantic knowledge (merely descriptive or conceptual, cf. scientific) we have a pre-understanding of things, an intuitive pre-theoretical understanding of the way things exist. The

practical, pre-predicative understanding of the world is called hermeneutical from the Greek *hermenēuein* which means “to make something understandable”. Henceforth, in pre-predicative understanding knowledge is derivative of this practical, hermeneutical understanding. In other words, hermeneutical understanding resembles the intuitive rather than the cognitive aspects of mentation. Heidegger observes: “The *logos* of phenomenology of Dasein has the character of *hermēneuein* through which the proper meaning of being and the basic structures of the very being of Dasein are made known to the understanding of being that belongs to Dasein itself. Phenomenology of Dasein is hermeneutics in the original signification of that word, which designates the work of interpretation.” (Heidegger 1927 (1996), p. 33).

The intuitively based aspect of understanding fits its operation out to be an apophantic (ontological) use of thought and language rather than a mental act which is always dependent on the context in which it appears. For this reason we speak of meaning as being context dependent. In a sense this apophantic understanding is responsible for creating the context, i.e. attuning us to reality.

In apophantic understanding Dasein addresses itself not another. Disclosing the inherencies of apophantic knowledge is a process of auto-interpretation but, at the same time, it is auto-creation, since during the process of the comprehension of Dasein’s understanding, Dasein is always

endeavouring to discover an entity in itself that we could perhaps vaguely call the self. The self as an *unum per se*, however, does not exist, if anything what is meant by self can refer to the process of Dasein’s constant becoming which ends with Dasein’s finitude, i.e. death. No one, however, ever comes into contact with an objectivised self but only with its attributes (moods out of which the ego is an effect and not the cause). This makes the self – the seat of consciousness – to be more of a slave than master of mental life.

In conclusion we ought to remember that to experience any notion of selfhood creativity is necessary, creativity connected with the process of understanding, henceforth, an active interpretation of the world. Perhaps the biggest difference between man and animal is that we are not passive recipients of worldly stimuli, we can interpret and express them in new ways. In accordance with this Schopenhauer, for example, believed that animals are incapable of understanding in the sense that they are unable to “reverse” the psychic stimuli to which they are exposed. What is called thinking, then, is the supplying of relations between concepts that make up for the contents of reason. We need reason only on practical grounds as it fragments reality (simultaneously falsifying it, as reality in itself is a continuity). Thus science being based on the concepts of reason is only indirectly connected with reality, since its connection is guaranteed by concepts which represent and substitute reality by means of abstraction.

References

- HEIDEGGER, M., 1927 (1996). *Being and Time*. Trans. Joan Stambaugh. New York: State University of New York Press.
- HEIDEGGER, M., 1927 (2001). On Dasein and Anxiety. *Classics of Philosophy: The Twentieth Century*. LOUS P., Pojman, ed. Oxford: Oxford University Press.
- HEIDEGGER, M., 1950 (1993). The Origin of the Work of Art. *Basic Writings*. David Farrell Krel, ed. San Francisco: Harper San Francisco.
- SCHMITT, R., 1959–60 (1985). Husserl's Transcendental-Phenomenological Reduction. *American Philosophy: A Historical Anthology*. Barbara MacKinnon (ed) Albany: State University of New York Press.
- STEINER, G., 1978 (1991). *Martin Heidegger*. Chicago: The University of Chicago Press.
- TAMINIAUX, J., 2002. The Interpretation of Aristotle's Notion of Aretê in Heidegger's First Courses. *Heidegger and Practical Philosophy*. François Raffoul and David Pettigrew (eds) Albany: State University of New York Press.
- WHITMAN, W., 1855 (1989). "Song of Myself". *The Norton Anthology of American Literature*. (Vol II) Nina Baym, et al (eds). New York: WW Norton & Company.

Wojciech Majka

Pedagoginis Krokuvos universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: Freudo ir Jungo psichoanalizė, Husserlio fenomenologija ir Heideggerio hermeneutika, intelektinė Europos istorija.

SUPRATIMAS KAIP ATSISKLEIDIMO KONTEKSTAS

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama konteksto ir supratimo fenomenologijoje sąvoka. Fenomenologija atskleidžiama kaip grindžiama sąmonė. Tai žmogui suteikia manipuliacinį ryšį su pasauliu, kadangi jis suvokiamas kaip objektas, kurio tikslas – manipuluoti pasaulio objektais. Taigi Heideggeris nelaiko žmogaus sąmoningu, transcendentiniu ego ar subjektu, kaip tai daro Husserlis. Heideggeris žmogų vertina kaip Dasein. Mes esame būtis, kuri tiesiogiai egzistuoja (išsiskiria) ir nesudaro opozicijos realybei, bet iškyla iš jos kaip esybė tarp esybių. Vienintelė išimtis yra ta, kad Dasein yra būtis, kuri kvestionuoja savo buvimą.

Straipsnyje taip pat analizuojamas *alētheia* (tiesos) konceptas, išplėtotas Heideggerio knygoje *Būtis ir laikas*. Tiesa buvo suvokiama kaip kontekstas, kuriame atsideria būtis. Heideggeris atsisako

žvelgti į tiesą per *adequatio* (atitikmens) teorijos prizmę, kuri yra grindžiama teiginio atitikimu realiai tikrovei. Priešingai, tiesa yra regima kaip apofatinė, t. y. kaip išvalymas (Lichtung), kuriame būtis atskleidžia pati save.

Kai konvencionaliai mąstome apie būtį, mes supaprastiname ją iki fizinių savybių, tačiau Heideggeriui fiziškumas yra tik vienas iš būties aspektų. Kitos formos gali būti menas, kalba, autentiškumas, neautentiškumas, technologijos ir Dasein. Taigi Heideggeris teigia, kad Dasein yra vienintelė būtis, kuri tikrąja žodžio prasme egzistuoja. Tai nereiškia, kad pasaulyje daugiau niekas neegzistuoja, bet Dasein yra tam tikra būties forma, būdinga tik Dasein. Egzistencija yra būdas, kuriuo Dasein gali priimti ar atmesti būtį, kurią jis turi – jei Dasein yra nepatenkinta savo dabartine egzistencija, jis gali ją pakeisti. Taip ji gali prisiimti atsakomybę už savo būtį.

Galiausiai straipsnyje analizuojamas defamiliarizacijos ir jos taikymo menė konceptas. Teigiama, kad meno kūriniai atskleidžia savo pasaulį, o ne tik paprasčiausiai pamėgdžioja realybę, kaip anksčiau manė Aristotelis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: fenomenologija, sąmonė, subjektyvumas, supratimas, Dasein, atsiskleidimas, autentiškumas, neautentiškumas, defamiliarizacija.

Gauta 2009 05 13

Priimta publikuoti 2009 07 10

Jurgita Vaičėnėnė

Vytautas Magnus University

Faculty of Humanities

K. Donelaičio g. 52–615, LT–44244 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 327 838

E-mail j.vaicenoniene@ukc.vdu.lt

Research interests: cultural translation, corpus linguistics, contrastive linguistics.

CULTURAL TRANSLATION AND LINGUISTIC METAPHOR: A CASE STUDY OF VERBAL METAPHOR TRANSLATION

Research in metaphor translation, especially in literary discourse, might reveal a number of linguistic and cultural subtleties between the source and target languages. The present article investigates the peculiarities of verbal metaphor translation, in particular, what translation patterns and strategies dominate and whether the original metaphoric expression, together with its possible cultural specificity, is retained. The theoretical part of the paper draws on the Cultural Turn trend in Translation Studies, especially Venuti's (1995) ideas on cultural translation and Marcinkevičienė's (2006) and Deignan's (2005) definitions of linguistic metaphor. Marcinkevičienė (2006, p. 109) identifies collocations as a specific linguistic form of a cognitive metaphor, whereas Deignan (2005, p. 145–148) views linguistic metaphor as a part of speech grouping it into verbal, noun and adjectival collocations. The analyzed data (68 verbal metaphors), were taken from a novel "Belaisvis" (1993) by Skomantas, and its translation into the English language "The Captive" (1997), by Mara Almenas. The data was grouped according to the occurring translation patterns looking whether the metaphoricity of expression was retained, the syntactic structure preserved and words translated by their lexical equivalents. Next, different strategies used for verbal metaphor translation were identified to see how they correlate with the detected translation patterns. It appeared that the focus in verbal metaphor translation is on transferring the meaning rather than form; therefore, lexical and syntactic changes occur. Most often, metaphoricity, syntactic structure and abstract noun of the original collocation are preserved, whereas Lithuanian verb tends to be translated by a non-equivalent (in terms of dictionary meaning) English verb. Such dominant strategy of partial adaptation results in connotational differences between the Lithuanian and English metaphors. Finally, the fact that original metaphor often undergoes changes or is not preserved at all supports Venuti's (1995) claims about the prevailing domesticating literature translation techniques which hide the foreign identity of the text by adapting it to the cultural and linguistic norms of the dominant target culture.

KEY WORDS: verbal metaphor, translation patterns and strategies, cultural translation.

1. INTRODUCTION

During the last decade, conceptual metaphor has become a rather popular topic of research among Lithuanian scholars. However, not

all aspects of this linguistic phenomenon enjoy equal attention. Marcinkevičienė (2006), for example, asserts that translation of conceptual metaphor, especially within

the literary discourse, has not been widely discussed. According to Schaeffner (2004, p. 1253), “it has been argued that metaphors can become a translation problem, since transferring them from one language and culture to another one may be hampered by linguistic and cultural differences”. Thus the present article aims to investigate how metaphor is treated during the process of translation, in particular, what translation patterns and strategies dominate and whether the original metaphoric expression, together with its possible cultural specificity, is retained.

Different definitions of metaphor have been advanced by different researchers. This article mainly draws on the ideas of Marcinkevičienė (2006, p. 109) who identifies collocations (or frequent co-occurrence of words) as a specific linguistic form of cognitive metaphor. The data used for the analysis (68 collocations) are taken from the historical novel about the adventures of a Lithuanian pagan boy in the 13th century, *Belaisvis* by Skomantas (1993), and its translation into English by Mara Almenas (1997). The examples discussed in the article are followed by a number in brackets indicating the page from which the verbal metaphor was retrieved.

2. THEORETICAL ASSUMPTIONS

The theoretical part of the present paper provides a brief discussion of the Cultural Turn trend in Translation Studies, especially Lawrence Venuti's (1995) approach towards the effect of culture on translation, and explores how metaphor has been interpreted and dealt with in the works of different researchers.

2.1. Cultural Turn in Translation Studies

In the development of Translation Studies, 1990s signaled a shift of perspective in translations moving from “translation as text to translation as culture and politics” (Munday 2001, p. 127). The new approach, referred to as a Cultural Turn, emphasized the analysis of translated texts from an ideological and cultural studies point of view.

In cultural translation, the question of power and status between the source and target cultures and their effect on translation is central (Munday 2001, p. 135). It is claimed that dominant cultures tend to shade minor ones. This dominance can be manifested in a number of ways, such as the selection of books for translation; the presence/absence of foreign/culture-specific words in translated texts; the choice of translation strategies, etc. In this context, ideas on the invisibility of translator advanced by Venuti (1995), one of the representatives of the Cultural Turn trend, should be mentioned. Although he focuses on Anglo-American translation tradition, his key idea that fluency and transparency of style in translated texts and invisible presence of the translator are preferred in cultures having ideological, cultural, and political domination can be applicable to other cultures as well. Venuti (1995, p. 20) distinguishes two opposing poles of cultural translation: domestication versus foreignization. Domestication is seen as a dominant translation tendency in Anglo-American culture involving “an ethno-centric reduction of the foreign text to Anglo-American target language cultural values” (loc.cit.). In other words, the text is translated in a fluent and visible style omitting all possible foreign elements. In this way, an illusion is created that it is not

a translation but an original text. The opposite tendency, foreignization (see Venuti 1995, p. 20), highlights the “otherness” in translated texts by resisting the values of Anglo-American culture and making the foreign identity of the text visible.

In comparison with Anglo-American (a term used by Lawrence Venuti 1995), Lithuanian culture can be evaluated as minor considering the cultural, political, economical or other influence of the two countries for each other as well as worldwide. Translation of Lithuanian fiction into the English language serves as a cultural export which helps to introduce the Lithuanian cultural-specificity and ways of thinking and living to the foreign audiences. Translators working from minor into dominant cultures can behave in two different ways: adapt to/imitate the dominant culture (domesticating tendency) which is the traditional and preferred way or show resistance to it (foreignizing one) and ignore the fluency of the target text. The position of translators is important in that translated texts contribute greatly to the formation and reflection of the source culture image in target cultures (more on this see Chesterman 1997; Venuti 1995).

2.2. *Conceptual metaphor in language*

Conceptual metaphor can be otherwise referred to as linguistic, cognitive, conventional or “dead” (Marcinkevičienė 2006, p. 109, Deignan 2005, p. 40) due to the fact that it is so deep-rooted in our everyday language and thinking that it is not perceived as a metaphor anymore by ordinary speakers. The present research sees linguistic metaphor as a possible manifestation of culture-specific information. Metaphoric expressions help to reveal the differences

(or similarities) of conceptual thinking in source and target cultures as it is influenced by the environmental, behavioral, historical, and other local factors.

If conceptual metaphors are so entrenched in our lives that we take them for granted, what are the means for their recognition and analysis? Kövecses (2007, p. 32) states that there are different methods for finding metaphorical linguistic expressions, depending on the needs of research. On the one hand, patterns and regularities of thought can be looked for in elicited data, on the other hand, researchers interested in detailed language description prefer “naturally occurring data as found in large corpora” (Kövecses 2007, p. 32). A possible way to detect linguistic metaphor in the obtained data/corpora is looking for collocations or frequent co-occurrence of words with abstract nouns (Sinclair 2004, p. 27). According to Marcinkevičienė (2006, p. 109), collocations, especially those with abstract nouns, evidence the frequently co-occurring lexical units with the analyzed metaphor which allows drawing inferences on the metaphorical thinking specificities. Moreover, Deignan (2005, p. 145–148) claims that metaphorical uses of words are restricted grammatically and follow recurring patterns. Viewing metaphor as a part of speech, the researcher presents the following grouping based on corpus evidence:

1) verbal collocations: for example, verbal metaphors of moving as in “... *the drugs scandal that **has rocked** British athletics...*”;

2) adjectival collocations: for example, adjectival metaphors of cleanliness and dirt as in “*Elle is overweight, talks **dirty** and ...*”;

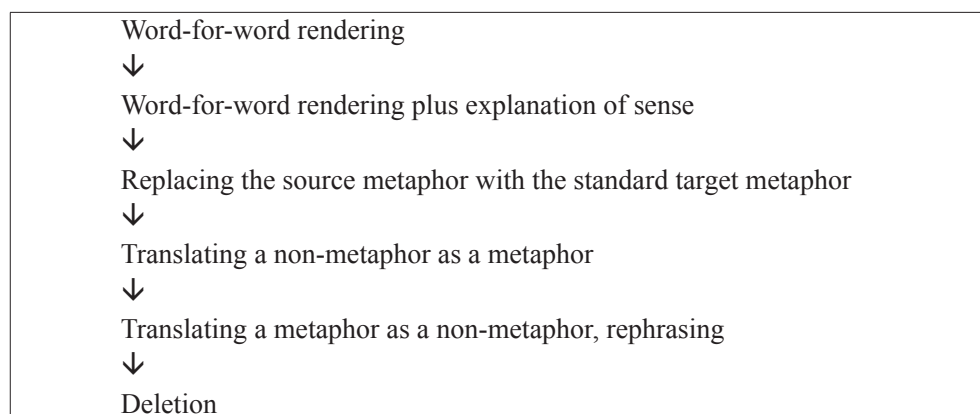
3) noun collocations: for example, as in “*a blonde sex **kitten***”.

The present work will focus only on verbal metaphors leaving other types of metaphorical collocations for further research.

2.3. Problems and solutions in metaphor translation

Translation strategies are most often referred to as conscious procedures applied in dealing with detected difficulties in translation. Thus translator should be able to “reflect about them and subsequently comment on them” (Schaeffner 2001, p. 44). Quite often translation strategies suggested for metaphor translation refer to the traditional metaphor, i.e. a figurative expression, whereas conceptual metaphor is not given a separate attention (see Nord 1977, Newmark 1988). However, Schaeffner (2001, p. 44) emphasizes the necessity to classify conceptual metaphor to culture-specific translation problems rather than intertextual ones. Schaeffner (2001, p. 44) lists three possible cases occurring in metaphor translation: (1) the same conceptual metaphor may exist in source and target cultures with identical or similar metaphorical expressions, (2) it may exist in both cultures with different metaphorical expressions and

(3) conceptual metaphor may be specific to one of the compared cultures. The opinion about the cultural specificity and universality of metaphor varies within the works of researchers. For example, Newmark (1988, p. 106) claims that although dead metaphors are not problematic for translators, they are rarely translated word-for-word which supports the idea of cultural specificity of the same metaphorical gestalts (see Lakoff and Johnson 1980) and often opt for different translation procedures. As an illustration, Newmark gives French *domaine* or *sphère* instead of the English (*in the*) *field of human knowledge*. On the other hand, Kövecses (2007, p. 63–64) claims that although quite often the first impression is that linguistic metaphor in the compared languages displays a great variation, it is only superficial and does not point to new and specific conceptual metaphors. According to the scholar, detailed research proved the fact that the majority of conceptual metaphors are universal or near universal and variation of linguistic expressions across cultures is a matter of different lexicalization of the same conceptual metaphors rather than their novelty. A shared conceptual metaphor expressed by the same, similar or different

Scheme 1. **Metaphor translation possibilities**

linguistic expressions “can reveal subtle differences in the cultural-ideological background in which the conceptual metaphor functions” (Kövecses 2007, p. 155).

With respect to conceptual metaphor translation, a range of possibilities can be chosen between the two translation extremes – word-for-word rendering or deletion as is shown in Figure 1 (based on Schaeffner 2001, Newmark 1988):

Summing up, it can be said that the analysis of translation strategies in a given text might help to reveal translator’s approach towards the cultural aspects of translated text. In other words, common word-for-word translations of source metaphor into the target language might indicate foreignizing preferences, whereas frequent changes and adaptations of original metaphoric expression might show domesticating views towards the source text.

3. ANALYSIS OF VERBAL METAPHOR TRANSLATION PATTERNS AND STRATEGIES

The present part of the paper deals with several issues. First, the collected data and the methods of investigation are described. Second, the results of the analysis of verbal metaphor translation patterns are given. Finally, translation strategies used for verbal metaphor translation are discussed.

3.1. *Data and methodology*

First, the examples with verbal metaphor were picked out from the electronic version of the Lithuanian novel and aligned with their English counterparts. Syntactically, the most common pattern of verbal metaphor was that of an abstract noun in a subject position followed by a verb (but not necessarily immediately). This pattern

is presented in examples (3.1) and (3.2). On the other hand, a few cases of an abstract noun followed by a gerund (see example (3.3)) or a subordinate clause (example (3.4)) were also included.

(3.1) **Pavojus apgaubė** jį dar sapnų pasaulyje.(17)

(3.2) Tas **užsispyrimas jam išgaruos**. (22)

(3.3) **Sutemai spėriai begilinant** šešėlius, Uvis tai vėl suvokė. (12)

(3.4) Prie tamsos pripratusiom Uvio akim atrodė, kad visą aikštę nutvieskia **šviesa**, kuri juos negailestingai **plėšia** iš šešėlių prieglobsčio. (26)

Next, the English translations of the Lithuanian metaphoric expressions were analyzed for the translation patterns looking: (1) whether the metaphoricity of expression was retained, (2) whether the syntactic structure was preserved, and (3) whether the words were translated by their lexical equivalents. Finally, different strategies used for verbal metaphor translation were identified to see how they correlate with the detected translation patterns. In order to find out whether an English collocational equivalent of the Lithuanian metaphor does exist in English, the Internet search engine was used to browse the pages written by native English speakers. In our opinion, the Internet can be regarded as a valuable and reliable source of modern language usage and is most probably the only corpus updated every day. According to Sjöbergh (*The Internet as a Normative Corpus: Grammar Checking with Search Engine*), “you can get good results using simple methods as long as you have very large amounts of data”. However, the possibility of errors should be taken into account as well due to the fact that Internet texts are not edited. It was assumed that a colloca-

tion exists in the English language (and the translation into English does not reflect Lithuanian cultural specificity) if it occurs in more than 50 different Internet pages. The Internet data served as an additional tool for highlighting the choices of a particular translation strategy.

3.2. Verbal metaphor translation patterns

The collected examples of verbal metaphor translation into the English language were analyzed looking for changes in meaning (metaphor) and form (syntax and lexis) with the aim to detect regularities and preferences in verbal metaphor rendering. The results are presented in Table 1.

With respect to verbal metaphor retention, the “+” sign in Table 1 shows that the English translation of the Lithuanian collocation is also metaphoric, no matter whether it retains lexical and syntactic equivalence of the Lithuanian original or not. As is seen from the detected eight translation patterns, the metaphoricity of expression is more often transferred (63%) than not (37%). If the metaphor is retained in translation, the original syntactic sequence of an abstract noun followed by a verb is also preserved

(58%) unless there is a shift from active to passive voice or an abstract noun in the original subject position becomes an object in the translation. Translation patterns of lexis (noun and verb) also show certain regularities. Abstract nouns are most often preserved (63%) by giving an English equivalent in translation. The “-” sign in the table shows that the abstract noun is deleted (26%) or translated by a synonymic noun (11%). When it comes to verb translation, lexical equivalence is rather seldom (17%) and target verbs generally differ from the original (83% of cases).

In sum, the detected translation patterns (see Table 1) point to a tendency to transfer meaning rather than form. The prevailing pattern of verbal metaphor translation retains the metaphoricity of the expression, syntactic order and the abstract noun; however, the original verb is often translated by a different verb. The graphic representation of the dominant pattern according to the data in Table 1 is [+ + + -].

3.3. Verbal metaphor translation strategies

The collected examples were investigated following the discussion of Section 2.3 on

Table 1. Summary of metaphor translation patterns

Frequency of use in declining order	Translation pattern			
	Metaphor retained	Syntax retained	Lexis retained	
			Noun	Verb
34%	+	+	+	-
22%	-	-	-	-
15%	-	-	+	-
13%	+	+	+	+
7%	+	+	-	-
4%	+	-	-	-
4%	+	+	-	+
1%	+	-	+	-

the possible ways of metaphor translation. It appeared that verbal metaphor is: (1) rendered word-for-word, (2) replaced with a target equivalent, (3) translated as a non-metaphor, or (4) deleted. Let us concentrate on each strategy in more detail.

(1) Word-for-word rendering

Word-for-word strategy of translation included those cases when (1) the original word order of the metaphoric expression was retained and when (2) the words (noun and verb) were translated by their closest lexical equivalents (tense changes were not taken into account). It can be assumed then that the use of this particular strategy shows that both languages have identical linguistic realization for the same conceptual metaphor. The translation pattern of word-for-word strategy can be represented graphically as [++++] (see Table 1). Consider some relevant examples:

(3.5) Barzdotasis jį sugriebė už pečių, pastatė, ir skausmas atslūgo . (22)	(3.5) The man then grabbed him by the shoulders and pulled him upright. The pain ebbed . (27)
(3.6) Lauke buvo dar šviesu, ir Rygos gatvių garsai skverbėsi vidun. (56)	(3.6) It was still light outside and the various sounds of busy street penetrated into the gloom of the shop. (67/68)

As is seen from the examples above, Lithuanian abstract nouns and verbs are translated by their closest equivalents and the original message is successfully transferred. Examples of the English collocations from the Internet support the idea that Lithuanian and English can share similar linguistic expressions for the same conceptual metaphor; therefore, in such cases word-for-word translation should

be applied. The Internet examples are as follows:

(3.5a) But as **pain ebbed**, men got more impatient. (found in 105,000 Internet pages)

(3.6a) The **sounds penetrated** my consciousness, melded with it and beat rhythmically down my body which began vibrating deeply like a low bass rattle. (found in 976,000 Internet pages)

(2) Replacing the source metaphor with a target equivalent

This translation strategy included instances when the original verbal metaphor was replaced by its target equivalent with differences in lexical and/or syntactic form giving rise to possible connotations not implied by the Lithuanian metaphor. As evidenced in the examples, a verbal metaphor in the target language could undergo either full or partial replacement by target equivalent. In the case of full replacement, the original Lithuanian noun and verb were not preserved; syntactic changes were not frequent. The occurring translation patterns represented graphically (see Table 1) were [+---] as in (3.7) and [++--] as in (3.8). For example:

(3.7) Šis vadovo kaitos klausimas jau brendo anksčiau, bet reikėjo gero postūmio, kad pasikeitimas įvyktų. (133)	(3.7) Matters had been heading into that direction for some time, it needed only a good push for the changeover to become permanent. (160)
(3.8) Pyktis ją buvo taip užvaldęs , kad kiekvienam atsikvėpimui reikėjo pastangu. (91)	(3.8) Rage had literally taken her breath away . (113)

The Internet query for the possible literal translation of “klausimas brendo”, “a

question was riping” (example (3.7)) gave no results although different combinations of tense and word order were given. Thus there is a probability of cultural difference in verbalization of the abstract word “question”. The translator makes the message fluent and understandable for the target readers although such a choice “hides” the cultural-specificity in translation. In the next example (3.8), the Lithuanian verbal metaphor “pyktis užvaldęs” could be translated word-for-word as “anger had overwhelmed” or “anger had overtaken”. The Internet data show that both collocations exist in the English language:

(3.7a) As I read the feeds and saw the videos of our incredible country being torn apart and then a rush of **anger overtook** all my senses. ... (found in 419000 Internet pages)

(3.8a) My **anger had overwhelmed** me. (found in 2410000 Internet pages)

However, the English translation found in the novel “rage had taken breath away” gives additional connotations not implied by the original message: a synonym of “anger”, “rage” (staigus įpykimas, įniršimas (DLKŽ)) carries a stronger emotional force.

A partial replacement of metaphor into target equivalent appeared to be the most common translation strategy in the collected data. Usually, the metaphor was translated by preserving the same abstract noun but replacing the Lithuanian verb with a different English verb. In such translations, the metaphoricality and syntax of original collocation were retained (unless there was a change from active to passive voice) although, as mentioned before, slight meaning changes were inevitable. The occurring translation patterns (see Table 1) were [+ + + -] as in (3.9), [+ + - +] as in (3.10), [+ - + -] as in (3.11):

(3.9) Ilgainiui, kai jis turėjo progą čia pakartotinai atsilankyti, tas pirmasis margumu užgožiantis įspūdis kiek išblėso , bet turgus visada liko jam įdomiausia Rygos vieta. (75)	(3.9) Eventually, after he had made the trip more often, that first overpowering impression paled somewhat, but the marketplace remained the most interesting part of Riga for him. (92)
(3.10) Pavojus apgaubė jį dar sapnu pasaulyje. (17)	(3.10) The sense of doom enveloped Daubaras before he opened his eyes. (20)
(3.11) Skausmas aptemdė akis, ir tada Uvis jau pats žengė į priekį. (23)	(3.11) At last, blinded by pain , Uvis began to stumble along. (27)

Word-for-word translations of the Lithuanian verbal metaphors given in the examples above were once again checked for their occurrence in native-speaker English in the Internet. With respect to example (3.9), the collocation “impression flagged/guttered” for the Lithuanian “įspūdis išblėso” was not met. An assumption can be made that the Lithuanian verbal metaphor is culture-specific, thus the translator’s choice is to adapt it to the target audience and make the text fluent. Such translator’s decision accords with Venuti’s (1995) statement that transparency in style is the dominant tendency of foreign literature translation. On the other hand, following the Internet-based evidence, the word-for-word English equivalents of “pavojus apgaubė” (danger enveloped) and “skausmas aptemdė” (pain clouded) appeared to be possible. Thus to render the original message best, literal translation could have been applied. The Internet-based examples are as follows:

(3.10a) The entire population was evacuated in 1986, but not until long after the **danger enveloped** them. (found in 852000 internet pages)

(3.11a) I wanted to hit her, but the **pain clouded** my senses and I was rushed to the infirmary. (found in 1070000 Internet pages)

(3) Translating a metaphor as a non-metaphor

This strategy included various lexical and sentence structure changes (see Schaeffner 2001, p. 28) which led to the loss of original metaphor. The Lithuanian verb was deleted or translated by a different verb retaining only the equivalent abstract noun; the syntactic structure of the sentence was changed. The translation pattern for this the strategy was [- - + -] (see Table 1). For example:

(3.12) Net tas graužiantis alkis Uviui atlyžo , ir jis pirmąjį iškeptą kepenų bryzą, kaip ir pridėra tikram medžiotojui, pasiūlė broliui. (12)	(3.12) The apprehension even dulled his ravenous hunger , and Uvis, like any seasoned hunter, offered the first piece of grilled liver to his brother. (14)
--	--

In the example, the Lithuanian abstract noun “alkis” (hunger) which is in a subject position appears in an object position in the translation, whereas the verb “atlyžo” (possible equivalents could have been “melted/thawed/slacked”) is deleted; therefore, a new metaphor absent in the original text is created “apprehension dulled hunger”. The

Internet search engine retrieved only one example of “hunger thaws/thawed”; our assumption is that although the collocation exists, it is not very common except for a literary or poetic discourse and is intentionally used to attract the reader’s attention:

(3.12a) That is when my heart thaws, my skin thaws, my **hunger thaws**. (found in 1 Internet page)

Once again word-for-word translation of the source linguistic metaphor could have been used as a strategy preserving the originality of the collocation.

(4) Deletion

Various syntactic shifts within the sentence during which both, the abstract noun and the accompanying verb, were lost were assigned to the strategy of deletion (the translation pattern was [- - - -], following the information presented in Table 1). For example:

(3.13) Kraujo svaigulys dar valdė juos, bet prieš šarvuotą karį jų rankos nekilo. (51)	(3.13) Everyone around them were now looking at Kerze. The boy was slumped at his feet. (61)
--	--

The English sentence is a rather free translation of the original as both meaning and form are not transferred.

To end the discussion of verbal metaphor translation strategies, Table 2 gives the summary of their frequency of occurrence.

Table 2. **Occurrence of verbal metaphor translation strategies**

Translation strategy	Occurrence
Partial replacement of source metaphor with target equivalent	39%
Deletion	22%
Translating a metaphor into non-metaphor	15%
Word-for-word rendering	13%
Full replacement of source metaphor with target equivalent	11%
Metaphor preserved	63%
Metaphor not preserved	37%

As is seen from the data presented in Table 2, verbal metaphor is seldom translated word-for-word or replaced fully with target equivalent. The dominant strategy of partial adaptation applied in the translation of the original collocation results in the connotational value of the original message. Although at first glance the detected variety of translation strategies might indicate the linguistic and cultural mismatches in the source and target cultures, the data provided by the Internet demonstrate that in the majority of cases, word-for-word translation could have been applied to achieve equivalence in translation; however, for some reason another strategy was used.

IV. CONCLUDING REMARKS

Translation studies constantly become enriched with new research methods by interacting with other disciplines, cognitive linguistics being one of them. The aim of this article was to investigate the peculiarities of verbal metaphor translation by detecting the translation patterns and the translation strategies applied. The analysis of the data allows us to draw several conclusions:

- 1) While translating a verbal metaphor, the focus is on transferring the meaning rather than form; therefore, lexical and syntactic changes occur. Moreover, retention of original metaphoricity is not always the most important goal – the analysis showed that 37% of the translated examples are not metaphoric.
- 2) Analysis of verbal metaphor translation patterns reveals that most often such features as the metaphoricity, syntactic structure and abstract noun of the original collocation are preserved. However, Lithuanian

verbs tend to be translated by a non-equivalent (in terms of dictionary meaning) English verb. This process results in the creation of synonymic metaphoric collocations and connotational differences.

- 3) The dominant verbal metaphor translation strategy was identified as partial replacement of the source metaphor with the target language equivalent when a Lithuanian verb is translated by a different English verb (this strategy gave 39%). In fact, such partial replacement is used even if English and Lithuanian have identical linguistic expressions for the same conceptual metaphor and word-for-word translation could have been successfully applied. In other words, the discrepancy between the source and the target language does not always indicate the absence of a certain collocation in English and cultural-specificity of the Lithuanian original, but is rather determined by contextual factors or translator's subjective decisions.
- 4) The fact that an original metaphor often undergoes changes (the analysis shows 50%) or is not preserved at all in translation supports Venuti's (1995) claims about the prevailing domesticating translation of literature which hides the "otherness" of a translated text be it individual author's creation or culture-specific realia.

It should be noted that the suggested method of using the Internet as a corpus to check the existence of certain collocations should be viewed as an additional tool. Finally, a larger-scale research (including

a bigger corpus of parallel examples, more varied sources, different types of linguistic metaphor, etc.) would allow us to draw a

fuller and more objective picture of cultural and linguistic peculiarities of conceptual metaphor translation.

Sources

Skomantas. 1993. *Belaisvis*. Vilnius: Tvermė.
Skomantas. 1997. *Captive*. Vilnius: Tvermė
(translator Mara Almenas).

References

- BAKER, M., 1992. *In Other Words*. London/ New York: Routledge.
- DEIGNAN, A., 2005. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. Elektroninė versija. Red. St. Keinys. Vilnius: LKI.
- HATIM, B., 2001. *Teaching and Researching Translation*. London / New York: Pearson Education Limited.
- KÖVECSES, Z., 2007. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LARSON, M. L. *Meaning-Based Translation. A Guide to Cross-Language Equivalence*. Maryland: University Press of America.
- LEONARDI, V. *Equivalence in Translation: Between Myth and Reality*. Available from: <http://accurapid.com/journal/14equiv.htm> [Accessed 24-09-2008].
- MARCINKEVIČIENĖ, R., 2006. Konceptualioji metafora vertime. *Darbai ir Dienos* (45), 109–118.
- MUNDAY, J., 2001. *Introducing Translation Studies*. London/ New York: Routledge.
- NEWMARK, 1988. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- NORD, Ch., 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Illustrated*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- SCHAEFFNER, Ch., 2001. *Annotated Texts for Translation: English-German*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- SINCLAIR, J., 2004. *Trust the Text. Language, Corpus and Discourse*. London/ New York: Routledge.
- SJÖBERGH, J. *The Internet as a Normative Corpus: Grammar Checking with Search Engine*. Available from: <http://dr-hato.se/research/internet-norm.pdf>. [Accessed 29-09-2008]
- VENUTI, L., 1995. *The Translator's Invisibility*. London/ New York: Routledge.

Jurgita Vaičėnienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kultūrinis vertimas, tekstų lingvistika, lyginamoji lingvistika.

**KULTŪRINIS VERTIMAS IR LINGVISTINĖ
METAFORA: VEIKSMAŽODINĖS METAFOROS
VERTIMO ATVEJIS****Santrauka**

Pastaruoju metu konceptualiosios metaforos tema dažnai tyrinėjama lietuvių mokslininkų darbuose. Kita vertus, metaforos vertimo aspektas, ypač literatūriniame diskurse, dar mažai nagrinėtas. Šiuo tyrimu siekiama pažvelgti į tai, kas nutinka lingvistinei metaforai verčiant ją iš lietuvių į anglų

kalbą: kokie vertimo būdai ir strategijos dominuoja, ar visada siekiama išlaikyti frazės metaforiškumą, o kartu galbūt ir kultūrinį savitumą. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, iš istorinės apysakos *Belaisvis* (Skomantas 1993) ir jos vertimo į anglų kalbą (Skomantas 1997) (vertėja Mara Almenas) išrinktos ir analizuotos veiksmažodinės metaforos. Paaiškėjo, kad verčiant siekiama išlaikyti ne formą (leksiką, sintaksę), o turinį, ir pažodinis vertimas taikomas retai. Dažniausiai metafora, originali sintaksinė struktūra ir abstraktus daiktavardis yra išlaikomi, tačiau veiksmažodis kinta. Įvairios vertimo strategijos nebūtinai rodo anglišų ekvivalentų nebuvimą ar kultūrinius metaforos lingvistinės raiškos skirtumus, o gali būti nulemtos subjektyvių vertėjo sprendimų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: veiksmažodinė metafora, vertimo būdai ir strategijos, kultūrinis vertimas, ekvivalentiškumas.

Gauta 2009 05 19

Priimta publikuoti 2009 07 06

Regina Koženiauskiene

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Universiteto g. 5, Vilnius, LT-2734, Lietuva

Tel.p. +370 52 687 212; +370 52 609 610; +370 69 999 008

El. paštas regina.kozeniauskiene@ff.vu.lt

Moksliniai interesai: retorika, stilistika, etinė stilistika.

MANIPULIAVIMAS ANTRAŠTĖMIS: TEKSTO IR KONTEKSTO OPOZICIJA

Teksto antraštė arba publikacijos pavadinimas – tai komunikaciniu požiūriu išskirta, stipriai pabrėžta autoriaus pozicija, „hiperteksto aukščiausias lygmuo“ (Marcinkevičienė 2008, p. 175). Paprastai antraštė ne tik informuojama, bet ir siekiama įtikinti, kad skaitytojas pirktų tą informaciją. Žiniasklaida gerai žino, kad skaitytojas moka už akimirksniu padarytą poveikį (jo impulsyvų elgesį galima nusakyti „Taip, mane suintrigavo antraštė, perku!“). Tokiu atveju patraukliai, žaismingai arba šokiruojančiai, intriguojančiai, provokuojančiai suformuluota antraštė pateikiama skaitytojo svarstymui, tačiau kartais tokiu rakursu, kokį nori įpiršti publikacijos autorius. Manipuliuodamas autorius „aplinkiniais keliais siekia priversti kitą žmogų savo noru daryti tai, ko trokštame mes“ (Joule, Beauvois 2005, p. 13), priversti „elgtis taip, kaip šie nebūtų pasielgę savo iniciatyva, o jų naudojamas priemonės galima laikyti tikrais manipuliacijos metodais“ (ten pat, p. 15).

Klasikinė antraštė funkcionuoja kaip atskiras retorinis kūrinys, sutalpinantis esmę, antraštė pavadina tekstą ir kartu jį apibūdina, antraštė yra jo „tema ir rema, ji skleidžiasi ir kaip tekstą toliau kuriantis ir iš to teksto išplaukiantis elementas, kaip jo subtekstas ir metatekstas, taip pat ir „tekstas tekste“ (Фамеева 2001, c. 395). Apie tokias antraštes sakoma, kad „jos glaudžiai susijusios su tekstu, turiniu, idėja“ (Ruškys 1984, p. 46).

Tačiau ne apie tokias antraštes rašoma šiame straipsnyje, o apie tokias, kurių tekstas kertasi su publikacijos tekstu (tai etinės stilistikos sritis) ir kurios tampa netgi lingvistinės ekspertizės objektu. Antraščių dviprasmiškumas kyla iš stilistinės frazeologijos (ypač idiomų) vartosenos, kai iš netiesioginės reikšmės pereinama į tiesioginę, taip pat dėl iš konteksto ištrauktų citatų, netikslaus citavimo, manipuliacinio kabutėms. Ne vienas kalbininkas susiduria su tokiais ginčytiniais tekstais, bando išpėti autorių žaidimus ir „ėjimus“, iššifruoti užmintą mįslę, dekoduoti tekstą, atpažinti jo reikšmes ir prasmes. Visais atvejais be konteksto neapsieinama.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: antraštė, pavadinimas, ginčytinas tekstas, idiomai, frazeologija, lingvistinė ekspertizė, manipuliacinis, etinė stilistika, tekstas, kūno kalba, lingvistinis ir ekstralingvistinis kontekstas.

Kada manipuliacijos atsisuka „antru galu“

Ką skaitytojai pamanytų, perskaitę straipsnio paantraštę *Apie antrą galą*. Turbūt suglumtų, pamane, kad bus atvirai kalbama

apie dalykus, kuriuos viešai aptarinėti yra tabu. Frazeologijos žodynas pateikia tokias su *antru galu* susijusių frazeologizmų reikšmes: *Apie antrus galus šnekėti* – blevyzgoti; *su antru galu* – paleistuvaujant, *antras*

galas – užpakalis; lyties organai (Frazeologijos žodynas 2001, p. 178; 181).

Tačiau straipsnyje, kurio paantraštė „Apie antrą galą“, cituojami konservatorės Rasos Juknevičienės žodžiai nė kiek nesusiję su blevyzgomis ar seksu. Šiuose žodžiuose įpintas šiek tiek deformuotas posakis apie antrą [lazdos] galą iš žinomos patarlės „Lazda turi du galus“, dar iš kito semantiškai panašaus posakio: „Lazda atsisuka antru galu“. Šia patarle keliami apibendrinimo idėja, kurioje slypi išpėjimas nesielgti šitokiu būdu, vengti imtis lazdos argumentų¹ (šiuo atveju – manipuliacijų), nes lazda atsisuks antru galu prieš patį lazdos argumentų iniciatorių. Tai patvirtina kontekstas: „Daugumos nėra amžinos. Paprastai visos manipuliacijos atsisuka antru galu jų iniciatoriams...“ Šiuo atveju tai okazinis frazeologijos vartojimas: vietoj „Lazda atsisuka antru galu“ pasakyta „Manipuliacijos atsisuka antru galu“.

Palyginus su kito straipsnio antrašte: „Pasirėmęs antru galu Seimas nubalsavo už šeimos fantaziją“ (Bončkutė 2008), kontekstas jau rodo, kad straipsnyje kalbama ne apie antrą lazdos galą, o būtent apie seksą: „Ir štai, koks paradoksas: moralistai politiškai, besirūpinantys šeimos dorove, nustato, kas yra šeima, o kas – ne, remdamiesi tik vienu faktoriumi – seksu, kuris, tiesa, dar ir privalo būti įformintas.“

Arba kaip reaguotų skaitytojai, perskaite tokias šokiruojančias publikacijų antraštes: „Valdui Adamkui plyšo širdis...“ arba: „Konstitucinio Teismo teisėjui Juozui Žiliui

¹ Lazdos argumentas (lot. *argumentum baculum*) – tai psichologinio poveikio priemonių pasitelkimas kalboje, kai grasinama, gąsdinama. Įrodymas, paremtas jėga, prievarta (tačiau dažniausiai ne fizine, o psichologine). „Iš tiesų tėra du veiksmingi būdai, kuriais žmogų galima priversti daryti tai, ko norime mes: valdžios (ar jėgos) naudojimas ir manipuliacija“ (Joule, Beauvois 2005, p. 15).

šovė į galvą...“ Turbūt skaitytojai tuojau pat pirktų laikraštį ar žurnalą, sunerimę pulių skaityti. To paprastai ir siekia publikacijų autoriai. Tokių antraščių sumanytojai nori žūt būt patraukti skaitytojų dėmesį, sąmoningai siekia suntriguoti, todėl manipuliuoja ištraukta iš konteksto dviprasmiška (dėl galimybės frazeologiją suvokti tiesiogine reikšme) informacija.

Perskaičius platesnę teksto ištrauką, galima suprasti, kad pirmame diskurse perteikiami prezidento žodžiai, kad jam buvo labai gaila vaikų, t. y. „plyšo širdis žiūrint į našlaičius vaikus...“. Antrame – teisininkas interviu sakė, kad „Juk nėra taip, kad surašai įstatymus, kurie tik šauna į galvą...“ (apie manipuliaciją frazeologija plačiau žr. Баранов 2007, p. 56).

Pirmiausia reikia pasakyti, kad tokios gudriai suformuluotos antraštės etinės stilistikos požiūriu nėra priimtinos, bet jų vis pasitaiko. Netrūksta ir antraščių–citatų, antraštė tada įreminama kabutėmis, tačiau visiškai netoleruotina, jei ištraukta iš konteksto, ji būna pakreipta taip, kad adresatas ją supranta, kaip to nori ir siekia komentaro, straipsnio ar interviu autorius.

Ištrauktos iš konteksto citatos antraštėse

Antraštė yra tarsi plakatas², kuriame paprastai trumpu vieno sakinio tekstu turėtų būti pasakyta straipsnio esmė, pagrindinis turinys, išreikšta autoriaus nuomonė, jo požiūris į temą. Šiuo požiūriu prisimintinas iškalingas epizodas: iškelti plakatai protesto mitinge Lenkijoje su poeto Czesława Miłoszo (1911–2004) poezijos citatomis. Šie gluminantys ir tarsi įžeidūs plakatai skelbė: „Lenkams nėra vietos žemėje“

² A. Šoblinskas antraštę vadina straipsnio vėliava (žr. Šoblinskas 1965, p. 21).

(Cz. Miłosz); „Lenkas yra kiaulė, nes gimė lenku“ (Cz. Miłosz). Trumpa šių plakatų pasirodymo istorija. Nobelio premijos laureatas lenkų poetas Cz. Miłoszas buvo palaidotas Krokovoje lenkų kultūrinio elito kapinėse. Dėl to Lenkijos patriotais save vadinančių asmenų grupelė išėjo protestuoti į gatves, esą šis poetas nevertas tokios didelės garbės, nes niekuo nenusipelnęs Lenkijai, kilęs iš Lietuvos, laikęs save lietuviu ir nekenčęs lenkų. Paskutinįjį argumentą (neapykantą lenkams) protestuotojai „grindė“ autentiškais Cz. Miłoszo poezijos eilutėmis, įrašytomis į plakatus. Taip, tai iš tiesų autentiškos jo poezijos eilutės, bet jos išžūliai ištrauktos iš konteksto. Visos poeto gyvenimo aplinkybės rodo ką kita. Tiesa, Cz. Miłoszas jautė sentimentų Lietuvai (gimęs Kėdainių krašte, mokėsis Vilniaus universitete), tad visai natūralu, kad kartais sakydavo esąs lietuvis (pagal kilmę), tačiau iš tiesų laikė save lenku, t. y. lenkų tautos dalimi (*gente lituanus, natione polonus*³), kalbėjo ir rašė lenkiškai. Jo gyvenimo aplinkybės ir eilėraščių kontekstas rodo, kad poetas plakatuose įrašytomis eilutėmis turėjo galvoje ir sarkastiškai aprašė nepavydėtiną savo, kaip lenko, vietą žemėje, susidariusią skaudžią opinią apie lenkus (taigi ir apie save) pasaulyje. Ištrauktos iš konteksto ir įrašytos kaip antraštės pirmuosiuose laikraščių puslapiuose (ne tik į plakatus) jo poezijos eilutės klaidino Lenkijos žmones, kėlė nepagrįstas emocijas dėl mirusio poeto.

Priimti šias antraštes tiesmukiškai, neatsižvelgiant į kontekstą, būtų panašus nesusipratimas į tai, kad tiesiogiai supras-tume pasakytus ir laikraščių antraštėse 1963 metais išspausdintus JAV prezidento Johno F. Kennedy žodžius: „Ich bin ein Berliner“.

³ Žinomas lot. posakis *Gente lituanus, natione polonus* reiškia *lietuvių kilmės, lenkų tautybės* asmenį.

Žodžiai lyg ir teigia: Aš esu berlynietis (= vokietis). Tačiau iš tiesų šie žodžiai nerodo nei JAV prezidento kilmės, nei tautybės. „Tai buvo atsakas neapykantos sienai, dalijusiai miestą ir pasaulį, solidarumo su vokiečių tauta išraiška“ (Sakadolskis 2008). Panašiai, „kai 2006 m. rudenį pašlijus Tbilisio ir Maskvos santykiams, Kremlius ėmėsi keršto, sulaikydamas ir deportuodamas Rusijoje gyvenančius gruzinus, Maskvoje buvo matyti grupė rusų mokslo ir kultūros žmonių, prisisegusių ženkliukus „Aš esu gruzinas“. Tai buvo atsakas Kremliaus primityviai, neapykanta grįstai politikai, solidarumo su gruzinų tauta išraiška“ (ten pat).

Iškraipytos citatos antraštėse

Aptarti atvejai susiję su autentiškais citatomis, jos susijusios su teksto dviprasmiškumu. Šiaip jau autentiška citata yra „kieno nors kito tiksliai persakyti atskiri žodžiai, mintys, kitaip tariant, sakinio teksto dalis“ (žr. Leonavičienė 2005, p. 24), o straipsnyje bus kalbama apie netikslias, iškraipytas citatas antraštėse. Štai straipsnis apie dvi stilistes dizaineres Jolantą ir Ievą buvo pavadintas taip: „Aš galvojau, kad jos – lesbietės“ (Malaškevičius 2008). Svarbiausia, kad antraštė pateikta kabutėse, kaip citata – tarsi tai būtų vienos iš teatro kostiumų kolekcijų kūrėjų Ievos sutuoktinio Vlado žodžiai, taigi turėtų sudaryti įspūdį, kad tai patikimi žodžiai iš pirmų artimo žmogaus lūpų. Pasirodo, šis žurnalistei buvo pasakęs kitaip: „Kai jas pamačiau pirmą kartą, pamaniau, kad jos – pora“. Žurnalistė, matyt, sąmoningai „pasirėmė“ tik savo subjektyvia nuomone, sutapatino žodžius *lesbietės* ir *pora*, bet tai toli gražu ne tas pats.

Žodis *pora* turi kelias reikšmes (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas 2000, p. 577):

1. du vienarūšiai daiktai, vartojami kartu ir sudarantys vienetą arba kompleksą;

2. du artimai susiję daiktai ar žmonės, grūtė;
3. antrasis iš dvejeta, partneris;
4. vyras ir moteris kaip sutuoktiniai, mylimieji, šokėjai ir pan.
5. patinas ir patelė;
6. apytikslė dviejų grupė.

Lesbiečių reikšmės prie žodžio *pora* žodynas net nenurodo. Tokios reikšmės nėra ir sinonimų žodyne, kuriame aiškina ma taip: *pora* – du artimai susiję žmonės, dvejetas, grūtė (Sinonimų žodynas, 2002, p. 361). Iš interviu teksto matyti, kad šios dvi jaunos moterys yra artimai susijusios, bendrai sumanymus įgyvendinančios draugės, bendradarbės, sudarančios neišskiriamą kūrybinį vienetą.

Taigi pasakymas „jos – *pora*“ apie dvi bičiules stilistes, kaip rodo kontekstas ir visa situacinė psichologinė interviu informacija, paryškina moterų susiklausymą, partnerystę, sugyvenimą, sutarimą, idėjų darnumą, stiliaus harmoniją, darbą ranka rankon.

„Po šio straipsnio Vladas grasinosi eiti muštis“, – sakė interviu jo žmona Ieva, o tai reiškia, kad antraštė jį papiktino, sukėlė nepasitenkinimą, netgi ižeidė dėl manipuliacijos jo žodžiais, iškilo ir lingvistinės semantinės ekspertizės reikmė.

Kaip matėme ankstesniuose pavyzdžiuose, antraščių autoriai ypač klaidina adresatą tame pačiame tekste žaisdami ir tiesioginę, ir perkeltinę pasakymo reikšmę: iš tiesioginės reikšmės pasakymo antraštėje pereidami į netiesioginę, arba atvirkščiai – iš netiesioginės reikšmės antraštėje – į tiesioginę pačiame straipsnyje („plyšo širdis“, „šovė į galvą“ atvejai). Arba ginčytino teksto reikalas atsiranda iš pasakymų minties dviprasmiškumo, kaip Czesławo Miłoszo poezijos plakatuose. Tai nėra etiška, bet teisiniui nagrinėjimui pamato nebūtų. O štai antraštėje „Aš galvojau, kad jos – les-

bietės“ tokio kalbos žaidimo nėra, antraštės kūrėja nusižengė ne tik žurnalisto etikai, jai gali būti pateiktas ieškinyms dėl cituojamų žodžių iškraipymo.

Manipuliacijos kabutėmis antraštėse

Prie įžūliai iškraipytų antraščių, kai iškraipymas atsiranda dėl „netyčia“ pamirštų kabučių, skirtina štai ši neseniai pastebėta antraštė žurnalo viršelyje: „Giedrė Rusytė: dabar laukiu kito jaunikio“ (Kviliūnaitė 2008). Tai didelėmis raidėmis išspausdinti manekenės ir TV laidų vedėjos Giedrės Rusytės žodžiai žurnalo 2008 rugsėjo 1 d. „Klubo“ viršelyje, kuriame, be to, beveik visu ūgiu įdėta vizualinė informacija: provokuojanti (pakeltu sijonėliu), gundanti G. Rusytės nuotrauka – tarsi iš tiesų neseniai su sutuoktiniu išsiskyrusi šių žodžių autorė nieko kito neveikia, tik koketuoja ir nekantriai laukia naujo jaunikio. „Žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas neturi skelbti dirbtinai deformuotų nuotraukų montažų, neteisingų parašų po nuotraukomis, galinčių ižeisti jose pavaizduotus asmenis“ (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas 2006, p. 281). Vizualinė gundymo informacija gali tapti vienu iš pagrindinių įrankių, šiuo atveju tai kūno kalba, galinti tapti manipuliacijos priemone, tampančia skaitytojų „viliojimu smalsumui tenkinti“ (Juodytė 2008, p. 36).

Straipsnyje apie G. Rusytę vizualinei gundymo informacijai talkina ir manipuliacijos kabutėmis.

Kabučių paskirtis yra gana įvairi, pirmiausia, žinoma, jos skirtos citatoms ir jų atmainoms, kito asmens kalbai, kito autoriaus žodžiams žymėti.

Dar viena svarbi kabučių paskirtis – kurti antifrazę, t.y. kabutės skirtos priešingai,

negu turima galvoje, reikšmei žymėti. Antifrazėje tikroji žodžio ar pasakymo reikšmė „paslepiana“, bet semantiniu aspektu korektiškai perskaityti ar išgirsti antifrazę visiškai lengva, nes „charakteringas antifrazės kaip tropo bruožas – jos korespondencija su vadinamosiomis tikrai „skaidriomis kalbinėmis situacijomis“: kontekstas labai aiškiai atskleidžia adresatui kalbėtojo taktiką“ (Клюев 2001, c. 220).

Viena aišku: kabutės yra rimtas teksto prasmės, kalbinio bendravimo ženklas (plačiau žr. Abaravičius 2002, p. 202–221). Tarkim, ironiją reiškiančios kabutės antifrazėje yra tikrosios pasakymo reikšmės opozicija. Nepastebėti ar neišgirsti ironijos niuansų tiesiog neįmanoma. Įsiklausykime į interviu tekstą, paskaitę ilgesnę jo ištrauką: „Giedrė nesistebi, kad paviešinus skyrybų faktą, žiniasklaida jai ėmė piršti žinomus vyrus. Vienas iš jų buvo gerai žinomas verslininkas Tadas Karosas. „Dabar laukiu kito „jaunikio“, – šypsosi manekenė. – Manęs tokie dalykai iš vėžių nebeišmuša. Žinoma, kartais nemalonu – ypač kai reikia aiškintis mamai, tačiau draugės, išgirdusios gandas, tik pašiepia: „Kodėl mums nieko nesakei?“ Bet tokių dalykų nesukontroliuosi“ (Kviliūnaitė 2008).

Taigi pačiame tekste aiškiai girdima ironija, su doze saviironijos ir netgi sarkazmo: po skyrybų „jaunikius“ jai nuolat peršanti žiniasklaida, pati Giedrė baigianti prie to priprasti, tik jai, esą, nemalonu, kai dėl to reikia teisintis ir aiškintis artimiesiems. Deja, antraštėje, kurioje kabutės praleistos, antifrazės nelieka, nelieka nei ironijos, nei sarkazmo.

Taigi akivaizdu, kad sąmoningas kabučių „užmiršimas“ antraštėje, jų nerašymas, praleidimas yra neleistinas ir neteisėtas. „Suprantamas žiniasklaidos noras įlįsti į žymių žmonių miegamuosius, į jų bankų

sąskaitas, vaikų darželius ar netgi vidaus organus. Tai elementarus masalas masiniam skaitytojui, žiūrovui ar klausytojui, todėl apie pelną galvojančiam redaktoriui nereikia ilgai sukti smegenų – neverta ugdyti skaitytojų skonio, užtenka juos pripratinti prie šunų maisto, paprasčiau tariant, prie paskalų ir anekdotų ir pilnas tam tikrą laiką bus garantuotas“ (Parulskis 2007).

Interviu su Giedre Rusyte rengęs autorius (žurnalistas) arba žurnalo redaktorius akivaizdžiai persistengė ir nusikalto žurnalistiko etikai. Kyla klausimas, ar praleistos kabutės yra apsirikimas ar melas, o gal nutylėjimas? Visais atvejais žurnalistas neatskleidžia tiesos. „Nutylėjimo atveju jis vengia ją sakyti, melo atveju pakeičia netiesa“ (Justickis 2003, p. 169). Jo motyvai slėpti tiesą gali būti įvairūs, tačiau pirmasis motyvas yra profesinis suinteresuotumas sudaryti tokį išpūdį, kad skaitytojas bet kokia kaina būtų ir verbaline, ir vizualine plotme užverbuotas, patrauktas, suntriguotas, suglumintas.

Išvados

Stilistiniu požiūriu patraukianti antraštė kaip tekstas gali tapti lingvistinės ekspertizės objektu. Dažniausiai ginčus sukelia nekorektiškos antraštės, t. y. kai manipuluojama informacija, ištraukta iš konteksto, kai aiškiai jaučiama teksto ir konteksto opozicija dėl dviprasmiškumo, atsirandančio iš žaidimo stilistine frazeologija (ypač idiomomis), taip pat dėl iš konteksto ištrauktų citatų, netikslaus citavimo, manipuliavimo kabutėmis. Kalbininkas ekspertas, vertindamas tokius tekstus, aiškindamas antraštės ir teksto neatitikimą, turi remtis kontekstu – ne tik kalbiniu ir stilistiniu, bet ir ekstralingvistiniu – vizualiniu, etiniu, sociokultūriniu, psichologiniu.

Aptartųjų antraščių manipuliacinės strategijos esmė aiški: juk patrauktas, tuo labiau suglumintas skaitytojas tikrai pirks leidinį, nes norės paskaityti visą tekstą, ne tik an-

traštę. Tačiau tiesa bus iškreipta, skaitytojas liks apgautas, nes jis manė, kad antraštėje nusakyta turinio esmė, kad *APIE TAI* bus kalbama ir pagrindiniame tekste.

Literatūra

ABARAVIČIUS, J., 2002. *Skrybės stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

BONČKUTĖ, M., 2008. Pasirėmęs antru galu Seimas nubalsavo už šeimos fantaziją. *Lietuvos rytas.lt* 2008 06 06.

Frazeologijos žodynas 2001. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

JOULE, R.-V., BEAUVOIS, J.-L., 2005. *Manipuliacijos vadovas padoriems piliečiams*. Vilnius: Alma litera.

JUODYTĖ, A., 2008. Manipuliacinės įtraukimo į komunikaciją strategijos periodinėje spaudoje. *Žurnalistikos tyrimai*. Nr. 1, 25–40.

JUSTICKIS, V., 2003. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

LEONAVIČIENĖ, A., 2005. *Lietuvių ir prancūzų politinės spaudos tekstų heterogeniškumas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, 2006. In: *Lietuvos etikos kodeksai, nuostatai, taisyklės*. Sud. G. Butkus. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

LYBERIS A., 2002. *Sinonimų žodynas*. Antras pataisytas leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

MALASKEVIČIUS, G., 2008. Sagoms pretenzijų nėra. *Ieva*, birželis, 16–18.

MARCINKEVIČIENĖ, R., 2008. Rubrikos, antraštės ir paantraštės. In: R. MARCINKEVIČIENĖ. *Žanro ribos ir paribiai*. Spaudos patirtys. Vilnius: Versus aureus, 175–193.

KVILIŪNAITĖ, J., 2008. Giedrė Rusytė: dabar laukiu kito jaunikio. *Klubas*, 2008 rugsėjo 1 d. Nr. 36 (87), 8–10.

RUŠKYS, V., 1984. Laikraščių žinučių antraštės. *Kalbos kultūra*. Nr. 47, 44–51.

PARULSKIS, S., 2007. Kaip sekasi mirti? Komentarai skaitytas Lietuvos radijo laidoje „Kultūros savaitė“ 2007 08 28.

SAKADOLSKIS, R., 2008. Šiandien mes visi žydai ir rusai. *Bernardinai.lt* 2008 03 17.

ŠOBLINSKAS, A., 1965. Stilius prasideda nuo antraštės. *Kalbos kultūra*. 9 sąs. 21.

БАРАНОВ, А. Н., 2007. *Лингвистическая экспертиза текста*. Москва: Флинт, Наука.

ФАТЕЕВА, Н. А., 2001. Заглавие и текст в русской поэзии конца XX века: параллельная динамика. In: *Текст. Интертекст. Культура*. Москва: Азбуковник.

КЛЮЕВ, Е. В., 2001. *Пупорика*. Москва: Приор.

Regina Koženiauskienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: rhetoric, stylistics, ethical stylistics.

THE MANIPULATION OF HEADLINES: THE OPPOSITION OF TEXT AND CONTEXT

Summary

The headline of a text usually shows the author's position. Moreover, the headline is likely not only to inform but also to persuade the reader to

buy this information. The media knows perfectly that the reader pays for the instant impact. Thus, the headline which is formulated in an attractive, playful, shocking, intriguing or provocative way is delivered to the reader's consideration; however, it may happen that the headline is presented in such a way that the reader is made to accept the author's opinion. While manipulating the reader's attention, the author indirectly attempts to make the readers accept what the author wants himself, behave the way they would not have ever behaved if they had not faced non ethical means which are considered as manipulation.

The classical headline functions as a separate rhetorical work comprising the essence. The headline names and describes the text; moreover, it is the rheme and theme of the text. Such headlines are defined as having close relation with the text, its content and message.

This article, however, analyses such headlines which stand in conflict with the text itself and which become the focus of linguistic expertise. Incorrect and not ethical headlines which manipulate the information taken out of the context are the most controversial issues. From the stylistic point of view, the eye catching headline when the author employs different means of stylistic devices may

become the focus of linguistic analysis. A linguist who encounters such texts tries to guess the meaning of such linguistic games (this is the sphere of ethical linguistics), to decipher the riddle, to decode the text and to interpret its meanings and senses. However, it is impossible to manage without the context. Sometimes it is not enough to understand its verbal context, i.e. linguistic and stylistic; extralinguistic – visual, ethical, sociocultural, psychological – context comes into focus.

KEY WORDS: headline, title, controversial text, idiom, phraseology, linguistic expertise, manipulation, ethical stylistics, text, body language, linguistic and extralinguistic context.

Gauta 2009 05 11

Priimta publikuoti 2009 06 23

Erika Rimkutė

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52, Kaunas, LT-44240,
Lietuva
Tel. +370 37 222 739
El. paštas e.rimkute@hmf.vdu.lt
Moksliniai interesai: tekstynų lingvistika,
kompiuterinė lingvistika.

Neringa Pakalnytė

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52, Kaunas, LT-44240,
Lietuva
Tel. +370 37 222 739
El. paštas neringa.pakalnyte@alumni.vdu.lt
Moksliniai interesai: tekstynų lingvistika,
kompiuterinė lingvistika.

SOCIALINIŲ REKLAMŲ TEMATIKA IR KALBINĖS YPATYBĖS

Dažnai susiduriame su nekomercinėmis, arba socialinėmis, reklamomis, t. y. su rašytine ar vaizdine informacija, kuri skatina ne vartoti, o keisti, keistis, toleruoti, populiarinti socialines problemas, pakeisti elgesio modelius, sukurti teigiamą visuomenės nuomonę tam tikru klausimu. Akivaizdžiai matyti, kad socialinės reklamos skiriasi nuo komercinių, kurioms netrūksta įvairių tyrimų, bet pasigendama išsamesnės socialinių reklamų analizės. Šios priežastys ir paskatino išsamiau tirti lietuviškas socialines reklamas. Straipsnyje trumpai aprašoma socialinių reklamų istorija, jų klasifikacija, kalbinės ypatybės, skirtumai nuo komercinių reklamų.

Straipsnyje ištirtos 74 lietuviškos socialinės reklamos, surinktos 2007 metų gruodžio – 2008 metų vasario mėnesiais iš Kauno pakelės stendų, interneto ir televizijos. Surinkti reklamų tekstai pagal juose reklamuojamus objektus gali būti skirstomos į privalomąsias (informacija apie alkoholio ir tabako žalą) ir neprivalomąsias. Šios reklamos atskleidžia individo, šeimos ir bendruomenės problemas.

Straipsnyje keliama prielaida, kad jei socialinėmis reklamomis raginama keisti ir keistis, tai toks reklamos poveikis turi būti sukuriamas kalbinėmis priemonėmis. Dėl to atlikta kalbinė (morfologinė, sintaksinė ir semantinė) analizė. Išanalizavus socialines reklamas, paaiškėjo, kad tam tikrų gramatinių kategorijų, žodžių reikšmių ir sakinių funkcijų pasirinkimas socialinėse reklamose nėra atsitiktinis. Pavyzdžiui, morfologinė analizė atskleidė skirtumą, kad socialinėse reklamose daug mažiau aukščiausiojo laipsnio būdvardžių nei komercinėse reklamose; iš semantinės daiktavardžių analizės paaiškėjo, kad socialinėse reklamose dažnai vartojami asmenų pavadinimai, nes tokios reklamos skatina spręsti su asmenimis susijusias problemas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: socialinės reklamos, komercinės reklamos, morfologija, sintaksė, semantika.

Reklama šiandieniam mūsų gyvenime užima svarbią vietą, tačiau tiksliai apibrėžti, kas yra reklama, būtų sudėtinga. Vienas iš galimų reklamos apibrėžimų yra toks: „[...] informacijos kryptingas neasmenišką skleidimas, apimantis tokią veiklą, kuri leidžia žodžiu ar vizualinėmis priemonėmis

informuoti apie firmą, taip pat siūlomas jos prekes bei paslaugas, skatinti pirkimą pardavėjo naudai“ (Žvirblis 2000, p. 103). Tokią reklamą galima vadinti komercine.

Dažnai pastebimos bei girdimos socialinės reklamos ir tyrinėjimų apie šią reklamų rūšį stoka paskatino išsamiau patyrinėti lie-

tuviškas (ar lietuviams pritaikytas) socialines reklamas. Straipsnyje keliami prielaida, kad jei socialinėmis reklamomis raginama keisti ir keistis, tai toks reklamos poveikis turi būti sukuriamas kalbinėmis priemonėmis. Dėl šios priežasties socialinės reklamos analizuotos morfologiškai, sintaksiškai ir semantiškai. Straipsnyje taip pat trumpai apžvelgiama socialinių reklamų istorija, pristatoma socialinių reklamų tematika Lietuvoje; pateikiama šių reklamų klasifikacija remiantis surinktais pavyzdžiais.

Socialinių reklamų istorijos bruožai

Šiame straipsnyje nekomercinės reklamos įvardijamos kaip *socialinės*.¹ Socialinė reklama – tai reklama, remiama nekomercinių organizacijų ir turinti tikslą skatinti aukoti, balsuoti, kreipti daugiau dėmesio visuomenės reikalams, kurti naujas socialines vertybes. Socialinėmis reklamomis perduodama informacija, propaguojanti teigiamus veiksmus (Kas yra socialinė reklama? 2009). Galima pateikti tokį apibendrintą šiame straipsnyje vartojamą socialinių reklamų apibrėžimą: rašytinė ar vaizdinė informacija, kuri skatina ne vartoti, o keisti, keistis, toleruoti. Socialinėmis reklamomis informuojama nesiekiant komercinės naudos; dažniausiai kreipiamasi ne į konkretų asmenį ar jų grupę (pavyzdžiui, galima rasti komercinių reklamų, skirtų tik vaikams, tik vyrams ar tik moterims), o į visą bendruomenę.

Pirmoji socialinė reklama (*nongovernmental public service advertisement*) 1906 metais buvo finansuota Amerikos piliečių asociacijos, jautusios baimę, kad elektros

kompanijos nukreips vandenį nuo Niagaros krioklių. Šie žmonės išsipirko reklamos vietą nacionaliniuose žurnaluose prašydami pagalbos ir paramos. Tokios reklamos padidino politinį sąmoningumą ir elektros kompanijos buvo priverstos nukreipti dėmesį nuo krioklių (plačiau apie socialinės reklamos raidą žr. *The Advertising Age* 2003, p. 1314–1316).

Per Pirmąjį pasaulinį karą socialinę reklamą naudojo JAV vyriausybė. Buvo sukurtas propagandos biuras, pavadintas Federaliniu visuomenės informavimo komitetu, kad informuotų ir įtikintų žmones apie pasiekimus kare. Pasibaigus karui vyriausybė tęsė socialinių reklamų rėmimą. Reklamomis ir skelbimais ji rėmė oro pašta, maisto konservavimą, pagalbą nukentėjusiems nuo sausras, viešų reklamų projektus ir kt. 1942 metais buvo įkurta Karo reklamos taryba, kuri reklamomis verbavo į karo tarnybą, skatino įsigyti obligacijų, moteris ragino dirbti, kitaip skatino patriotizmą. Negalėję kariauti buvo raginami būti „namų fronto herojais“, auginti daržoves, jas konservuoti ir pan.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Karo reklamos taryba tapo Reklamos taryba ir išplėtė savo paslaugas vyriausybės ir nepelno siekiančioms organizacijoms. Šiandien minėta organizacija tęsia savo veiklą. Pavyzdžiui, 1997 metais ji gavo apie vieną bilijoną dolerių vietos ar laiko socialinėms problemoms viešinti. Nuo 1996 metų socialinės reklamos pasirodė internetinėse svetainėse dažniausiai kaip kaičioji reklama (žr. *The Advertising Age* 2003, p. 1314–1316).

Taigi jau pačių pirmųjų socialinių reklamų pagrindiniai uždaviniai buvo pakeisti elgesio modelius, populiarinti socialines problemas, sukurti teigiamą visuomenės nuomonę tam tikru klausimu, aukoti, tole-

¹ Anglų kalba vartojami terminai *public service advertisements*, *public service announcements*, *non-commercial advertisements* (*The Advertising Age* 2003, p. 1314; Arens 1989, p. 18).

rantiškiau žvelgti į aplinką (Jokubauskas 2003, p. 143; Arens 1989, p. 608).

Lietuviškų socialinių reklamų objektas

Kalbinės socialinių reklamų ypatybės tirtos pasinaudojus 2007 metų gruodžio – 2008 metų vasario mėnesiais iš Kauno pakelės stendų, interneto, televizijos surinktais 74 socialinių reklamų tekstais (juose pavartoti 109 sakiniai, sudaryti iš 454 žodžių). Daugiausia socialinių reklamų rasta pakelės stenduose. Iš to galima spręsti, kad tikslinė tokių reklamų auditorija – visa bendruomenė.

Kadangi iki šiol socialinės reklamos Lietuvoje nebuvo išsamiai tirtos, nelengva nuspręsti, ar tam tikra informacija laikytina socialine reklama, ar nelaikytina. Pavyzdžiui, galima diskutuoti, ar socialine reklama galima laikyti užrašus, kurie informuoja apie žalingą poveikį ant cigarečių pakelių, alkoholinių gėrimų; neaišku, ar socialine reklama laikytini kelio ženklai greitkeluose, informuojantys, kiek žmonių žuvo ir sužeista avarijose per metus. Vis dėlto šiame darbe laikomasi nuomonės, kad tokia informacija gali būti laikoma socialine reklama.

Knygoje *Reklama ir jos poveikis vartotojui* (Jokubauskas 2003, p. 143) teigiama, kad skiriasi komercinių ir socialinių reklamų tikslai bei uždaviniai. Minėtoje knygoje akcentuojami tokie skirtumai: komercinėmis reklamomis skatinamas pardavimas, siekiama padidinti pirkėjų srautą, skatinti lojalumą tam tikram prekiniam ženklui, pakeisti vartotojiškas tendencijas, padėti prekės paklausos didinimui, pasakoti apie prekės savybes ir kokybę, gerinti prekės įvaizdį, informuoti visuomenę apie pačią prekę. Socialinėmis reklamomis skatinama keisti ir informuoti visuomenę, skatinti

pirkėjus, norinčius gauti smulkesnę informaciją, populiarinti socialines problemas, pakeisti elgesio modelius, aiškinti politinius požiūrius, sukurti teigiamą visuomenės nuomonę tam tikru klausimu, informuoti apie naują socialinę srovę (judėjimą).

Abiejų reklamų akcentuojamos vertybės panašios, ypač orientuotos į šeimą, tačiau tų vertybių ar konkrečių dalykų, kuriais perteikiamos tam tikros vertybės, naudojimo tikslas reklamose akivaizdžiai skiriasi. Pavyzdžiui, socialinėse reklamose raginama saugoti, kurti šeimą (įsivaikinti), o komercinėse reklamose (pavyzdžiui, prekybos centrų) šeima siejama su socialine ir materialine gerove; dažniausiai naudojamosi besišypsančios tipiškos šeimos vaizdu: tėvas, mama, sūnus ir duktė. Tokie vaizdai būdingi įvairioms komercinėms reklamoms: skatinančioms pirkti maisto produktus, pramonines prekes, reklamuojančioms tam tikrą prekybos tinklą ir pan. Taip tarsi apeliuojama – pirkite, naudokite ir jūsų šeima bus laiminga.

Kitas pavyzdys, kuris akivaizdžiai atskleidžia socialinių ir komercinių reklamų skirtumus, yra moters įvaizdis. Socialinėse reklamose vaizduojama moteris, kuri dažniausiai yra diskriminuojama, patiria smurtą, taigi atkreipiamas dėmesys į šias šeimos ir visuomenės negeroves. Komercinėse reklamose patrauklios moters grožis priklauso nuo tam tikrų priemonių (kosmetikos, vaistų ar maisto papildų reklamos). Dar galime matyti moteris namų šeimininkes (buitinės technikos, skalbimo ir valymo priemonių reklamos; žr. Repečkaitė 2009); moteris kaip priedus prie prabangos prekių (pavyzdžiui, automobilių); ar moteris, papuošančias bet kokią reklamą (pavyzdžiui, langų, durų).

Dar vienas skirtumas, akivaizdžiai atskleidžiantis socialinių ir komercinių

reklamų skirtumus, yra vaiko įvaizdis. Dažniausiai komercinėse reklamose matome vaikus, reklamuojančius prekes kūdikiams ar vaikams (sauskelnes, maistą, vaikų kosmetiką, rūbus ir pan.), maisto produktus (ypač dažnai saldumynus), kurie nėra skirti vien tik vaikams. Besišypsantys vaikų veidai matyti ir tose reklamose, kurios skirtos visai šeimai (pavyzdžiui, nekilnojamojo turto, automobilių). O socialinėse reklamose pateikiami liūdni ar rimti vaikai, laukiantys, kada bus įvaikinti, patiriantys smurtą šeimose ar mokyklose, galvojančios apie savižudybę, sergantys onkologinėmis ligomis.

Taigi neretai ir komercinėse, ir socialinėse reklamose vaizduojami panašūs objektai (tiksliau – subjektai): šeima, moterys, vaikai. Tačiau tai, ką jie reklamuoja, ir kaip vaizduojami šie subjektai, labai skiriasi.

Socialinėmis reklamomis stengiamasi atkreipti dėmesį į aktualias problemas. Todėl, kaip teigia Darius Jokubauskas (2003, p. 145), būtinas emocingesnis arba aštresnis stilius. Gali būti taikomi penki metodai: neigiamos apeliacijos (sukelia žmonėms nemalonius jausmus arba šoką), humoro (teigiamos emocijos daro reklamą lengvai įsimenamą), originalumo (padeda patraukti dėmesį, čia galima naudoti specialius garso efektus ir pan.), kartojimo (padeda įsiminti), spalvų (padeda sustiprinti poveikį, nes pažadina žmogaus jausmus, o ne logiką).

Nors komercinių ir socialinių reklamų tikslai skiriasi iš esmės, tačiau reikia pripažinti, kad prekės, paslaugos ar problemos panašiai pateikiamos tiek vienose, tiek kitose reklamose. Komercinėse ir socialinėse reklamose galima išskirti tris svarbiausius elementus: tekstą, vaizdą ir garsą (Bakanauskas 2004, p. 77). Tekstas turi atitikti žmonių žinių lygį ir emocijas, formuluotė turi būti įtikinama, neturi būti situacijų,

susijusių su neigiamu patyrimu (socialinėse reklamose neigiama apeliacija pateisinama). Kalbant apie vaizdą, svarbu šriftas, spalvos, formatai. Garsas paveikia žmogaus sąmonę ir padeda sutelkti dėmesį, todėl jis daro įtaką reklamos poveikimui (Bakanauskas 2004, p. 78). Svarbiausios reklamos priemonės: televizija, spauda, plakatai, kinas, radijas, tiesioginis paštas, internetas.

Lietuviškų socialinių reklamų klasifikacija

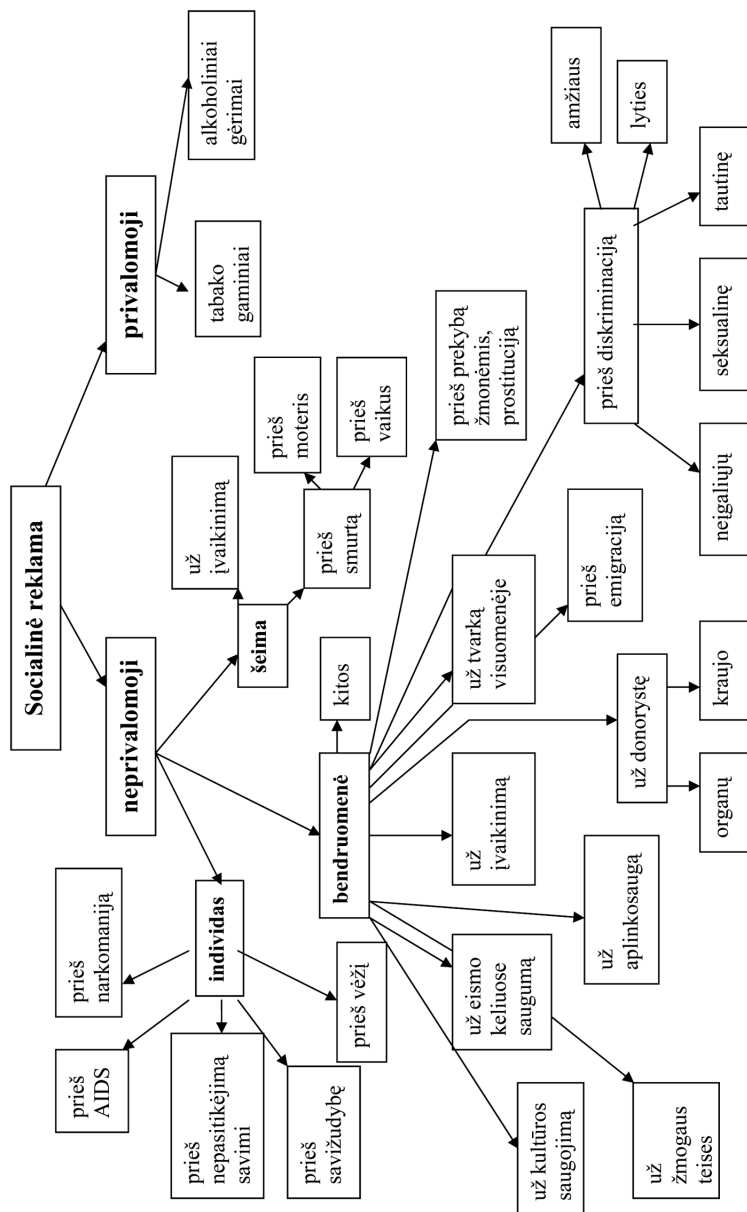
Išanalizavus surinktus socialinių reklamų pavyzdžius, buvo sudaryta šių reklamų klasifikacija (žr. 1 pav.). Skirtinos dvi grupės: privalomosios ir neprivalomosios reklamos.

Privalomosios socialinės reklamos – reklamos, siūlančios produktus, apie kurių žalą būtina informuoti visuomenę. Jos dar skirtinos į tabako gaminių („Rūkymas gali sukelti vėžį“) ir alkoholinių gėrimų („Vartodami alkoholį rizikuojate savo ir savo šeimos gerove“) reklamas.

Neprivalomųjų socialinių reklamų kur kas daugiau. Jos atkreipia dėmesį į visuomenės ir individo problemas. Šios reklamos skyla į kelis pogrupius: individas, šeima ir bendruomenė.

Socialinėse reklamose apie individo problemas akcentuojama fizinė ir psichinė žmogaus sveikata, todėl dažniausiai skatinama kovoti su: narkomanija („Narkotikų vartotojai domisi tik savimi ir nesugeba rūpintis kitais“), AIDS („Venkite atsitiktinių lytinių santykių“), vėžiu („Nedelsk – pasitikrink. Dėl savęs ir dėl tų, kurie tave myli“), nepasitikėjimu savimi („Kauniet, nepasiduok!“), savižudybe („Nedaryk iš musės dramblio“).

Šeimos problemoms nėra skiriama daug dėmesio, čia svarbi kova su smurtu prieš: moteris („Netylėk! Smurtautojas bijo viešu-

1 pav. Socialinių reklamų rūšys
Šaltinis: sukurta autorių

mos“) ir vaikus („Mes norime gyventi pasaulyje, kuriame nėra smurto. Neskriauskite mūsų! Saugokite mus“). Šeimos pogrūpiui galima priskirti ir įvaikinimo problemą. Tačiau čia susiduriame su dviprasmybe, nes įvaikinimo klausimas pateikiamas iš kelių perspektyvų. Pirmiausia vaikų gyvenimas globos namuose pristatomas kaip visuomenės problema (reiškinys, kurio neturėtų būti), antra – apeliuojama į šeimą, skatinama įsivaikinti. Tuo atveju, kai informuojama, kad beglobių vaikų kasmet daugėja („Mylėk mane“), ši problema gali būti suvokiama kaip bendruomenės rūpestis, o kai tiesiogiai skatinama įsivaikinti („Statau namą, trūksta tik mamos ir tėčio“), – šeimos rūpestis.

Bene labiausiai akcentuojamos bendruomenės problemos: emigracija („Gyvenk ir dirbk Lietuvoje! Kas ieško, tas randa“); prekyba žmonėmis („Tave parduos kaip lėlę“); prostitucija („Pirkti moterį – gėdinga! Be to, anksčiau ar vėliau visi tai sužinos“); diskriminacija („Amžius – kliūtis profesinei veiklai?!“), lyties („Surask 10 skirtumų“), tautinė („Nepakantumo robotas: čigono plaukai, musulmono akys, kino nosis, žydo barzda“), seksualinė („Ne lytinė orientacija lemia darbo kokybę“), neįgaliųjų („Atsiprašome, bet negalime jūsų įdarbinti. Mūsų firmoje visi dirba tik kojomis“); kultūros saugojimas („Pažink ir saugok savo kultūros paveldą“); žmogaus teisės („Nemokama teisinė pagalba turi būti garantuota visiems“); aplinkosauga („Suprantu, kad saugoti aplinką yra mano pareiga“); eismo keliuose saugumas („STOP – karui keliuose!“); įvaikinimas („Mylėk mane“); tvarka visuomenėje („Šunis vedžiokite tik su pavadėliu“); donorystė: kraujo („Neleiskite užgesti gyvybei. Padovanokite savo KRAUJO sergantiems, sužeistiems ir VAIKAMS“), vidaus organų („Net 350 žmonių

kasdien laukia ragenos transplantacijos. Jie irgi nori matyti pasaulį“).

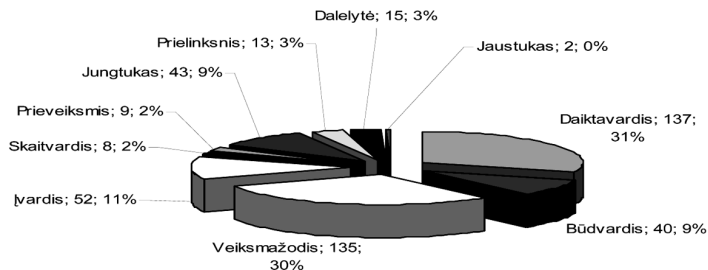
Reikėtų paminėti, kad ne visada lengva suvokti, ką norima pasakyti socialine reklama. Kai kurie tekstai suprantami lengviau, tačiau yra tokių, kuriuos norint suvokti reikia konteksto ar vaizdo. Pavyzdžiui, socialinėje reklamoje prieš lyties diskriminaciją nupiešti du paveikslai: viename fabrike dirbanti moteris, kitame – vyras. Paveikslai beveik vienodi, skiriasi tik vyro ir moters plaukų ilgis, veido bruožai. Po tokiu paveikslu užrašoma: „Surask 10 skirtumų“. Tik vaizdas reklamoje padeda suvokti jos turinį. Vis dėlto dažniausiai norint suprasti, ką norima pasakyti socialine reklama, pakanka perskaityti šūkį.

Socialinių reklamų kalbinės ypatybės

Visoms reklamoms daug poveikumo suteikia nekalbinės ypatybės – vaizdas, garsas. Tačiau šiame straipsnyje tiriamą prielaidą, kad jei socialinėmis reklamomis raginama keisti ir keistis, toks reklamos poveikis turėtų būti kuriamas ir kalbinėmis priemonėmis.

Susidomėjimas komercinių reklamų kalba kaip lingvistinio tyrinėjimo objektu didžiulis². Šiame straipsnyje palygintos

² Nagrinėjami kreipimosi į adresatą būdai reklamoje (Girčienė, Kupčinskaitė–Ryklienė 2005; Marcinkevičienė 2004), reklamos kalbos etika (Blažinskaitė 2005), analizuojami verstiniai reklamos tekstai (Vaičėnienė 2006), reklamos vieta funkcinių stilių sistemoje (Arbačiauskienė 1999; Smetonienė 2001a), tekstų kompozicija (Smetonienė 2001c), kalbos dalių pasiskirstymas ir sakinių ilgis reklamoje (Čičirkaitė 2005; Bubnelytė 2003; Sinkevičiūtė 2007), kalbinės manipuliacijos būdai reklamoje (Blažinskaitė 2004a), reklamos kalbos taisyklumas (Urmėžiūtė 2004; Klimavičius 2004; Pupkis 1994). Aptariama reklamų stilistika (Smetonienė 2001a; 2001c; 2003; Arbačiauskienė 1999), stiliaus ir kalbos kultūros dalykai (Pupkis 1994; Župerka 2004; Blažinskaitė 2004a), kalbos kultūros (Smetonienė 2001d;

2 pav. Kalbos dalių pasiskirstymas socialinėse reklamose

Šaltinis: sukurta autorių

tik kai kurios socialinėse ir komercinėse reklamose vartojamų būdvardžių gramatinės kategorijos, iš kurių išryškėja reklamų skirtybės.

Socialinių reklamų morfologijos ypatybės

Analizuotuose socialinių reklamų tekstuose (454 žodžiai) vartojamos visos kalbos dalys. Kaip matyti iš 2 paveikslėlio, vienos jų yra dažnesnės, kitos – rečiau vartojamos.

Viena iš dažniausių socialinėse reklamose vartojamų kalbos dalių – **daiktavardis** (31 %). Dominuoja bendriniai daiktavardžiai, o iš retai pasitaikančių tikrinių galima paminėti „Kaunas“ ir „Lietuva“. Socialinėse reklamose dominuoja vyriškoji giminė (pavyzdžiui, „STOP – karui keliuose!“³); vienaskaitos formos („Suprantu, kad saugoti aplinką yra mano pareiga“). Vienaskaitos formos sudaro 75 % (žr. Pakalnytė 2008, p. 29), tai galima paaiškinti tuo, kad socialinėse reklamose kalbama apie abstrakčius dalykus, kurie neturi daugiskaitos formos (pavyzdžiui, „Visi mes kartais jaučiamės

vieniši, bet atminti, kad pasaulyje yra šeši milijardai gyventojų, tad vienatvė tėra tik iliuzija“).

Dažniausiai vartojami daiktavardžių linksniai socialinėse reklamose pasiskirsto taip: kilmininkas (35 %), vardininkas (29 %), galininkas (17 %), vietininkas (8 %), įnagininkas (6 %), naudininkas (5 %). Daiktavardžių linksnių tyrimas parodė, kad socialinėse reklamose, kaip ir daugelyje kitų tekstų (plg. Rimkutė 2006; Žilinskienė 2005; Savickienė 2000), labiausiai paplitę gramatiniai linksniai, o konkretieji nėra tokie dažni.

Nors **būdvardžiai** sudaro gana nedidelę dalį (9 %), bet tai viena svarbiausių kalbos dalių, atskleidžiančių socialinių reklamų kalbines ypatybes. Keliama prielaida, kad būdvardžių gramatinės kategorijos padeda reklamoms suteikti tam tikrų niuansų, todėl būdvardžiai yra labai informatyvi kalbos dalis. Nustatyta, kad socialinėse reklamose dominuoja kokybiniai būdvardžiai (68 %; žr. Pakalnytė 2008, p. 33), pavyzdžiui: „Susipažinčiau su šauniu, mielu, paprastu BESMEGENIU, kuris vertina ilgalaikius santykius. Ekstazytė.“ Toks rezultatas nestebina, nes kokybinių būdvardžių klasė gausesnė nei santykinė.

Iš kokybinių būdvardžių gali būti daromos laipsnių formos, įvardžiutinės formos,rieveksmiai su priesaga *-(i)ai*, bevardės giminės formos, ypatybių pavadinimai su

Blažinskaitė 2000; 2002; 2004b; Klimavičius 2004; Urnėžiūtė 2004), sintaksės (Smetonienė 2001b), kalbos etikos klausimai (Blažinskaitė 2005; Valskys 2005; Girčienė, Kupčinskaitė–Ryklienė 2005; Marcinkevičienė 2004; Kupčinskaitė–Ryklienė 2004).

³ Čia ir kitose reklamose išretinta autorių – E. R., N. P.

priesaga *-umas*, mažiabiniai ir tam tikrą ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai su priešaga *-okas* ir priešdėliais *apy-*, *po-* (Paulauskienė 1994, p. 171, 173). Taigi kokybiniai būdvardžiai parankesni išryškinant vienintelio daikto iš visos daiktų grupės ypatybę (tam tinkama laipsnio kategorija), todėl komercinėse reklamose, kur svarbu išskirti vieną prekę iš visos prekių grupės, kokybiniai būdvardžiai vartojami dar dažniau (88 %, žr. Pakalnytė 2007). Tai gali būti susiję ir su aukščiausiojo laipsnio didesniu proporciniu dažniu komercinėse reklamose – reklamų kūrėjai, siekdami poveikumo, sąmoningai renkasi daresnius būdvardžius.

Iš būdvardžių linksnių labiausiai paplitęs vardininkas (58 %). Šį faktą galima paaiškinti tuo, jog būdvardis derinamas su daiktavardžiu, o vardininko linksnio daiktavardžiai – vieni iš populiariausių socialinėse reklamose; jie dažniausiai reiškia subjektą, aktyvų veikėją. Nurodomas ne tik aktyvus veikėjas, bet ir jo ypatybės, išreikštos būdvardžiais, todėl vardininko linksnis toks paplitęs. Kiti būdvardžių linksniai gerokai retesni (žr. Pakalnytė 2008, p. 36).

Panašūs duomenys gaunami ir analizuojant komercines reklamas (Pakalnytė 2007). Vardininkas paplitęs reklamos tekstuose, nes taip pristatoma prekė ar paslauga. Tai suteikia reklamai poveikumo, tarsi supažindinama su naujove, skatinama pirkti.

Būdvardžių giminės ir skaičiaus kategorijos nėra labai informatyvios, padedančios pastebėti būdingas reklamų ypatybes. Socialinėse reklamose labiau paplitusi vyriš-

koji giminė (65 %), moteriškosios giminės formos sudaro 20 %, o negiminės būsenos formos vartojamos palyginti dažnai – jos sudaro 15 % (Pakalnytė 2008, p. 34–38) ir žymi būvį: „Pirkti moterį – gėdinga!“, „Tai gali atrodyti juokinga, tačiau tabakas mus gali priversti elgtis keistai“.

Išanalizavus socialinėse reklamose pavartotų būdvardžių laipsnio kategoriją, nustatyta, kad vyrauja ypatybės kiekio skirtumo nereiškiantis nelyginamasis laipsnis (92 %), pavyzdžiui: „Jie pasirinko sveiką gyvenimo būdą“. Toks nelyginamojo laipsnio paplitimas gali būti susijęs su santykinų būdvardžių nedarumu. Retesnis aukštesnysis laipsnis (5 %): „Aš galiu tau padėti / Pasijusti saugesniu / Jei tavo veide / Nebeliko šypsenos / Aš galiu tave išmokyti šypsotis“.

Retas ir aukščiausiasis laipsnis (3 %), rodantis didžiausią daikto ypatybės kiekį, išskiriantis vieną daiktą iš kitų daiktų grupės: „Didžiausia blogybė – tai nepilnamečiams lengvai prieinamas alkoholis. Matai? Bet kodėl nieko nedarai?“. Socialinėse reklamose būdvardžių aukščiausiasis laipsnis dažnai neigiamai konotuotas. Tokia būdvardžių laipsnių vartosena skiriasi nuo komercinių reklamų, kuriose dažniausias nelyginamasis laipsnis, bet neretas ir aukščiausiasis, kuriuo pabrėžiamas prekės nepakartojamumas (žr. 1 lent.):

Aukščiausiojo laipsnio paplitimas gali būti susijęs su tuo, kad jis reiškia didesnę ypatybės kiekį, o tai naudinga komercinėms reklamoms norint parodyti prekę kaip ge-

1 lentelė. Būdvardžių laipsnių pasiskirstymas komercinėse ir socialinėse reklamose

Eil. nr.	Laipsnis	Komercinėse reklamose ¹	Socialinėse reklamose
1.	Nelyginamasis	73 %	92 %
2.	Aukštesnysis	6 %	5 %
3.	Aukščiausiasis	21 %	3 %

riausią ir tinkamiausią vartotojui. Socialinėse reklamose būdvardžių aukščiausiasis laipsnis nėra toks dažnas – tik 3 % Galima teigti, kad būdvardžių laipsnio vartojimo aspektu socialinės reklamos nėra tokios „reklamiškos“ kaip komercinės reklamos.

Aukštesniojo laipsnio paplitimas komercinėse ir socialinėse reklamose panašus (atitinkamai 6 % ir 5 %). Šis laipsnis dažniausiai vartojamas norint komercinėse reklamose parodyti vienos prekės pranašumą prieš kitą.

Veiksmazodžiai – viena dažniausių socialinėse reklamose vartojamų kalbos dalių (30 %). Daugiausia socialinėse reklamose rasta vienaskaitos antrojo asmens formų – jos sudaro 43 %, toliau pagal dažnumą asmenys pasiskirstę taip: trečiasis asmuo – 33 %, daugiskaitos antrasis asmuo – 9 %, vienaskaitos pirmasis asmuo – 8 % ir daugiskaitos pirmasis asmuo – 7 %. Tai rodo, kad socialinėmis reklamomis skatinama keistis ir keisti įpročius, užmezgamas pokalbis, sumažinamas atstumas, o tam tinkami antrieji asmenys, pavyzdžiui: „Nepalik žmogaus vieno su jo skausmu. Pasikalbėk!“, „Jei pradėsi vartoti narkotikus. Narkotikų vartojimas pakeičia visus kitus pomėgius. PAMIRŠK“.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad analizuotose socialinėse reklamose daug dažniau vartojamas vienaskaitos, o ne daugiskaitos pirmasis asmuo. Vienaskaitos antrasis asmuo dažnai būna liepiamosios formos: „Nebumbtelk!“, „Nekalbėk netiesos“. Neretai toks dažnas liepiamosios nuosakos vartojimas ne skatina, o tiesiog verčia kažką daryti ar kažko nedaryti. Pagarbios daugiskaitos antrasis asmuo yra daug retesnis, jis vartojamas kalbant apie tvarką bendruomenėje, pavyzdžiui: „Neterškite aplinkos!“, „Praleiskite pėsčiuosius“.

Taigi galima teigti, kad nors socialinės

reklamos kalba apie visuomenei aktualius dalykus, tačiau kreipiasi į vieną asmenį, kai problema susijusi tik su juo, ir į kelis – kai problema įtraukia ir aplinkinius. Kita vertus, sunku apibrėžti ir tiksliai pasakyti, kada kreipiamasi į vieną, o kada į kelis asmenis. Ši problema iškyla kalbant apie daugiskaitos antrąjį asmenį. Taip galima kreiptis į daugelį žmonių, tačiau ir į vieną, bet pagarbiai: „Padovanokite savo KRAUJO sunkiai sergantiems, sužeistiems, suaugusiems ir VAIKAMS“. „Vartoti pagarbiają vienaskaitinės reikšmės daugiskaitą, reiškiamą daugiskaitos gramatine forma, linkę tie reklamų kūrėjai, kurie stengiasi sudominti įvairaus amžiaus moteris, abiejų lyčių vyresniosios kartos atstovus, taip pat tie, kurių adresato bendrybė – dalykinis poreikis. Šiuo atveju adresanto ir adresato santykį galima apibūdinti kaip „patarėjas klausėjui“ arba „profesionalas mėgėjui“ (Girčienė, Kupčinskaitė–Ryklienė 2005, p. 228). Vidas Valskys (2005) teigia, kad vienaskaitos antrasis asmuo reklamų kalboje vartojamas vis dažniau. Tokią pačią tendenciją galima išvelgti ir socialinėse reklamose – kategorijų pasirinkimas tiesiogiai priklauso nuo tikslinių auditorijų. Kalbantysis, t. y. pirmasis asmuo, nėra toks dažnas kaip antrasis. Galima daryti prielaidą, kad kalbantysis imasi iniciatyvos tada, kai nori padėti ar pamokyti, kai norima parodyti bendrumą: „Visi mes kartais jaučiamės vieniši, bet atminti, kad pasaulyje šeši milijardai gyventojų, tad vienatvė tėra tik iliuzija“. Trečiojo asmens formomis socialinėse reklamose kalbama apie asmenis, kurie elgėsi ar elgiasi blogai, todėl adresatas skatinamas to nedaryti: „Mamytė vaikystėje rūkė“, „Tave parduos kaip lėlę“. Kartais abstrakčiai kalbama apie reiškinius: „Tėvystė veža“.

Tirtuose socialinių reklamų tekstuose dažniausias esamasis laikas (85 %),

būsimasis sudaro 9 %, būtasis kartinis – 6 %, o būtojo dažninio laiko formų nerasta. Tokią dažną esamojo laiko formų vartoseną galima paaiškinti tuo, kad skatinama veikti dabarties momentu, spręsti šiandienos problemas, pavyzdžiui: „Net 350 žmonių kasdien laukia ragenos transplantacijos. Jie irgi nori matyti pasaulį“. Būsimasis laikas dažniausiai orientuoja į ateitį, padeda įtikinti adresatą elgtis gerai dabar, kad ir ateitis būtų geresnė: „Pirkti moterį – gėdinga! Be to, anksčiau ar vėliau visi tai sužinos“.

Iš nuosakų socialinėse reklamose dominuoja nežymėtasis nuosakos kategorijos narys – tiesioginė nuosaka (64 %); gana dažna liepiamoji nuosaka, kuria skatinama veikti, keistis (35 %): „Nedelsk – pasitikrink. Dėl savęs ir dėl tų, kurie tave myli.“, „Išdrįsk netylėti“.

Dažniausiai veiksmožodžio liepiamoji nuosaka vartojama sykiu su vienaskaitos antruoju asmeniu. Taip sustiprinamas reklamos emocinis poveikis. Ingos Sinkevičiūtės magistro darbe „Reklamų, skirtų skirtingoms tikslinėms grupėms, kalbiniai panašumai ir skirtumai“ (2007) nustatyta, kad liepiamąja nuosaka pavartoti veiksmožodžiai ypač būdingi vaikiškosioms reklamoms. Tokia pati tendencija pastebėta ir socialinėse reklamose. Vadinas, jomis, kaip ir komercinėmis vaikiškosiomis reklamomis, siekiama pamokyti.

Tariamasis nuosakos formos sudaro tik 1 %. Pasak Aldonos Paulauskienės, tariamoji nuosaka „nurodo veiksmo potencialumą arba tariamą veiksmą“ (1994, p. 307). Ši nuosakos reikšmė prieštarauja esminiam socialinės reklamos tikslui – skatinti keistis, todėl logiška, kad jos vartojama nedaug.

Iš neasmenuojamųjų veiksmožodžių formų dominuoja bendratis; dalyviai, padalyviai ir pusdalyviai vartojami daug rečiau. Šios veiksmožodžio formos neatskleidžia

išskirtinių socialinių reklamų kalbos ypatybių, todėl išsamiau neaptariamos.

Socialinių reklamų semantikos ypatybės

Remiantis Aldonos Paulauskienės (1994, p. 61) pateikta semantine **daiktavardžių** klasifikacija, suskirsčius socialinėse reklamose rastus daiktavardžius, nustatyta, kad tarp daiktavardžių dažnesnė daikto reikšmė (55 %), o nedaikto reikšmės daiktavardžiai sudaro 45 %. Pirmosios grupės daiktavardžius galima skirstyti į gyvuosius (59 %) ir negyvuosius (41 %) daiktus. Iš visų gyvųjų daiktų pavadinimų gausiausia yra asmenų pavadinimų grupė (30 pavartojimo atvejų). Čia dažniausi žodžiai, pavadinantys giminystės ryšius: „Mamytė vaikystėje rūkė“, „Statau namą, trūksta tik mamos ir tėčio“. Pasitaiko žodžių, bendrai pavadinančių tam tikrą asmenų grupę: „Kaunietei, niekada nepasiduok!“, „Praleiskite pėsčiuosius“. Kartais asmenų pavadinimai turi tam tikrą amžiaus arba lyties atspalvį: „Senjoro širdis. Merginos širdis. Vyro širdis. Ar mes esame TOKIE skirtingi?“, Didžiausia blogybė – tai nepilnamečiams lengvai prieinamas alkoholis. Matai? Bet kodėl nieko nedarai?“.

Išanalizavus asmenų pavadinimus, paaiškėja, kad socialinėse reklamose dažniausiai kreipiamasi arba kalbama apie tam tikrą asmenų grupių problemas. Asmenų grupės skiriamos skirtingais pagrindais: jei imituojama vaikų kalba, dažnai vartojami giminystės ryšius žymintys asmenų pavadinimai; jei kalbama apie žmogaus diskriminaciją dėl lyties ar problemas, susijusias su jo amžiumi, tai ir asmens pavadinime išvelgsime tam tikro amžiaus ar lyties atspalvį.

Gyvųjų pavadinimai nedažni socia-

linėse reklamose – rasti tik trys atvejai. Jie dažniausiai metaforiški: „Nedaryk iš musės dramblio“. Šiuo atveju pasitelkiama frazeologija, ja žmonės skatinami nesureikšminti menkų problemų.

Augalų pavadinimai dar retesni. Dažniausiai jie randami tekstuose apie narkotikų poveikį ir žalą: „Užtikrintas ir veiksmingas smegenų naikinimas. Atvykstate į vietą. Amfa + kanapėlė“. Kadangi narkomanijos problema šiais laikais aktuali ir ji dažnai akcentuojama socialinėse reklamose, svarbu išskirti dar vieną grupę, kurios neįmanoma priskirti nė vienai iš anksčiau aprašytų (asmenų, gyvūnų, augalų) grupių. Tai žmogaus kūno dalių ir vidaus organų grupė (dešimt atvejų): „Skubiai ir pigiai išnuomuju savo organizmą cheminiams bandymams. Aš?“. Kalbant apie tautinę diskriminaciją, reklamose atkreipiamas dėmesys į kitataučių veido dalis ar jo bruožus: „Nepakantumo robotas: čigono plaukai, musulmono akys, kino nosis, žydo barzda“. Dažni medicinos terminai: „Net 350 žmonių kasdien laukia ragenos transplantacijos. Jie irgi nori matyti pasaulį“.

Negyvųjų daiktų pavadinimai retesni nei gyvųjų – 41 %. Dažnai vartojami tam tikrų medžiagų, preparatų pavadinimai, pavyzdžiui: „Jei pradėsi vartoti narkotikus. Narkotikų vartotojai pervertina savo galimybes. PAMIRŠK.“ Vartojami ir vietovių (miestų, šalių) pavadinimai: „Ir Kaune galima gyventi“. Dažniausi kasdienybėje dažnai pasitaikančių daiktų pavadinimai: „Saugos diržai gali išgelbėti tavo gyvybę“, „Kvaila bijoti atsisukusio varžteli“.

Daiktavardžiai, reiškiantys nedaiktus, taip pat gana dažni socialinių reklamų tekstuose (45 %). Čia galima išskirti tokias ryškesnes reikšmines grupes: a) laiko pavadinimai: „Jau antrus metus skelbiama akcija „Gegužė – mėnuo be smurto prieš

vaikus“; b) veiksmo ar būsenos atspalvį turintys pavadinimai: „Venkite atsitiktinių lytinių santykių“, „Net 350 žmonių kasdien laukia ragenos transplantacijos. Jie irgi nori matyti pasaulį“; c) ypatybių pavadinimai: „Ne lytinė orientacija lemia darbo kokybę“.

Semantiniu aspektu kokybiniai **būdvardžiai**⁴ suskirstyti į keturias grupes: 1) reiškinčius erdvės požymį (dydį) („Didžiausia blogybė – tai nepilnamečiams lengvai prieinamas alkoholis. Matai? Bet kodėl nieko nedarai?“), 2) laiko požymį (amžių) („Padovanokite savo KRAUJO sunkiai sergantiems, sužeistiems, suaugusiems ir VAIKAMS“), 3) fizinį požymį („Senjoro širdis. Merginos širdis. Vyro širdis. Ar mes esame TOKIE skirtingi?“) ir 4) psichinį vidinį požymį (tai didžiausia semantinė grupė: „Visi mes kartais jaučiamės vieniši, bet atmink, kad pasaulyje šeši milijardai gyventojų, tad vienatvė tėra tik iliuzija“).

Komercinių reklamų būdvardžiais (žr. Pakalnytė 2007) akcentuojami visai kitokie dalykai nei socialinėse reklamose – labiausiai pabrėžiamas prekės fizinis požymis, naujumas, kokybė. Svarbus jutimais suvokiamas požymis, kuris skatina estetinį pasitenkinimą. Psichinis vidinis požymis nėra toks dažnas kaip socialinėse reklamose. Nekomercinėse reklamose jis gali veikti panašiu principu kaip veikia jutimais suvokiamas požymis komercinėse reklamose, t. y. užtikrinama psichologinė ramybė ir stabilumas.

Santykiniai būdvardžiai, rasti socialinėse reklamose, be anksčiau minėtų reikšmių, gali būti skirstomi į tokias grupes: a) medžiaga, iš kurios padarytas daiktas („Skubiai ir pigiai išnuomuju savo organizmą cheminiams bandymams. Aš?“);

⁴ Kartu aptariami ir būdvardiškai vartojami dalyviai.

b) priklausymas daiktui („Venkite atsitiktinių lytinių santykių“); c) pomėgio, polinkio, užsiėmimo, kurį rodo daiktas („Amžius – kliūtis profesinei veiklai?!“).

Komercinėse reklamose (žr. Pakalnytė 2007), labiau akcentuojama medžiaga, iš kurios padarytas, vieta, iš kur kilęs, laikas, kada kilęs daiktas. Tokios būdvardžių reikšmės leidžia perteikti reklamų informatyvumą ir estetinį išpūdį. Socialinių reklamų santykinų būdvardžių semantinės grupės nėra tokios informatyvios, nes jų rasta daug mažiau nei kokybinių būdvardžių.

Suskirsčius *veiksmažodžius* į semantines grupes, paaiškėjo, kad socialinėse reklamose veiksmažodžiai dažniau vartojami veiksmo, o ne būsenos reikšme (atitinkamai 77 % ir 23 %). Toks veiksmo reikšmės paplitimas gali būti susijęs su tuo, kad analizuojant veiksmažodžių reikšmes į bendrą skaičių neįtraukti dalyviai (analizuoti kartu su būdvardžiais). Dalyvių analizė kartu su būdvardžiais yra pagrįsta, nes abi kalbos dalys žymi daikto požymį. Be to, kaip parodė būdvardžių semantinių grupių tyrimas, dalyvius pagal reikšmes įmanoma suklasifikuoti kaip būdvardžius, jų požymio savybę iškelus kaip pagrindinę.

Veiksmažodžių reikšmės veiksmažodžių dažnesnę vartoseną socialinėse reklamose gali lemti šių reklamų ekspresyvumas – stengiamasi pateikti tam tikras gyvenimo situacijas, kuriose veikia žmonės (iš jų patirties gali pasimokyti adresatas). Situacijų, kurios nusakytų veikėjo būseną, nėra labai daug.

Veiksmažodžių reikšmė skiriama į du pagrindinius porūšius: fizinius veiksmus (45 %) („Statau namą, trūksta tik mamos ir tėčio“); ir sąmoningą psichinę ar socialinę veiklą (55 %) („Praleiskite pėsčiuosius“). Dažniausiai tokios reikšmės žodžiuose užkodotas skatinimas veikti, todėl čia itin dažna liepiamoji nuosaka. Neretai

šios reikšmės grupės žodžiais apeliuojama į adresato valingumą, kritikuojamas abejingumas, stengiamasi sudaryti išpūdį, kad viskas, kas vyksta šiame pasaulyje, priklauso nuo jo. Taip adresatas skatinamas elgtis sąmoningai, ugdomi geresni individų socialiniai santykiai.

Socialinių reklamų tekstuose rasta visų būsenos reikšmės veiksmažodžių pavyzdžių. Asmenų vidinėmis būsenomis (29 %) pabrėžiamas išgyvenimas, stipri emocija, kuri sukrėstų adresatą: „Net 350 žmonių kasdien laukia ragenos transplantacijos“. Šiai grupei priklausantys veiksmažodžiai dažnai turi juslinį būsenos suvokimo atspalvį. Santykių veiksmažodžių – 68 %: „Ne lytinė orientacija lemia darbo kokybę“. Nuo subjekto nepriklausomų reiškinų veiksmažodžių – 3 %: „Tėvystė veža“.

Socialinių reklamų sintaksinės ypatybės

Socialines reklamas sudarančius sakinius galima tirti įvairiais aspektais. Šiame straipsnyje pasirinktas reklamų kalbinėms ypatybėms atskleisti informatyvus skirstymas į funkcinis sakinių tipus. Visi 109 sakiniai suskirstyti į konstatuojamuosius (54 %), skatinamuosius (33 %) ir klausiamuosius (13 %).

Dažniausi socialinėse reklamose – konstatuojamieji sakiniai. Panašūs duomenys pateikti Jūratės Bubnelytės darbe (2003, p. 51), kur nustatyta, kad komercinėse reklamose konstatuojamieji sakiniai sudaro 53,3 %. Mažai kuo skiriasi klausiamųjų sakinių pasiskirstymas komercinėse ir socialinėse reklamose: atitinkamai 11,6 % (Bubnelytė 2003, p. 51) ir 13 %. Didžiausias skirtumas – tarp skatinamųjų sakinių vartosenos: komercinėse reklamose jų rasta 13,1 % (Bubnelytė 2003, p. 51), o socialinėse – 33 %.

Konstatuojamaisiais sakiniais be įprasto teigimo, pranešimo, informacijos perteikimo socialinėse reklamose kartais perspėjama, bandoma sugėdyti. Galima sakyti, kad tikrasis konstatavimas retas, dažniau tai konstatavimas su tam tikru poveikiu ar net skatinimo atspalviu: „Kvaila bijoti atsisukusio varžtelio“, „Saugos diržai gali išgelbėti tavo gyvybę“. Dažniausiai socialinių reklamų kalboje skatinamieji sakiniai reiškia aktyvų raginimą, liepimą. Jų branduolį sudaro veiksmazodžių liepiamosios nuosakos vienaskaitos ar daugiskaitos antrieji asmenys, pavyzdžiui: „Pažink ir saugok savo kultūros paveldą“. Dažnai skatinamieji sakiniai yra ir šaukiamieji: „Neskriauskite mūsų!“. Kartais konstatuojama informacija paryškina skatinimu: „STOP – karui keliuose!“ Dar rečiau randama skatinamųjų klausiamųjų sakinių: „Amžius – kliūtis profesinei veiklai?!“.

Klausiamieji sakiniai socialinių reklamų kalboje nedažni. Išsiskiria tikrinamojo klausimo, į kurį galima atsakyti žodžiais *taip* arba *ne*, sakiniai: „Ar spėsi sustoti? / Ar pasitiki savimi? / Ar girdėjai ar žinai, kur gyvena angelai? / Jei išgėręs tu vairuosi, greitai viską sužinosi“, „Mėgsti alkoholinius kokteilius? Nori prisijungti?“. Kartais tikrinamojo klausimo sakiniai pradedami dalelytėmis, kartais sakinio klausiamąjį pobūdį lemia intonacija, jokios specifinės leksinės priemonės nevartojamos.

Be tikrinamojo klausimo analizuotose reklamose rasta ir specialiojo klausimo sakinių. Jais dažniausiai bandoma užmegzti dialogą su adresatu, todėl klausiamą konkretesnio dalyko: „Ką pasirinksi?“

Neretai socialinių reklamų kalboje tekstas konstruojamas taip: pirmiausia pateikiamas nenuginčijamas teiginys (pristatoma visuomenės, šeimos ar individo problema), tada pasakomas tikrinamasis klausimas

(atsakymas į jį leidžia suprasti, kad pirmajame sakinyje konstatuota problema iš tiesų egzistuoja), galiausiai pateikiamas specialiojo klausimo arba skatinamasis sakiny (juo raginama susimąstyti ir bandyti keisti situaciją). Retorinių klausimų socialinių reklamų kalboje nerasta.

Išvados

Straipsnyje pateikta Lietuvoje jau gana paplitusių, bet nedaug tirtų socialinių reklamų klasifikacija. Socialinės reklamos pagal reklamuojamus objektus gali būti skirstomos į privalomasias (informacija apie alkoholio ir tabako žalą) ir neprivalomasias. Pastarosios atskleidžia individo (akcentuojama fizinė ir psichinė žmogaus sveikata ir ją trikdantys veiksniai (narkotikai, nepasitikėjimas savimi) ar ligos (AIDS, vėžys)), šeimos (akcentuojama kova su smurtu) ir bendruomenės (akcentuojama emigracija, prekyba žmonėmis, prostitucija, įvairi diskriminacija, aplinkosauga, donorystė ir pan.) problemas.

Atlikus kalbinę socialinių reklamų analizę paaiškėjo, kad kalbos dalių gramatinių kategorijų, žodžių reikšmių ir sakinių funkcijų pasirinkimas socialinių reklamų kalboje neatsitiktinis. Tam tikromis gramatinėmis kategorijomis raginama, kviečiama populiarinti socialines problemas, pakeisti elgesio modelius, sukurti teigiamą visuomenės nuomonę tam tikru klausimu, dėl to pasirenkamos atitinkamos kalbinės priemonės.

Morfologinė reklamų analizė parodė, kad dažniausiai socialinėse reklamose vartojamos kalbos dalys yra daiktavardžiai ir veiksmazodžiai (31 % ir 30 %). Būdvardžiai, kurie yra dažniausia kalbos dalis vyriškosiose ir moteriškosiose komercinėse reklamose, socialinėse reklamose gana reti, tačiau jų gramatinės kategorijos yra labai

informatyvos, atskleidžiančios daug socialinių reklamų kalbos ypatybių.

Semantinė reklamų tekstuose pavartotų žodžių apžvalga parodė, kad tam tikrų reikšmių daiktavardžiais, būdvardžiais ir veiksmažodžiais bandoma paveikti konkrečią asmenų grupę. Socialinėse reklamose dažniau vartojami konkretesni daiktavardžiai (daiktų pavadinimai). Čia svarbūs asmenų pavadinimai, nes socialinės reklamos skatina spręsti su asmenimis susijusias problemas. Būdvardžių semantinių grupių apžvalga atskleidė, kad socialinėse reklamose dominuoja psichinį vidinį požymį reiškiantys būdvardžiai. Jais apeliuojama į adresato savijautą ir psichologinę būseną. Iš veiksmažodžių dažniau vartojami aktyvų

veiksmą, o ne būseną nusakantys žodžiai. Čia svarbus skatinimas keisti ir keistis, akcentuojamos asmenų vidinės būsenos, santykiai.

Socialinių reklamų sintaksinių ypatybių apžvalga parodė, kad dažni skatinamieji ir konstatuojamieji (su skatinimo atspalviu) sakiniai. Kartais raginimo, kvietimo emocija stiprinama šaukiamąja intonacija.

Šio darbo rezultatais galėtų pasinaudoti socialinių reklamų kūrėjai, reklamos kalbą analizuojantys tyrėjai, sociolingvistiniai tyrimais besidomintys asmenys. Be kalbinių socialinių reklamų ypatybių, galima būtų tirti šių reklamų vaizdą, garsą ir jų daromą įtaką reklamų suvokimui ir įtaigumui. Tai būtų jau kito tyrimo objektas.

Literatūra

ARBAČIAUSKIENĖ, N., 1999. Reklamos žanras funkcinių stilių sistemoje. *Filologija*, 2(6), 4–14.

ARENS, B., 1989. *Contemporary Advertising*. Homewood, Illinois: Irwin.

BAKANAUSKAS, A., 2004. *Marketingo komunikacija*. Kaunas: VDU leidykla.

BLAŽINSKAITĖ, D., 2000. Stilistiškai motyvuoti reklamos kalbos nukrypimai nuo normų. *Kalbos kultūra*, 73, 96–101.

BLAŽINSKAITĖ, D., 2002. Žargonybių motyvacija reklamoje. *Kalbos kultūra*, 75, 125–130.

BLAŽINSKAITĖ, D., 2004a. Kalbinės manipuliacijos reklamoje. In: *Reklamos kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 8–13.

BLAŽINSKAITĖ, D., 2004b. Naujadarai ir perdirbiniai reklamoje. *Kalbos kultūra*, 77, 56–65.

BLAŽINSKAITĖ, D., 2005. Reklama ir kalbos etika. *Kalbos kultūra*, 78, 144–151.

BUBNELYTĖ, J., 2003. *Sakinio struktūra reklamos kalboje*. Lietuvių filologijos magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

ČIČIRKAITĖ, R., 2005. Lingvistiniai reklamos tekstų požymiai. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*, 7, 1, 73–77.

GIRČIENĖ, J., KUPČINSKAITĖ–RYKLIENĖ, A., 2005. Kreipimosi į adresatą būdai reklamoje. *Kalbos kultūra*, 78, 220–229.

JOKUBAUSKAS, D., 2003. *Reklama ir jos poveikis vartotojui*. Vilnius: InSpe.

KLIMAVIČIUS, J., 2004. Tarptautiniai žodžiai lietuviškoje reklamoje. In: *Reklamos kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 14–32.

KUPČINSKAITĖ–RYKLIENĖ, A., 2004. Reklama ir informacija interneto svetainėje. In: *Reklamos kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 41–45.

MARCINKEVIČIENĖ, R., 2004. Užsakomųjų reklaminių straipsnių tarpasmeninės funkcijos raiška. *Respectus Philologicus*, 6(11). Prieiga: [http://filologija.vukhf.lt/6-11/doc/2.1 %20Ruta %20Marcinkeviciene.doc](http://filologija.vukhf.lt/6-11/doc/2.1%20Ruta%20Marcinkeviciene.doc) [Žiūr. 2008-05-15].

PAKALNYTĖ, N., 2007. *Būdvardžio vartosenos ypatybės reklamos kalboje*. Lietuvių filologijos kursinis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

PAKALNYTĖ, N., 2008. *Kalbinė socialinių reklamų analizė*. Lietuvių filologijos bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

PAULAUSKIENĖ, A., 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PUPKIS, A., 1994. Reklamos kalbos stilius ir taisyklingumas. *Gimtoji kalba*, 11 (331), 1–4.

REPEČKAITĖ, D., 2009. Moteris ir skalbimo mašina. *Atgimimas* 2 (1016). Prieiga: http://www.atgimimas.lt/ssi.php?id=1234423622&which=1&f_text=. [Žiūr. 2009-03-05].

RIMKUTĖ, E., 2006. Dabartinės lietuvių kalbos gramatinių formų vartoseną morfologiškai anotuotame tekste. *Lituanistica*, 2 (66), 34–55.

SAVICKIENĖ, I., 2000. Linksniai šnekamojo kalboje. *Darbai ir Dienos*, 24, 89–97.

SINKEVIČIŪTĖ, I., 2007. *Reklamų, skirtų skirtingoms tikslinėms grupėms, kalbiniai panašumai ir skirtumai*. Lietuvių filologijos magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

SMETONIENĖ, I., 2001a. *Garsinės reklamos stilius*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija, kalbotyra (04H). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

SMETONIENĖ, I., 2001b. Reklamos tekstų sintaksė. *Lituanistica*, 1 (45), 80–92.

SMETONIENĖ, I., 2001c. Reklamos tekstų kompozicija. *Kalbotyra*, 48–49, 111–121.

SMETONIENĖ, I., 2001d. Pastabos dėl verstinės reklamos kalbos. *Kalbos kultūra*, 74, 69–73.

SMETONIENĖ, I., 2003. Tropai ir okaziniai

dariniai reklamos tekstuose. *Kalbos kultūra*, 76, 126–129.

The Advertising Age, 2003. Encyclopaedia of Advertising. Ed. J. McDonough and the Museum of Broadcast Communications, vol. 3. New York, London: Fitzroy Dearborn. An Imprint of the Taylor & Francis Group.

URNĖŽIŪTĖ, R., 2004. Reklamos verslas ir kalbos taisyklingumas. In: *Reklamos kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 46–57.

VAIČENONIENĖ, J., 2006. The Language of Advertising. *Darbai ir Dienos*, 45, 217–237.

VALSKYS, V., 2005. Kultūros iškreipimų apraiškos reklamos tekstuose. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*, 7, 1, 106–109.

ŽILINSKIENĖ, V., 2005. Vardažodžių, įvardžių ir jų gramatinių formų vartojimas lietuvių kalbos stiliuose. *Lituanistica*, 4 (64), 28–44.

ŽUPERKA, K., 2004. Reklamos teksto analizė: pragmatinės lingvistikos ir stilistikos sąveika. *Filologija: teksto lingvistika ir poetika*, 9, 55–59.

ŽVIRBLIS, A., 2000. *Modernusis marketingas*. Vilnius: Žuma.

Что такое социальная реклама? Interneto svetainė *Социальная Реклама*. Prieiga: <http://www.socreklama.ru/index.php>. [Žiūr. 2009-06-15].

Erika Rimkutė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: corpus linguistics, computational linguistics.

Neringa Pakalnytė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: corpus linguistics, computational linguistics.

TOPICS AND LINGUISTIC FEATURES OF SOCIAL ADVERTISEMENTS

Summary

The article presents the analysis of the topics and linguistic features of social advertisements, which are constantly increasing in number. In this article, a social advertisement is understood as written or visual information inducing change and toleration, but not consumption. The information in social

advertisements does not seek commercial profit; usually the whole community, not a particular individual, is addressed.

The classification of social advertisements and their linguistic analysis are based on 74 texts of social advertisements on stands found by Kaunas roadsides, on the Internet or on television in the period of December 2007 – February 2008. The majority of social advertisements' examples were selected from roadside stands. This implies that the target audience of such advertisements is the whole community.

Social advertisements can be classified according to advertised objects: indispensable (advertisements about alcohol and tobacco harm) and dispensable. The latter reveal problems of an individual, a family and a community.

The research showed that the grammatical categories of the parts of speech, the meanings of words and the functions of sentences are not chosen at random. These linguistic devices are used to cause changes and increase the awareness of

different social problems. The effect of the advertising is influenced by various linguistic features: the frequent usage of imperative verb forms for the singular second person; the superlative adjective forms that are used more rarely than in commercial advertisements (this proves that adjectives in social advertisements are not “advertisement-like”); by the usage of mental adjectives (appealing to the feelings and psychological state of the addressee); the verbs expressing deliberate mental and social action; and by imperative and declarative (which usually express certain motivation) sentences.

The analysis of the data supports the hypothesis that certain grammatical categories, the meanings of words and sentences with certain functions reinforce the desired effect in social advertising. More specific characteristic linguistic features of social advertisements would be revealed in further research: comparison of the features of commercial advertisements, taking into consideration oral and written language.

KEY WORDS: non-commercial (social) advertisement, commercial advertisement, morphology, syntax, semantics.

Gauta 2009 03 05

Priimta publikuoti 2009 04 23

Dovilė Vengalienė

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 477

E-mail dovile.veng@gmail.com

Research interests: cognitive linguistics: conceptual blending, verbal irony, figurative language.

THE CULTURAL ASPECTS OF AUTO-IRONIC BLENDS REFERRING TO LITHUANIA AND AMERICA IN NEWS HEADLINES

The article aims at the analysis of auto-ironic blends in Lithuanian and American news headlines of the Internet websites embracing the period of 2000–2008. The Conceptual Blending Theory developed by Mark Turner and Gilles Fauconnier (introduced in 1994) enables to examine the mental spaces employed in the creation of auto-ironic blends. Their model involves four spaces, each of which is understood in the sense of Fauconnier (1997); that is, as a coherent bundle of information activated in the mind and representing an understanding of a real or imagined scenario. Their theory focuses on metaphorical use on language but it can be extended to embrace irony as well. The auto-ironic headlines analysed in the article (taken from the Lithuanian website Delfi and the American (USA) website AlterNet) are understood as blends made of two or more mental spaces and having separate or sharing the same organising frames. The article claims that the blends of auto-ironic headlines are not accidental and are closely related to the cultural and historic experience of a country. A part of auto-ironic blends undergo elaboration and their ironic meaning might gradually become the most salient meaning. The conclusions regarding the conventionalisation of auto-ironic blends are grounded on the evidence that in many headlines the name of the country is stated directly but only given implicitly, which does not hamper the understanding. Comparative analysis of Lithuanian and American news headlines leads to outlining some universals and differences, which might be related to cultural and historic experience of a country.

KEY WORDS: Blending, auto-irony, mental spaces, organising frames, headlines.

Verbal humour is a phenomenon prevalent both in media discourse and in everyday communication. It occurs in various contexts and manifests itself in a variety of forms. One of the most interesting forms of verbal humor is irony, the linguistic phenomenon which has been extensively discussed in the works of Hutcheon (1996), Booth (1974), Muecke (1969), Kotthoff (1998), Giora

(1999), Attardo (2000), Utsumi (2002) etc.¹ Irony has been widely used as one of the most powerful mechanisms in journalism in general, and particularly in news headlines.

¹ As the researchers approach irony from different angles and do not provide a universal definition for the phenomenon of verbal irony, the approach to irony developed by Utsumi in Unified Theory of Irony (2002) is followed in the article.

The focus of the article is on the use of self directed irony, in other words, auto-irony in news headlines of Lithuanian and American websites. The material for the analysis was taken from the Lithuanian website Delfi and the American (USA) website AlterNet, and covers the period from 2005 to 2007. The Conceptual Blending Theory (2002) developed by Turner and Fauconnier was taken as a methodological basis for the analysis. Their model involves four spaces, each of which is understood in the sense of Fauconnier (1997); that is, as a coherent bundle of information activated in the mind and representing an understanding of a real or imagined scenario. In the classical example “this surgeon is a butcher” (Turner and Fauconnier, 2002) the spaces of surgery and butchery serve as input spaces projecting into a third space – blended space. The fourth space is a generic space containing the material that is shared by the two input spaces. Further, Turner and Fauconnier outline more complex models of blends that might have many more input spaces and no generic space. Grady examines the relationship of Conceptual metaphor theory to Blending and together with Oakley and Coulson (1999) treat metaphors as a subset of conceptual blends. In my article the theory of blending is applied to irony in a similar way as it is applied to metaphors. The analysis is supported by schemas, as, according to David Tuggy, “blends consist of appropriately configured arrays of schematic and partially schematic relationships among cognitive structures” (Tuggy 2007, p.110).

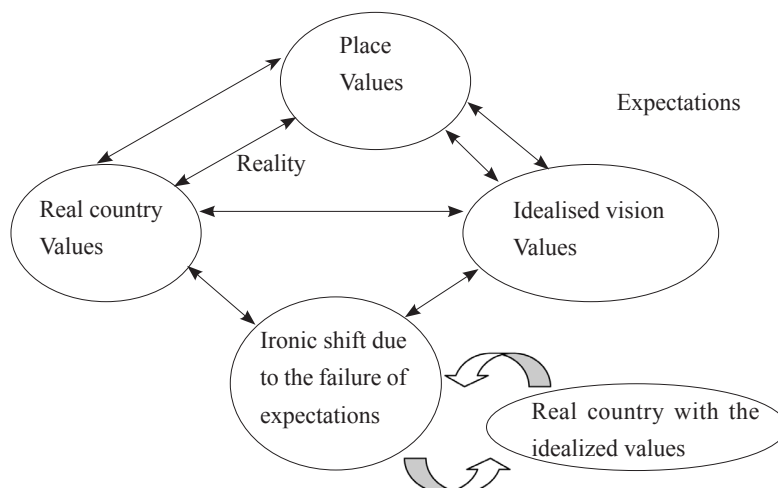
Irony on the whole can be seen as a blend of reality and unfulfilled expectations, or reality and one’s beliefs of what the state of things should be, thus causing a clash in between those two spheres and

resulting in a critical evaluative attitude. To make the blend powerful and its impact doubtless, a variety of different input spaces are employed. Talking about meaning Dirk Geeraerts argues that “languages may embody the historical and cultural experience of groups of speakers” (.....) Similarly, the blends are not made accidentally; they are created following the cultural and historic experience of the society. Our cultural and historic experience, i.e. what we identify ourselves with, is used as an input space in auto ironic blends of news headlines.

In her book *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals* Anna Wierzbicka writes “Clearly, the ways of thinking and talking about feelings in different cultures and societies exhibit considerable diversity; but neither can there be any doubt about the existence of commonalities and indeed universals” (Wierzbicka 2005, p. 306). Following her idea, the aim was to investigate the differences and universals of auto-ironic blends in Lithuanian and American news headlines.

The analysis that has been carried out allows classifying the auto ironic blends on the ground of input space 2 patterns. Here the blends can be briefly grouped into several types following some universals.

1. The first group could be called the blend (input2) of failed expectations. Here input space 2 depicts failed expectations, while input space 1 points at the country itself and its reality (which is quite commonly done implicitly). This group has basically to do with Dreamland America (USA) and Mary’s land (Lithuania). Both countries (and in fact all countries) have an idealized vision of future at least in the periods when there is some elevated belief in better life. The below given scheme shows the mechanism of the blends of “failed expectations”:

Scheme 1. The blend of “failed expectations”

Source: created by author

Relying on Dankers' *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, Mary of Nazareth is one of the most highly venerated saints in both the Catholic and the eastern Orthodox Churches. The area of Christian theology concerning her is known as a separate branch under the name of Mariology. The situation with Lithuania in regard to the usage of the reference to St. Mary is of special interest. She is one of the most venerated saints in Lithuania; she is considered the protector, and the guardian of Lithuania.

The ironic meaning of the headline is the most salient meaning now². But it is worth looking back into the history of this popular phrase. In the years of Atgimimas the same utterance was being said with

pride and had no irony in it. Yet, with the years of disappointment the literal meaning has nearly disappeared and now only the emergent ironic meaning can be called the most salient meaning.

The blend is further elaborated in a number of articles using the readymade blend as an obvious counterpart of Lithuania. On the basis of this well known saying, the following formations in headlines have been made: “Sodom and Gomorra in the Land of St. Mary”, “The Public Relations in the Land of St. Mary”. Similarly, the blend frequently stands for the country's name in articles' comments when the speaker intends to express a negative evaluative attitude ironically (sarcastically). The case well illustrates how a blend undergoes elaboration and acquires a new meaning under the influence of changing attitudes in the society.

A similar case can be observed in American headlines, where America is ironically referred to as a Dreamland. Having had a great growth in economics, advanced indus-

² Hans-Jorg Schmid distinguishes two meanings of the notion of salience in cognitive linguistics. “The first usage concerns activation of concepts in actual speech” (Schmid 2007, p. 119) while the second is not related to temporary activation states of concepts but to more or less stable properties of entities in the world. The term “salience” here is being used in its second meaning.

try and science, America has been known as a country of unlimited possibilities. People have been proud of their present and future, and America was called Dreamland. With the economic crisis, flaws of the political system, and disappointing politicians, a series of books appear which encourage an ironic attitude towards Dreamland America; Naom Chomsky's *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance* (2003) and Michael Moore's *Dude, Where's My Country?* (2003) are worth mentioning. After further economic crisis, the fall of the currency and increase of oil price, a certain disappointment in unfulfilled expectations can be traced in ironic headlines as well.

Articles dealing with oil price, economics, and financial welfare say: Goodbye Dreamland America, Dreamland: America at the Dawn of the Twentieth Century. The article "Goodbye American Dreamland" deals with the problems of oil and the headline is clearly ironic as here the American dream is equalled to having cheap oil (with the increase in oil prices people say "goodbye" to dreamland America). It is interesting to note that while in Lithuania the same phrase "dreamland America" is understood nearly 100% ironically, many of the headlines that contained this phrase in American website were not ironic at all (e.g. July 4th at Coney: An American Dreamland). People regard the dreamland America as something realistic and the phrase in its literal meaning which was conventionalized years ago is used simultaneously with an ironically charged 'dreamland'.

Both, in American and in Lithuanian cases, the blends follow further elaboration and are used as readymade blends with an inherent ironic charge. Lithuanian "Mary's land" blend is more conventionalized as ironic, while Dreamland in some headlines

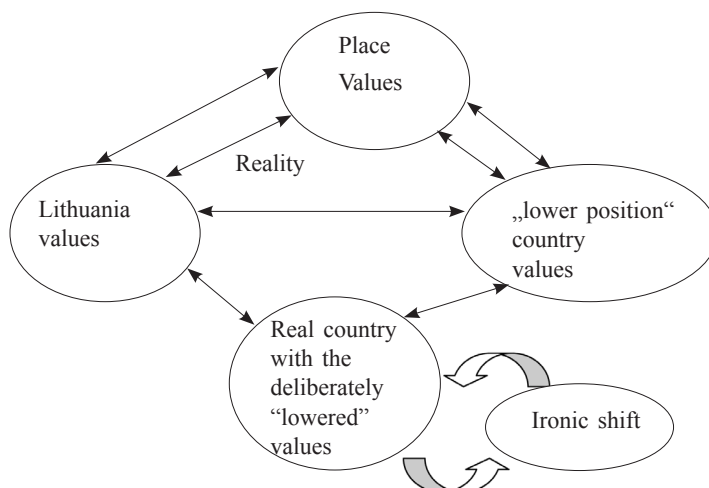
is still used literally (subsequently 75% ironic cases vs. 25 % literal); in comparison Mary's land – 100% ironic (the numbers refer only to the analyzed websites).

Values and beliefs that were once taken for granted have collapsed and resulted in disappointment and the blends that once could have been taken literally have acquired a new, ironic meaning now. Thus it might be said that the story of a country is encoded into the blends.

2. Another universal found in auto ironic blends is a parallel drawn with other countries to check/assess the status of your own country. Though the comparative pattern of the blends is common for both American and Lithuanian auto ironic news headlines, it is followed in different manners.

Lithuanian headlines present an interesting case of this category of auto-ironic blends. Auto ironic blend patterns based on metonymic comparison are the most frequent ones in Lithuanian headlines. Lithuania is assessed hierarchically according to the hierarchy we create. When for the purpose of criticism Lithuania is implicitly compared to a metonymical representation of Asia, Balkan countries, Crimea, Latin America's or African countries, it is taken for granted that the reader is able to locate Lithuania on this line of hierarchy; the implication is that all the above mentioned countries are of a "lower status" and comparing Lithuania to them equals to an ironic critical evaluation of Lithuania.

The most typical example of this class is the blend "Lithuania is a banana republic". "Banana republic" is a pejorative term for a small, often Latin American, Caribbean or African country that is politically unstable, dependent on limited agriculture, and ruled by a small, self-elected, wealthy and corrupt clique. In most cases they have kept the

Scheme 2. **The blend of based on comparison to “inferior” countries**

Source: created by author

government structures that were modeled after the colonial Spanish ruling clique, with a small, largely leisure class on the top and a large, poorly educated and poorly paid working class of peons. According to a variety of dictionaries (Webster’s Dictionary, 2001, New Collegiate dictionary, 2003, etc.) the term was coined by O. Henry, an American humorist and short story writer, in reference to Honduras. “Republic” in his time was often a euphemism for a dictatorship, while “banana” implied an easy reliance on basic agriculture and backwardness in the development of modern industrial technology. The input space 2 is a mega blend itself, as it has two input spaces with a variety of possible compound elements. “Banana” means something more than the fruit, and “republic” means something other than the political entity. Banana: 1) politically repressed, third world, “southern” + 2) not serious, comic, silly-looking + 3) tropical (based on geographical/climatic factors) + 4) the representative fruit. Republic: 1) country, +2) people, +3) government.

Having put all that together, we get an emergent, derogatory meaning that certainly is not inherent in either of the inputs. This derogatory ironic meaning of the blended space “banana republic” comes as a part of input space 2 while constructing “Lithuania is a banana republic” blend. This way irony which is inherent in the input space 2 is further transferred to the other spaces of the blend.

The emergent structure arises in the blend that is not copied there directly from any input. According to Turner and Fauconnier, “we rarely realize the extent of background knowledge and structure that we bring into a blend unconsciously.” (Turner and Fauconnier 2002, p. 222) Blends recruit great ranges of such background meaning. To speak of themselves ironically Lithuanians place African, Latino American and Eastern countries on the same hierarchical level as Lithuania, thus implying that we assume ourselves to be if fact much higher. The blend “Lithuania is a banana republic” serves as a template for other

formations. Relying on the given structure such blends as Lithuania is the country of kebabs, Lithuania is the land of chebureks, etc. are created.

It is never the case with American auto-ironic tradition; not a single comparison was found in auto-ironic blends where a certain country would be placed in parallel to express criticism towards America. Americans do not compare themselves with one or another country or nation (having representatives of a variety of nations as a part of the American society). This is not common for the blends in American headlines. However, a more generalized pattern is followed. America in auto-ironic blends is implicitly compared to the rest of the world. Following the grouping presented by Hutcheon in *Irony's Edge* (Hutcheon 1996, p. 32), this kind of irony is praising in order to blame. If in case with Lithuania, it was implied that Lithuanians in general think themselves superior to some Asian, Balkan countries, in case with America the implication follows that Americans think themselves superior to the whole world – therefore there is no need to name a separate country. The blend “America is country number 1” serves as a template for the further elaboration results in such headlines as: “We are number 1”, “The World’s Sole Superpower in Fast Decline” and “They don’t call us the sole superpower for nothing”. In the overall structure we have to create two input spaces, one for actual America, the second for an imaginary country that one would call number 1. Then there comes a comparison of those two with lots of contradictions which bring out the ironic clash and give the implication that America does not correspond to many aspects of “number 1” and therefore, though many people claim it to be the best, it cannot

qualify for the title of number 1. The ironic shift in the blend is due to the incompatibility of the component elements of the blend. The articles prove that the headlines were ironic by naming a lot of drawbacks in America’s social, political, and economical life. Being number 1 is equaled to having cheap oil, the best weapons, or the highest consumption of drugs.

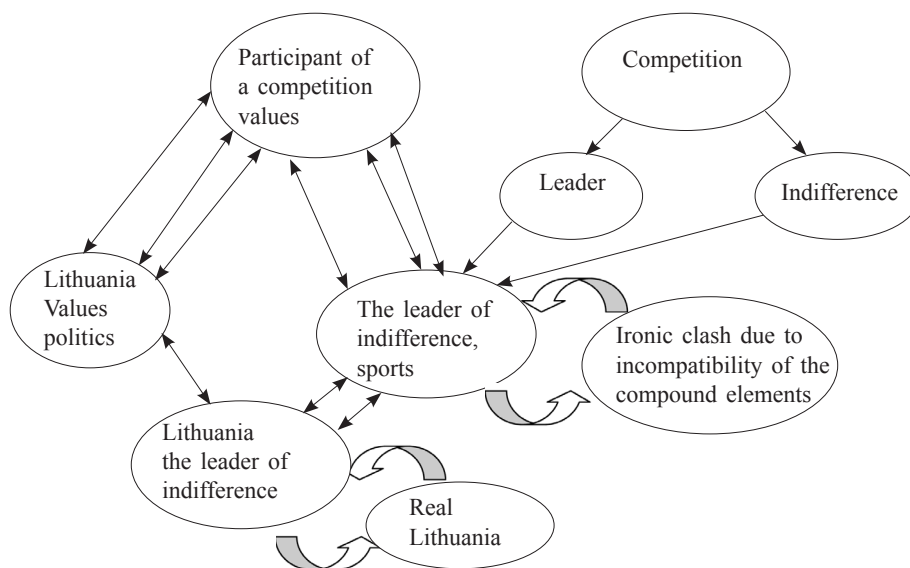
All these Lithuanian and American headlines can be regarded as an expression of nationalism as the implication prevails that both countries regard themselves as superior to others.

3. A universal pattern of competition is in some aspects very close to the previously mentioned comparative pattern (in case of America). Not taking into consideration some borderline cases, there is a number of ironic blends in headlines that employ competition in input space 2.

Blends based on competition and leadership, one of the common cornerstones of American society, are getting common in Lithuanian auto-ironic blends as well. Here in the frame of competition the drawbacks of the society are revealed. We encounter such headlines as “Lithuania is the leader of indifference to its citizens” or “Lithuania is Europe’s vice champion in drinking”.

These examples, if compared to the patterns of group 1 and group 2, present a different blend; the clash here has to do with the positive meaning of a leader employed to express a negative attitude. In the blend Lithuania is presented as a leader, however the leader is blended with a negative field, that of indifference or of alcoholism. Consequently, Lithuania, occupying the position of a leader, is depicted as involved into a negative activity.

Input Space 2 is an independent blend itself which has input spaces: Space 1 –

Scheme 3. **Auto-ironic blend of competition**

Source: created by author

politics, Space 2 – sports. Leadership is something to strive for, while indifference (or alcoholism) is something to be avoided. Therefore they clash on a central element. Blending works effectively over this clash to produce the blended space where being a leader becomes a negative feature as the competition is in an undesirable field.

Similarly, American headlines present the same patterns of competition to reveal the drawbacks and problems of Americans. The headlines “U.S. takes gold in arms Olympics” and “Face it, the United States is a proud nation of firsts” present an ironic evaluative attitude towards the armament. Like Lithuanian blends, American blends present the positive idea of leadership in the negative field thus turning leadership into an undesirable activity.

All these blends belong to a single scope mega blend network type. The input spaces have different organizing frames, one of which is projected to organize the blend.

The defining property of the blend is that its organizing frame is an extension of the organizing frame of one of the inputs but not the other. The scenario of participants competing in a sport event of drinking, or armament gives a vibrant, compact frame to use in compressing our understanding of the extent a certain activity has taken.

According to Turner and Fauconnier, single-scope networks are the prototype of highly conventional source-target metaphors³. The input that provides an organizing frame might be called source, and the input that is the focus of understanding might be called target.

4. A following commonality that can be found in auto ironic blends of Lithuanian and American news headlines is the input of food. Both countries employ food in the blends. However, the pattern and the aims

³ William Croft and Alan Cruse state that metaphors involve a species of blending of two domains, which becomes weakened as a metaphor becomes established (Croft and Cruse 2004, p. 207).

of the blend are different. Lithuanian blends employ food as a metonymic means to refer to a certain country with the aim to assess the hierarchical status of the country (see group 2 above). When food is taken as a representative value of the place, a hint to irony becomes overt. The cases of food related ironic blends concerning Lithuania have been discussed above. A slightly different case is with the headline “Lithuania of cepelinai”, where the emphasis goes on food as the essential value of the country, thus diminishing the status of the country.

American auto-ironic headlines containing an input of food follow different patterns and are more concerned with the problem of overweight and with the matter of consumerism in general. One of the elements of America’s culture is Mac Donald’s and similar fast food restaurants that contribute a lot to the habits of nourishment in America. The press casts an ironic glance at the society and brings out the following blends in the headlines: “Our Junk Food Nation”, “Fast food nation: The Danger of an Unexamined Appetite”.

Food in the input spaces of ironic blends might be regarded as a compound part of a bigger category-consumerism, which is one of the phenomena often mentioned while speaking about American culture (this is also reflected in headlines, e.g. “How Americans Like Their Greed: Supersized”, “America – the culture of greed”, etc.).

5. Another commonality in auto ironic blends of both countries is the reference to administrative structure specifics. However, as the cases were rare they will not be illustrated by schemes of the blends. Lithuania is a small country and is not divided into states, therefore the only reference that was found deals with the earlier unions. To cast an ironic critical evaluation on Lithuania’s juridical system, the news headline says:

“Jurisdiction of Litbel”. The blend is based on historical realia. The name of Litbel was used to refer to Lithuanian-Belarusian social republic that was established in 1919 by the Bolshevik party and existed for several months. The juridical system of Litbel was neither democratic nor reliable. The jurisdiction was based on ideology and was far from being just. When the present day Lithuania is referred to as Litbel with regard to its juridical system it reveals a clear evaluative attitude: we express criticism, failure of expectations and distrust. We surely know Lithuania is not Litbel, but while drawing this parallel the speaker expresses ironical attitude directed against our present day system.

The reader needs some prerequisites to be able to understand the irony here. The main requirement is to have some knowledge in history. Then, one should be aware of the present day attitude regarding the Soviet times.

The reference to administrative structure specifics in American auto-ironic blends usually focuses on the present day and echoes the name of the USA modifying it into a variety of forms: “The Disjointed States of America” or “Failed States, Rogue States and America”.

Though the reference to the administrative structure specifics can be regarded as a commonality, it should be emphasized that the focus of the blends is different and the frequency of such references is much greater in American headlines.

6. The last of the found commonalities to be mentioned is the reference to an infamous political figure in order to express criticism towards the country. The cases are not frequent, yet the impact of the irony in the blend is great. The negative features of a person are mapped onto the whole country.

The reader is presented an interesting

case of auto irony when blending goes to the morphological level and word formation (neologisms) is involved. In the headline “Zuoktelėjusi Lietuva” the neologism “zuoktelejusi” was created relying on the graphic and acoustic similarity of the words **Zuokas** and **kuoka** – **kuoktelėti** (to be wacky). In the new word the implication of the politician being wacky prevails, and the feature is further mapped onto Lithuania.

Similarly, neologisms containing reference to Bush is a common practice in American press. However this article focuses only on the reference to the name of the country and the latter cases are rather few; only two headlines were found and both of them have the same new compound word “Bushland”: “Babes in Bushland”, and “Economics in Bushland”. Similarly as in the above mentioned ironic blend, the negative features are mapped onto the country with the aim to express criticism. The processes of blending were carried out at the morphological level.

Next to the number of commonalities (or universals) there is an evident specificity in auto ironic blends of both Lithuania and America. While talking about Lithuania ironically one of the major input spaces was provided by the reference to miracles and Fairy tales: “The tales of the land of miracles: the dragon and a lad”, “The land of miracles: Gediminas’ dream”, etc.

To the contrast American auto ironic blends abound in reference to Empire (as opposed to democracy) blends: “The Theology of American Empire”, “Can We End the American Empire Before It Ends Us?”, “Is the American Empire on the Brink of Collapse?”, “737 U.S. Military Bases = Global Empire”, “Which Will It Be America, Empire or Democracy?”, etc.

Some other aspects of American life-

style were as well taken into the scope of the input spaces, e.g. credit taking, as in: “Debtor Nation at Red Alert”, striving to become a celebrity, as in: “A Nation of Wanna-Be Authors”, or achieving things in steps, as in: “Fascist America, in 10 Easy Steps”. None of these aspects are peculiar for Lithuanian blends.

In addition to following common input space 2 fields in ironic blends, the structures chosen for the processes of blending are in majority cases the same both for Lithuanian and for American blends. The most frequent was a mirror network, which according to Turner and Fauconnier is based on parallel structures of input spaces of the blend.

Moreover, both countries tend to use a blend structure which I call an empty input space 1 blend, that is, in the headlines only the input 2 space is presented overtly, input 1 is implied, yet well known/easily guessed by the reader. The use of such blends also shows the level of their conventionalization. The more conventionalized the blend is, the more secure is the ironist using the blend with an empty (implied) input space 1.

It is interesting to note that the fantastic or unrealistic aspects of the blend do not seem to hamper understanding and therefore do not stop anyone from using it for everyday reasoning. It does not matter that this blend is remote from any possible scenario. Its impossibility, according to Turner and Fauconnier, seems to make the reasoning more vivid and compelling.

The research also revealed that though certain blends seem to be stable and though they are conventionalized in the society, the blending processes are continuously going on and might bring new meanings to the blends that were once considered conventional.

Sources

<http://www.alternet.org>
<http://www.delfi.lt>

References

- ATTARDO, S., 2000. Irony as relevant inappropriateness. *Journal of Pragmatics*, 32 (6), 793–826.
- BAUER, W., DANKERS, F.W., 2001. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*. BDAG, University of Chicago Press.
- BOOTH, W. C., 1974. *The Rhetoric of Irony*. Chicago: Chicago Press.
- CROFT, W., CRUSE, D. A., 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIORA, R. and FEIN, O., 1999. Irony comprehension: The graded salience hypothesis. In: *HUMOR, International Journal of Humor Research*, 427–436.
- HUTCHEON, L., 1996. *The Edge of Irony*. Oxford: Oxford University Press.
- GEERAERTS, D., 2007. Introducing cognitive Linguistics. In: D. Geeraerts and H. Cuyckens, eds., *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 3–21.
- GRADY, J., 2007. Metaphor. In: D. Geeraerts and H. Cuyckens, eds. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 188–213.
- GRADY, J., OAKLEY, T., COULSON, S., 1999. Metaphor and blending. In: R. W. Gibbs, Jr., and G. J. Steen, eds., *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 101–124.
- KOTTHOFF, H., 1998. Irony, Quotation, and other forms of Staged intertextuality. In: C. Graumann & W. Kallmeyer, eds. *Perspectivity in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 201–233.
- Merriam Webster's New Collegiate Dictionary*, 2003. New York: Random House.
- Muecke D. C., 1969. *The Compass of Irony*. London: Meyhuen.
- SCHMID, H. J., 2007. Entrenchment, Salience, and Basic Levels. In: D. Geeraerts and H. Cuyckens, eds. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 117–138.
- TUGGY, D., 2007. Schematicity. In: D. Geeraerts and H. Cuyckens, eds., *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 82–116.
- TURNER, M., FAUCONNIER, G., 2002. *The Way we Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- UTSUMI, A., 2002. *A Unified Theory of Irony and Its Computational Formalization*. Proceedings of RANLP.
- WIERZBICKA, A., 2005. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Paris: Cambridge University Press.
- Webster's Dictionary*, 2001. Ed. R. B. Costello. New York: Random House.

Dovilė Vengalienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, blendingo teorija, ironijos perteikimo ir suvokimo teorijos.

KULTŪRINIAI AUTOIRONIŠKŲ LIETUVOS IR AMERIKOS BLENDŲ ASPEKTAI NAUJIENŲ ANTRAŠTĖSE

Santrauka

Straipsnyje analizuojama 2005–2008 metų internetinių Lietuvos ir Amerikos naujienų antraščių autoironija. Taikoma M. Turner ir G. Fauconnier (1994) konceptualiojo blendingo teorija, leidžianti į ironiją pažvelgti kaip į mentalinių erdvių sumaišymą. Nagrinėjamos autoironiškos antraštės suvokiamos kaip blendai, sudaryti iš dviejų ar daugiau mentalinių erdvių, bei turintys organizuojantįjį freimą. Straipsnyje teigiama, jog

antraštėse randami autoironiški blendai neatsitiktiniai; jie atskleidžia istorinę bei kultūrinę šalies patirtį. Autoironiški blendai pereina elaboracijos pakopą ir ironiška jų prasmė tampa pirmine. Išvadas apie autoironiškų blendų konvencionalumą leidžia daryti ir tas faktas, jog antraštėse šalies vardas nurodomas implikatyviai, nepaminint jo tiesiogiai.

Straipsnyje atliekama blendų mentalinių erdvių analizė atskleidžiant lietuviškos ir amerikietiškos autoironijos bendrumus bei skirtumus. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad nors blendus sudarančios mentalinės erdvės gali būti ir skirtingos, tačiau dažnai šalies pavadinimas yra nurodomas pasitelkus „žlugusių lūkesčių“ mentalinę erdvę. Tyrimo metu išanalizuota medžiaga leidžia daryti išvadas apie struktūrų, naudojamų autoironiškuose blenduose, tipus bei apie blendų konvencionalizaciją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: blendingas, auto-ironija, mentalinės erdvės, organizuojantieji freimai, antraštės.

Gauta 2009 05 16

Priimta publikuoti 2009 07 25

Solveiga Sušinskiė

Šiauliai University

Department of English Philology

P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai, Lietuva

Tel. +370 41 595 783

E-mail solveigas@gmail.com

Research interests: scientific discourse analysis, communicative and semantic syntax, functional linguistics.

**NOMINALIZATION AS A MICRO-STRUCTURAL ITEM
OF ENGLISH SCIENTIFIC DISCOURSE**

In the emergence of new scientific thought language is not just a means of gained knowledge – it is also a means of arriving at new knowledge. And this is where nominalization comes into view. Nominalization generally invokes an impression of abstraction in texts: they help us to create more distance between the event and the participants by removing the agents of the actions.

Nominalizations are a necessary micro-structural property of the scientific text. The aim of the present study is to analyse the derivational and semantic peculiarities of the verb-based nominalizations in producing English scientific discourse. Thus the analysis is based on a corpus of selected texts drawn from different genres of scientific discourse – linguistics, history, philosophy, and economics. The genre of the scientific discourse was selected as the central focus of the present study because of the fact that science texts abound in the nominalizations. A nominalization, however, is not an autonomous unit; it arises in the text and is based on an underlying proposition which is a set of the relationships of the verb with its actants.

Nominalization involves verbs and adjectives. Hence two types of nominalizations: 1) verb-based and 2) adjective-based. Broadly speaking, nominalization is a process by which a proposition (i.e. a congruent structure) is endowed with the function of a noun. This definition distinguishes between true nouns, i.e. units having the features of nouns, and units that can function as nouns. Such units, then, can be a phrase (a non-predicative unit) or a whole proposition (a predicative unit). The results proved that depending on the semantic peculiarities of the underlying verb, some nominalizations behave like uncountable nouns while others behave like countable nouns. Depending on the inner character of the underlying verb, the verb-based nominalizations fall into four types: activity, state, achievement and accomplishment. Furthermore, depending on the lexical properties of the underlying verb, the nominalizations used in the corpus presented two distinct semantic groups: imperfective and perfective.

To sum up, the actual type of the nominalizations was generally determined by the verb-type they derived from. The verb-based nominalizations play an important role in the organization of the scientific discourse: they significantly increase the general volume of information in an economical way.

KEY WORDS: nominalizations, scientific discourse, imperfective, perfective.

Introductory observations

Nowadays, when the process of communication and exchange of information have increased in all domains to such an extent, all linguistic devices that allow the condensation of information are becoming a crucial subject in the field of contemporary science. Different aspects of the scientific discourse have been analyzed by Halliday, et al. (1964), Gopnik (1972), Biber (1988), Gross (1990), Swales (1990), Halliday and Martin (1993), Atkinson (1998), and many others. In the emergence of new scientific thought language is not just a means of gained knowledge – it is also a means of arriving at new knowledge. And this is where nominalization comes into view.

Nominalization generally invokes an impression of abstraction in texts. In such cases ‘processes’ (e.g. *develop – development*) and ‘qualities’ (e.g. *accurate – accuracy*) are turned into ‘abstract entities’ with the concurrent class-shift of verbs and adjectives into abstract nouns. Nominalizations help us to create more distance between the event and the participants by removing the agents of the actions. Once verbs and adjectives have been nominalized they can be talked about in more ‘material’ terms, as having taken place, occurred, etc.

Nominalizations are a necessary micro-structural property of the text. They can be analysed from different angles: derivational, semantic, syntactic and pragmatic. The aim of the present study is to analyse the derivational and semantic peculiarities of the verb-based nominalizations in producing English scientific discourse. As nominalizations also include gerunds, a special attention is devoted to the comparison of the distinctive features of the nominalization and the gerund. Semantically, nominalizations

express a substantivized process. However, depending on the semantic peculiarities of the underlying verb, some nominalizations behave like uncountable nouns while others behave like countable nouns.

The genre of the scientific discourse was selected as the central focus of the present study because of the fact that science texts abound in the nominalizations. It is hoped that the investigation of such a corpus will reveal the potentialities of English in the use of the nominalizations. Nominalizations derived from adjectives – for reasons of space limitations – will not be subjected to consideration. The analysis is based on a corpus of selected texts drawn from different genres of scientific discourse – linguistics, history, philosophy, and economics.

Theoretical prerequisites

Language is a flexible system: it is capable of adjusting to the needs of communication by participating in various transpositional processes. One such process is nominalization whose importance was observed by such linguists as Jespersen (1935), Chomsky (1957), Lakoff (1970), etc. long ago. But it was only after the publication of Lees’ *The Grammar of English Nominalizations* (1960) that the study of nominalizations came into its own. Lees was the first linguist who had made an attempt to systematically relate nominalizations to their source sentences. Unfortunately, owing to Bloomfield’s conception of language, which was dominating then, scholars investigating nominalizations could not gain a deeper insight into the process of nominalization by treating nominalizations as transforms of propositions. To do it they needed an appropriate mechanism which was to come into existence much later.

Fresh impetus to the study of nominalization was given in the 1980s by Halliday (1985) and his followers (Martin, 1992; Lock, 1996; Thompson, 1997; Downing and Locke; 1992, Eggins, 1994; Valeika, 1998, 2001) who treated nominalizations as one type of grammatical metaphor. To Halliday, a nominalization is the result of the metaphorization of the process. Nominalization, then, is a linguistic mechanism whereby the process is realized as an entity. This is the most common type of grammatical metaphor. A nominalization, however, is not an autonomous unit; it arises in the text and is based on an underlying proposition which is a set of the relationships of the verb with its actants.

Ravelli (1988, p. 141) proposes two devices which can be used in the analysis of metaphorical realization of processes as deverbal nouns: derivation and agnation. Derivation is the major tool of turning processes into participants denoted by deverbal nouns. He uses the term *agnation* to denote the relation between a nominalized structure and its non-nominal counterpart (e.g. *his arrival – he arrived*). The use of agnation in the metaphorical analysis of nominalizations allows us to fully understand the meaning of the metaphorical expression of the process by comparing it to the agnate form corresponding to its congruent realization. As indicated by Heyvaert (2003, p. 70), each verb-based nominalization can be related to one congruent agnate.

Banks (2003, p. 129) argues that there are a number of options available in a language creating nominalized forms of processes, though not all options are necessarily available for an individual verb: 1) nominalizations which are morphologically identical with the agnate verb (e.g. *haul, estimate, change*, etc.); 2) nominalizations which

have no agnate verb, but which nevertheless indicate a process (e.g. *trend, occasion*, etc.); 3) nominalizations which have an agnate verb, but are not morphologically identical (e.g. *growth, preference, reading*, etc.). The suffixes added to verbs to form abstract nominalizations are: *-age* (e.g. *leak – leakage*), *-ment* (e.g. *develop – development*), *-al* (e.g. *betray – betrayal*), *-ation* (e.g. *resign – resignation*), *-ce* (e.g. *defend – defence*), *-ance* (e.g. *disturb – disturbance*), *-ure* (e.g. *depart – departure*), *-ery* (e.g. *discover – discovery*), *-y* (e.g. *enquire – enquiry*), *-ion* (e.g. *conclude – conclusion*), *-ing* (e.g. *write – writing*), *-th* (e.g. *grow – growth*).

Nominalizations are a feature of written English, particularly a feature of scientific English. In the scientific discourse, nominalization as a process is used to “create technical taxonomies; it helps the writer to relate one process to another and thus create chains of reasoning” (Halliday 1988, p. 195). Last but not least, nominalization contributes to language economy.

The process of nominalization as the complication of the meaning of processuality

As already indicated, nominalization involves verbs and adjectives. Hence two types of nominalizations: 1) verb-based and 2) adjective-based. Broadly speaking, nominalization is a process by which a proposition (i.e. a congruent structure) is endowed with the function of a noun. This definition distinguishes between true nouns, i.e. units having the features of nouns, and units that can function as nouns. Such units, then, can be a phrase (a non-predicative unit) or a whole proposition (a predicative unit). A phrase is a syntactic unit that is

not a predication. To put it more definitely, a phrase is an actualized unit, a unit used in the text. A distinction is made between verbal nouns (which are dictionary units) and nominalizations (verbal nouns used in the text). So, for instance, *the arrival* is a nominalization (or a phrase), while *arrival* (a dictionary entry) is a verbal noun.

Nominalization is a morphologico-textual phenomenon: it takes place in the text. During the process of nominalization the verb of the underlying proposition is turned into the corresponding nominal form. Turning into a nominal, the verb, which has already changed its categorical affiliation but preserved its semantic and syntactic ties, brings its 'old friends', the constituents of the underlying proposition – participants and circumstances – in the surface structure are now given 'the new syntactic duties' of the Attributive Adjuncts. For example:

(1) *Although **Bloomfield's definition of the word in terms of 'freedom' and 'bondage'** has been accepted by many eminent linguists, it can hardly be regarded as satisfactory* (Lyons 1969, p. 202). Cf. *Bloomfield defines the word in terms of 'freedom' and 'bondage'*.

(2) *As soon as the linguist becomes seriously interested in semantics, he must see that nothing but advantage can come **from the methodological separation of semantics and grammar*** (Lyons 1969, p. 135). Cf. *Linguists separate grammar and semantics for methodological reasons*.

As it is seen from the examples above, if the nominalizing transformation involves the underlying circumstances, the nominalized word-combination is supplemented by a circumstantial constituent.

From a proposition two types of nomi-

nal phrases are obtained: gerundive and non-gerundive. Gerundive nominalizations present relatively pure verbal processes (pure verbal processes proper are expressed by verbs in their finite form). Gerunds are more similar to verbs (like verbs, gerunds have the grammatical categories of voice and order). This is reflected in the phrase structure: in transforming the proposition into the corresponding gerund construction, we can arrange all the other elements associated with the verb; in the same order as in the underlying proposition. But if the proposition is transformed into the corresponding nominal construction, the same elements are generally subjected to structural change and rearrangement. In view of this, structures including non-gerundive and gerundive nominalizations exhibit different syntactic patterning: non-gerundive structures pattern after nouns while gerundive structures pattern after verbs. Thus, when a proposition is turned into a construction with a verbal noun, the nominal constituents become either an inflected subjective genitive or the complement of the preposition *of*. But when a proposition is turned into a gerundive construction, the said constituents are simply rewritten, i.e. they do not undergo change. For instance:

(3) ***France founded its first permanent settlements** in America at Quebec in 1608, less than a year after the English started their first at Jamestown* (Brinkley 1997, p. 22). Cf.

***France's founding of its first permanent settlements** in America at Quebec in 1608, <...>*.

***France's foundation of its first permanent settlements** in America at Quebec in 1608, <...>*.

As can be seen in the examples above, the gerund repeats the internal phrase

structure of the verb while the verbal noun repeats the internal structure of the noun.

Another difference between non-gerundive and gerundive nominals concerns their productivity and the relation of meaning between the gerund and the underlying proposition. Gerundive nominals can be derived freely from any proposition. As pointed out by Hathaway (1967, p. 243), “for many verbs no abstract noun form other than the gerund exists in the lexicon”. The relation of meaning between the gerund and the underlying proposition is quite regular, i.e. the process expressed by the gerund is the least substantive. Such being the case, the gerund cannot be treated as a noun proper – it is more verbal than nominal (Chomsky 1970, p. 184–221; Duffley 2000, p. 221–248).

Verbal nouns differ from gerundive nominals in all the respects stated above: their productivity is restricted, the semantic relations between the nominal and the underlying verb are quite varied and idiosyncratic, and the nominal has the internal structure of a noun phrase (Chomsky, op.cit.,ibid.). In view of this, Chomsky argues that this type of nominals is better treated as transformationally non-derived. He thinks that they should be treated as part of the deep structure, i.e. they should be presented in the deep structure. Whichever way we may look at it, both non-gerundive and gerundive constructions are related to the same underlying (semantic) structure. The fact that non-gerundive and gerundive constructions are related to the same source demonstrates their commonality (Heyvaert 2003, p. 76). However, non-gerundive and gerundive constructions stand in different relations to each other; they constitute two different nominalization systems: non-gerundive constructions are ‘non-innate’ to gerundive ones because they have different meanings and form different patterns.

Nominalization, or the derivation of noun phrases from propositions, is not a language-specific phenomenon: it can be found in many languages – synthetic and analytic. Its logico-philosophical basis, according to Sherstova (1969, p. 278), is the interrelationship in thought of two abstract concepts – substantivity (thingness) and process. Classifying our experience of life, language reflects various relations between things and processes. This ability of a language may also be called presentation (ideation), the essence of which is that categorical meanings of nouns and verbs may be complicated by representational (ideational) sememes: the noun derived from the verb acquires the seme of processuality; the verb derived from the noun acquires the seme of substantivity.

A similar analysis can be extended to verbal nouns which, as compared to their underlying verbs, denote a complicated process, too. As far as representational semes are concerned, representation, as demonstrated by verbal nouns, may be a two-stage process. The first stage, called *significative*, the categorical meaning of the underlying verb becomes a representative seme in the derivative, e.g. *write* – *writing*. The second stage, called *denotative*, the derivative and the underlying verb correlate with different denotata, e.g. *to build* – *a building* (the result of the process). The semantic peculiarities of such nouns are reflected in their form. Nominalizations of the first type generally function as uncountable nouns and nominalizations of the second type generally function as countable nouns. The former can be referred to as partially substantivized nominalizations and the latter as fully substantivized nominalizations.

It will be obvious that the said morphological properties of the nominalizations

are determined by the lexical properties of the underlying verb. The verb types were analysed by Vendler (1967), Smith (1991), Levin (1993), Tenny (1994), Saeed (2000), Van Valin and LaPolla (2002). Depending on the inner character of the underlying verb, verb-based nominalizations fall into four types: activity, state, achievement and accomplishment. In the literature (Vendler 1967, p. 97–121; Mourelatos 1978, p. 415–434), by activity is meant process (durative), state, as the name implies, involves no dynamics, by achievement is meant verbs that denote either the inception or the climax (end) of a process, and, finally, by accomplishment is meant verbs that have an end-point built in. The semantic properties of the verb serve as the basis for the division of the nominalizations into imperfective and perfective.

If the verb denotes activity, the nominalization will generally function as an uncountable noun. Consider:

(4) *Cultural evolution* takes over from *biological evolution* without a break (Rorty 1999, p. 75).

(5) *It was in fact merely a new name for continued technological advance and further progress in labor-saving equipment* (Hazlitt 1979, p. 53).

However, even such verbs (i.e. process verbs) may yield countable nominalizations if the user of the language wishes to express a repeated process or a result of the process. Consider respectively:

(6) *When people risk their own funds they are usually careful in their investigations to determine the adequacy of the assets pledged and the business acumen and honesty of the borrower* (Hazlitt 1979, p. 42).

(7) *This belief found expression in many ways, among them through the writings of a new group of scholars*

and intellectuals (Brinkley 1997, p. 568).

Verbs denoting state also yield nominalizations that generally function as uncountables. Consider:

(8) *By the 1880s, Rockefeller had established such dominance within the petroleum industry that to much of the nation he served as the leading symbol of monopoly* (Brinkley 1997, p. 494).

(9) *The existence of petroleum reserves in western Pennsylvania had been common knowledge for some time* (Brinkley 1997, p. 489).

Accomplishment verbs yield nominalizations that can also function as uncountables and countables. Consider respectively:

(10) *The most important source of urban population growth in the late nineteenth century, however, was the arrival of great numbers of new immigrants from abroad* (Brinkley 1997, p. 511).

(11) *Technological discoveries and advances during a war may, for example, increase individual or national productivity at this point or that, and there may eventually be a net increase in overall productivity* (Hazlitt 1979, p. 30).

These verbs are characterized by the greatest potential in this respect; this is especially true of the so-called resultative accomplishments.

Achievement verbs can also yield nominalizations that function as uncountables (abstract nouns) and countables – when the user of the language wishes to express a repeated process. Consider respectively:

(12) *The departure of so many men to fight in the Patriot armies left wives, sisters, and daughters in charge*

of farms and businesses (Brinkley 1997, p. 133).

(13) *Not all inventions and discoveries, of course, are “labor-saving” machines* (Hazlitt 1979, p. 57).

To simplify the description, it is possible to speak of two semantic types of nominalizations: imperfective (i.e. deriving from activity and state verbs) and perfective (i.e. deriving from achievement verbs). As for accomplishments, they may yield imperfective nominalizations: the process of nominalization may affect the middle phase of the process. For example:

(14) *When people risk their own funds they are usually careful in their investigations to determine the adequacy of the assets pledged and the business acumen and honesty of the borrower* (Hazlitt 1979, p. 42).

(15) *Is there then no argument possible between Sartre and Spinoza, no communication between Peano and the antitechnologist?* (Rorty 1999, p. 62).

The complication of the meaning of processuality stems from the need to ‘pack’ two components of meaning: processuality and substantivity into the noun. Such nouns have an obvious advantage over their non-processual counterparts: unsimilar to non-processual nouns, they make it possible to increase the general volume of information in the clause by not complicating its structure grammatically, i.e. by avoiding subordination or coordination. Halliday (1985, p. 321) refers to clauses without nominalizations as congruent and clauses with nominalizations as non-congruent. The concept of non-congruency is not restricted to the transposition of the finite process to the non-finite process (i.e. a nominalized process). In general, it involves the transposition of semantic functions to the rank

of participants (Cf. Valeika and Buitkienė, 2006, p. 94–99). Both congruent clauses and the respective nominalizations can be compared as expressions of the same meaning. Congruent clauses and the corresponding non-congruent nominalizations can be described in terms of markedness: according to Halliday (ibid., 322) congruent clauses are unmarked (typical) while clauses with nominalizations are marked (atypical).

Halliday (ibid., 329) argues that written language has more non-congruent structures than congruent ones. The scholar attributes it to a more general difference in types of complexity: written language is ‘lexically dense’ while spoken language is ‘grammatically intricate’. It will be obvious that this does not answer the question why written language has more non-congruent structures than spoken language. The reason should be sought in their functional peculiarities: a writer, unlike a speaker, is anxious to achieve a higher degree of cohesion and, consequently, economy of language means. A speaker who would imitate written language would often find that his speech will not be easy to follow as its processing will take more time. A writer has no such misgivings: the reader can always stop, look back and go on reading. Halliday (ibid., 324) thinks that complete congruency and complete non-congruency are rare: “It seems that, in most types of discourse, both spoken and written, we tend to operate somewhere in between these two extremes. Something which is totally congruent is likely to sound a bit flat; whereas the totally incongruent often seems artificial and contrived”.

Concluding remarks

The nominalization and the respective proposition are alternative ways of present-

ing the same situation: non-predicative vs. predicative. The nominalization is a process with a substantive component. The nominalizations examined showed different degrees of concretization: some functioned as uncountables, others as countables. The actual type of the nominalizations was generally determined by the verb-type they derived from. Depending on the lexical

properties of the underlying verb, the nominalizations used in the corpus presented two distinct semantic groups: imperfective and perfective. To sum up, the verb-based nominalizations as micro-structural items play an important role in the organization of the scientific discourse: they significantly increase the general volume of information in an economical way.

References

- ATKINSON, D., 1998. *Scientific Discourse in Sociohistorical Context: the Philosophical Trans-actions of the Royal Society of London 1675–1975*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- BANKS, D., 2003. The Evolution of Gram-matical Metaphor in Scientific Writing. In: Vandenberg, A. M. S. and Ravelli, L., eds. *Grammatical Metaphor: Views from Systemic Functional Linguis-tics*. Amsterdam: John Benjamins, 125–147.
- BIBER, D., 1988. *Variation Across Speech and Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHOMSKY, N., 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- CHOMSKY, N., 1970. Remarks on Nominal-ization. In: Jacobs, R. A. and Rosenbaum, P. S., eds. *Readings in Transformational Grammar*. Waltham: Ginn & Company. 184–221.
- DOWNING, A. and LOCKE, P., 1992. *A University Course in English Grammar*. London: Prentice Hall, Inc.
- DUFFLEY, P. J., 2000. Gerund versus Infinitive as Complement of Transitive Verbs in English. *Journal of English Linguistics*, 28 / 3: 221–248.
- EGGINS, S., 1994. *An Introduction to Sys-temic Functional Linguistics*. London: Pinter Publishers.
- GOPNIK, M., 1972. *Linguistic Structures in Scientific Texts*. The Hague: Mouton.
- GROSS, A. G., 1990. *The Rhetoric of Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HALLIDAY, M. A. K., A. McIntosh and Strevens, P., 1964. *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. London: Longman.
- HALLIDAY, M. A. K., 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. and MARTIN, J. R., 1993. *Writing Science: Literacy and Discursive Power*. London: The Falmer Press.
- HALLIDAY, M. A. K., 1988. *New Developments in Systemic Linguistics*. London; New York: Pinter.
- HATHAWAY, B., 1967. *A Transformational Syntax. The Grammar of Modern American English*. New York: The Ronald Press Company.
- HEYVAERT, L., 2003. *A Cognitive-Function-al Approach to Nominalization in English*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- JESPERSEN, O., 1935. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- LAKOFF, G., 1970. *Irregularity in Syntax*. New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc.
- LEES, R. B., 1960. *The Grammar of English Nominalizations*. The Mouton: Hague.
- LEVIN, B., 1993. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago: Chicago University Press.
- LOCK, G., 1996. *Functional English Gram-mar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARTIN, J. R., 1992. *English Text: System and Structure*. Amsterdam: Benjamins.
- MOURELATOS, A. P. D., 1978. Events, Processes, and States, *Linguistics and Philosophy*, 2: 415–432.
- RAVELLI, L. J., 1988. Grammatical Metaphor: an Initial Analysis. In: Steiner, E. M. and Veltman, R. eds. *Pragmatics, Discourse and Text: Some Systematically-Inspired Approaches*. London: Pinter Publishers. 133–147.
- SAEED, J. I., 2000. *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers, Ltd.
- SHERSTOVA, E. N., 1969. Nekotorye osobenosti glagolno-imenogo clovoobrazovanija (na materiale anglyskogo jazyka), *Uchionye zapiski*, 63 / 3. Fakultet Inostranyx jazykov Orlovskogo gosudarstvenogo universiteta.

SMITH, S., 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

SWALES, J. M., 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

TENNY, C. L., 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

THOMPSON, G., 1997. *Introducing Functional Grammar*. London: Arnold.

VALEIKA, L., 1998. *An Introductory Course in Semantic Syntax*. Vilnius: Vilnius University Press.

VALEIKA, L., 2001. *An Introductory Course in Communicative Syntax*. Vilnius: Vilnius Pedagogical University Press.

VALEIKA, L. and BUITKIENĖ, J., 2006. *Functional English Syntax*. Vilnius: Vilnius Pedagogical University Press.

VAN VALIN, D. and LAPOLLA, J., 2002. *Syntax. Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.

VENDLER, Z., 1967. *Verbs and Time, Linguistics in Philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 97–121.

Sources

BRINKLEY, A., 1997. *The Unfinished Nation. A Concise History of the American People*. New York: Alfred A. Knopf.

HAZLITT, H., 1979. *Economics in One Lesson*. New York: Crown Publishers, INC.

LYONS, J., 1969. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

RORTY, R., 1999. *Philosophy and Social Hope*. Penguin Books.

Solveiga Sušinskienė

Šiaulių universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: mokslino diskurso analizė, komunikacinė ir semantinė sintaksė, funkcinė lingvistika.

NOMINALIZACIJA KAIP

MIKROSTRUKTŪRINIS VIENETAS

ANGLŲ KALBOS MOKSLINIAME

TEKSTE

Santrauka

Kalba yra lanksti, ekonomiška sistema: ji dalyvauja įvairiuose transpoziciniuose procesuose, geba prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių komunikacinių reikmių. Vienas tokių procesų yra veiksmažodinė nominalizacija – galimybė propoziciją pakeisti daiktavardžiu. Nominalizacija yra būtina mokslinio

teksto savybė. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti derivacines ir semantines iš veiksmažodžių kilusių nominalizacijų savybes, kurios aktualizuojamos kuriant anglų kalbos mokslinį tekstą. Straipsnyje nagrinėjamas propozicijų nominalizacinis potencialas, jų semantiniai ir struktūriniai bruožai. Pavyzdžiai buvo rinkti iš lingvistikos, istorijos, filosofijos ir ekonomikos tekstų. Ištirus medžiagą paaiškėjo, kad nominalizacijos gali funkcionuoti kaip skaičiuotiniai ir neskaičiuotiniai daiktavardžiai. Su pamatinių veiksmažodžių savybėmis siejami keturi nominalizacijų tipai: veiksmo, būsenos, pasiekimo ir atlikimo. Be to, nominalizacijos dar gali būti skirstomos į įvykio veiksmo ir eigos veiksmo. Ištirus šiuos vienetus galima daryti išvadą, kad nominalizacijos yra itin svarbios kuriant mokslinį tekstą, nes daro jį ekonomišką bei glaudžiau susieja mintis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: nominalizacija, mokslinis diskursas, įvykio veiksmas, eigos veiksmas.

Gauta 2009 05 28

Priimta publikuoti 2009 07 10

II. MENINIS TEKSTAS: INTERPRETAVIMO GALIMYBĖS

Ugnius Keturakis

Vytauto Didžiojo universitetas

Humanitarinis fakultetas

K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 327 833

El. paštas llk@hmf.vdu.lt

Moksliniai interesai: simbolizmo teorija ir literatūra, sociokultūriniai tyrinėjimai, komparatyvistika.

DU KELIAI Į MODERNIĄJĄ NACIONALINĘ KULTŪRĄ: VINCAS KUDIRKA IR JURGIS BALTRUŠAITIS

Straipsnyje, remiantis naujojo istorizmo metodologija, tyrinėjamos XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios Rusijos imperijoje ir jos valdomoje Lenkijos Karalystėje vykusių radikalių sociokultūrinių pervartų ir moderniojo lietuviškojo tautinio identiteto formavimosi sąsajos. Aptariami dviejų moderniosios lietuvių kultūros atstovų – Vinco Kudirkos ir Jurgio Baltrušaičio – keliai iš „žemosios“, lietuviškosios etnokultūros į „aukštąsias“, anttautines – unijinę lenkiškąją ir imperinę rusiškąją – kultūras, moderniosios tautinės savimonės formavimosi priežastys ir etapai. Analizuojamos Vinco Kudirkos ir Jurgio Baltrušaičio tautinės ir kalbinės tapatybės metamorfozės: išėjimas iš gimtosios, lietuviškosios kultūros; Lenkijos karalystės ir Rusijos imperijos, jų kultūrų kaip visuotinės – tiek materialiosios, tiek kultūrinės – modelių pasirinkimas; Lenkijos Karalystės ir Rusijos imperijos mesianistinių mitų žlugimas ir poslinkis link multikultūralizmo koncepcijos, moderniosios tautinės tapatybės, lietuvių kultūros ir lietuvių kalbos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: mesianistiniai Rusijos imperijos ir Lenkijos Karalystės kultūriniai mitai, sociokultūrinės pervartos, modernioji lietuviškoji savimonė ir kultūra.

Kūrėjas istorijoje ar istorijos kūrėjas?

Straipsnis grindžiamas prielaida, kad Vinco Kudirkos ir Jurgio Baltrušaičio gyvenimo ir kūrybos laikotarpio kultūrinė situacija tipologiškai atliepia Renesanso kaip Naujųjų laikų pradžios epochą: XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios Europoje buvo didelių istorinių ir sociokultūrinių permainų laikas, rašytojai negalėjo likti nuošalyje ir neatsiliepti į ore sklindančias modernizacijos ir socialinės emancipacijos idėjas. Chronologiškai žvelgiant, visą Nau-

jųjų laikų istoriją galima vertinti kaip įvairių visuomenės grupių siekį – valstietijos, darbininkijos, studentijos, moterų – tapti maksimaliai nepriklausomomis nuo kitų grupių. Natūralu, kad tokios socialinės emancipacijos ir modernizacijos laikotarpį atliepia ir novatoriškas, eksperimentiškas, maištingas menas, sukylantis prieš tradiciją. Renesansas, Naujųjų laikų pradžia, iškėlęs į pirmą planą individą. Jis pajuto atsakomybę už savo gyvenimą, protą, talentą, įtvirtino naują kūrėjo laikyseną: naujajam humanizmui rūpi nepatogūs klausimai, jis drįsta pažvelgti į tokias žmogaus gelmes, kokios

anksčiau būdavo paliekamos nuošalyje, kadangi tikima, kad žmogus gali viską, jis iš esmės tobulas, todėl reikia taisyti tai, kas neatitinka idealo. Tokia aktyvi nuostata pasaulio ir savo paties individualybės atžvilgiu iškelia darbą kaip pamatinę renesansinio herojaus laikysenos kategoriją. Straipsnyje keliama hipotezė, kad Vinco Kudirkos ir Jurgio Baltrušaičio asmenybės vienija būtent pamatinė Naujųjų laikų renesansinio herojaus pasaulėvaizdžio kategorija, Paulio Ricouero žodžiais – „įtarumo hermeneutika“ arba stokos, nevisavertiškumo, nepasitenkinimo pajauta, iš kurios randasi kūryba, nukreipta į laisvo individo idealą, absoliučią savirealizaciją. Jos formulė – trūkumų įvardijimas siekiant idealo, galbūt iki galo ir nepasiekiamo. Individas į save žvelgia per idealo prizmę, ieškodamas savyje to, kas bloga, žema, neteisinga, ir tobulėja tik įveikdamas šias savybes. Renesansiškojo tipo kultūra – tai, viena vertus, nerimas, ieškojimas, nepasitenkinimas savimi, išvirstantis negailestinga visų žmogaus gyvenimo sričių – religijos, valdžios, moralės, mokslo, kalbos – kritika, antra vertus, pasižyminti prometėjišku tikėjimu žmogaus jėgomis atverti naujas būties perspektyvas, istoriniu optimizmu. Pažymėtinas šis būtiškasis renesansinio herojaus pasaulėjautos aspektas – absoliutaus buvimo, tikros, išsipildžiusios žmogaus būties siekis, ataidintis tiek Vinco Kudirkos, tiek Jurgio Baltrušaičio gyvenimo ir kūrybos keliuose.

Naujojo istorizmo teorijos pasirinkimas motyvuotinas esminiu abiejų kūrėjų gyvenimo ir kūrybos aspektu – *identiteto* problematika. Negali nekristi į akis abiejų kūrėjų gyvenimo paralelės. Kudirka, siekdamas lenkiškosios, o Baltrušaitis – rusiškosios aukštojo mokslo ir kultūros, išvyko iš Lietuvos į kitakalbius kultūros

centrus – į Varšuvą ir Maskvą. Abu, nuėję tam tikrą gyvenimo ir kūrybos trajektoriją, įsiliejo į moderniosios lietuvių kultūros kūrėjų gretas. Pažymėtina, kad tokią slinkti link moderniosios nacionalinės savimonės lėmė naujai susiklosčiusios istorinės aplinkybės. Amžių sandūroje visoje Europoje, taip pat Lenkijos Karalystėje bei Rusijos imperijoje – istorinių ir visuomeninių pervartų laikas. Pasak Czeslawo Miłoszo, „Nesėkmingas sukilimas [turimas galvoje 1863 metų sukilimas – aut. past.] nulėmė ne tik aristokratijos kaip klasės suirimą, bet ir daugeliu kitų atžvilgių nutraukė ryšius su praeitimi. Daugybė mirčių mūšiuose ar kartuvėse sukrėtė taip stipriai, jog visas kompleksas nuostatų, vadinamas „politiniu romantizmu“, buvo negailestingai pervertintas“ (Miłosz 1996, p. 313). Visų pirma – Varšuvos studentų, pagal prancūzų filosofo Auguste'o Comte'o terminą „pozityvioji filosofija“ pasivadavusių „pozityvistais“ ir atramos ieškojusių anglų utilitaristų Herberto Spencerio, Johno Stuardo Millio veikaluose, Charleso Darwino evoliucijos teorijoje. Vincas Kudirka, Marijampolės gimnazijoje auklėtas didžiųjų lenkų romantikų ir Seinų seminarijoje religijos dvasia, atvykęs studijuoti į Varšuvos universitetą 1881 metais pateko į patį karštos diskusijos tarp jaunųjų ir senųjų – „pozityvistų“ ir „romantikų“ – sukuri, skatinusį iš esmės peržiūrėti savo vertybes.

Neatsitiktinis naujojo istorizmo teoretiko bei praktiko Stepheno Greenblatto ir straipsnio tyrimo objektų panašumas. Pamatinis naujojo istorizmo veikalas – Greenblatto *Renaissance self-fashioning: From More to Shakespeare* (1980) atliepia Vinco Kudirkos ir Jurgio Baltrušaičio situacijas XIX amžiaus pabaigos Lenkijos Karalystėje ir XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios Rusijos imperijoje, pasak Nikolajaus Alek-

sandrovičiaus Berdiajevo, išgyvenusioje „kultūrinį renesansą“: „Daugelis XX a. pr. vykusio kultūrinio pakilimo vaisių visiems laikams įėjo į Rusijos kultūros lobyną. Tai buvo naujų ieškojimų svaigulio, įtampos, kovos ir iššūkių laikas, kada radosi daugybė naujų talentų. Būtent tada Rusijoje gimė savarankiška filosofinė mintis, suklestėjo poezija, be galo sustiprėjo estetinės pajautos, vyko intensyvūs religiniai ieškojimai, sustiprėjo polinkis į mistiką ir okultizmą. [...] Buvo atrastos naujos kūrybinės erdvės, tvyrojo epochinių permainų, senosios Rusijos saulėlydžio ir naujosios epochos aušros nuojautos“ (Бердяев 2000, c. 386).

Jurgio Baltrušaičio atveju ši naujų horizontų situacija įprasminama ne tik *literatūrinio*, bet ir, atsiribojant nuo etninio identiteto, visiškai naujų *asmens* identiteto paieškų, kurių neįmanoma atsieti. Taip teigia ir naujasis istorizmas – tiek viena, tiek kita yra tekstai. Tokį naujojo istorizmo propaguojamą literatūros ir gyvenimo ribų įveikimą, aptardamas „aš“ formavimąsi Renesanso epochoje, pagrindžia Stephenas Greenblattas: „„Aš“ formavimas įgauna visiškai kitokias formas: atsižvelgiama į tėvų ir mokytojų praktikas, papročius ir elgesį, visų pirma – elito; randasi veidmainiavimo arba apgaulės galimybė, tik formaliai besilaikanti priimtų taisyklių, žmogaus elgesys ir žodžiai tampa jo vidinio „aš“ reprezentantais. Šis išorės ir vidaus atskyrimas atliepia literatūros kūrinio konstrukta ir liudija, kad „aš“ formavimosi procesas verčia atsisakyti įprasto skirstymo į literatūrą ir gyvenimą, literatūrinių personažų ir savęs kūrimą, formuojančių išorinių jėgų aktus ir pastangas formuoti kitų „aš“. [...] Atskirdami šiuos procesus, mes atskiriame literatūros simboliškumą nuo kitų simboliškų struktūrų, tarsi tik menas būtų žmogaus kūrinys, ir patys žmonės, Cliffordo Geertzo žodžiais tariant,

būtų ne kultūriniai artefaktai“ (Greenblatt 1984, p. 3).

Kaip teigia naujojo istorizmo teorija, kiekvienas tekstas neatsiejamas nuo daugybės kitų diskursų ir praktikų, struktūruojančių visą kultūrą, ir nėra tik savarankiškas estetiškas reiškinys, niekaip nesusijęs su kitomis kultūros formomis arba tik visuomenės veidrodis, atspindintis vienalytę jos (arba tam tikros literatūrinės krypties) pasaulėžiūrą. Visuomenė yra tarsi tinklas, kuriame susikerta įvairių institucijų teigiami skirtingi arba net priešingi įsitikinimai, simboliniai kodai, papročiai. Autorių neišvengiamai veikia įvairiausi ir prieštaraujantys impulsai. Tekste jie visada palieka savo žymes, versdami autorių, prabylantį savuoju „aš“, vienaip ar kitaip į juos reaguoti. Taigi pasak Greenblatto, „„Aš“ formavimas – [...] ir yra kontrolės mechanizmų kūrimas, kultūrinių reikšmių sistema, abstrakčių galimybių laukas, pagal kurį ir randasi asmens konkretybė. Skirtinos trys literatūros, kaip šios sistemos dalies, funkcijos: literatūra kaip tam tikro žmogaus konkretus aktas; kaip simboliškų kultūros kodų, veikiančių šį aktą, išraiška; ir kaip šių simboliškų kultūros kodų apmąstymas“ (1984, p. 3–4).

Vincas Kudirka: staigaus atsivertimo mitas

Nagrindžiant Vinco Kudirkos tautinės savimonės radimosi etapus, šiame darbe remiamasi istoriko Vytauto Merkio straipsnyje „Vincas Kudirka's concept of Lithuania“ iškelta idėja, kad Kudirkos lietuviybės sampratą lėmė to laiko nacionaliniai, politiniai bei kultūriniai pokyčiai Rytų ir Vidurio Europoje. Pasak V. Merkio, „Pernelyg pažodiškai interpretuodami V. Kudirkos „išpažintį“, istoriografiškai literatūros istorikai ir memuarų autoriai dažnai supaprastindavo jo

pažiūrų kitimą, ypač tariamai staigų posūkį į lietuviybę“ (2000, p. 98).

Vincui Kudirkai, kaip vėliau ir Jurgiuui Baltrušaičiui, lietuviybė iš pradžių tebuvo kilmę žymintis žodis, neturintis nieko bendra su kultūra, kurios jie siekė. Kudirkai kultūros sfera vienareikšmiškai buvo lenkiškoji, o lietuvių kalbos erdvė buvo gimtieji namai. Šios sferos jo sąmonėje buvo griežtai atskirtos ir gimnazijoje jam buvo gėda kalbėti lietuviškai. Lenkų kalba priklausė aukštajai, mokslo ir literatūros sferai. Pasak Kudirkos bendramokslio Marijampolės gimnazijoje Jono Jablonskio, „[...] draugai, lietuviai ir lenkai, ne gimnazijos rūmuose šnekėdavomės tarp savęs paprastai lenkiškai. Lietuvių kalba „rimtam inteligentui“ lyg nepritikdavo.“ (1998, p. 108). Tokį kalbų pasiskirstymą lėmė ir luominė visuomenės struktūra: būti lietuviu reiškė būti muziku, o lenkų kalba žymėjo poniškumą. Pasak Kudirkos biografo Juliaus Būtėno, „Apskritai dabar Kudirka jautėsi tarytum perėjęs į kitą luomą, jis su savo senoviniaus draugais buvo savotiškai atšiaurus. Kiekviena proga mėgdavo pabrėžti kitonišką savo išsiauklėjimą, didelį rafinuotumą. Bet kaip, familiariai, kaip draugas prie draugo, prie jo neprieisi“ (1988, p. 50). Pats Kudirka liudija tokią lenkų ir lietuvių kalbų, kaip priklausančių skirtingiems luomams – žemajam, muzikų, ir aukštajam, ponų – atskirtį. Pasak jo, gimnazijoje jis irgi norėjęs pasidaryti poniškas, nerimavęs, kad draugai nesužinotų jį mokant lietuviškai, jog jo tėvas – valstietis, kalbantis lietuviškai ir dėvintis milinę. Todėl Kudirka su draugais stengėsis kalbėtis lenkiškai, nors ir silpnai mokėjęs, o nuo tėvų ir giminių, atvažiavusių iš namų, slapstyte slapstėjęs, jei pastebėdavęs, kad kas iš draugų mato: „Paleido ant Velykų. Keletas mokintinių susitarėme pasisamdyti

arklius ir keliauti drauge namon. Tarp mūsų buvo Basanavičius, mokintinis iš vyriausios kliasos. Bevažiuojant jis atsiliepia: Panowie, zaśpiewajmy! Aš turėjau gerą balsą ir tikai buvau ketinęs prisidėti. Tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: *Augin tėvas du sūneliu...* Rodos, kad man kas gerklę užėmė iš gėdos. „Chłop“, – pamislįjau sau lenkiškai ir nuleidęs nosį tylėjau...“ (Kudirka 1990, p. 541). Vincas Kudirka laikėsi unijinės kultūros sampratos – hierarchiškai suskirstyto žemosios, lietuvių ir aukštosios, lenkų kalbos modelio: „Sakydavau, kad aš sykiu lietuvis ir lenkas, nes istorija sujungė lenkus su lietuviais.“ (1990, p. 542). Jis niekada nebuvo visiškai nutraukęs ryšių su lietuviais arba sulenkėjęs – paprasčiausiai jo unijinėje savimonėje tai buvo du visiškai skirtingi dalykai: natūra ir kultūra.

Romantinis Lietuvos įvaizdis, eksploatuojamas didžiųjų lenkų romantikų poetų, atspindėjo unijinę savimonę ir reiškė tik šlovingą Respublikos – iš esmės bajoriškos – praeitį, su kuria valstietiškoji dabarties Lietuva neturėjo nieko bendra. 1831 metų sukilimo pralaimėjimą ir buvusių Respublikos piliečių kančias Adomas Mickevičius įprasmina Kryžiaus simboliu: politinis romantizmas skelbė, kad Lenkijos padalijimas yra nusikaltimas, tačiau ne tik politinėje, bet ir religinėje plotmėje – šventvagystė. Lenkija esanti nekrikščioniškos, godžios ir agresyvios Europos valstybių politikos auka, prikalta ant istorijos kryžiaus, auka, kuriai ir lemta tapti būsimąja išganytoja – per Lenkijos kančią ir turinti prasidėti nauja visuotinio žmonijos teisingumo ir meilės epocha. Šios lenkų mesianistinės idėjos, gimusios Adomo Mickevičiaus kūryboje, lenkų poetų, mąstytojų ir politikų buvo toliau plėtojamos iki pat nepavykusio 1863 metų sukilimo. Su tokiu romantiniu Dviejų Tautų Respublikos vaizdiniu Kudirka ir at-

vyko studijuoti į Varšuvą, kur jau sklandė, ir ypač tarp Varšuvos universiteto studentų, pozityvizmo idėjos, pasireiškusios radikalia romantizmo kritika.

Vinco Kudirkos, aukštuosius mokslus ėjusio Varšuvos universitete, vadinamąjį staigų atsivertimą į lietuvių kultūrą pirmiausia lėmė pakitusi sociokultūrinė situacija pačioje Lenkijoje, taip pat kitokia lenkiškumo, prie kurio šliejosi ir Kudirka, samprata. Varšuvoje Vincas Kudirka turėjo pajusti, kad „Tikrovėje visa buvo ne taip, kaip skaityta romantikų raštuose arba kaip aiškino ir skelbė lenkų mesianistai, tikįsi sulaukti kažkokio tautinio Lenkijos išganymo“ (Būtėnas 1988, p. 51). Po 1863 metų sukilimo prieš caro valdžią katastrofos lenkų nacionalinis judėjimas išgyveno didelę krizę. Krikščioniškoji filosofija, mesianizmo idėja įprasminusi Hegelio istoriosofijos koncepcija ir pranašavusi neišvengiamą krikščionybės ir žmonijos, taip pat ir laisvos tėvynės – Dviejų Tautų Respublikos – atgimimą, nepasitvirtino. Įsisąmoninta, kad neverta laukti Europos tautų sukilimo, verčiau buvo įmanu telktis ties konkrečiais ekonominiais ir kultūriniais uždaviniais. „Tragiško likimo šalyje jie [lenkų pozityvistai – aut. past.] neigiamai žiūrėjo į tautos praeitį, kurioje nesėkmės vijo nesėkmės. Negalėdami skelbti jokių politinių siekių, jie turėjo sudėti viltis į mokslą ir ekonominį progresą. [...] visos revoliucinės svajonės turi būti atmetos, nes vienos ar kitos tautos vertė matuojama ne jos nepriklausomumu, o indėliu į ekonomiką ir kultūrą. Tad pagrindinė piliečio pareiga yra plėtoti pramonę, prekybą ir puoselėti švietimą“ (Miłosz 1996, p. 314). Pozityvizmo šūkiu buvo „organiškas darbas“ ir „pagrindų kūrimas“: Ch. Darwino evoliucijos teorija remiantis analogija, buvo pritaikyta ir žmonių visuomenei, kuri laikyta panašia į

organizmą. Pozityvistų tikslas buvo visų šio visuomenės organizmo sudedamųjų dalių harmoningas veikimas. Jį pasiekti buvo įmanoma tik šviečiant neraštingas mases: „Į lenkų praeitį lenkų pozityvistai žvelgė kritiškai, aiškindami senosios Respublikos žlugimą tokia miela lenkų didikams anarchija. Ši nuostata ryškiai prieštaravo romantiniam požiūriui, laikiusiam Lenkiją nekalta klastingų kaimynų auka. Romantinė literatūra buvo pervertinama griežtai, nors pozityvistai tebelaikė dideliais poetais Mickevičių, Słowackį, Krasiński. Savo pyktį daugiausia jie nukreipė į antrąją romantizmo bangą, ypač į mesianistinių idėjų kvaitulį“ (Miłosz 1996, p. 315).

Varšuvos studentai buvo aktyviai įsitraukę į politinę veiklą, būrėsi į slaptas socialistine revoliucines kuopeles. Pozityvizmas, Varšuvos akademinio jaunimo ideologija, negalėjo nepaveikti ir Kudirkos, kuris turėjo ryšių su pirmąja Lenkijos darbininkų partija „Proletariatas“ ir, caro žandarams susekus jos veiklą, atsidūrė tarp kaltinamųjų. Vinco Kudirkos unijinės, romantinės savimones virsmą moderniąją nacionaline savimone ir bus lėmę sociokultūriniai Lenkijos Karalystės pokyčiai, jos unijinei kultūrai atsisakius savo mesianistinių idealų ir atsigręžus į pozityvizmą, susitelkiant ties konkretesniais ekonominiais ir kultūriniais uždaviniais. Pozityvizmo iškelti „organiško darbo“ ir „pagrindų kūrimo“ šūkiu vertė atsigręžti į mases, imtis skatinti jų organišką vystymąsi, implikuojantį jau ne unijinę hierarchiškąją, o tautines demokratiškąsias – lenkiškąją ir lietuviškąją – savimones. Vincas Kudirka iki pat savo gyvenimo galo kryptingai ir nuosekliai vykdė pozityvizmo programą: tai ir kvietimas ne į ginkluotą kovą, o į organišką darbą, kad lietuvių tauta, kitaip tariant, valstietija, sustiprėtų ekonomiškai; pilietinių teisių reikalavimas; antisemitizmas ir antiklerikalizmas.

Tačiau, remiantis Naujuoju istorizmu, istorija formuojasi iš istorinio, kultūrinio–socialinio konteksto ir asmenybės sąveikos, taigi ne tik kontekstas veikia asmenybę, bet ir asmenybė kontekstą. Aktyvios asmenybės savirealizacijos siekiai, vertę Kudirka palikti gimtuosius namus ir leisti į lenkų kultūrą, atvėrė „organišką darbą“, „pagrindų kūrimą“, kitaip tariant, tautiškumą kaip kultūros stoką, kaip idealą. Apie Lietuvą kaip tokį idealą savo 1888 metų gegužės 19 dienos laiške Jonui Basanavičiui Vincas Kudirka rašo: „Kas atsieina su užduotomis mūsų D[raugy]stės, mes greitai susiprasime: ji užsiima platum programatu (nors išrodo ant pirmo pažvelgimo, ne viskas yra išpildomu) dėl to, kad 1) D[raugy]stę mes uždėjome ne tikrai ant šios dienos, bet norėtume, idant prie jos artintūsi palengva visi lietuviai, idant ji būtų „amžina“, dėl to ir nesidairėme labai ant šiandieniško padėjimo Lietuvos“ (Kudirka 1990, p. 811–812). Čia aiškiai pabrėžiama skirtis tarp idealo, to, kas „amžina“ ir realybės, „šiuolaikiško padėjimo“.

Pabrėžtina, kad lietuviybę Kudirka suvokė kaip savirealizacijos modelį, t. y. kaip buvimą savimi, Dievišką išsipildymą, lietuviybės kaip gryniosios idėjos, arba, religinėje plotmėje, sielos, išgryninimą: „Jūs, skaitytojai, pripratę girdėti ir vartoti ne lietuvišką kalbą, tik mutinį pusiau iš lietuviškų, pusiau iš svetimų žodžių (lenkiškų, vokiškų arba rusiškų). [...] Mes tokio mutinio jums neduosime: saugosimės kiek galėdami svetimų žodžių ir kalbėsime su jumis gryna lietuviška kalba, kurią mums paliko garbingi mūsų tėvukai ir kurią Dievas prisakė mylėti. Ar vyturys gieda kada nors kaip džiubt arba devynliežuvė? Ne! Gieda tik taip, kaip Dievas įsakė. Taigi ir mes nelaužykime prisakymo dievo ir nedarkykime savo kalbos!“ (Kudirka 1990, p. 739).

Religinį Vinco Kudirkos tautinės savimonės aspektą, jo absoliutumą, būtiškumą, iššaknijimą realybėje kaip būtyje čia ir dabar, buvimą pačiu savimi liudija ir šio buvimo savimi darbo pavadinimas „šventu reikalu“: „Jeigu matai, kaip mūs broliai prispausti ir vargsta naguose stipresniųjų, jeigu pripažįsti reikalingumą apšvietimo savo brolių ir t.t., ir t.t., tai [...] *paskolink, kiek gali ir nori*, pinigų *ant spaudimo knygu*. [...] Nesibijok nieko! Šventas darbas išduos šventą vaisių!“ (Kudirka 1990, p. 819–820).

Šios buvimo savimi idėjos apraiškos yra ir lietuviškos kalbos išgryninimas, ir net abėcėlės sutvarkymas taip, kad ji kuo mažiau vargintų akis. Todėl neleisti lietuviams rašyti lietuviškai, turėti savo balsą yra savo ruožtu ir trukdymas būti savimi, Kudirkos suvokiamas moralinėje, religinėje plotmėje kaip nusižengimas dorai. Todėl žmogus, atsižadantis lietuviybės, atsižada savęs, yra, Kudirkos žodžiais tariant, „doriškas eunuchas“: „Bet išvis bjaurios ir aitrios žmogystos, išsižadėjusios savo prigimto liežuvio, t.y. savęs pačių, ir užsitempę svetimą kailį dėlei ramaus ir smagaus gyvenimo. Tokios žmogystos kur kas žemesnės už patenkintus skapus (tikėjimiška sekta) dėl to, kad tie romija save iš tikėjimiško persimanymo, o tuom tarpu renegatai dėl pinigų ir medgiškų parankumų paverčia save į doriškus eunuchus. Nėra tokio žodžio, kuris tikrai išreikštų begalinę žemybę pažiūrų, paleidžiančių tapti tokiais renegatais“ (Kudirka 1990, p. 761–762).

Vinco Kudirkos keliama darbo apologija yra tiesiogiai susijusi su sąmoningu buvimu savimi, lietuviu, su tikrosios būties kaip idealo samprata. Jis įspėja: tai, kas tikra, niekada nekainuoja pigiai, lietuviu būti nėra lengva, viską reikia įgyti asmeniniu darbu, tik per save ir išauginti iš savęs – asmuo,

individas yra renesansiškosios Kudirkos pasaulėjautos pamatas. Todėl kritikuojama Rusijos Imperija, pirmiausia dėl to, kad joje negerbiamas individas: „Gerbimas žmogystos ardomas iš vienos pusės atgyjančių apžvalgų ant valsčionių, kaip ant žemesnės žmonių veislės, iš kitos – augančios neapykantios svetimtaučių ir svetimikių. Tautiška sąmonė virto pas daugelį į tautišką pasiūtimą ir pasigyrimą. Įkūrimas paviršinio vienopumo auga, stelbdamas susiartinimą viduje“ (Kudirka 1990, p. 787). Kudirka skelbia tikrą bendrumą, „susiartinimą viduje“, priešindamas jį „paviršiniam vienopumui“, carinę Rusiją demaskuoja kaip necivilizuotą, neturinčią aukštesnių tikslų ir dėl šios priežasties pasmerktą, neatitinkančią jo istoriosofinės vizijos, kurioje kultūra yra tai, kas kreipia individą, tautą, žmoniją į idealą – į maksimalų bendrumą, vieni. Taigi tautiškumas su visomis savo implikacijomis (kalba, abėcėlė, himnu, literatūra, verslu) Vincui Kudirkai yra būtiškas, tai viena iš tikrosios žmoniškosios egzistencijos apraiškų, idėja, kurią reikia išgryninti.

Jurgis Baltrušaitis: ilgas kelias į lietuviybę

Jurgis Baltrušaitis, 1893 metais pradėjęs studijuoti Maskvos universitete, pataikė į pačią XIX amžiaus pabaigoje kilusią Rusijos kultūros pakilimo bangą – vadinamąjį jos Sidabro amžių, kurį Europos kultūros teoretikas Vladimiras Vasiljevičius Veidlė apibūdina visų pirma kaip jo kūrėjų siekį apibendrinti, apimti, sintezuoti visą ligtolinę rusų ir europietiškąją kultūrą: „To laiko mąstymas ir skonis atsigręžė į praeities horizontus, architektūra buvo retrospektyvi ir apskritai visas menas buvo pažymėtas stilizacijos, gėrėjimosi kitų kūryba, poezija (ir apskritai literatūra), nors išoriškai ir atrodė

nauja, iš tikrųjų gyveno praeito šimtmečio palikimu; tai buvo ne tiek kūrybos, kiek praeities atgaivinimo ir atradimo laikas“ (Veidlė 1956, c. 97–98).

Todėl nieko stebėtino, kad ši absoliučiu gyvenimo ir kūrybos pervartų atmosfera negalėjo nepaveikti ir Baltrušaičio, kuris, nors įstojo studijuoti į Fizikos–matematikos fakultetą, netrukus daugiausia laiko jau praleisdavo Istorijos–filologijos fakultete ir greitai išitraukė į naujojo pasaulio kūrėjų – simbolistų – gretas. Rusijos simbolistai siekė sukurti absoliučią meno, kuris turėjo apimti ir visą gyvenimą, formą, rėmėsi slavofiliškuoju rusų imperinės kultūros mesianistiškumu, rusų kaip pašauktosios tautos mitu ir vadinamųjų „senųjų“ ir „naujųjų“ tautų teorija, sukurta vokiečių romantizmo, perimta ir išplėtoja Fiodoro Dostojevskio, teigusio, kad „naujosios“ tautos, energingos ir kupinos jėgų, meta iššūkį senstančioms ir išsikvėpusioms „senosioms“ Europos tautoms. Jurgis Baltrušaitis šią istorijos koncepciją išdėsto 1901 metų liepos 28 dienos laiške Valerijui Briusovui: „Jūs dar nežinote, kad Jumyse aš labiausiai vertinu tą gilų, tikrą slavišką instinktą, iš kurio laukiu visiškai naujų kūrybinių proveržių. Tik jis vienas dar gali sukurti arba priversti *būti* tai, kas apskritai dar gali būti *naujo*. Būtent prie tokios išvados priėjau po ilgų savo apmąstymų apie meną. Slaviškasis kūrybinis pradas! Pažiūrėkite, ką sukūrė Dostojevskis su Tolstojumi. Kiekvienas jų nusvertų net Homerą su Leonardo da Vinci kartu paėmus“ (Baltrušaitis 1901, p. 18–19). Poetas retoriškai klausia, iš ko dar galima būtų ko nors tikėtis? Ir atsako, jog, jo nuomone, vokiečiai visada siekė kuo greičiau išdirbti tam tikrą kūrybos modelį, pagal kurį, „kaip batus pagal kurpalių, šį tą pakeičiant, galima kurti bet ką. Prancūzijos šampanas ir sidras taip pat jau išsivadėjęs.

Liekame tik mes, nežinantys nei pradžios, nei pabaigos, slava!“. Slaviškasis genijus apimantis žmoniją ir tik po jo jau esantys vokiečiai, prancūzai, italai, norvegai ir t.t.

Iš vieno Rusijos sidabro amžiaus ideologų, Friedricho Nietzsche's filosofijos, savo raštuose pateikęs savotišką XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios renesansinio herojaus katekizmą, Jurgis Baltrušaitis perima antžmogio, genijaus idėją, kurią išsako ir savo būsimai žmonai Marijai Olovjašnikovai–Baltrušaitienei 1897 metų sausio 5 dienos laiške: „Didis yra Renanas įrodinėdamas, kad pasaulis turi būti atiduotas genijams. Tik genialume, o ne kitokiame valdyme jis randa prasmę. Ar neteisus buvo Nyčė, reikalaujamas visagališkumo savo antžmogiams, tiems geriems ateities išminčiams! O Kristus, ar jis nepanašus į Nyčę ar Renaną, tvirtindamas, kad jis – Judėjos karalius. [...] Tik išminčiaus, poeto–filosofo sieloje surašyti tikrieji nepakeičiami gyvenimo įstatymai... Jeigu žmonija suteiktų valdžią genijui, kiek nelaimių dingtų iš gyvenimo per vieną dieną! [...]“ (Baltrušaitis 2007, p. 53). Jaunasis poetas simbolistas kalba apie jam regimus didingus naujuosius laikus ir artimas idėjas, ateinančias su nauja saule, apie proveržį į visiškai naują gyvenimą, modeliuojamą pagal Friedricho Nietzsche's „antžmogio“ filosofiją. Dėl šio herojiško statuso juntamas pasitenkinimas ir pasididžiavimas žiūrint į nieko nežinančius, negebančius netgi laukti žmones, nuo kurių poeta skirianti bedugnė, virš kurių jį kilstelėjo pažymėdamas likimas.

Nietzsche's idėjų populiarumą ir anksytvą pripažinimą Rusijoje lėmė tai, kad jo pirmtakais buvo laikomi Fiodoras Dostojevskis ir Levas Tolstojus. Rusų Sidabro amžiaus kūrėjams iš Nietzsche's filosofijos artimiausia buvo būtent „antžmogio“ („dievažmogio“), personifikuojamo kaip

Jėzus Kristus, kurio kelią galima pakartoti išaugant iš savęs, Nietzsche's žodžiais, per „vidinį degimą“ viso to, kas žmogiška, teorija: „Be to, manau, kad našlaitystė, pirma, yra gražesnė ir kilnesnė, o, antra, tūkstantį ir vieną kartą veiklesnė minėtos kūrybos ir, deja, negausių deguto lašų prasme, kuriuos gyvenimas (degina) varo iš nuodėmingos žmogaus širdies“ (Baltrušaitis 2001, p. 140). Šis „vidinis degimas“, pasak Nietzsche's, turi išvirsti persikūnijimu į tikrąjį žmogų, „antžmogį“. Tokią būseną savo laiškuose liudija ir Jurgis Baltrušaitis, papildydamas šį įvaizdį aukso lydymu iš rūdos: „[...] mūsų esamas gyvenimas – vis tiek tik rūda, iš kurios reikia išlydyti auksą. [...] Kaip ten bebūtų, tesijaučiu statybine medžiaga, iš kurios dar reikia iškirsti ir nutašyti žmogų. Ir dievai žino, kada aš Jus dar pakviesiu į „mano gimimo šventę“.“ (Baltrušaitis 2001, p. 134).

Friedricho Nietzsche's veikale „Taip kalbėjo Zaratustra“ „antžmogis“ priešinamas miniai, kuri „lygi prieš dievą“ savo menkumu. „Antžmogis“ – tai naujas, didingas žmogus, galintis susilyginti su Dievu „nugalėdamas pats save“, per savo paties simbolinę auką, mirtį ir prisikėlimą. Tokios idėjos ataidi ir Baltrušaičio laiškuose: „Jau sakiau Jums: atėjo laikas, kai turi būti paskelbta kokia nors svarbi tiesa, moralinė tiesa, kaip antai: mylėk artimą... Ir paskelbta daugeliui amžių pirmyn. Tuo tarpu visi ligšioliniai žodžiai, kūrybiniai sumanymai, apibrėžimai, filosofijos ir mokslai – iš šio pasaulio. Sakau Jums: reikalingas kitas pasaulis“ (Baltrušaitis 2001, p. 142). F. Nietzsche's „antžmogis“ simbolistų buvo papildytas Vladimiro Solovjovo religinės filosofijos idėja, kad idealybės ir realybės sintezė, galinti sujungti materialųjį ir idėjų pasaulius, yra Jėzaus Kristaus įsikūnijimas, atpirkimas ir prisikėlimas, „dievažmogio“

teorija. Šios dvi idėjos – „antžmogio“ ir „dievažmogio“ – rusų sidabro amžiaus kultūroje susilydė į vieną, mesianistinę rusų imperinės kultūros, pašauktos išganyti pasaulio, programą, kurią ir ėmėsi vykdyti poetas.

Baltrušaitis suvokė imperiją kaip abso-
liutų pažangos – materialinės, kultūrinės
ir politinės – modelį, anttautinį, metakul-
tūrinį darinį, todėl jo reakcija į Rusijos ir
Japonijos karą bei Rusijos imperijos patirtą
pralaimėjimą, išdėstyta 1904 metų gegužės
3 dienos laiške Aleksandrui Djakonovui,
simptomiška, tai smūgis ne tik imperijai,
bet ir poeto pasaulėjautos pagrindams –
absoliučiai hierarchiškos kultūros modeliui,
suponuojančiam absoliučią vienos kultūros
viršenybę prieš kitas, žemesniąsias kultūras
ir tautiškumo formas: „Kai įsimąstai į tai,
kas vyksta ten, Rytuose, iš tikrųjų suima
baimė. Tai patys niūriausi jausmai, kuriuos
išgyvenau ir išgyvenu. Čia, žemėje. Di-
džiuma įvykių atsiliepia vargšėje sieloje
žiaurių smūgių aidu. Nuo tų smūgių ir
godų kažkur labai giliai atsivėrė ir, matyt,
visam gyvenimui, gelianti, neužsitraukianti
žaižda. Per visą mano pasaulėvaizdį, per
visas su tokiu moraliniu vargu įveiktas
teorijas, per tą nelaimingą sodelį, be kurio
žmogaus gyvenimas – vien nepakeliama
kankynė, kaip siaubinga vėtra praužė ten
žvangantis karas; tame, ką pasakiau, nėra
nė vieno nereikalingo žodžio“ (Baltrušaitis
2001, p. 131).

Jurgis Baltrušaitis kaltę dėl šio pralai-
mėjimo priskiria karinei vadovybei, tačiau
jo tikėjimas Rusijos mesianizmu, absoliučia
jos karine–politine ir kartu kultūrine verte,
nors ir susvyravęs, išlieka. Tai liudija ir
Pirmojo pasaulinio karo metais Viačeslavui
Ivanovui rašyti poeto laišakai. Pasak rusų
mokslininko Nikolajaus Kotrelevo, juose
atsiskleidžia tai, kad „[...] Baltrušaitis jau-

čiasi neatsiejamai, iš esmės susijęs su milži-
niškos Imperijos, stojusios į žūtibūtinę kovą
su žmogžudiška (nes bedievyje) vokiečių
imperijos mašina, kūnu“ (Kotrelev, 1999,
c. 74): „Brangus Viačeslavai – Tavoji siela,
kaip ir manoji, žinoma, slegiama rūpesčio
dėl lemiamų mūsų.“ (Kotrelev, 1999,
c. 78). Todėl galima tik pritarti Nikolajaus
Kotrelevo išsakytai hipotezei, kad „[...] bū-
tent nepasiteisinę „slavofiliškieji“ lūkesčiai
ir tapo Jurgio Baltrušaičio renacionalizaci-
jos katalizatoriumi“ (1999, c. 76).

Atsigręžti į moderniąją lietuviškąją kul-
tūrą poetą privertė tik pasikeitusi sociokul-
tūrinė situacija po Rusijos imperijos suby-
rėjimo, kartu atnešusi ir imperinės kultūros
kaip absoliučios pažangos modelio suirimą.
1920 metais Jurgis Baltrušaitis paskiriamas
ypatingosios Lietuvos Respublikos misijos
vadovu, kiek vėliau – nepaprastuoju ir įga-
liotuoju pasiuntiniu Tarybų Rusijoje (vėliau
TSRS). 1927 metais poetas ima rašyti lie-
tuviškai, nors iki pat mirties taip pat rašo ir
rusiškai. Geriausiai visiškai pasikeitusią jo
kūrybinę pasaulėžiūrą ir nuostatas lietuvių
kultūros atžvilgiu galėtų paliudyti žodžiai
iš jo paties 1941 metų laiško K. S. Karpiui:
„Nelaukta Lietuvos tragedija užtraukė mir-
ties pavojų mūsų tautos kūrybinei dvasiai,
taip gražiai atgijusiai ir jau pradėjusiai tarpti
ir žydeti. Drįstu jaustis esąs šios kūrybinės
dvasios tikras ir stiprus reiškęjas, todėl nu-
stodamas visko, ką turėjau, aš be mažiausio
svyravimo pasirinkau sunkų ištrėmimo
kryžių, kad galėčiau laisvai ir be mažiausių
kompromisų tęsti ir ginti Lietuvos dvasios
kūrybą, kuriai esu siųstas ant žemės. [...] Mūsų
tautos kūrybinė dvasia gali ypatingai
padidinti žmonijos lobius, nes ji turi savo
didžiąją misiją amžių raidoje.“ (Vaškelis,
1973, p. 243–244).

Istorijos pervartos pakerta tikėjimą nau-
jo, kokybiškai kitokio, pasaulio sukūrimo

galimybe, Baltrušaičio poetinėje savimonėje glaudžiai susijusia su Rusijos imperijos kultūros mesianistiškumu, kurį skelbė vadinamųjų „naujųjų tautų“, žengiančių istorijos avangarde, teorija. Intelektualinėje poeto biografijoje ją keičia daugiakultūriškumo idėja, postuluojanči ne vienos kurios kultūros absoliutų pranašumą kitų atžvilgiu, tačiau visų pasaulio kultūrų pamatinį lygia-teisiškumą ir vertingumą, galimybę išaugti, liudijamą ir paties poeto biografijos. Ši idėja atveria poetui ir lietuviškosios kultūros perspektyvą, į kurią jis, paraleliai kurdamas poeziją ir rusų kalba, tvirtai įsirašė ir kaip lietuvių poetas.

Išvados

Vincui Kudirkai lietuviybė iš pradžių tebuvo kilmę žymintis žodis, kultūros sfera vienareikšmiškai buvo lenkiškoji, lietuvių kalbos erdvė buvo gimtieji namai, lenkų kalba priklausė aukštajai, mokslo ir literatūros sferai. Romantinis Lietuvos įvaizdis, eksploatuojamas didžiųjų lenkų romantikų poetų, atspindėjo unijinę savimonę ir reiškė tik šlovingą Respublikos – iš esmės bajoriškos – praeitį, su kuria valstietiškoji dabarties Lietuva neturėjo nieko bendra. Kudirkos, aukštuosius mokslus ėjusio Varšuvos universitete, atsigrėžimą į lietuvių kultūrą pirmiausia lėmė pakitusi sociokultūrinė situacija pačioje Lenkijoje, taip pat kitokia lenkiškumo, prie kurio šliejosi ir Kudirka, samprata. Krikščioniškoji filosofija, mesianizmo idėją įprasminusi Hegelio istoriosofijos koncepcija ir pranašavusi neišvengiamą krikščionybės ir žmonijos, taip pat ir laisvos tėvynės – Dviejų Tautų Respublikos – atgimimą, nepasitvirtino. Įsisąmoninta, kad neverta laukti Europos tautų sukilimo, vėčiau telktis ties konkrečiais ekonominiais ir kultūriniais uždaviniais. Pozityvizmo iškelti „organiško darbo“ ir „pagrindų kūrimo“

šūkliai vertė Kudirką atsigrėžti į mases, imtis skatinti jų organišką vystymąsi, implikuojantį jau ne unijinę hierarchiškąją, o tautines demokratiškąsias – lenkiškąją ir lietuviškąją – savimones.

Baltrušaitis, Maskvoje įstojęs studijuoti į Fizikos–matematikos fakultetą, įsitraukė į Rusijos simbolizmo judėjimą, kuris siekė sukurti absoliučią meno, kuris turėjo apimti ir visą gyvenimą, formą, rėmėsi slavofiliškuoju rusų imperinės kultūros mesianistiškumo, rusų kaip pašauktosios tautos mitu ir vadinamųjų „senųjų“ ir „naujųjų“ tautų teorija, teigusia, kad „naujosios“ tautos, energingos ir kupinos jėgų, meta iššūkį senstančioms ir išsikvėpusioms „senosioms“ Europos tautoms. Baltrušaitis suvokė imperiją kaip absoliutų pažangos – materialinės, kultūrinės ir politinės – modelį, anttautinį, metakultūrinį darinį. Atsigrėžti į moderniąją lietuviškąją kultūrą poetą privertė tik pasikeitusi sociokultūrinė situacija po Rusijos imperijos subyrėjimo, kartu reiškusį ir imperinės kultūros kaip absoliučios pažangos modelio suirimą.

Kaip matyti, Kudirkos ir Baltrušaičio savimonės kitimui lemiamos įtakos turėjo politinės ir sociokultūrinės XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios permainos Lenkijos Karalystėje bei Rusijos Imperijoje. Aleksandro II-ojo 1863 metų gegužės pirmąją dieną paskelbtas baudžiamos panaikinimas ir valstiečių turtėjimas dviems iš valstietijos kilusiems jaunuoliams atvėrė kelią iš lietuviškosios *etnokultūros* į mokslą, į dvi to laiko elitines kultūras, prieinamas išsilavinimo siekiantiems lietuviams – lenkiškąją *unijinę* ir rusiškąją *imperinę*. O pozityvizmo įsigalėjimas Lenkijoje, pakirtęs aristokratiškąją *unijinę* kultūrą ir Rusijos Imperijos subyrėjimas, padėjęs tašką rusiškajai *imperinei* kultūrai, vertė Kudirką ir Baltrušaitį atsigrėžti į moderniąją *nacionalinę* kultūrą.

Literatūra

BALTRUŠAITIS, J., 1901. *1901.VII.28 laiškas V. Briusovui*. Rusijos valstybinės bibliotekos rankraščių skyrius. F. 386.75.43.

BALTRUŠAITIS, J., 2007. *1897.I.5 laiškas Marijai Oloviašnikovai–Baltrušaitienei*. In: *Lietuvių rašytojai apie kūrybą*. Sud. J. Jasaitis. Kaunas: Vilniaus universiteto leidykla.

BALTRUŠAITIS, J., 2001. *Laiškai A. Dja-konovui*. In: J. BALTRUŠAITIS, *Apimti žmogų iki dugno*. Sud. G. Mikelaitis. Vilnius: Aidai, 127–151.

BŪTĖNAS, J., 1988. *Vincas Kudirka*. Vilnius: Vyturys.

GREENBLATT, S., 1984. *Renaissance self-fashioning: From More to Shakespeare*. Chicago & London: The university of Chicago press.

JABLONSKIS, J., 1998. *Atsiminimai*. In: *Mūsų Kudirka*. Sud. Z. Šileris. Marijampolė: Ramonos leidykla, 126–127.

KUDIRKA, V. 1990. *Raštai*. T. 2. Vilnius: Vaga.

MERKYS, V., 2000. Vincas Kudirka's concept

of Lithuania. In: *Lithuanian historical studies*. Vol. 5. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 85–98.

MIŁOSZ, Cz., 1996. *Lenkų literatūros istorija*. Vilnius: Baltos lankos.

TAPINAS, L., 2000. *Imk, klajokli, žibintą vil-ties*. Vilnius: Alma littera.

VAŠKELIS, B., 1973. Iš Jurgio Baltrušaičio kūrybos palikimo. In: *Lituanistikos darbai*. III. T. 9. Čikaga: Lituanistikos institutas.

БЕРДЯЕВ, Н. А., 2000. *Самопознание*. Москва: ЭКСМО–Пресс.

ВЕЙДЦЕ, В., 1956. *Задача России: Место России в истории европейской культуры*. Нью–Йорк: Изд. имени Чехова.

КОТРЕЛЕВ, Н., 1999. Из переписки Юргиса Балтрушайтиса с Вяч. Ивановым и Одоардо Кампа. – Манифест Московского „Lo Studio Italiano“, составленный Юргисом Балтрушайтисом. In: *Jurgis Baltrušaitis: poetas, vertėjas, diplomatas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla, 73–98.

Ugnius Keturakis

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: the theory and literature of symbolism, sociocultural investigation, comparative studies.

TWO WAYS LEADING TO MODERN NATIONAL CULTURE: VINCAS KUDIRKA AND JURGIS BALTRUŠAITIS

Summary

The article deals with the national identity of two Lithuanian writers – Vincas Kudirka and Jurgis Baltrušaitis – and it explores their path from Lithuania, which is regarded as *nature*, opposing to *culture*, to two foreign cultural centres – Warsaw (Kudirka) and Moscow (Baltrušaitis), thus adopting the *unionistic culture* of the Kingdom of Poland and *imperial culture* of the Russian Empire, respectively. Theses *aristocratic* cultures were seeking for absolute values, strictly separating the spheres of *high* and *low* (where, according to the whole hierarchical sociocultural structure, the Lithuanian culture belonged to).

After the defeat of the 1831 revolt against the Czar, which attempted to restore the Kingdom of Poland, *the poet Mickiewicz in his poetical works, drawing parallel between the fate of the Kingdom of Poland and the torments of Jesus Christ, established the new concept of unionistic identity* – messianism. Vincas Kudirka who studied the literature of Polish romantics had the notion of messianism of the Kingdom of Poland and *its political and sociocultural* structure was confronted at the university of Warsaw by the new ideology of positivism, which, born after the defeat of the 1863 revolt against the Czar, criticized the romantic hopes of national messiah and proposed the whole new *democratic* ideology of so called “organic work” and of “laying of foundations”. This ended in the shift of Kudirka’s consciousness towards his roots, implicating the foundation of modern *national* Lithuanian culture.

Jurgis Baltrušaitis started studying at Moscow University in 1893, at the time of the so called the renaissance of the Russian culture. Russian symbolists, on the basis of slavophilic myth and the notion of messianism of the Russian *imperial culture* – implicating the priority of one culture above

the others, including Lithuanian, – speculated on the new art, which would cross all boundaries and unify the whole life in one, positioning themselves as its pioneers. Baltrušaitis understood the Russian Empire and its political and sociocultural structure as the guarantee of this unification and the progress in *absolute*. After the Russian revolution of the 1917, when the idea of political, material and cultural *absolutism*

collapsed, Jurgis Baltrušaitis adopted the notion of *multiculturalism*, abandoned the idea of one *absolute* culture and validated the right to Lithuanian culture to exist among the plurality of parallel cultures.

KEY WORDS: messianistic cultural myths of the Russian Empire and the Kingdom of Poland, sociocultural converts, modern Lithuanian self-consciousness and culture.

Gauta 2009 01 29

Priimta publikuoti 2009 05 15

Marek Smoluk

The University of Zielona Góra

Faculty of Humanities

Department of English Philology

Al. Wojska Polskiego 69

65-762 Zielona Góra, Poland

E-mail M.Smoluk@in.uz.zgora.pl

Research interests: British history, in particular Tudor and Stuart times.

THE ENGLISH ROYAL COURT THROUGH THE EYES OF ERASMUS

Erasmus, a leading European humanist, gained popularity amongst scholarly circles by maintaining a countless number of contacts with other humanists in Europe; he was in the middle of this network of correspondence keeping in touch with almost all the distinguished philosophers and thinkers of the time. In a sense, Erasmus often acted as a catalyst for this coterie of acquaintances since through him new contacts were made. These contacts, in turn, made him known at many European courts, including the English court. His frequent visits to England resulted in the scholar's excessive writings on the royal court as well as the kingdom itself. In his panegyrics he compared Henry VIII's court with 'a temple of muses' (Weir 2001, p. 150) and presented the kingdom as an oasis of humanism. It poses the question whether these and many other descriptions of Erasmus were a genuine assessment of the conditions created for humanism to flourish or were merely the anticipated flattery of a dependent scholar who had found glory and financial security in England. To answer the principal question posed in this paper, the research has been based mainly on the analysis of some of Erasmus's original letters.

Since definitions of a royal court vary from one another, ranging from a place of the king's residence to a broad institution comprising artists, writers, philosophers etc, the paper augments its scope and focuses on Erasmus's perception of the monarch, his wife, several English scholars as well as English universities which thrived under Henry's auspices. It also evaluates Erasmus's contribution to the acceptance of humanistic ideas in England at the beginning of the Tudor age. Last but not least, an important aspect of this paper is that it attempts to analyse all these issues from Erasmus's perspective concluding whether his perceptions were objective and in tune with the realities of 16th century England.

KEY WORDS: the court of Henry VIII, Erasmus, humanism.

From the 16th century to the present day Erasmus has retained the reputation of being a leading European humanist. He enjoyed popularity not only amongst scholarly circles of his times but also in European courts. It is said that the range and extent

of his communications network with the humanists in Europe was matchless; he was in the middle of this network of correspondents keeping in touch with almost all the distinguished philosophers and thinkers of the time. In a sense, Erasmus often acted

as a catalyst for this coterie of acquaintances since through him new contacts were made. Similarly, many European courts, where humanism thrived or was about to be accepted, endeavoured to find favour in his eyes since his positive opinion of a particular court might give it recognition and credence in the international arena.

Erasmus wrote excessively about the royal court in England as well as the kingdom itself. In his panegyrics he compared Henry VIII's court with 'a temple of muses' (Weir 2001, p.150) and presented England as an oasis of humanism. It poses the question whether these and many other descriptions of Erasmus were a genuine assessment of the conditions created for humanism to flourish, or were merely the expected flattery of a dependent scholar who had found glory and financial security in England. To answer the principal question posed in this paper, the research has been based mainly on the analysis of a number of Erasmus's original letters.

Before one examines these missives in length and depth, the term *court* needs to be defined in order to establish the scope of the topic. In the most common basic sense of the word, a court is a place of residence for one who rules. The Renaissance rulers often moved around their kingdoms so as to become acquainted with their realms and be seen by their subjects. In this light, a renaissance court is not a mere palace, but an institution where literary and artistic masterpieces were created. It can also be interpreted as a society whose members strove for influence and recognition or a place where movements, factions and fashions crossed (Burke 2001, p. 145–148, Maćszak 1986, p. 250–278). Thus, the paper does not confine itself to Erasmus's perception of the King's palace and life within its

walls, but explores the scholar's picture of the whole realm.

At the beginning of the 16th century Erasmus paid several visits to England. His first impressions failed to enthuse him. First and foremost, Erasmus was dissatisfied with his work at Oxford and assured Lord Mountjoy, his patron, that he could stand boredom everywhere, yet did not wish to stay there. His stay in England in 1509 turned out to be even less pleasant as the scholar felt disappointed with the financial offer he received, but the King was unwilling to supply him with a permanent source of income since Erasmus plainly had no intention of living in England. There were also other discomforts, which during his contract in Cambridge, Erasmus described in a letter to Andrea Amonio, saying: „Regarding my own condition there is nothing new for me to write, except that the journey was very troublesome and my health is still questionable due to that sweating sickness. It seems at all events that I am to stay in this college for a few days. I have not yet had much of an audience, wanting to devote myself to my health. The ale here doesn't seem good to me at all, and the wines aren't up to the mark either. If you are able to have a skin of Greek wine transported to me here – the best possible – you will make your Erasmus quite happy; but let it be not at all sweet. Don't worry about the money; it will be sent in advance if you want. Now I begin to obtain the interest from the holy bull; I am being killed by thirst. And I have not yet crossed. Farewell, dearest Amonio” (Allen 1906–1958: Erasmus to Andrea Amonio, August 1511.)

The juxtaposition of Erasmus's financial hopes with the reality he faced did not give rise to any resentment against Henry or his kingdom. On the contrary, Erasmus

was amongst those scholars who would continually praise the King of England for his virtues. He complimented his patron on finding philosophy and the ruling of the kingdom compatible activities. In the scholar's dedications, Erasmus extolled the monarch's daily itinerary in which Henry allotted time to read, as well as lead intellectual disputes. On numerous occasions, this outstanding humanist of his time congratulated the King on his cultured study of literature. In 1519 Erasmus concluded that Henry VIII had refuted the myth according to which, those who were familiar with epistolary were unable to rule effectively (Allen 1906–1958, Ep. 272, 657, 966).

Past and contemporary historians are of the same mind when it comes to the King's talents and the skills he developed. The humanists of the time were inclined to believe Erasmus's opinion. The monarch's particular mixture of personal qualities he displayed turned out to be well suited to making his edicts effective and the kingdom powerful. He could be a spendthrift simply satisfying his whims, as Jerzy Kędziński claims (1986, p. 36), but at the same time, he would show himself to be a generous patron of scholars.

Erasmus maintained correspondence with a great many scholars in Europe, as an example; in his letters to Cardinal Riario in Rome he presented Henry VIII as a young, talented man, who was thoroughly devoted to the new learning (Allen 1906–1958, Ep. 333).

On another occasion, the King was described as “the wisest of contemporary princes and a great lover of literature” (Allen 1906–1958, Ep. 855). In 1519 Banisius learned from Erasmus that if the Netherlands had a prince like the King of England, humanism would be flourishing there

(Allen 1906–1958, Ep. 970). It must be remembered that much of such eulogising was no more than pure flattery. The scholar resorted to it not only out of kindness, but also in the hope of royal recognition, favour and financial rewards (Allen 1906–1958, Ep. 297).

It is impossible to assess nowadays with any accuracy how much in the panegyrics was solid truth and how much was fabricated in the use of flattery. Nonetheless, the picture emerging from these descriptions points to the King being interested – or even actively engaged – in promoting humanistic ideas in his realm. Henry's genuine interest in the new learning was boosted by his first wife – Catherine of Aragon. The Queen herself had the reputation of being highly intelligent, exceptionally well educated and honestly interested in the development of the new learning in England (Smoluk 2007, p. 194). Her interest in the study of Latin and Greek, reading classical authors and becoming acquainted with the contents of the Bible had been instilled in her during her youth. Catherine of Aragon did not confine herself to linguistic interests. Agnes Strickland in her work *Queens of England* describes the way in which the King attempted to lessen her homesickness by taking her and her maids to the royal library. On the library shelves they could find countless masterpieces and works written both in English and Latin (Strickland 1889, p. 108). The Queen's versatility was acknowledged widely by humanists, not only those originating from England. For instance, Erasmus went into raptures at her eloquence and broad education. The following quotation from Erasmus's letters is a good illustration of the scholar's opinion about the Queen:

As for the Queen, not only is she pro-

digiously learned for one of her sex, but no less respected for her piety than for her knowledge". [...] "The Queen loves literature, which she has studied with good result since her childhood (Allen 1906–1958, Ep. 855, 976).

At this point it is worth mentioning that Henry VIII demonstrated a somewhat nascent approval of humanism and his approach to scholars was consistent. His wife, though, was different in this respect. She was in no hurry; analysing and shaping her attitudes gradually. The fact that Catherine of Aragon's acceptance of humanism did not occur overnight but evolved through a judicious and thoughtful process can be best illustrated by a certain event of 1514: as the result of the Queen's efforts, Erasmus was appointed to be her mentor and teacher. Five years later, Queen Catherine's Spanish confessor raised doubts in her mind concerning the validity of humanism, which led consequently to her asking Erasmus – indirectly – if the scholar thought himself wiser than Jerome; since he had dared to correct the saint's works. The whole situation must have been upsetting to Erasmus. In the end, he did not carry a grudge against the Queen. On the contrary, the scholar appreciated the Queen's education and intellect so highly that he would rather have blamed the incident on the confessor than Catherine herself (Allen 1906–1958, Ep. 948).

Erasmus's opinion of European courts in general and England's in particular contrasted dramatically. On the one hand, the scholar was continually complaining about English patrons being mean and greedy whilst on the other, he extolled the virtues of the English court in the presence of the English King by saying: "Your court is a model of Christian instruction, frequented by persons of the very highest erudition, so

that there is no university that could not be jealous of it" (Allen 1906–1958, Ep. 834). One year later he spoke in a similar tone: „What college, what university, has ever been richer in men of perfect honesty and pure doctrine, such as are to be found at your own court? [...] Now that I have had the opportunity to see what a King and guide the court of England has, what a Queen, what dignitaries, what counsellors, what office-holders, I am tormented with desire to go there" (Allen 1906–1958, Ep. 964).

The above compliments could be treated in a somewhat casual manner since they were expressed either in the monarch's company or at his court. Nonetheless, Erasmus's opinion did not differ from the views he shared with his foreign friends in private correspondence. After all, the scholar had already made a name for himself by having the audacity to tell the truth, even if it was unpleasant. Juan de la Parra, a physician at the Spanish court, learned from Erasmus about his wish that the Burgundian court would resemble that of Henry VIII's. In turn, Paulus Bombasius from the papal library could read from Erasmus's missive: „You know [...] how I have always detested royal courts. It is a way of life I have ever considered but as gaudy misery, illusory happiness. But it would please me, if only I could grow young again, to settle at a court like that [...] among all those who shine by their culture, honesty and good judgment" (Allen 1906–1958, Ep. 917 to de la Parra February 1519 & Ep. 855 to Bombasius July 1518).

This positive, even flattering description of the royal court during the first ten years of Henry VIII's reign should not cloud the true picture. For scholars like John Colet, Thomas Linacre or John Fisher, the acceptance of humanism on English soil was the

only option available in order to see off with the dark days of the 'mediaeval world'. For other less conservative humanists like William Grocyn, the creating of 'the modern world' could co-exist with the old sterile ways of mediaeval scholastic study and teaching. In reality these developments occurred naturally and gradually, inevitably facing opposition. The critics, who attempted assiduously to oppose the new learning, thought of humanism as a direct threat to the old order and perceived this new movement as nothing less than heresy.

The test for the standing of humanism in England was Erasmus's publication of *Novum Instrumentum* (Erasmus of Rotterdam: 1516), published in Basilea. The danger here was that this Greek text of the New Testament with a Latin translation would be treated as heresy since its author – in a sense – dared to 'improve' on the Vulgate. Erasmus's intention, however, was not to criticise the previous edition, but clearly to encourage the laity to read the Scriptures in Latin; and by placing the Greek text in juxtaposition to provide scholars with an incentive to the studying of the Greek language (Allen 1906–1958, Ep. 413). Not surprisingly, Erasmus's publication was received cordially as a pioneering work defining the 'modern world' for Christians.

The creation of *Novum Instrumentum* by Erasmus is said to be attributed partly to English scholars. John Colet was one of those English humanists who first approached Erasmus persuading him to take advantage of his talents and apply them to the refinement of Christian literature (Zins 2001, p. 132). Much of the research and the studying of manuscripts had been carried out by Erasmus in the library of St Paul's cathedral and the colleges of Cambridge University. Upon the completion of his

work, Erasmus had been planning to dedicate it to his friend – John Fisher. In the end, however, the dedication was applied to a far more powerful patron – Pope Leo X.

One may speculate that the ultimate dedication of *Novum Instrumentum* to the Pope was to ensure that the publication would not come in for too much criticism. Irrespective of the fact to what extent this may have been the case, one thing seems certain: the King, the Queen and the majority of the most eminent members of the court approved of the publication. Besides, *Novum Instrumentum* is believed to have exerted a significant influence on scholars from both Oxford and Cambridge (Zins 2001, p. 132). For instance, scholars the like of Andrea Ammonio were delighted at the publication. Richard Fox, (c 1448–1528) as bishop of Winchester publicly expressed his appreciation for Erasmus's work saying that he found the scholar's version more worthy than ten other biblical compositions (Allen 1906–1958, Ep. 502). Similarly, William Warham thought of it highly; in June 1516 he said to Erasmus: "Your publication on the New Testament I have shown to several of my brother bishops and some doctors of divinity, and all with one voice declare that you have done something well worth doing" (Allen 1906–1958, Ep. 425).

The publication of *Novum Instrumentum* coincided with the opening of St John's at Cambridge. These two events proved to be a stimulus for further popularisation of humanism and the intensification of interest in the new learning. Examples abound, but to illustrate the point, one might mention John Bryan from King's College who in 1518 based his lectures on Aristotle's works and Greek texts. One year before, public lectures on the Greek language had been introduced. To facilitate the project, Richard

Croke, who was a notable reader in Greek, was called back from abroad and offered a post at Cambridge. These events did not escape Erasmus's notice and in February 1518 the scholar wrote to one of his friends at Cambridge University: "I congratulate both Croke and your university, to whom this great honour falls, in addition to the very noble sciences in which it has long excelled" (Allen 1906–1958, Ep. 777).

Erasmus held high opinions of both universities appreciating the fact that in both of these institutions of higher education, courses were run according to the new humanistic principles. The confirmation of this can be found in Erasmus's letter to Peter Mosellanus: "There are two famous universities in England, Oxford and Cambridge. Greek letters are studied at both, but at Cambridge in all tranquility, since the academy is directed by the reverend John Fisher, Bishop of Rochester, whose life is as theological as his learning" (Allen 1906–1958, Ep. 948).

The development of humanism at universities until 1519 is best summarised in another of Erasmus's panegyrics. The scholar said: "With all my heart I love the reverend father the Bishop of Winchester who, at his own cost, has just dedicated a college of the highest quality to polite learning. But I feel a still greater admiration for the outstanding and truly heroic courage of the very reverend Lord Cardinal of York. By his prudent initiative the school of Oxford is held in honour, not only for the study of all languages and disciplines, but also for that morality which befits the best stud-

ies. For the University of Cambridge has flourished for a long time from every point of view under the leadership of the very reverend Bishop of Rochester, himself an extraordinary prelate" (Allen 1906–1958, p. Ep. 965).

The above description, though it sounds exaggerated, points to Erasmus's high opinion of the standard of education in England. The scholar did not think only of the universities as oases of humanism but also depicted in his writings a picture of Henry VIII's court as a temple of muses. The assumption whether such descriptions of Erasmus were merely the expected eulogy of a dependent scholar seems unsubstantiated. This paper refutes this hypothesis proving at the same time that Erasmus's panegyrics were rather a genuine assessment of the conditions created for humanism to thrive. In addition, this work illustrates that the royal couple's acceptance of humanism and approval of the impending changes made Henry's England a humanistic paradise. As long as Martin Luther's theses and later marital problems did not surface, the King's 'temple of the muses' humanists and their patrons could find there-in shelter, financial support and protection. Until the fifteen twenties England was a magnet which attracted both native and foreign scholars (except for Lutheran supporters) and its host – Henry VIII – enjoyed the reputation of showing greater humanity than would appear in the second part of his reign. Thus Erasmus's perception of England seems to have been in tune with the reality of the day.

Sources

Desiderius Erasmus Roterodamus, 1516. *Novum Instrumentum omne. Diligenter ab Erasmo Roterodamo recognitum & emendatum, non solum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque lingae codicum [...] fidem*. Basle.

Desiderius Erasmus Roterodamus, 1906–1958. *Opus Epistolarum Pes. Erasmi Roterodami*. ed. P. S. i H. M. Allen, H. W. Garrod. Oxford: Clarendon Press.

References

BURKE, P., 2001. Dworzanin. In: E. Garin (ed.), *Człowiek renesansu*. Warszawa: Świat Książki.

KĘDZIERSKI, J., 1986. *Dzieje Anglii*. Wrocław: Ossolineum.

MAĆZAK, M., 1986. *Rządzący i rządzieni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej*. Warszawa: PIW.

SMOLUK, M., 2007. Royal education in the Tudor age. In: J. Krieger-Knieja & J. Kraj-

ka (ed.), *Lubelskie Materiały Neofilologiczne*. Nr 31, Lublin: Zakład Poligrafii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskie.

STRICKLAND, A., 1889. *Lives of the Queens of England*. Vol. II. London: Jarrold & Sons.

WEIR, A., 2001. *Henry VIII: the king and court*. New York: Ballantine Books.

ZINS, H., 2001. *Historia Anglii*. Wrocław: Ossolineum.

Marek Smoluk

Zielona Góra universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: Didžiosios Britanijos istorija, ypač Tiudorų ir Stiuartų laikotarpis.

ANGLIJOS KARALIŠKASIS DVARAS ERAZMO AKIMIS

Santrauka

Erazmas, vienas iš žinomiausių Europos humanistų, buvo populiarus tarp mokslininkų, nes palaikė ryšius su kitais Europos humanistais. Jis buvo susirašinėjimų ašis. Erazmas dažnai veikė kaip išrinktųjų rato pažįstamų katalizatorius, kadangi per jį buvo užmezgami nauji kontaktai. Šie kontaktai padarė jį žinomu daugelyje Europos dvarų, taip pat ir Anglijos. Erazmas dažnai vykdavo į Angliją, todėl daug rašė apie karališkąjį dvarą ir pačią karalystę. Savo panegirikose jis lygino Henrio VIII-ojo dvarą su „mūžų šventove“, karalystę

aprašė kaip humanizmo oazę. Kyla klausimas, ar šie ir daug kitų aprašymų yra tikri humanizmo klestėjimo įvertinimai, ar tik priklausomo mokslininko, Anglijoje atradusio šlovę ir finansinį saugumą, pagyros. Straipsniu bandoma atsakyti į šį klausimą, analizuojant kai kuriuos originalius Erazmo laiškus.

Kadangi karališkojo dvaro apibrėžtys yra įvairios, apimančios ir karaliaus rezidencijos vietą, ir instituciją, kuriai priklauso dailininkai, rašytojai, filosofai ir kt., straipsnyje apibrėžtis tikslinama, dėmesys sutelkiamas į tai, kaip Erazmas suvokia monarchą, jo žmoną, keletą Anglijos mokslininkų ir Anglijos universitetus, kurie klestėjo globojami Henrio VIII. Taip pat straipsnyje pateikiamas Erazmo nuopelnų įvertinimas perimant humanistines idėjas Tiudorų dinastijos Anglijoje. Svarbu ir tai, kad šiame straipsnyje pateikiamas Erazmo požiūris ir įvertinama, ar jo suvokimas buvo objektyvus ir atitiko XVI amžiaus Anglijos realijas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Henrio VIII dvaras, Erazmas, humanizmas.

Gauta 2009 05 02

Priimta publikuoti 2009 07 15

Ingrida Žindžiuvienė*Vytautas Magnus University**Faculty of Humanities**K. Donelaičio g. 52–615, LT–44244 Kaunas, Lietuva**Tel. +370 37 327 838**E-mail i.zindziuviene@hmf.vdu.lt**Research interests: literary theory, comparative literature, American and British studies.***LOCATION AND SPACE IN DON DELILLO'S *COSMOPOLIS*
AND ANTANAS ŠKĖMA'S *BALTA DROBULĖ***

One of the distinct characteristics of postmodernism is specific treatment of location and space. The setting in fiction may be in close communication with the characters or become one of them. The aim of the article is to discuss representation of location and space in early (Antanas Škėma's novel "Balta drobulė") and late postmodernism (Don DeLillo's novel "Cosmopolis"). The article discusses the role of the setting in the narrative, types and functions of the setting and principles of reading a postmodern urban novel. Don DeLillo, a contemporary American author, prefers a distinct urban setting for his novels, which, in most cases, is New York City. His novel "Cosmopolis" (2003) is an example of specific treatment of multifunctional setting in the narrative. Alongside the display of the postmodern urban landscape the author focuses on the closed/inside space within the limousine in which the main character travels around New York. The closed space and the open/outside space (New York City) acquire the features of the antagonist, the result of which is the destruction (murder) of the main character. Although Antanas Škėma, a Lithuanian writer of the Diaspora, has been often referred to modernist writers, his treatment of space and characters demonstrate features of early postmodernism. In Antanas Škėma's novel "Balta drobulė" (1958), the closed/inside space, the elevator in a New York hotel, is a similar multifunctional setting, which, additionally, serves as the basis for the novel's structure. The inside and the outside space in Antanas Škėma's novel become destructive, leading the main character to insanity. In both novels, the open/outside space, New York, forces the main character to lose his identity; however, in the Lithuanian novel, the setting makes the main character comprehend the "Otherness." The characters' movement (horizontal and vertical) in the closed space suggests of the individual's inner imprisonment. The vertical movement of the main character in the Lithuanian novel gains a special meaning – mainly focusing on cultural displacement of the character, while the horizontal movement of the character in the American novel may imply the search for identity in the overwhelming urban environment. The comparison of different types of setting and space in early and late postmodernism demonstrates characteristic features and similar tendencies of this period in the world literature.

KEY WORDS: postmodernism, treatment of space, American culture, urban environment, private space, physical and social environment, masculine urban space, displacement, exile.

Introduction

Postmodernism in literature has many distinctive features: some of them have

been inherited from the Modernist era; others have become cliché descriptions of postmodernism, often associated with the

person's inability to function in the contemporary world. Such urgent questions as the individual's identity, boundaries of fantasy and reality, relationship between private experience and collective performance or the influence of contemporary culture on the individual's needs and aspirations become central issues of postmodernist fiction. One of the characteristic features of this literary period is specific treatment of location and space. The setting may become one of the characters in close communication with the individual or it may represent the state of the main character. This setting may contain many realistic details; however it may suggest of the fragile link between the fantasy world and reality. The aim of this article is to demonstrate similar treatment of space in the novels by an American late postmodernist and a Lithuanian early postmodernist, whose characters similarly search for personal freedom they cannot achieve.

Don DeLillo (b.1936), a contemporary American writer, presents different perspectives on American culture and urban environment. The fourteen novels Don DeLillo wrote between 1971 and 2007, "[h]ave earned him a reputation as one of America's leading contemporary writers" (Burn 2003, p. 1). Often the writer focuses on the "paradoxes and contradictions of postmodern culture" (Schlager and Lauer 2001, p. 247). His main characters, according to Duncan Cambell, represent "a victim of circumstances" who is always "an isolated loner disgusted and alienated by his own culture" (Cambell 2005, p. 2). Jeremy Green observes that "DeLillo has been an exemplary figure for the generation of postmodernist writers who began to establish careers during the 1980s and 1990s" (Green 2005, p. 4). As Brockes states Don DeLillo "writes about men for men" who are not

able to function within the society (Brockes 2005, p. 2). Often DeLillo focuses on "the collapse of private space" describing it in opposition to the outside space (Green 2005, p. 17). Seclusion in the private space gains the characteristics of the prison, from which the individual is incapable to flee. According to Jeremy Green, "DeLillo's characters often seek to gain control over their immediate environment"; however, this control becomes reversed, so that in the end it is the environment that starts controlling the individual (Green 2005, p. 169). Usually, DeLillo's characters are destroyed by mystified and strange environment, packed with strange new visual technologies. The outside environment is represented by the urban landscape: usually New York City, with busy streets and enormously high buildings, and the inside space, full of technological devices that should guarantee safety and comfort for the character/s. From this masculine perspective the author portrays the contemporary landscape, which, in most cases, is an urban one. Born in New York, Don DeLillo often exploits the urban setting of it in his novels. His characters are restless people journeying in the urban jungle, often suffering from "modern paranoia" or place themselves "in a kind of voluntary exile" and, because of this, struggling to fit into a larger society (Burn 2003, p. 1). The theme of destruction is the leading one in *Cosmopolis* (2003): destruction by the outside forces (the city) and self-destruction within the inside space.

Antanas Škėma (1911/1910–1961), a Lithuanian actor and writer, was often ascribed to Lithuanian modernism both by his contemporaries and later critics. However, recent studies have pointed out the features of early postmodernism in his writing (Daujotytė 2007; Bukelienė 2006;

Višomirskytė, 2004; Vedrickaitė, 2000). In 1944, as many Lithuanian people, Antanas Škėma departed from Lithuania and stayed in a DP camp in Germany until moving permanently to the United States of America in 1949. Škėma's first short story "Tolyn" ("Further") as well as his collection of short stories (1947) was published in Germany. In New York, Antanas Škėma "worked as an elevator operator and devoted his free time to writing"; it is the experience that he presented in his novel *Balta drobulė* (1958) (*Encyclopedia Lituanica* 1976, p. 202). During the second half of the twentieth century, Škėma's works were controversially accepted in the émigré circle and totally rejected in the occupied Lithuania during the period of the Soviet regime until the end of the 1980s. Many features of his writing demonstrate Škėma's modernistic character; however, surveying his works from the twenty-first-century reader's perspective, it is possible to view Škėma's literary career as the precursor of postmodernism or early postmodernism.

The article analyzes the role of the masculine urban landscape, New York, in Don DeLillo's novel *Cosmopolis* (2003) and Antanas Škėma's *Balta drobulė* (1958), focusing on the role of the setting in the narrative, and considers types and functions of the setting alongside with the main principles of reading a postmodern urban novel. The understanding of the role and functions of the setting may open diverse interpretations of a literary text and demonstrate close relationship between the main character and the environment. The comparison of the role of the setting in early and late postmodernism demonstrates characteristic features of this literary period and points out general issues in the world literature.

The Role and Functions of the Setting in the Narrative

The well-developed setting often expands the narrative in many different aspects: it helps the readers to better understand the places and events within the narrative and often expands their knowledge of different types of the setting. According to Cassil, "nothing is more fundamental to creating a story than establishing a spatial, temporal environment" (Cassil 1990, p. 19). Michael J. Toolan observes that "the establishment of an identifiable setting is a strong psychological preference in most readers" (Toolan 1988, p. 103). Toolan explains this attitude by stating that the readers are fond of being aware where they are and "look for clear spatiotemporal indications of where and when a thing happened" (ibid). In this aspect, the setting concerns the details of the narrative that are related to time and place.

Thus, two major types of the setting – spatial and temporal – can be observed in the narrative (Ricoeur 2004, p. 328). Different definitions of the setting in the narrative emphasize its role in a piece of fiction. For example, Gerald Prince defines the setting as "the spatiotemporal circumstances in which the events of the narrative occur" (Prince 1989, p. 86). Walter Nash analyses the setting from a different perspective: he observes that most settings include the descriptions of houses with elaborate portrayal of "rooms, furnishings, stairways, terraces, gardens" (Nash 1990, p. 35). Thus, the place can be described considering different things and including a multitude of useful details. Gerald Prince rightly notices that the time and place of the narrative may also be "symbolic of a conflict to come or of a character's feelings" (Prince 1989, p. 87).

As Rimmon-Kenan states, there are two types of environment in the narrative – the “physical” and the “social” (Rimmon-Kenan 1996, p. 69) and relates them with the traits of the character that they can represent. Similarly, Mieke Bal defines the function of the setting in the narrative explaining that a well-chosen setting can describe “a character, which is situated in a space, observes it, and reacts to it” (Bal 1985, p. 93). Toolan observes that in many contemporary novels a setting may be “instrumental – like another character – in leading a character to act in a certain way” (Toolan 1988, p. 104). Toolan focuses on the relations between the setting and the character, stating that these relations can be of “causal” or “analogical” nature: “features of the setting may be either cause or effect of how characters are and behave” or “a setting may be *like* a character or characters in some respects” (Toolan 1988, p. 104; italic in the original). Such a prominence given to the setting proves its significance to the story and invites the reader to become more attentive to its presence in the narrative.

Emphasizing the role of the setting, Rimmon-Kenan states that often the setting highlights some particular features of the character in the narrative. The critic observes that “the physical and social environment of a character does not only present a trait or traits indirectly but, being man-made, may also cause it or be caused by it” (Rimmon-Kenan 1996, p. 69). Rimmon-Kenan explains that “the analogy established by the text between a certain landscape and a character-trait may be either ‘straight’ (based on similarity) or ‘inverse’ (emphasizing contrast)” (ibid). Thus, the setting may provide some additional information about the situation and may serve as an indirect or direct characterization in the narrative.

Walter Nash points out the role of a particular geographical place described in the narrative, stating that “when a particular location is central to a narrative”, “authors will sometimes provide a factual orientation, with dimensions, compass bearings, relative positions, details of fabric and structure, and general notes, in guidebook fashion, on the history, provenance, and architectural peculiarities of buildings” (Nash 1990, p. 126). In this aspect, the setting that has a reference in the real world allows the reader to visualize the particular place and to draw parallels between the fictional place and the real one.

Defining the Masculine Urban Space

The urban novel emphasizes the place making the setting as an important element of the narrative. The word “urban” refers to a specific setting, normally, a city (*The Compact Edition of the Oxford English Dictionary* 1971, p. U-453), which in turn creates a special relationship with people dwelling in it. While the term “masculine” includes the representation of this urban space both from the virile point of view and describing the “virile values” and reasoning (Irigaray 1993, p. 224).

Murray Baumgarten observes that often “the city is a metaphor, metonymy, and symbol, a literary trope, as well as physical entity (Baumgarten 2005, p. 2). Thus, following Baumgarten, urban novels become “encoded landscapes of self and place” (ibid). Baumgarten enumerates “four aspects of the cityscape in the representation of the city in the narrative: the natural, the built, the human, and the verbal” (Baumgarten 2005, p. 3). The critic states that “in each case a different aspect of city discourse

may be highlighted” (ibid). Baumgarten observes that in the contemporary urban novel the concept of “home” becomes different from the one in the traditional English novel because it becomes a place infiltrated by the outside and becomes inseparable from the character dwelling in it (Baumgarten 2005, p. 4). Thus, the influence of the outside urban environment on the individual space becomes an important factor in a contemporary urban novel.

The reader of the urban novel expects to find names of streets, buildings and public spaces that are often included in the description of the city. Discussing the aspects of contemporary architecture, Simon Parker observes that nowadays traditional urban spaces are often used in a “non-programmed way” (Parker 2004, p. 153). Parker explains this by a postmodern method of “topological displacement” (ibid.) which has become the feature of the urban landscape and a distinctive feature of postmodern culture.

Considering the above, it is possible to state that masculine urban space contains the representation of the masculine/virile values and actions within a specific urban environment, which often includes the description of a big city. The concept of “home” includes both the details from the inside and the outside, the main emphasis being put on the influence of the outside world. The issue of topological displacement that includes the use of different locations and spaces in a non-programmed way becomes a characteristic feature of postmodern urban culture.

New York as the Masculine Urban Landscape in Don DeLillo’s Novel *Cosmopolis* (2003)

The description of the setting in Don DeLillo’s novel *Cosmopolis* is presented on

two levels: from a small space (limousine or “home” – the apartment of the main character) the action moves to a wider space (streets and certain parts of the city). Most places mentioned in the novel are non-fictional and the central setting is Manhattan, New York. However, as a postmodern novel, *Cosmopolis*, contains a setting that does not serve just as a background for the story, but it also functions as guidelines of the map of New York City and as a personified character that affects the reasoning and actions of the main character, Eric Packer. Finally, the setting becomes a device helping to reveal the protagonist, demonstrating a particular relationship between the latter and the concrete urban landscape.

The time in the novel – “in the year 2000, a day in April” – is not indicated directly and the reader is only informed that the action begins in the morning and ends in the evening on that day (Varsava 2005, p. 83). The action starts in the main character’s apartment of “forty-eight rooms” (DeLillo 2003, p. 7). The inside location is contrasted to the outside, so that the city (outside) is depicted as much louder than the inside of the apartment: “the atrium had the tension and suspense of a towering space that requires pious silence” (DeLillo 2003, p. 8). Moreover, the apartment is a static space, while the city is a dynamic space, inviting the protagonist for actions.

Alongside to the above-mentioned spaces (the inside one, the apartment, and the outside world, the streets and the city), there is another type of space included in the novel – the limousine that takes the main character around the city – turning the character into an observer of the events happening outside. The inside events are often compared and contrasted to the ones happening outside. All the outside places

mentioned in the novel include specified spatial indications and details, which, interestingly, becomes a rule through the novel. On the one hand, it appears that sometimes the detailed description of the place has a function of a guidebook; on the other hand, it is a way to reveal its qualities and contrast it to other spaces (for example, the apartment or the limousine), thus indicating the change of the events. Often, these descriptions include “typologically displaced” locations that, according to the aspects of postmodern architecture, have become the usual ones within the urban landscape (Parker 2004, p. 153).

As it has already been mentioned, the setting of *Cosmopolis* is located in the frames of the real place. The journey that Eric Packer takes on that particular day in April begins in the East Side of New York and ends in the West Side. During that day he crosses ten avenues, although traveling along one street. Generally, this fictional journey across New York gives the reader clues to the real places, so that the whole text can serve as the guidelines or a map for doing a sightseeing tour of the city. There are thirty-two places in the novel that refer to the places in Manhattan: for example, the first reference to a real place is “First Avenue” (DeLillo 2003, p. 9), later Eric Packer’s limousine turns “into stalled traffic before it reached Second Avenue” (DeLillo 2003, p. 13) and so on. In addition to avenue and street names, there are other references to really existing objects: the car was stuck in the traffic “halfway between the avenues, where Kinski had boarded, emerging from the Church of Saint Mary the Virgin” (DeLillo 2003, p. 78). According to John Updike, going in his limousine, the main character begins “the crosstown epic” (Updike 2005, p. 1). As Updike further claims,

Cosmopolis “meets Manhattan geography under sci-fi moonlight” (Updike 2005, p. 2). Thus it is possible to confirm the statement that often urban landscapes contain detailed information presented in the fashion of a guidebook. When the limousine takes Eric Packer to Eighth Avenue, which marks the end of the East Side, the setting serves as the borderline between the East Side and the West Side: “Eighth Avenue, out of the theater district, out of the row of supper clubs and lounges [...] into the local, the mixed, the mostly unnoticed blocks of dry cleaner and schoolyard [...] and old brick buildings” (DeLillo 2003, p. 129). The description of the place becomes a reminder of what is left behind and turns into an introduction to a new place and new experiences. Moreover, the sense of violence and premonition of a disaster or death becomes the leading motive during that trip across New York City. All references are not just mere spatial landmarks, but also they play the role of the character’s manifestation and represent different features of the city.

The urban landscape in *Cosmopolis* also serves the function of a personified character. The sense that there are two major characters (Eric Packer and New York) is present throughout the novel. Thus, Eric Packer is in the function of the protagonist, while New York becomes the antagonist, destroying Eric Packer at the end of the novel. It seems that both characters are engaged in some kind of communication, being either contrasted or compared to each other. The city that has characteristics of technological advance corresponds to Eric Packer’s preference for technological progress. His huge apartment and limousine are packed with various modern appliances that seem to respond not only to his needs but also to his feelings. Eric Packer finds

“beauty and precision [... and] hidden rhythms” in technology (DeLillo 2003, p. 76). He enjoys watching different technological devices in the same way as people enjoy watching beautiful things of art. Eric Packer prefers shrewdness, toughness and precision both in technology, in people and in his urban environment.

During his journey across New York, Eric Packer meets many different people and witnesses many events. However, it seems that it is not separate situations and people that he encounters but the city as a whole: for example, when Eric makes an eye contact with the man on the street, he feels that “a quarter second of a shared glance was violation of agreements that made the city operational” (DeLillo 2003, p. 66). The city has its own rules that have to be obeyed. The way people behave with one another within the limits of the city forms a part of these rules. So Eric’s meeting with a stranger in the city becomes the encounter with the city and its rules. Moreover, whenever Eric Packer describes what he sees around him, he refers to the city as if it was a human being. It seems that Eric thinks of the city as of a man that has his occupation, as well as his past and future. Finally, it is the city that destroys Eric Packer and, thus, becomes the winner.

The urban landscape in the novel fulfils another function: it mirrors the main character’s emotions and actions, and the environment emphasizes distinct features of the character. For instance, the description of the protagonist’s home reveals much information about Eric Packer: the place where he lives has “the lap pool, the card parlor, the gymnasium, [...] the shark tank and screening room” (DeLillo 2003, p. 7). His limousine with “a microwave and a heart monitor”, a video and “the surveil-

lance camera” (DeLillo 2003, p. 13–15) suggests his wealth and position in the society and demonstrates his dependence on the environment.

Although the setting of *Cosmopolis* contains several sub-settings that represent different spaces, they have one thing in common – all of them are masculine spaces, traditionally used by men. Notwithstanding the fact that the action of the novel begins in the domestic sphere (the apartment), the whole novel develops outside the space called “home”. Moreover, the domestic space represented in the novel is exclusively masculine. Traveling in his spacious limousine, Eric Packer experiences different encounters with strangers, finds and explores unknown and dangerous spaces. The limousine with various technological devices and the office inside embodies a definite masculine space, representing the ego of the main character.

In Antanas Škëma’s only novel *Balta drobulė* (*The White Shroud*) (1958), different “themes are woven into a complex design”: “solitude, torture, humiliation, unhappy love,” World War Two, Soviet occupation, terror of Bolshevism, “historical cycles of the Lithuanian struggle for freedom” and “finally madness” (Encyclopedia Lituanica 1976, p. 202). The main hero, Antanas Garšva, a Lithuanian exile, can be interpreted as the prototype of the author: he works as an elevator operator in a New York hotel. Thus, the closed space, the elevator, becomes the essential element of the novel. The urban setting encompasses the post-modern-like mosaic representation of life. As Bukelienė (2006) observes, the essential feature of postmodernism in Lithuanian literature is the use of cultural, historical, religious, mythological signs (Bukelienė 2006, p. 127; my translation from Lithua-

nian). In this aspect, Škėma becomes one of the first representatives of postmodernism in Lithuanian literature and his novel *Balta drobulė* is an example of it: the fragmentary structure of the novel, mosaic discussion of numerous themes, intertextuality, split personality, deconstructed text, autobiographical elements. The themes in the novel relate to “existential anxieties within the context of a world perceived as absurd” (“Balta drobulė”). Rimvydas Šilbajoris points out the jigsaw-puzzle structure of the novel and discusses the two coordinates (vertical and horizontal) of the main character’s movement (Šilbajoris 1981, p. 4). Šilbajoris explains the use of American urban setting in Škėma’s novel, stating that New York presents the characteristic features of human condition: “the American vastness, its dynamic chaos and its multitudes of people” (ibid). The closed space, the elevator, has a special function, according to ilbajoris: as the elevator goes “up and down through the floors, his [the main character’s] own mind travels across many layers of memory suffering confusion and despair until the total meaninglessness of it all culminates in a horrible scream of terror” (Šilbajoris 1972, p. 4). The main character can be interpreted as a postmodern being: he “lives within the field of the history and culture of the whole humanity” (Bukelienė 2006, p. 127; my translation from Lithuanian). Having chosen the central space of the elevator, the author manages to achieve the aspects “which destabilize the reader and the text” (Višomirskytė 2004, p. 119). In analysing Škėma’s textual strategies, Višomirskytė (2004) points out the main strategy – displacement (Višomirskytė 2004, p. 121). In respect to Lithuanian literary and cultural experience, the meaning of displacement gains a special meaning: mainly focusing

on cultural displacement. On the other hand, physical vertical displacement of the main character in *Balta drobulė* may offer other interpretations: for example, linked to psychological state of the “displaced” person. Imelda Vederickaitė (2000) suggests the absurdity of the vertical trajectory, which then negates the link between the Earth and the Sky (Vedrickaitė 2000, p. 14; my translation from Lithuanian). Following Vedrickaitė, it is possible to state that this vertical movement symbolizes the motif of a travel, which at the end becomes the travel between sanity and insanity or between reality and the imaginary world (Vedrickaitė 2000, p. 20; my translation from Lithuanian). Even the structure of the novel is based on the imaginary floors of the building, the first representing one day in the main character’s, a Lithuanian poet’s life, the second contains retrospection on the characters life in Lithuania and Germany and the third shifts the focalization to the third-person narrative voice, telling about the main character’s past (Mačianskaitė 2003, p. 65–66; my translation from Lithuanian). However, the elevator vertically moving from one floor to another, according to Mačianskaitė, symbolizes the main character’s inner state in this jail-like space (Mačianskaitė 2003, p. 82; my translation from Lithuanian). Also, this inner prison may denote the character’s situation living in the exile, as though shifting his cultural belonging from one cultural polarity to another one. Kavolis names this state as “the universality of pain” (Kavolis 1968, p. 17; my translation from Lithuanian). Kavolis observes that “exile is the death of belief” or “just one form of death” (Kavolis 1968, p. 17; my translation from Lithuanian). Halliwell suggests that journeys through New York City may lead the character “to uncover hidden truths

among urban debris” (Halliwell 2006, p. 140). Halliwell states that often “fractured narratives formally complement the blurred and imperfect vision of the writers when faced with the enormity of New York City” (Halliwell 2006, p. 147).

Different functions of the urban setting in Don DeLillo’s *Cosmopolis* and Antanas Škėma’s *Balta drobulė* may suggest a variety of interpretations. The setting can be used as the background for the narration, as a means of describing a character and as a character itself. The urban landscape in Don DeLillo’s novel contains many different features that emphasize the importance of the setting in a narrative. In *Cosmopolis* the “optical experience of New York City” is evident; the picture is based on “sight and visuality” (Halliwell 2006, p. 9). However, the location and space in *Cosmopolis* (of two kinds – inside and outside) is of the destructive nature: both outside and inside environment lead to the main character’s final destruction. Although at the beginning of the novel *Cosmopolis* the inside space is relatively safe, at the end it turns into an equally destructive force as the outside space (the New York City) has become.

Similarly, in Antanas Škėma’s *Balta Drobulė* the inside and the outside space contain the above-mentioned destructive features: the central vertical movement in the closed space (the elevator) ends in the the main charcater’s insanity. However, this vertical movement is the basis for the structure of the novel, presenting the multi-layer matter of it. Additionally, the horizontal movement of the main character in the outside space suggests the contrast of it and its foreign nature and raises the issue of the life in exile and embodies the disturbed thoughts of the main character – something that he is unable to cope with.

Conclusions

Don DeLillo’s novel *Cosmopolis* has a multifunctional setting. First of all, it functions as a representative of time and place in the novel, which, naturally, is the most frequent role of the setting in the narrative. It provides the reader with the information on the location and time. However, the urban landscape in *Cosmopolis* also functions as guidelines of the map and as a personified character. This particular setting becomes the essential factor in the narrative. Moreover, the reader witnesses the developing relationship between the main character and the setting. In this aspect, the setting serves as a device that highlights the main character’s features and emotions. The reaction of the main character to the environment serves as an additional means of characterization.

In Don DeLillo’s *Cosmopolis*, the setting (New York) becomes central to the narrative, taking up the role of the antagonist, destroying the main character and remaining the winner at the end of the novel. Thus, the city is portrayed as an organism, having much in common but, at the same time, being very different from a human being. The city, as the antagonist, becomes a representative of the masculine urban space.

Antanas Škėma’s *Balta drobulė* presents a similar role of the setting; however, the inside closed space becomes of great significance: first, the structure of the novel is based on the main character’s vertical movement (working as the operator of the elevator). Secondly, the closed space suggests of the main character’s psychological state in the exile; finally, the inside space portrays the disturbed thoughts of the main character and becomes totally destructive at the end of the novel.

Concluding, it is possible to state that Antanas Škėma's *Balta drobulė* and Don DeLillo's *Cosmopolis* demonstrate characteristic features of the postmodern treatment of space in early and late postmodernism.

Although the period of more than fifty years separates these two novels, the similarities of treatment of space and location in these novels, prove the universality of this literary period.

References

- BAL, M., 1985. *Narratology*. Trans. Christine van Boheemen. Toronto: University of Toronto Press.
- BAUMGARTEN, M., 1999. City Codes: Reading the Modern Urban Novel. Available from: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3612/is_199901/ai_n8833047 [Accessed 31-10-2005].
- BROCKES, E., 2003. View from the Bridge. *The Guardian*. 24 May 2003. Available from: <http://www.guardian.co.uk/books/2003/may/24/fiction.dondelillo> [Accessed 30-08-2008].
- BUKELIENĖ, E. N., 2006. *Tarp rašytojų ir skaitytojų. Literatūros kritika*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. Available from: <http://www.books.guardian.co.uk/departments/generalfiction/story/0,6000,962337,00.html> [Accessed 12-04-2005].
- BURN, S., 2003. Don DeLillo. *The Literary Encyclopedia*. 3 October 2003. Available from: <http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=1214> [Accessed 1-10-2008].
- CAMBELL, D., 2003. Notes from New York. *The Observer*. 4 May 2003. Available from: <http://www.books.guardian.co.uk/departments/generalfiction/story/0,6000,949020,00.html> [13-11-2005].
- CASSIL, R. V., 1990. *The Norton Anthology of Short Fiction*. 4th ed. London: W.W. Norton. *The Compact Edition of the Oxford English Dictionary*. 1971. Complete Text. Reproduced Micrographically. Vol. 2. New York: Oxford University Press.
- DAUJOTYTĖ, V. 2007. *Lietuvių literatūros kritika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- DELILLO, D., 2003. *Cosmopolis*. New York: Scribner.
- Encyclopedia Lituanica*. 1976. Volume V. Eds. S. SUŽIEDĖLIS, A. KUČAS. Boston: Encyclopedia Lituanica.
- GREEN, J., 2005. *Late Postmodernism. American Fiction at the Millennium*. New York: Palgrave.
- HALLIWELL, M., 2006. *Transatlantic Modernism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- IRIGARAY, L., 1993. An Ethics of Sexual Difference. In: *The Postmodernism Reader*. 2004. Ed. M. DROLET. London: Routledge.
- KAVOLIS, V., 1968. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjaautos eskizai*. Cleveland, Ohio: Santara –Šviesa.
- KAVOLIS, V., 1986. *Sąmoningumo trajektorijos. Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas.
- MAČIANSKAITĖ, L., 1998. *Antano Škėmos „Balta drobulė“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- MAČIANSKAITĖ, L., 2003. *Antanas Škėma*. Vilnius: Baltos lankos.
- NASH, W., 1990. *Language in Popular Fiction*. London: Routledge.
- PARKER, S., 2004. *Urban Theory and the Urban Experience*. London: Routledge.
- PRINCE, G., 1989. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- RICOEUR, P., 2004. Narrative Time. *Narrative Theory: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Ed. M. BAL. London: Routledge, 327–346.
- RIMMON-KENAN, Sh., 1996. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Routledge.
- SCHLAGER, N., LAUER, J., 2001. *Contemporary Novelists*. 7th ed. Detroit: St. James Press.
- ŠILBAJORIS, R., 1972. The Experience of Exile in Lithuanian Literature. *Lituanus* Volume 18 No. 1 –Spring 1972. Available from: http://www.lituanus.org/1972/72_1_04.htm [Accessed 2-10-2008].
- ŠILBAJORIS, R., 1981. Images of America in Lithuanian Émigré Prose. *Lituanus* Volume 27 No. 1 –Spring 1981. Available from: <http://www>.

lituanus.org/1981_1/81_1_01.htm [Accessed 2-10-2008].

ŠKĖMA, A., 1999. *Balta drobulė*. Vilnius: Alma littera.

ŠKĖMA, A. *Balta drobulė* (The White Shroud). "Culture." UNESCO. Available from: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=19173 [Accessed 2-10-2008].

TOOLAN, M. J., 1988. *Narrative. A Critical Linguistic Introduction*. London: Routledge.

UPDIKE, J., 2003. One-way Street. Available from: <http://www.newyorker.com/critics/books/7030331crbbooks1.html> [Accessed 12-04-2005].

VARSAVA, J. A., 2005. The 'Saturated Self':

Don DeLillo on the Problem of Rogue Capitalism. *Contemporary Literature*. Vol. 46, 78–105.

VEDRICKAITĖ, I., 2000. *Erdvės matmuo Antano Škėmos, Algirdo Landsbergio ir Broniaus Radzevičiaus prozoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

VIŠOMIRSKYTĖ, V., 2001. *Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė*. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Kaunas: VDU ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

VIŠOMIRSKYTĖ, V., 2004. *Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė*. Kaunas: Standartų spaustuvė.

Ingrida Žindžiuvienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: literatūros teorija, literatūrinė komparatyvistika, amerikiečių ir britų kultūros studijos.

VIETOS IR ERDVĖS SVARBA

DON DELILLO ROMANE *KOSMOPOLIS*

IR ANTANO ŠKĖMOS ROMANE

BALTA DROBULĖ

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas vyksmo vietos ir erdvės vaidmuo postmodernistiniame romane, aptariamos vietos ir erdvės rūšys bei funkcijos. Įžymaus šiuolaikinio amerikiečių rašytojo Don DeLillo (g. 1936) romane *Kosmopolis* (2003) vyksmo vieta ir erdvė atlieka daugiafunkcinės vietos rolę: pasitelkdamas Niujorko urbanistinį peizažą ir uždara limuzino, važinėjančio Niujorko gatvėmis, įvaizdį, rašytojas parodo destruktivų aplinkos poveikį

individui. Urbanistinis peizažas tampa antagonistine jėga, sunaikinančia pagrindinį personažą. Lietuvių išeivijos rašytojo Antano Škėmos romane *Balta drobule* (1958) daugiafunkcinė erdvė tampa romano struktūros ašimi. Urbanistinis Niujorko peizažas Škėmos romane sustiprina svetimumo pojūtį, o uždara lifto erdvė sunaikina pagrindinį veikėją. Amerikiečių rašytojo romane veikėjas priverčiamas prarasti savo tapatybę, tačiau Antano Škėmos romane pagrindinis veikėjas, veikiamas aplinkos, suvokia savo būties tragizmą. Romanuose panašiai traktuojamas veikėjų judėjimas: horizontalus pagrindinio veikėjo važinėjimas limuzinu Don DeLillo romane ir Antano Škėmos romano pagrindinio veikėjo vertikalus judėjimas uždaroje lifto erdvėje rodo vidinį žmogaus įkalinimą. Anksatyvojo ir vėlyvojo postmodernizmo vietos ir erdvės apibrėžčių palyginimas atskleidžia bendruosius postmodernistinius pasaulinės literatūros bruožus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: postmodernizmas, erdvė ir vieta, amerikiečių kultūra, urbanistinė aplinka, asmeninė erdvė, fizinė ir socialinė aplinka, vyriškoji urbanistinė erdvė, egzodas.

Gauta 2009 05 11

Priimta publikuoti 2009 07 23

III. ŠIUOLAIKINIAI LIETUVIŲ KALBOTYROS TYRIMAI: LINGVISTINĖS IR EKSTRALINGVISTINĖS PROBLEMOS

Jonas Andrijauskas

*Kaunas University of Technology
Faculty of Informatics
Studentų g. 50–411, LT–51368 Kaunas,
Lietuva
E-mail glodas@gmail.com
Research interests: computerization and
standardization of linguistic research, the
creation of internet systems.*

Lina Bačiūnaitė-Lužinienė

*Vilnius University
Kaunas Faculty of Humanities
Muitinės g. 8, LT–44280 Kaunas, Lietuva
E-mail lina.baciunaite@vukhf.lt
Research interests: onomastics, the culture
of language, lexicology.*

Vytas Kriščiūnas

*Kaunas University of Technology
Faculty of Informatics
Studentų g. 50–411, LT–51368 Kaunas,
Lietuva
E-mail vyta@mail.lt
Research interests: computerization and
standardization of linguistic research, the
creation of internet systems.*

THE EMPLOYMENT OF NEW TECHNOLOGIES IN DIACHRONIC TOPONYMY

The combination of humanities and science has received increased attention, moreover, there is an ambition of widespread application of new technologies, especially information technologies, into linguistics. As a consequence, the tendency of collaboration of experts of different areas can be noticed. Information technologies are applied in onomastics in Lithuania; however, very slackly. Similar tendencies can be noticed in other European countries, which have become increasingly interested in how to ease, make simpler and computerise the work of onomasts.

Even nowadays, most of the experts of onomastics still have to contribute significant time for the initial phases of research as collection and processing of data are not yet computerised. What is more, such a process as longitudinal studies, where the research of one onomast could be continued by the other in quite a different direction, is not possible at all. The new technologies in Lithuania have only been applied for research of synchronic toponymy. It is not always possible to digitise the data of diachronic onomastics, which are created for the research of synchronic toponymy and are based on the information systems. Consequently, it would be desirable to create an information system interconnecting the data of both synchronic and diachronic toponymy.

KEY WORDS: diachronic and synchronic onomastics, toponymy, name of the place of residence, archives, information system of toponymy, computerised iterative pattern of research, the pattern of onomast work.

Introduction

Presently, the new technologies are widely applied in such branches of linguistics,

where the invasion of exact sciences seemed not to be possible at all in the past. If traditional oscillograph in phonetics has already

been replaced by digital sound measuring devices with internal memory (Kas yra svarbiausia renkantis oscilografą 2002), then in lexicology any word digitisation is considered to be primitive, not improved phenomena. In addition to the existing digital electronic dictionaries (which, in most cases, are the analogues of paper dictionaries), specific information systems need to be created, systems that would ease the work of the experts of specific branches of humanities and would definitely interconnect present experiments with already performed or present humanities research. It is obvious that working individually neither computer programmers nor philologists will create such an information system. The cooperation of the experts of different areas is vital in order to achieve an optimal result.

The aim of the article is to establish the universals of synchronic and diachronic toponymy and to submit a project of the way to computerise the work of an expert who investigates diachronic toponymy.

The research of diachronic toponymy differs from the research of synchronic toponymy in phases of data collection as well as processing. That is the reason why the analogues of data collection between synchronic and diachronic toponymy research are almost impossible. In the phase of data processing more correlation may be observed; however, it cannot be regarded as universal.

The onomasts who work for Lithuanian academic institutions and deal with either synchronic or diachronic toponymy, have still been carrying out their research individually (Deltuvienė, Mickienė (Vilnius University), Taluntytė, Endzelytė (Vytautas Magnus University), Blažienė (Vilnius Pedagogical University), Bartkutė (Šiauliai University), Kiseliūnaitė, Simutytė

(Klaipėda University), Garliauskas (Vilnius Abromas Kulvietis secondary school)) and they have been unable to share their results, as they have either been not digitised at all, or only partly digitised in order to satisfy the needs of their own research.

In the State Commission of the Lithuanian Language annual activity report in 2006 it was stated that “10000 ethnic place-names were taken from the historical manuscripts. 6885 of them were listed in the database. MS Access query of selection and combination was created according to the data from several interconnected tables, which are filled in according to the Historical ethnical place-names filling module. Also an algorithm of module of run-through was created and developed according to the project of the query selection. An algorithm of run-through model was realized by the means of Visual Basic” (Valstybinės lietuvių kalbos komisija. 2006 metų veiklos ataskaita 2006). This database is still not available publicly.

In the field of toponymy digitization, the branch of Onomastics of the Institute of the Lithuanian language has gone furthest. One of its areas of activity is the research of modern and historical problems of toponymy. The electronic dictionary of place-names is publicly available (Vietovardžių žodynas 2007). The dictionary was created according to a book (*The dictionary of place-names*), however, it does not contain the majority of 300.000 place-names, which can be found in the file-cabinet of the branch of onomastics and which were registered in historical sources.

As the scientists from universities and institutes perform their research only after collecting the information they need by themselves, they waste a lot of time in the stage of data collection. It is often necessary

for different scientists pursuing different aims to look through the same file-cabinets. In order to enrich the linguistic data of historic toponymy by extra-linguistic data, the scientists have to take an interest in history, ethnology, mythology, anthropology, the history of church and culture, etc. All the extra-linguistic facts are the objects of other branches of scientific research. That is why it would be fruitful to involve scientists who perform such research in the process of creating an information system of diachronic toponymy.

Existing information systems of synchronic toponymy and their misapplication in the research of diachronic toponymy

Most of the existing new technologies which ease research are made much simpler to use. What is more, if such means prove to be optimal, not only the design is improved, but also some elements are automated. Not a single onomast has reached such an achievement, because this branch of linguistics has not experienced the advantages of new technologies yet.

It is necessary for the researcher of toponymy that the old forms of place-names would be interconnected with current and recommended forms; the variants of the morphology of diachronic toponymy could be compared to the current; it would be possible to localize and map extinct toponyms; to observe results depending on the qualities; to continue unfinished research; to share the results with colleagues; and to use the information system over the internet (in order not to create special workplaces or install specific programs).

There is not yet a system of analysis of place-names, created in Lithuania, which could satisfy the research aims of dia-

chronic as well as synchronic toponymy. Consequently, it is necessary to explore such existing systems in other European countries. As long ago as in 1990, in the Research Institute for the Languages of Finland, a database of Finnish toponyms, which made it possible to interconnect the data of different types of place-names, had begun to be created (Miikkulainen). There are 2.5 million place-names in Finland; that is why it was decided to register and localize only 10 % of them for a start. Over 6 years, the Finnish succeeded in digitalizing 100.000 place-names, and in 2006 already 800.000 place-names were registered in the database. Unfortunately, no information about technical possibilities has been introduced. Only the results, which were achieved thanks to that program, have been published. This database has no interconnection between synchronic and diachronic data; there is a great difference between Finnish and Lithuanian morphological and etymological systems – these are the reasons why the information system created by the Finnish does not suit for Lithuanian research. Lithuanian place-names must be entered into the database with accent marking, which the Finnish language does not have. What is more, the search function should be able to find current, as well as historic toponyms or its parts, even without accent.

On the basis of the Finnish database of toponyms and information system of onomastic analysis, the Research Institute for the Languages of Finland implemented several research projects. One of them analyses the way the place-names altered in 9 Finland villages in the period from 1950–1960 to 1980 (Miikkulainen). Another project encouraged the creation of an atlas on the grounds of the database of

toponyms. It illustrates the distribution of 234 most prevailing elements of Finnish place-names in the territory of Finland. The atlas indicates coordinates, physical qualities and other important toponymical and geographical information. Though the atlas is not digital, however, it can perform a search of different place-names.

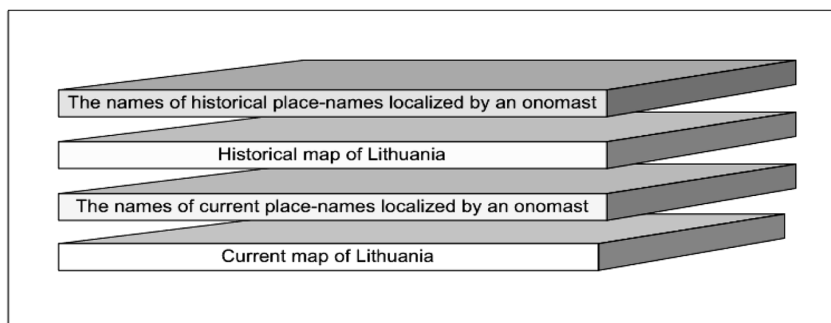
In 1995, the Norwegian researcher Soderholm from the University of Tromsø offered a project called "Toponymic atlas of the Barents region". The necessity of the project was predicated on the demand of spreading cultural, scientific, political and economic ties among countries situated in the region of Barents. Influenced by this idea and based on the experience of Finnish scientists, Georgy Kert from the Russian Academy of Sciences published an article about "Toponymic Research System of Northwest Russia: The TORIS System" which was being created. The system was finished in 2001 and has been available online (*Toponymic Research System of Northwest Russia*). However, only instruments of synchronic onomastic analysis are available there. The toponymic research system of Russia has no possibility of cartographic explication, which is why it would be impossible to localize extinct place-names in historical maps. If such maps contained those place-names, it would be much easier for a specialist of diachronic areal toponymy to determine the spread of toponyms in different territories and the alternation of place-names. What is more, it would be much easier for historians to localize and rebuild realia of different times.

Bartkutė and Jodelis were the very first scientists in Lithuania to create a regional toponymical database in 2007 (Bartkutė, Jodelis). It contains 6000 digitalized place-names of the Joniškis region and each of

them is localized in a digital map. It was designed to perform research of synchronic toponymy. However, it is very important for a specialist of diachronic toponymy to take every single recorded form of a place-name into account, because depending on it scientists could restore the oldest variant of a toponym, interpret etymology, and observe morphological alternations. That is why aboriginal variants of names must be interconnected with existing forms. Above all, this regional system of toponymy has some drawbacks, such as: it does not use an advanced geographical system, it has very few search filters and has not been updated for 2 years already (recently, it has not even been available online). These are the reasons why it cannot be used as a model when digitizing the current and historical place-names of all of Lithuania.

This results in the need to create a whole new information system. The system should suit in digitization, localization and characterization of synchronic, as well as diachronic toponymy.

One of the methods of toponymic research is structural analysis. From the morphological point of view, the information system created by Finnish researchers cannot be considered as a prototype, as the Lithuanian language belongs to the Indo-European group of languages, whereas the Finnish language belongs to Ugro-Finnic. The information system of synchronic toponymy created by the Russians is designed precisely for the morphology of the Russian language. However, because of very close relations between Balts and Slavs in the past, its model could be implied in the information system of toponymy to be created. As the information systems of toponymy which have already been created are designed for synchronic research, only

Scheme 1. **The information layers of geographical information system**

Source: created by authors.

morphemic analysis of current toponyms is performed there. The specialists of diachronic toponymy would require the possibility of performing a morphemic analysis of either aboriginal toponyms or aboriginal forms of current toponyms, and the analysis should be linked with synchronic research.

The specialists of synchronic, as well as diachronic toponyms, localize and map the names of locations. If digitalized place-names in the information system of toponymy would be represented in the map, it would facilitate the work of onomasts. The mapping of current names of locations is not very difficult, however, in order to map extinct names, it is necessary either to localize terrain as accurately as possible, or to interconnect historical maps with recent ones. It is necessary to use a geographic information system (GIS)¹, which works

¹ Cartographical explication, in the information system of toponymy which is to be created, should be based on the Google Maps (<http://maps.google.com/>) GIS, because it is free, maps are constantly updated, and it is possible to integrate historical maps manually. In the case when a toponym is extinct, it is not marked in a current map. When localizing it in a map which is integrated into the Google Maps GIS, the global coordinates of a toponym are determined and it is represented in each of the integrated maps. What is more,

under the geographical principle, i.e., it is interconnected not only with descriptive, but also with coordinated spatial information. The system is designed for storing, saving, representing, editing, integrating and analyzing digital, spatially coordinated data. The biggest advantage of GIS is the ability to operate spatial (coordinated, polarized towards space) information. That is why the information about a particular region may be represented by thematic maps of specific territories, which reflect time or other cultural information (Scheme 1). Moreover, many of the historical place-names are outside the current Republic of Lithuania, so it would be impossible to mark them in the Geographical map of Lithuania which was created by the Lithuanian geoinformation system. On the other hand, the Google Maps geographical information system has all the current maps of the world; and all that is required is to supplement them with the required historical maps of necessary territories and localize there the chosen toponym.

using those coordinates in global positioning system (GPS) device, it is possible to visit that place and collect additional video and audio information concerning that toponym (take photos, videos, record an example of a local dialect.)

Table 1. The functions of toponymic research information systems

Functionality	The IS of Research Institute for the Languages of Finland	The IS of Russian Academy of Sciences	The geolinguistic DB of place-names of Joni kis region	The information system of toponyms to be created
Support of the morphology of the Lithuanian language	–	–	+	+
The possibility to work online	–	+	+	+
Cartographic explication	+	–	+	+
GIS support	+	–	–	+
Integration of historical maps	–	–	–	+
Graphical representation of search results	–	–	–	+
Morphemic analysis of current toponyms	+	+	+	+
Morphemic analysis of historic toponyms	–	–	–	+
Interconnection of current and historical toponyms	–	–	–	+
The organization of the research-tree	–	–	–	+
The possibility to give research publicity	–	–	–	+

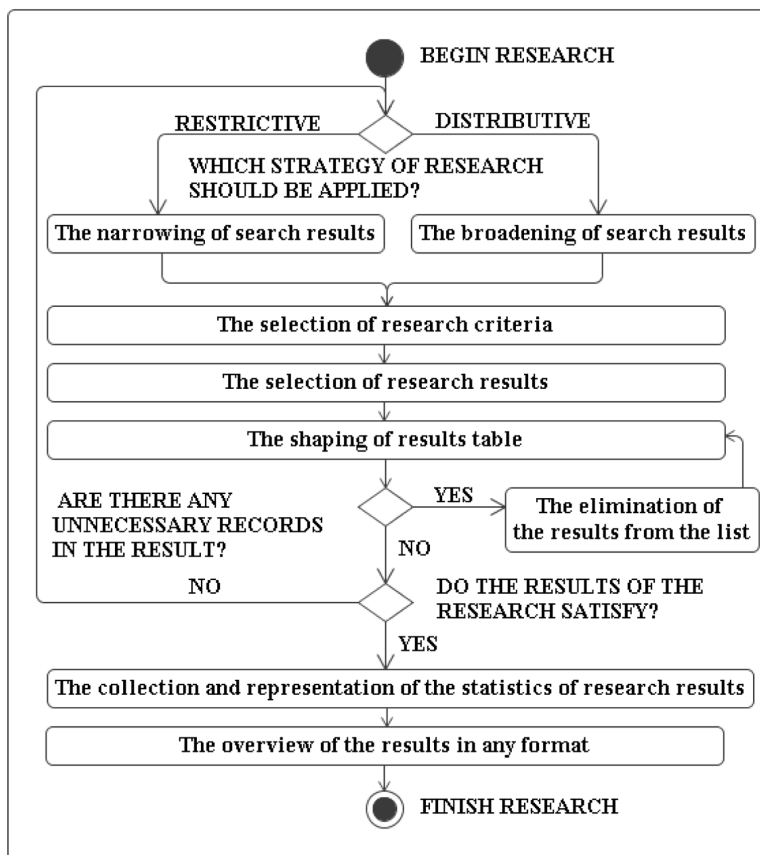
One of the functions of toponymic research information systems desired by onomasts is the possibility to work in any workplace. It is very important that the information system would be available online and should be adapted to any web browser. In recently created information systems of toponyms, it is impossible to continue the research of one scientist by another. Consequently, linguistic research lacks professional, extra-linguistic providence and the research of history, culturology and archaeology does not always refer to linguistic inheritance. Those problems would be less severe if unfinished research would be publicized for other scientists.

The function of graphical representation of the results of the search system would

allow for the researchers of diachronic toponymy to observe how many selected toponyms are still existing, which toponyms are localized, which toponyms have specific morphemes, etc. This would ease the phases of data processing and characterization.

The application of automatic iterative research model in diachronic toponymy

Currently, almost all the research material of diachronic linguistics is represented in paper form, which is why even a simple digitization takes much time. Furthermore, not all necessary research material is available easily. Different essential sources are often dispersed outside the current Lithua-

Scheme 2. Current model of the work of an onomast

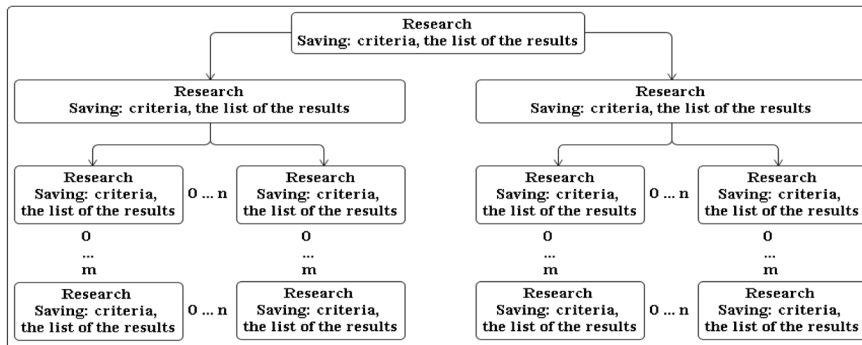
Source: created by authors

nian borders. In order not to collect and analyze sources repeatedly, it is vital to digitize them correctly, inserting them in a global database, which would be available for every scientist of this field. In this way, registering new objects in the database step by step, there will be a possibility to perform research on a wide amount of data. The creation of a global database is a necessary condition for this type of automatization of research.

If such a database were to be created, much time would be saved when automating data searches according to as many criteria as possible. Such searches generally

take up a lot of time, as they have been performed manually (Scheme 2). Notably, manually performed searches do not always correspond to formally recorded search criteria. That is why, after differentiating automatically, it is often important to overview, if it does not contain unnecessary results (heuristically rejected results by an onomast). What is more, there is always a risk that some incorrectly described place-names will not be taken in the list.

One of the most important aspects of conducting automated research is the saving and collection of successive intermediate results of the research. This option does not

Scheme 3. Iterational process model of an onomast's work

Source: created by authors.

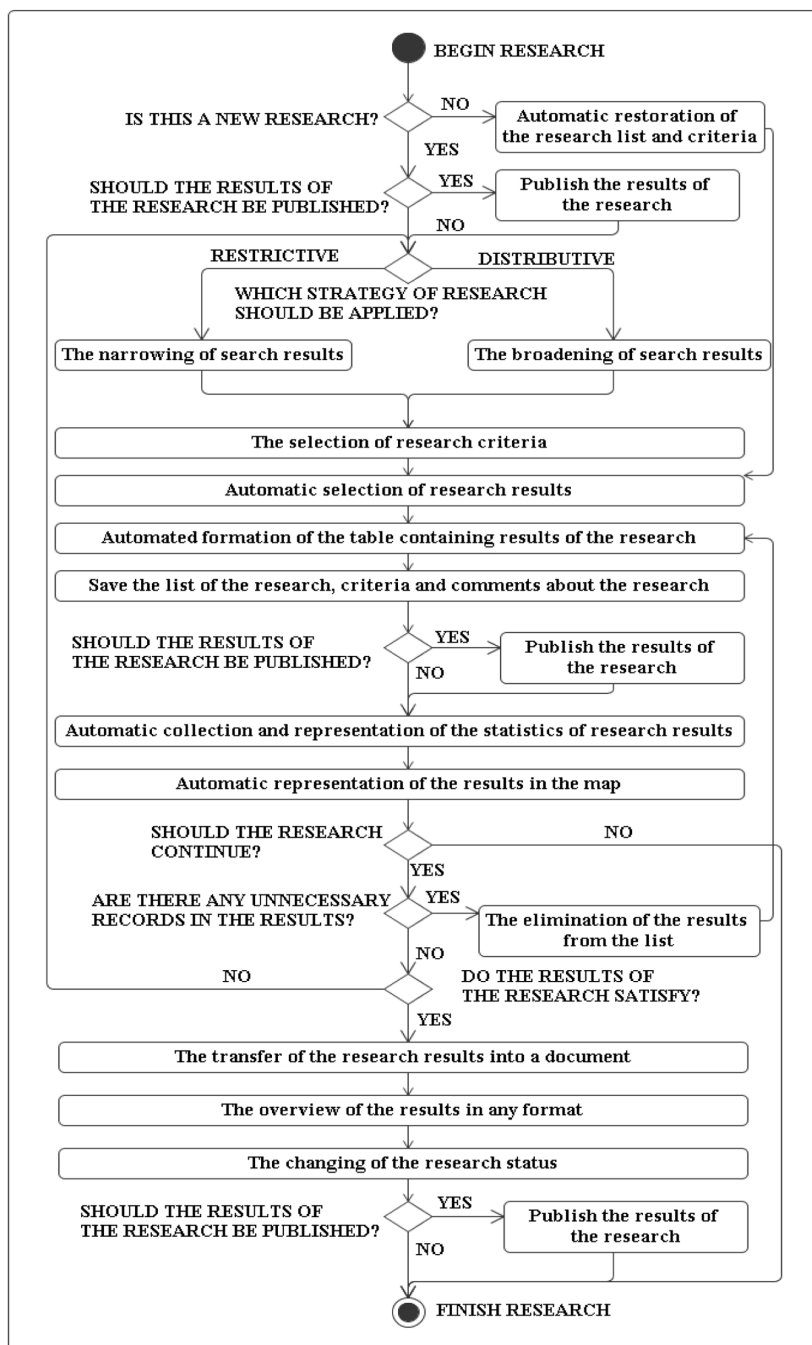
exist in any of the analyzed systems. Applying the means proposed, the scientists could not only save the results of the research, but also continue it at any time from previous results. This is due to the ability of the information system to restore even several previously provided criteria and the results received according to those criteria (Scheme 3). There is also a possibility to continue other researchers' published results, which would motivate scientists to collaborate while conducting such research.

Each of the branches pictured in scheme 3 shows an automated work process model, in which, for the reasons listed above, such innovations of onomastic work would be implied: 1) saving and automatic restoring of intermediate results (list and criteria) of the research, which would motivate the succession of research; 2) publicising of the research results, which would secure the development of the research and collaboration of scientists; 3) automatic representation of the research results in the map; 4) changing the research status (it can be unfinished, waiting for an answer and finished) (Scheme 4).

The data of the information system

of toponyms would allow easily filtered results to be provided in a table, mapped, and statistically processed. This would greatly simplify the description of results for a specialist of toponymy. In order to automate and ease the work of scientists who specialize in diachronic onomastics, it is necessary to realize the following requirements of the prototype of the information system to be created:

- a) To create the possibility of entering information concerning place and grammar for current, as well as historical place-names. It is very important that information of historic place-names (linguistic and extra-linguistic subjects) would be interconnected with current forms of place of residence.
- b) To create a search system according to place and/or grammatical attributes between current and historical place-names. It is important that a place-name could be found not only according to the current form of a name, but also according to different morphological units.
- c) To present a dynamic table of search

Scheme 4. An automated work process model of an onomast

Source: created by authors.

results, which would show the data necessary for the particular research of an onomast.

- d) To provide a possibility to broaden (supplementing the existing list with the names of the places of residence) or narrow (to choose, for instance, the criteria of time, localization, etc.) the research.
- e) To localize a toponym in the map, choosing one or more layers of geographical information.
- f) To save and restore the results of the research. It would provide a possibility to conduct research much faster and continue that which was started earlier, because a scientist does not have to start over from the beginning.
- g) To accent Lithuanian words, write in Lithuanian, Polish, Latvian, Russian characters.

Conclusions

1. Every research project has three main phases: data collection, data processing, and presentation of conclusions and tendencies. However, it is only due to the research itself, how much time does each of the phases take. Long-lasting data collection and processing phases are typical in diachronic, as well as synchronic research of onomastics. That is why such an information system, which would ease the work of an onomast, needs to be created.

2. The collaboration of a researcher who specializes in diachronic toponymy and a person who is a professional at information technologies can result in the creation of an information system that would automatize much of the work of an onomast, which is done manually. What is more, the most time-consuming process is sorting accord-

ing to the chosen criteria. The examples of implementing new technologies in humanities studies appear more and more. However, only a few databases or information systems are intended precisely for onomastics (Lithuania, Russia, Finland), and they cannot be prototypical as they are either intended for precise research, not developed, or not adjusted for the system of the Lithuanian language.

3. The information system which is being created would be much more operational and would have several functions (integrated historical maps, morphemic expression of the old forms of place-names, which can be interconnected with the current form of a toponym, the tree of the research, the publication of the research) which all of the currently existing information systems of toponymy lack..

4. The system of toponyms which is to be created would not only interconnect lists of forms of diachronic and synchronic toponyms with morphological and etymological data, but also provide a possibility for the researchers of different fields to present much extra-linguistic data, the majority of which could be mapped in the maps of different information systems. As the information system could always be supplied with new data, more than a single scientist could easily connect to that information system, conduct new research, continue the experiments launched by the scientists themselves or their colleagues. Only competent, registered users, with special rights provided, could enter, edit or delete data. For the other registered users the tools of searching and analysis would be available publicly. Such research would encourage the collaboration of specialists of different fields (linguists, historians, ethnologists, culturologists, sociologists, etc.).

References

BARTKUTĖ, N., JODELIS, R. Toponimija skaitmeniniu pavidalu: Jonišio rajono vietovardžių geolingvistinė duomenų bazė. *Europos studijos: dialektai ir kalbos politika*. Available from: http://www.neryte.lt/uploads/db_pranesimas_su_leidiniu.doc [Accessed 15-04-2009].

Kas yra svarbiausia renkantis oscilografą, 2002. *Ryšiu technikos naujienos*. Nr. 2. Available from: <http://rtn.elektronika.lt/rtn/0202/kas.html> [Accessed 18-03-2009].

MIKKULAINEN, R. a *Toponyms Data Bank*. Available from: <http://scripta.kotus.fi/www/artikkelit/toponyms.html> [Accessed 20-03-2009].

Toponymic Research System of Northwest

Russia: The TORIS System. Russian Academy of Sciences. Available from: <http://toris.krc.karelia.ru/papers/source/toris98/index.phtml> [Accessed 13-11-2007].

Valstybinės lietuvių kalbos komisija. 2006 metų veiklos ataskaita, 2006. Available from: <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0162220.doc> [Accessed 19-03-2009].

Vietovardžių žodynas, 2007. Internetinis leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Available from: <http://lkz.mch.mii.lt/Vietovardziai/> [Accessed 2009-03-19].

Vietovardžių žodynas, 2002. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Jonas Andrijauskas

Kauno technologijos universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: lingvistinių tyrimų kompiuterizacija ir norminimas, internetinių sistemų kūrimas.

Lina Bačiūnaitė-Lužinienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: onomastika, kalbos kultūra, leksikologija.

Vytas Kriščiūnas

Kauno technologijos universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: lingvistinių tyrimų kompiuterizacija ir norminimas, internetinių sistemų kūrimas.

NAUJŲJŲ TECHNOLOGIJŲ TAIKYMAS DIACHRONINĖJE TOPONIMIKOJE

Santrauka

Žinių visuomenėje vis daugiau dėmesio skiriama humanitarinių ir tikslųjų mokslų dermei bei siekiama naujas technologijas, ypač informacines, kuo plačiau taikyti lingvistikoje, todėl pastebimos skirtingų sričių specialistų bendradarbiavimo tendencijos. Lietuvoje sinchroninėje onomastikoje informacinės technologijos, nors ir labai nesparčiai, tačiau taikomos. Panašios tendencijos pastebimos ir kitose Europos šalyse, kurios šiek

ties anksčiau ėmė domėtis, kaip palengvinti, supaprastinti ir automatizuoti onomastų darbą. Naujosios technologijos Lietuvoje iki šiol buvo taikytos tik sinchroninės toponimikos tyrimams. Sinchroniniams toponimikos tyrimams sukurtų informacinių sistemų pagrindu ne visada galima skaitmeninti diachroninės onomastikos duomenis, todėl norima sukurti tokią informacinę sistemą, kurioje būtų siejama sinchroninės ir diachroninės toponimikos informacija.

Kiekvienas tyrimas turi tris pagrindines stadijas: duomenų rinkimo, apdorojimo, išvadų pateikimo ir tendencijų aptarimo, tačiau nuo paties tyrimo priklauso, kuri iš šių stadijų užtrunka ilgiausiai. Tiek diachroninės, tiek sinchroninės onomastikos tyrimams būdingos ilgai trunkančios duomenų rinkimo ir apdorojimo stadijos, todėl norima sukurti tokią informacinę sistemą, kuri palengvintų onomasto darbą.

Naujųjų technologijų taikymo humanitariniuose moksluose pavyzdžių atsiranda vis daugiau, tačiau konkrečių onomastikai skirtų duomenų bazių ar informacinių sistemų yra vos kelios (Lietuva, Rusija, Suomija). Bet ir jos negalėtų būti prototipinės dėl to, kad yra skirtos konkrečiam tyrimui, nebetobulinamos arba nepritaikytos lietuvių kalbos sistemai. Kuriama informacinė sistema būtų daug funkcionalesnė ir turėtų keletą funkcijų (integruoti istoriniai žemėlapiai, senųjų vietovardžių lyčių morfeminė išraiška, sietina su dabartine toponimo lytimi, tyrimo medis, tyrimų viešinimas), kurių

nėra nei vienoje dabar egzistuojančioje informacinėje toponimų sistemoje.

Kuriama toponimų informacinė sistema ne tik sietų diachroninių ir sinchroninių toponimų lyčių sąrašus, morfologinius ir etimologinius duomenis, bet ir suteiktų galimybę kitų sričių mokslininkams pateikti daug ekstralingvistinių duomenų, iš kurių nemažai galėtų būti kartografuojami skirtingų informacinių sluoksnių žemėlapiuose. Kadangi informacinė sistema visada galėtų būti papildoma naujais duomenimis, todėl prie šios sistemos vienu metu galėtų laisvai prisijungti ir naujus tyrimus atlikti arba tęsti savo ar kolegų pradėtus eksperimen-

tus daugiau nei vienas mokslininkas. Duomenis įvesti, redaguoti ir šalinti galėtų tik kompetentingi registruoti vartotojai, kuriems būtų suteikta ši teisė. Visiems kitiems užsiregistravusiems vartotojams vietovardžių paieškos ir analizės įrankiai galės būti prieinami viešai. Tokie tyrimai skatintų skirtingų sričių specialistų (lingvistai, istorikai, etnologai, kultūrologai, sociologai, etc.) bendradarbiavimą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: diachroninė ir sinchroninė onomastika, toponimija, vietovardžiai, archyvai, toponimijos informacinė sistema, kompiuterizuotas tyrimo kartotinis modelis, onomasto darbo modelis.

Gauta 2009 06 15

Priimta publikuoti 2009 07 01

Saulė Juzelėnienė

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 652 59 545
El. p. sauleje@yahoo.co.uk
Moksliniai interesai: kognityvinė lingvis-
tika, lingvistinė semantika, pragmatika,
semiotika.

Giedrė Baranauskaitė

Kauno technologijos universitetas
Humanitarinių mokslų fakultetas
K. Donelaičio g. 43, LT-44240 Kaunas,
Lietuva
El. p. giebara@gmail.com
Moksliniai interesai: leksinė semantika,
kompiuterinė lingvistika, vertimo žodžiu ir
raštu teorija ir praktika.

JUDĖJIMO ORE SEMANTINĖS GRUPĖS RAIŠKA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE

Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti judėjimo ore semantinės grupės raišką lietuvių ir anglų kalbose. Kalbų semantinių grupių gretinamoji analizė duoda labiau apibendrintą pasaulio vaizdą kalboje nei atskirų sememų ar žodžių gretinimas. Kadangi skirtingose kalbose pasaulis kategorizuojamas nevienodai, tai ir ekvivalentiškos kalbų semantinės grupės yra skirtingos jas sudarančių elementų ir santykių tarp jų požiūriu. Taigi šiame straipsnyje medžiaga analizuojama remiantis dviem svarbiausiais aspektais: kaip atspindėti atitinkamo pasaulio fragmento požymiai semantinėje grupėje ir kokia vidinė semantinės grupės struktūra ir jos ryšiai su kitomis grupėmis. Pagrindinis šiame darbe taikomas tyrimo metodas yra tekstynų duomenimis pagrįsta kontrastyvinė, kitaip gretinamoji analizė – vienas iš populiariausių šiuolaikinės lingvistikos metodų, leidžiantis tyrėjams daug plačiau ir tiksliau palyginti kelių kalbų autentišką medžiagą, remtis kolektyvine intuicija ir gauti gerokai patikimesnių, objektyvesnių rezultatų. Išanalizavus surinktus pavyzdžius paaiškėjo kiekybiniai lietuvių ir anglų kalbos veiksmažodžių, nusakančių judėjimą ore, skirtumai: lietuvių kalboje judėjimą ore nusako 24, o anglų kalboje – 17 veiksmažodžių. Judėjimo ore semantinė grupė yra gana kompaktiška, dauguma jai priklausančių sememų yra artimos savo reikšme.

Analizė parodė, kad lietuvių kalba daug aktyviau panaudoja kitų sferų žodžius judėjimo ore veiksmui pavadinti. Anglų kalba šiuo požiūriu žymiai santūresnė ir judėjimui ore skiria ne tiek daug dėmesio. Be to, lietuvių kalboje judėjimas ore gyvo objekto atžvilgiu aprašomas išsamiau, tam skiriama daugiau dėmesio nei anglų kalboje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: gretinamoji semantika, semantinė grupė, leksinė semantika.

Semantinio lauko apibrėžimas kalbotyros moksle yra suprantamas nevienodai. Įprasčiausiu apibrėžimu laikomas toks: semantinis laukas – tai žodžiai, kuriuos jungia bent vienas bendras reikšmės požymis (Nida 1982; Palmer 1981; Löbner 2002; Jakaitienė 1980, p. 29; Gudavičius 1983, p. 285). Kalbininkai semantines grupes vadina įvairiai:

„semantiniai laukai“, „semantinės sritys“, „leksinės semantinės grupės“. Toks skirtingų terminų vartojimas rodo tipologinę semantinių grupių įvairovę, o ši yra visos atspindimo pasaulio įvairovės rezultatas. Dažniausiai nagrinėjamos semantinės grupės, kurias sudaro „tos pačios kalbos dalies žodžiai, atspindintys tam tikrą pasaulio

fragmentą arba turintys panašią reikšmę“ (Gudavičius 2007, p. 119). Kuo platesnė kalbų gretinamoji semantinė grupė, tuo labiau sutampa semos, išreikštos tos grupės žodžių reikšmėse. Skirtingi universalių semų deriniai yra kalbų leksinių semantinių sistemų specifikos bei jų tautinio pobūdžio priežastis – juk daikto specifika priklauso ne tik nuo jų sudarančių elementų specifikos, bet ir nuo jų kombinacijos (plg. Gudavičius 2007, p. 46)

Taigi šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti *judėjimo ore* veiksmažodžių semantinę struktūrą bei ryšį su kitomis semantinėmis grupėmis, nustatyti skirtumus tarp gretinamų kalbų semantinių grupių.

Judėjimą ore reiškiantys veiksmažodžiai buvo atrinkti pagal sinonimų žodyną. Visas tyrimo tekstynas yra sudarytas iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne* ir *Britų nacionaliniame tekстыne* (angl. *The British National Corpus*) esančių sakinių su judėjimą ore apibūdinančiais veiksmažodžiais. Sakiniai su analizei reikalingais veiksmažodžiais buvo atrinkti tekstynuose pateiktomis paieškos sistemomis. Iš viso surinkta 3160 pavyzdžių: 2532 iš jų yra lietuvių kalba, o 628 – anglų kalba.

Čia pasirinkta analizuoti tik veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens vienaskaitos ir daugiskaitos formas. Lietuvių kalboje vienaskaitos esamojo laiko trečiojo asmens veiksmažodžio forma sutampa su daugiskaitos (*jis, ji – skrenda, jie, jos – skrenda*). Anglų kalboje vienaskaitos ir daugiskaitos formas yra skirtingos (*he, she, it – flies, they – fly*). Anglų kalboje su daugiskaitos trečiojo asmens forma sutampa ir kitų asmenų formos (*I – fly, you – fly, we – fly*), be to, anglų kalbos veiksmažodžių formos dažnai yra daiktavardžių homonimai (pavyzdžiui, *fly* – musė, *fly* – skristi; *circle* – ratas, *circle* – judėti ratu), todėl atrinktus

pavyzdžius teko peržiūrėti ir palikti tik tinkančius šiam tyrimui.

Judėjimas gali būti skirstomas į tokias grupes: 1) judėjimas apskritai (galima skirti pogrupius: judėjimas tam tikra kryptimi, judėjimas tam tikru būdu); 2) judėjimas skystyje / skysčiu; 3) judėjimas atmosferoje; 4) judėjimas žeme. (Faber *ir kt.* 1999). Judėti – tai „keisti savo padėtį vietoje, krutėti; keisti vietą, slinkti kuria nors kryptimi“ (DLKŽ), pagal tai galima apibrėžti ir judėjimą ore: judėti ore – tai keisti savo padėtį ore, krutėti ore; keisti vietą ore, judėti ore kuria nors kryptimi. Taigi integracinė šios semantinės grupės sema – „keisti savo padėtį ar vietą ore, judėti ore kuria nors kryptimi“ – sudaro pagrindinį analizuojamų žodžių turinį.

Buvo rasti 24 judėjimą nusakantys veiksmažodžiai lietuvių kalboje ir 17 – anglų kalboje. Judėjimo ore semantinė grupė yra gana kompaktiška, dauguma jai priklausančių sememų yra artimos savo reikšme. Lietuvių kalbos judėjimo ore semantinę grupę sudaro šie veiksmažodžiai: *lakioti, lakstyti, lėkti, nardyti, nerti, plasnoti, plasztenti, plazdėti, pleventi, plevėsuoti, purpsėti, sklęsti, skraidinėti, skraidyti, skraidžioti, skrajoti, skridinėti, skrieti, skristi, šaudyti, šauti, šmaikštoti, vasenti, vasnoti*. Veiksmažodžiai *plastenti, šmaikštoti, vasenti* taip pat priskiriami šiai grupei, tačiau tekстыne jų vartojimo atvejų nepasitaikė, todėl jų reikšmė kontekste neanalizuojama. Veiksmažodžiai *nardyti, nerti ir šauti* judėjimą ore reiškia tik vartojami perkeltine reikšme.

Anglų kalbos judėjimo ore semantinę grupę sudaro šie veiksmažodžiai: *aviate, circle, climb, dive, flap, flit, float, flutter, fly, glide, hover, orbit, skim, soar, swoop, wing, zoom*. Visi šie veiksmažodžiai judėjimą ore reiškia vartojami ir tiesiogine, ir šalutinėmis reikšmėmis.

Judėjimo ore su priemonėmis sema

Ryščiausia šios grupės sema – lėktuvas ar kita ore judanti transporto priemonė: *Šiandien jis turi savo lėktuvą ir kas savaitę skrenda apsipirkti į JAV. Vienu sklandytuvu skraido keli klubo nariai. Now when my mother flies in from Vancouver she barely recognizes the city that was her home for nearly 40 years. Numanoma, kad ore juda su orlaiviu. Šilutė apskritai išlaiko pamarinio krašto įvaizdį – kaip paukščiai į šiltus kraštus ir atgal, skrajoja krepšininkai. Numanoma, kad krepšininkai skrajoja oro transporto priemonėmis.*

Kita sememos skristi sema – mintys: *Lietuvis, kur jis būtų, visada žvelgia į savo Tėvynę, dažnai mintimis skrenda į ją. Anglų kalboje žmogaus kelionės mintimis ar kitomis abstrakčiomis priemonėmis nereiškiamos judėjimą ore nusakančiais veiksmažodžiais.*

Ore su priemonėmis (šluotomis, aviliais) juda raganos: *Šit pasakojama apie žirniauti skraidančias raganas: apžergusios avilius jos visada skrenda žiemą, ypač per Kalėdas, kartais prieš Tris karalius ar per Grabnyčias. Tuo tarpu raganos ir raganiai, apžergę šluotas, skrieja linksmintis ir švęsti Naujųjų metų. Jos skraido į susirinkimus, kurie vykdavo dažniausiai ant Medvėgalio, Šatrijos kalnų.*

Judėjimas ore be priemonių

Lietuvių kalboje dažniausiai šiuo atveju vartojami veiksmažodžiai *skristi, sklęsti, skrieti, lakstyti*, anglų kalboje – *fly* ir *circle*, pavyzdžiui, *Žmonės, negalintys judėti, dažnai sapnuoja, kad skrenda arba bėga per žydinčią pievą. Daugiausia Ritos Baniinės kolekcijoje yra sapnų, kuriuose ji skraido. Come down and snooze in a garden <...> when the mother wind that keeps the world*

spinning caresses my scales as I fly across the moon and bring warnings and hopes <...>. Masalo kvapo privilioti, vabzdžiai skrenda link gaudyklių, atsimuša į plėvelės sparnelius ir sukrenta į indelius, iš kurių išropoti neįstengia. Kregždės, už viena kitos, tik skraido, tik laksto jo viršum. Pakraščio viršūnėmis sklendžia vanagas. Trūksta ir balandžių, kurie skrieja kažkur tolyn, palikdami vieną žemele. Jei bitės iš avilio neskrenda ir užia arba skraido tik aplink jį, tai lis, bus audra arba stiprus vėjas. When a moth flies into range, it works out the exact speed and position of its victim and then flies out to pluck it from the air. Careful experiments have made it clear that they take note of the geographical features below them and when leaving their home loft they circle above it as if refreshing their memory with one last look before departing.

Nagrinėjant sakinius su judėjimą ore reiškiančiais veiksmažodžiais, paaiškėjo, kad ore juda ir tam neprisitaikę gyvūnai: lietuvių kalboje – hipopotamas, o anglų kalboje raguoti ir kailiniai gyvūnai. Pavyzdžiui, *Tiesiog neįtikėtina, kad toks hipopotamas atsiplėšia nuo žolės ir... jau skrenda. She says they fly by sprinkling magic dust on their antlers.*

Ore be priemonių juda ir nežemiškos būtybės. Lietuvių kalboje – fėjos, deivės, vėlės, pavyzdžiui: *Virš jo skrenda sparnuota Pergalės deivė su vainiku <...>. Virš šios vyriškos kompanijos plevena geroji fėja. Gydantys elfai skrajoja virš Jūsų gyvoje gamtoje, o Jus slegia mirtinas sapnas. Panašus yra lietuvių tikėjimas, kad mirusio žmogaus vėlė sėdi ant kamino, o rytojaus dieną pakūrus krosnį, su dūmais lekia į dangų. Anglų kalboje be priemonių ore juda nežemiškos būtybės ir kompiuterinių žaidimų herojai, pavyzdžiui: *Wrecked with grief, Aenarion flies to the Blighted Isle and**

draws the Sword of Khaine. In India, it is still believed that certain people are able to assume the shape of a manticore, which then circles villages looking for human prey.

Abstraktūs dalykai (siela, mintys, žinia) taip pat juda ore, tačiau ir lietuvių, ir anglų kalbose jų judėjimo priemonės nenurodytos, todėl galima daryti prielaidą, kad abstrakcijos ore (tiksliau, erdvėje) juda be priemonių: *Į tą nepaprastą šalį skrenda laisva poeto siela. My soul flies up to thee, Oh God.*

Ore be priemonių juda ir išvis judėti negalintys daiktai, pavyzdžiui, akmenys ir pagaliai, buteliai lietuvių kalboje, ir kaulai bei aitvarai anglų kalboje, pavyzdžiui, *Pro girtuoklio langus skrenda buteliai, skardinės nuo alaus, o pro pypkorių balkonus – šūsnyš nuorūku. Would they make men's bones fly about like chips? The bridle in this case is a lateral one with lines to either side of the central pick-up point, and all at the very leading edge of the kite which then flies much like a glider on its towline.* Pateiktuose pavyzdžiuose akivaizdu, kad savaime neskraidantys daiktai ore juda paveikti fizinės jėgos – jie, galima nuspėti, yra sviedžiami tolyn, metami arba veikiami gamtos jėgų – aitvaro skrydžiui reikalingas vėjas.

Aktyvumo / pasyvumo sema

Judėjimas kaip fizinis procesas visada yra aktyvus. Šie veiksmožodžiai turi aktyvaus, greito judėjimo semą – *lakstyti, šaudyti, šauti, plazdėti, skraidinėti, lėkti, nardyti, šmaikštyti*; anglų kalboje tokia sema būdinga tik dviems veiksmožodžiams – *swoop* ir *zoom*.

Lietuvių kalbos priesaginiai veiksmožodžiai *lakstyti, plazdėti, skraidinėti, nardyti, šaudyti* ir anglų kalbos veiksmožodžiai *flap, flit* nusako aktyvų besikartojantį veiksmą, o veiksmožodis *flutter* dar ir netvarkingą,

nepastovų judėjimą ore, pavyzdžiui: *Kelios šarkos lakioja liumpsėdamos nuo vieno medžio į kitą. Attracted, presumably, by the bright whites and reds, it flits deftly from shirt to shirt, with no intention of going anywhere. They flutter about nervously in staccato hops.*

Lietuvių kalboje priesaginiai aktyvų besikartojantį veiksmą nusakantys veiksmožodžiai (*skrajoja, nardo, plazda, plevėna, plevėsuoja*) dar turi betikslio judėjimo semą. Ji dažniau reiškia lietuvių kalboje. Anglų kalboje sema „be tikslo“ išreiškia tik veiksmožodyje *circle*.

Aktyvų judėjimą ore uždara trajektorija apibūdina veiksmožodžiai *skrieti* ir *orbit, circle*, pavyzdžiui: *Žinome, kad Saulė skrieja apie Galaktikos centrą beveik 250 km/s greičiu. The planet Mercury orbits the Sun more closely than do any of the others. Tritonas skrieja apskritimu, tačiau priešinga kryptimi. Fairfax's plane circles once and then comes down to land bumpily.*

Sema „lėtai“ nereiškia nė vienoje iš dviejų nagrinėjamų kalbų, tačiau išreiškia „pasyvaus judėjimo“ semą (*pleventi, sklęsti, skrajoti, skrieti, float, hover, orbit*).

Įdomu tai, kad į judėjimo ore semantinę grupę perėjo išvestinės veiksmožodžių *šauti, šaudyti, swoop, zoom* reikšmės, pavyzdžiui, *Nenoriai vasnoja papurusios pilkvarnės ir kovai.*

Lietuvių kalboje yra tik vienas judėjimą ore reiškiantis veiksmožodis, kuriuo išreiškia sema „garsiai“ – tai *purpsi*. Sema „be garso“ išreiškia dažniau: lietuvių kalboje – *sklendžia, skrieja, plevėna*, anglų kalboje – *glide, skim*.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad, išanalizavus surinktus pavyzdžius paaiškėjo kiekybi-

niai lietuvių ir anglų kalbos veiksmažodžių, nusakančių judėjimą ore, skirtumai: lietuvių kalboje judėjimą ore nusako 24, o anglų kalboje – 17 veiksmažodžių.

Judėjimo ore semantinė grupė yra gana kompaktiška, dauguma jai priklausančių sememų yra artimos savo reikšme.

Pagrindinė judėjimo semantinės grupės semantinių ryšių su kitomis sistemos sritimis kryptis yra įcentrinė, nes į judėjimo ore semantinę grupę įeina kitų semantinių grupių žodžių išvestinės reikšmės. Pagrindinės tiekijos yra šių semantinių grupių sritys:

- 1) **Intensyvaus fizinio veiksmo semantinė grupė.** Lietuvių kalboje išvestinės judėjimo ore reikšmės eina iš pirminių žodžių reikšmių, turinčių semas „mojuoti, mosuoti sparnais“ – *plasnoti, plastenti, plazdėti, pleventi, purpsėti, vasenti, vasnoti*; anglų kalboje: *flap, flutter, wing*.
- 2) **Judėjimo iš vietos į vietą** semantinė grupė. Dažnai išvestinės judėjimo

ore reikšmės lietuvių kalboje remiasi į bėgimo reikšmes, pavyzdžiui, *lakioti, lakstyti, lėkti*. Anglų kalboje tokio tipo sememų nėra.

- 3) **Judėjimo vandeniui** semantinės grupės žodžiai, turintys semas „gramzdinti, staigiai lįsti, leistis“ – *nerti, nardyti, dive*.
- 4) **Garso** semantinės grupės veiksmažodis *purpsėti*. Ši grupė būdinga tik lietuvių kalbai.

Kadangi judėjimas ore yra didesnės semantinės grupės – judėjimo – dalis, tai ryšius su ja galima vadinti išcentriniais.

Analizė parodė, kad lietuvių kalba daug aktyviau panaudoja kitų sferų žodžius judėjimo ore veiksmui pavadinti. Anglų kalba šiuo požiūriu žymiai santūresnė ir judėjimui ore skiria ne tiek daug dėmesio. Be to, lietuvių kalboje judėjimas ore gyvo objekto atžvilgiu aprašomas išsamiau, tam skiriama daugiau dėmesio nei anglų kalboje.

Šaltiniai

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas. Prieiga: <http://donelaitis.vdu.lt>.

The British National Corpus. Prieiga: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.

Literatūra

FABER, P., MAIRAL, R., 1997. The Paradigmatic and the Syntagmatic Structure of the Semantic Field of EXISTENCE in the Elaboration of a Semantic Macronet. *Studies in Language*, 21 (1), 119–154.

GUDAVIČIUS, A., 2000. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

GUDAVIČIUS, A., 2007. *Gretnamoji semantika*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

JAKAITIENĖ, E., 1988. *Lėksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.

LÖBNER, S., 2002. *Understanding semantics*. Londonas: Arnold.

NIDA, E. A., TABER, C. R., 1982. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: United Bible Societies.

PALMER, F. R., 1981. *Semantics*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Saulė Juzelėnienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: cognitive linguistics, linguistic semantics, pragmatics, semiotics.

Giedrė Baranauskaitė

Kaunas University of Technology, Lithuania

Research interests: lexical semantics, computational linguistics, theory and practice of interpretation and translation.

THE EXPRESSION OF SEMANTIC GROUP OF MOVEMENT IN THE AIR IN THE LITHUANIAN AND ENGLISH LANGUAGES**Summary**

The article focuses on the expression of semantic group of movement in the air in the Lithuanian and English languages. The contrastive analysis of semantic language groups provides a more generalized worldview in languages than contrasting of separate sememes or words. Since the world has been categorized differently in all languages, the equivalent semantic groups of languages are supposed to be different taking into account their constituting elements and relation between them. Thus, the analysis is carried out referring to two main aspects: how the characteristics of a particular world fragment are reflected in the semantic group, and what the inner structure of the semantic group and its relations with other groups are. The research

method employed here is contrastive analysis based on corpus data.

The investigation of examples showed quantitative differences of English and Lithuanian verbs which describe movement in the air: in the Lithuanian language there are 24, whereas in the English language there are 17 verbs. The semantic group of movement in the air is quite compact since most of the sememes belonging to this group are close in their meaning. The main direction of the semantic relations with other spheres of the system is centripetal because the semantic group of movement in the air comprises the derived meanings of words of other semantic groups. The major providers are the following spheres: the semantic group of intense physical action, the semantic group of moving from place to place, the words of the semantic group of moving through the water and the verb *purpsėti* which belongs to the semantic group of sound. This latter group is, however, characteristic just of the Lithuanian language. Since movement in the air is a part of a bigger semantic group of movement in general, the relations with it can be treated as being centrifugal.

The analysis revealed that the Lithuanian language tends to use words of other spheres in order to describe movement in the air. In comparison, the English language is more reserved and do not attach so much importance to the movement in the air. Moreover, the Lithuanian language is likely to use more vivid expressions to describe an animate object than the English language.

KEY WORDS: contrastive semantics, semantic group, lexical semantics.

Gauta 2009 05 28

Priimta publikuoti 2009 07 10

Robertas Kudirka

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. p. robertas.kudirka@vukhf.lt

Moksliniai interesai: eksperimentinė fonetika, kompiuterinė lingvistika, leksikologija.

LIETUVIŲ BENDRINĖS KALBOS KIRČIUOTŲ ILGUJŲ IR TRUMPŪJŲ BALSŲ FORMANTINĖ STRUKTŪRA

Straipsnyje aprašomi lietuvių bendrinės kalbos kirčiuotų ilgųjų ir trumpųjų balsių instrumentinio tyrimo rezultatai. Eksperimente buvo tiriama balsių formantinė struktūra. Analizei pasirinkti bendrinės lietuvių kalbos dviskiemeniai žodžiai, kurių kirčiuotas monoftongas yra pirmajame CV ar CVC tipo skiemenyje. Eksperimentui išrinkta ir įrašyta 614 žodžių: 217 žodžių su tvirtagale priegaide, 159 žodžiai su tvirtaprade priegaide ir 238 žodžiai su kirčiuotais trumpaisiais balsiais. Išanalizavus duomenis gauta išvada: ilgieji ir trumpieji balsiai formantine struktūra skiriasi statistiškai patikima – visose lyginamose pozicijose cirkumfleksiniai ir akūtiniai balsiai nuo trumpųjų balsių skiriasi pirmąja ir antrąja formantėmis. Pagal formančių reikšmes galime spręsti, kad ilgieji balsiai [i,], [u,] ir [o,] yra aukštesnio liežuvio pakilimo negu trumpieji [i], [u] ir [ū]; ilgieji [e,] ir [a,] yra daug žemesnio pakilimo negu trumpieji balsiai [e] ir [a]. Pagal eilę ilgieji [i,], [e,] žymiai priešakesni už trumpuosius [i], [e]; ilgieji balsiai [a,], [o,] ir [u,] gerokai užpakalesni už trumpuosius balsius [a], [ū] ir [u].

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ilgieji ir trumpieji balsiai, formantė, formantinė struktūra, eksperimentinis tyrimas.

Įvadinės pastabos

Paskutiniuoju metu lingvistinėje literatūroje bendrinės lietuvių kalbos balsyno instrumentinių tyrimų atliekama ne itin daug (Kaukėnienė 2003, 2004; Kudirka 2004, 2004a), dažniau instrumentiniais būdais yra tiriamos tarmės (Bacevičiūtė 2004; Kazlauskienė 1998; Leskauskaitė 2000 ir kt.). Iš visų akustinių požymių daugiausia dėmesio yra susilaukusi balsių trukmė, formantinės struktūros tyrimų yra žymiai mažiau.

E. Mikalauskaitė, schemiškai vaizduodama tradicinį balsių trikampį pagal artikuliacijos požymius (eilę ir pakilimą),

ilguosius ir trumpuosius balsius sužymėjo ant tos pačios linijos. Būtina patikslinti šį vaizdavimą, nes iš tikrųjų ilgųjų ir trumpųjų balsių artikuliacinis santykis yra kitoks (Mikalauskaitė 1975, p. 22). A. Parkerio knygoje pateikiamos ilgųjų ir trumpųjų balsių trapecijos žymiai tiksliau atspindi artikuliacines ypatybes: į ilgųjų balsių trapeciją yra įbrėžta trumpųjų balsių trapecija taip pažymint įtemptumą (Pakerys 2003, p. 24). Tačiau tos trapecijos pernelyg „tobulos“ (skirtos mokymo tikslams kaip teorinis modelis), realiai tokios simetrijos praktiškai nebūna. Keltinas klausimas: gal trumpųjų balsių trapecijos kuri nors kraš-

tinė (pavyzdžiui, priešakinės eilės balsių) turi tendenciją priartėti prie ilgųjų balsių trapecijos kraštinės? O gal susidaro ne visai simetriški daugiakampiai, o ne trapecijos? Taip pat reikia pastebėti, kad ankstesnių darbų duomenys retai buvo vertinami statistiškai. Norint patikrinti išsakytus teiginius, verta ir įdomu ištirti dabartinės bendrinės kalbos ilgųjų ir trumpųjų balsių formantinę struktūrą, nustatyti ilgųjų ir trumpųjų balsių kokybinius skirtumus. Siekiant suaktyvinti bendrinės kalbos tyrimus ir iškeltas šio eksperimentinio darbo tikslas – tobulesnėmis garsų tyrimo programomis ištirti lietuvių kalbos kirčiuotų ilgųjų ir trumpųjų balsių formantinę struktūrą, palyginti ilgųjų ir trumpųjų balsių spektrus.

Darbe analizuota 11 lietuvių bendrinės kalbos balsių: šeši ilgieji [u,], [o,], [a,], [e,], [ė] [i,] ir penki trumpieji [u], [û], [a], [e], [i]. Kai kurie bendrinės kalbos atstovai tarptautiniuose žodžiuose taria uždara [Ē], bet jo vartojimas bendrinėje kalboje vis dar diskutuojamas. Šį garsą kai kurie tyrėjai laiko savarankiška fonema (Mikalauskaitė 1975, p. 17; Pakerys 2003, p. 23–27; Vaitkevičiūtė 1961, p. 24). Iš tikrųjų tai fakultatyvus fonologinis elementas, nes jo paskirtis nėra distinktyvinė, vartojimas fakultatyvus, šiam garsui būdingas ypatingas ekspresinis atspalvis ir stilizacija (Dabartinės lietuvių kalbos gramatika 2006, p. 21; Girdenis 2003, p. 191; Vitkauskas 2001, p. 6).

Instrumentiniai tyrimai

Lietuvių bendrinės kalbos balsynas yra nemažai tyrinėtas ir aprašytas. Iš visų akustinių požymių instrumentiškai daugiausia tyrinėta lietuvių kalbos balsių trukmė. V. Vaitkevičiūtės bei kitų tyrėjų balsių kiekybės tyrimai parodė, kad lietuvių bendrinės kalbos ilgieji balsiai 1,5–2 arba 2,1–2,5 kartus ilgesni už trumpuosius (Vait-

kevičiūtė 1960, p. 207–217; Svecevičius 1964, p. 17). Statistiškai patikimais tyrimais A. Pakerys (1982, p. 44–46, p. 92–94) nustatė, kad tvirtapradžiai balsiai vidutiniškai 1,7 karto ilgesni už trumpuosius, o tvirtagaliai ilgesni daugiau nei du kartus. Naujajame bendrinės kalbos trukmės tyrime nustatyta, kad kirčiuoti trumpieji balsiai už atitinkamus ilguosius maždaug 2,3 karto trumpesni, tačiau eksperimente į priegaides neatsižvelgiama (Kaukėnienė 2003, p. 40–47). Lietuvių bendrinės kalbos balsių pagrindinio tono instrumentinių tyrinėjimų nėra daug, dažniausiai tyrimai yra susiję su priegaidžių akustinių požymių analize. A. Pakerio duomenimis (1982, p. 59–61, p. 117–122), trumpųjų balsių pagrindinio tono vidutinis lygis yra didesnis negu ilgųjų balsių, o pagrindinio tono maksimumų vidurkiai yra mažesni. Intensyvumas tyrinėtas dar mažiau. B. Svecevičius (Свецявичюс 1964a) aprašo bendrosios energijos koeficientus. Gana išsamiai balsių intensyvumas aprašomas A. Pakerio (1982, p. 72–86). Iš pateiktų duomenų galime spręsti, kad trumpųjų balsių intensyvumo vidutinis lygis ir intensyvumo maksimumų vidurkiai yra didesni negu ilgųjų balsių arba reikšmės panašios.

Palyginus su kitais akustiniais požymiais, lietuvių bendrinės kalbos balsių formantinės struktūros tyrimų ar aprašymų yra nedaug (Girdenis 2003, p. 222; Pakerys 2003, p. 21–27; Svecevičius 1964; Свецявичюса, 1964; Урбелене 1967, с. 45; Дамбраускайте–Урбелене 1967a, с. 17–25). Naujausiame lietuvių kalbos balsių formantinės struktūros tyrime nagrinėjami nekirčiuoti balsiai (Kaukėnienė 2002, p. 41–59).

Balsių spektrą sudaro formantės – kelios ryškiai viena nuo kitos atribotos dažnių juostos, kurias lemia rezonatorių forma

(Фант 1964, c. 33; Фланган 1968, c. 188). Balsių kokybę iš esmės nulemia burnos ertmės rezonansinis poveikis. Liežuvis atskiria didelę burnos ertmę tarp dantų ir ryklės į dvi ertmes, sudarančias dvigubą rezonatorių. Kiekvienas iš šių dviejų rezonatorių turi savo rezonansinį dažnį ir abu kinta priklausomai nuo šių dviejų ertmių jungties būdo (Акустика 1989, c. 46; Златоустова, Михайлов 1987, c. 19–20). Garsų fonologines charakteristikas ir diferencinius požymius lemia pirmosios dvi formantės (F_1 , F_2), kitos formantės perduoda tik ekspresyvinę informaciją (Зиндер 1979, c. 176). Teigiama, kad trečioji formantė (F_3) gali būti svarbi tiriant priešakinius lūpinius, nes ji atspindi akustinius labializacijos požymius (Grigorjevs 1998, p. 36). Pirmoji formantė (F_1) priklauso nuo ryklės rezonatoriaus, ypač nuo sąsmaukos tarp burnos ir ryklės. Antrosios formantės (F_2) tembrą lemia burnos rezonatorius (Markus, Grigorjevs 2002, p. 33–35). Balsių spektras priklauso ir nuo kalbėtojo balso trakto formos bei dydžio. Bet visada išlieka pastovūs santykiai: priešakiniams balsiams būdinga aukšta antroji formantė ($F_2 > 1500$ Hz); užpakaliniams balsiams – žema antroji formantė ($F_2 < 1500$ Hz); kuo mažesnis rezonatorius tarp lūpų ir liežuvio aukščiausio pakilimo taško prie gomurio, tuo aukštesnė antroji formantė. Aukštutinio pakilimo balsių pirmoji formantė žema ($F_1 < 500$ Hz); žemutinio pakilimo balsių – aukšta ($F_1 > 500$ Hz); F_1 aukštumas priklauso nuo burnos uždarumo ir nuo liežuvio pakilimo (Lietuvių kalbos enciklopedija 1999, p. 597). Ilgųjų ir trumpųjų balsių skirtumai atsispindi spektre taip: ilgųjų balsių spektras yra labiau nutolęs nuo „neutraliojo balso“ spektro negu trumpųjų balsių. Įvardijant šiuos akustinius skirtumus ilgieji balsiai kartais vadinami įtemptaisiais ir decentralizuotais, o trumpieji balsiai –

neįtemptaisiais, centralizuotais (Pakerys 1982, p. 95). Šie kokybiniai trumpųjų ir ilgųjų balsių skirtumai nustatyti daugelyje kalbų (Jones 1950, p. 30; Lehiste 1970, p. 30–33). Balsiai gali būti analizuojami pagal tokius kokybinius požymius: tembro aukštį, spektro sklaidą, bemoliškumą, įtempimą (Pakerys 2003, p. 27). Tembro aukštį rodo antrosios formantės (F_2) padėtis spektre. Spektro centru laikomas 1000 Hz dažnis. Žemo tembro balsių F_2 yra žemųjų dažnių (500–1500 Hz), o aukšto tembro balsių F_2 aukštųjų dažnių (1500–2500 Hz) srityje. Tembro aukštis priklauso nuo balsių artikuliacijos ypatybių, pirmiausia nuo burnos rezonatoriaus dydžio ir formos. Priešakinės eilės balsiai yra aukštesnio tembro už užpakalinės eilės balsius, kadangi artikuliuojant priešakinės eilės balsius susidaro mažesnis (trumpesnis, siauresnis) burnos rezonatorius ir jis skamba aukštesniu tembru. Užpakalinės eilės balsių priekinis rezonatorius didelis (ilgesnis, platesnis), todėl jų tembras yra žemas. Žemiausio tembro balsis yra [u,], o aukščiausio [i,]. Pagal tembro aukštį tarp šių dviejų balsių išsidėsto visi kiti ilgieji–įtemptieji: [u,], [o,], [a,], [e,], [ė,], [i,]. Trumpieji–neįtemptieji išsidėsto tokia eilute: [u], [û], [a], [e], [i]. Spektro sklaida vertinama pagal formančių nutolimą nuo spektro centro. Aukštutinio pakilimo balsių F_1 ir F_2 yra pačiuose spektro pakraščiuose, todėl [u,], [u], [i,], [i] vadinami difuziniais balsiais. Formančių nutolimas nuo spektro centro yra svarbiausias difuziškumo požymis. Žemutinio pakilimo balsių abi formantės priartėjusios prie spektro vidurio, todėl balsiai [a,], [a], [e,], [e] yra kompaktiniai, nes formančių priartėjimas prie spektro centro yra kompaktiškumo požymis. Vidutinio pakilimo balsiai [o,], [û], [ė,] dėl vidutinės spektro sklaidos laikomi tarpiniais. Tariant lūpinius

balsius, lūpos atkišamos į priekį (pailgėja balso traktas, tiksliau – burnos rezonatorius) ir suglaudžiamos apvaliai (susiaurėja rezonatoriaus anga), prasižiojimo kampas mažas. Dėl to lūpinių balsių tembras pažemėja (jei lūpos būtų pasyvios, F_2 nebūtų žemų dažnių) (ФАНТ 1964, c. 74). Lūpiniai [u,], [u], [o,], [û] yra bemoliniai. Labai bemoliški yra [u,], [u], nes jie – lūpiškiausi balsiai. Ne tokie bemoliški yra balsiai [o,], [û], nes juos tariant lūpos mažiau atkišamos į priekį, burnos anga platesnė, prasižiojimo kampas didesnis. A. Girdenis teigia, kad bemoliškumo (resp. labializacijos) kaip požymio išskirti nebūtina, nes šis požymis aiškus iš diferencinių požymių – *žemas* ir *nekompatinis* (Girdenis 2000, p. 157; 2003, 228). Nelūpiniai [a,], [a], [e,], [e], [ė,], [i,], [i] yra nebemoliniai, nes tembras nepažemėja (juos artikuliuojant lūpos į priekį neatkišamos, balso traktas nepailgėja). Įtempimas kartu su kiekybės požymiais diferencijuoja ilguosius ir trumpuosius balsius. Įtempimas yra artikuliacinė ypatybė, tačiau spektre įtempimas atsispindi formančių išsidėstymu. Tariant neutralų balsį „šva“ [à] kalbos padargai neišitempę, neutralūs, tada formantės vyro balsui būna: F_1 500 Hz, F_2 1500 Hz, F_3 2500 Hz (Jakobson, Fant, Halle 1972, p. 18; dėl balso spektro charakteristikų tiesioginių sąsajų su artikuliacinėmis ypatybėmis žr.: Dellatre 1968; ФАНТ 1964, c. 114; Jakobson, Waugh 1979, p. 94). Tariant įtemptąjį balsį keičiasi formančių vieta spektre, jos nutolsta nuo neutralios padėties: įtemptieji aukštutiniai balsiai būna aukštesnio pakilimo negu neįtemptieji, o žemutiniai – žemesnio pakilimo. Trumpojo–neįtemptojo balsio formantės mažiau nutolsta nuo neutralios padėties: pavyzdžiui, balsis [u,] yra žemesnio tembro, difuziškesnis, bemoliškesnis negu balsis [u]. Kokybe (įtempimu–neįtempimu) labiau

skiriasi aukštutinio pakilimo balsiai, kiekybe (ilgumu–trumpumu) – žemutinio pakilimo balsiai. Pagal dichotominės fonologijos teoriją (Jakobson, Fant, Halle, 1972, p. 54; Тоцкая 1984, c. 5) balsiai gali būti aprašomi binariniais diferenciniais požymiais: įtemptasis – neįtemptasis, aukštatonis – žematonis, kompaktinis – nekompatinis, difuzinis – nedifuzinis ir pan.

Kirčiuotų balsių formantinė struktūra

Šiame straipsnyje analizuojami eksperimento duomenys, kurie buvo gauti ištyrus bendrinės lietuvių kalbos dviskiemenius žodžius, kurių kirčiuotas monoftongas yra pirmame CV ar CVC tipo skiemenyje (pavyzdžiui: *rykštė, rykas, ritė*). Eksperimentui iš žodynų išrinkti visi įmanomi šio skiemens tipo variantai su visais priebalsiais (Vitkauskas 2001; Dabartinės lietuvių kalbos žodynas 2000). Iš viso išrinkta ir įrašyta 614 žodžių: 217 žodžių su tvirtagale prieгаide, 159 žodžiai su tvirtaprade prieгаide ir 238 žodžiai su kirčiuotais trumpaisiais balsiais. Lietuvių kalbos eksperimentinė medžiaga įrašyta 2003 metais Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje. Diktoriais pasirinkti profesionalūs aktoriai: (1) Evaldas Leskauskas, g. 1976 m., gimė ir gyvena Kaune, dirba Akademiniam Kauno dramos teatre; (2) Dainius Svobonas, g. 1968 m. Vilniuje, ten mokėsi, dvidešimt vienerių persikėlė į Kauną ir čia gyvena jau trylika metų. Dirba Akademiniam Kauno dramos teatre. Diktorių prašyta skaityti normaliu tempu, vengiant ekspresyvumo ir kuo neutralėsne nominatyvine intonacija. Įrašo segmentavimas ir spektrinė analizė atlikta VU KHF Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje programa PRAAT 4.1.6.

Statistiniai skaičiavimai atlikti programa Statistica 5.5. Duomenų analizėje vartojami keli neutraliesni priegaidžių pavadinimai: vietoj „tvirtagalė, tęstinė priegaidė“ vartojama „cirkumfleksinė“, vietoj „tvirtapradė“ – „akūtinė“. Pavadinimai trumpinami: cirkumfleksinė – „c“, akūtinė – „a“. Gretinant ir analizuojant balsių duomenis buvo nustatomos fonetinės charakteristikos ir jų skiriamieji požymiai. Spektrogramose buvo išmatuotos cirkumfleksinių, akūtinųjų

ir trumpųjų balsių pirmosios ir antrosios formantės vidurio dažniai. Formančių duomenys įvertinti statistiškai, vidurkiai ir pasikliaujamieji intervalai suapvalinti 10 Hz tikslumu. Tiriamosios sandaros skiemenyse nėra vartojamas akūtinis [e,] (išskyrus kelis retai vartojamus žodžius: *gešė, tėvas*), su šiuo akūtinu balsiu trūksta pavyzdžių eksperimentui, todėl jo duomenų nėra šiame tyrime. Lentelėje pateikiami formančių matavimo rezultatai:

1 lentelė. Ilgųjų ir trumpųjų balsių pirmosios ir antrosios formančių (F_1 ir F_2) dažniai ir statistinis jų vertinimas¹

Formantė	Balsiai	n	\bar{x} (Hz)	s (Hz)	v (%)	95% pasikl. interv. (Hz)	$t_p > t_{\alpha}$
F_1	[i,] c	32	230	15,83	6,8	230 ÷ 240	
	[i]	40	340	41,40	12,2	330 ÷ 350	13,52 > $t_{0,001} = 3,44$
	[i,] a	34	240	13,19	5,6	230 ÷ 240	
	[i]	40	340	41,40	12,2	330 ÷ 350	13,77 > $t_{0,001} = 3,43$
F_2	[i,] c	32	2230	88,08	4,0	2200 ÷ 2260	
	[i]	40	1920	142,21	7,4	1870 ÷ 1960	10,89 > $t_{0,001} = 3,44$
	[i,] a	34	2220	91,08	4,1	2190 ÷ 2250	
	[i]	40	1920	142,21	7,4	1870 ÷ 1960	10,79 > $t_{0,001} = 3,43$
F_1	[ė,] c	31	340	19,14	5,6	330 ÷ 350	
F_2			2090	112,19	5,4	2040 ÷ 2130	
F_1	[ė,] a	35	350	16,97	4,9	340 ÷ 350	
F_2			2090	98,15	4,7	2060 ÷ 2120	
F_1	[e,] c	28	650	30,83	4,8	640 ÷ 660	
	[e]	38	510	35,98	7,1	500 ÷ 520	16,48 > $t_{0,001} = 3,45$
F_2	[e,] c	28	1680	102,35	6,1	1640 ÷ 1720	
	[e]	38	1760	147,26	8,4	1710 ÷ 1810	2,56 > $t_{0,05} = 2,00$
F_1	[a,] c	42	690	43,38	6,3	680 ÷ 700	
	[a]	40	580	43,55	7,6	560 ÷ 590	11,77 > $t_{0,001} = 3,42$
	[a,] a	8	690	47,43	6,9	650 ÷ 730	
	[a]	40	580	43,55	7,6	560 ÷ 590	6,52 > $t_{0,001} = 3,52$

¹ Lentelėse vartojamų simbolių reikšmės: n – matavimų skaičius, \bar{x} – aritmetinis vidurkis, s – standartinis nuokrypis, v – variacijos koeficientas, pasikl. interv. – pasikliaujamasis intervalas, t_p – apskaičiuota Studento kriterijaus reikšmė, t_{α} – kritinė Studento kriterijaus reikšmė, α – rezultatų reikšmingumo lygmuo.

1 lentelės tęsinys

Formantė	Balsiai	n	\bar{x} (Hz)	s (Hz)	v (%)	95% pasikl. interv. (Hz)	$t_p > < t_\alpha$
F ₂	[a,] c	42	1220	128,57	10,5	1180 ÷ 1260	
	[a]	40	1420	192,57	13,6	1360 ÷ 1480	5,52 > t _{0,001} = 3,42
	[a,] a	8	1260	19,09	1,5	1240 ÷ 1270	
	[a]	40	1420	192,57	13,6	1360 ÷ 1480	2,36 > t _{0,05} = 2,01
F ₁	[o,] c	38	440	46,76	10,6	430 ÷ 460	
	[û]	50	560	49,07	8,7	550 ÷ 580	11,76 > t _{0,001} = 3,41
	[o,] a	36	440	35,25	7,9	430 ÷ 460	
	[û]	50	560	49,07	8,7	550 ÷ 580	12,27 > t _{0,001} = 3,41
F ₂	[o,] c	38	780	182,63	23,3	720 ÷ 840	
	[û]	50	1000	141,32	14,2	1000 ÷ 1040	6,16 > t _{0,001} = 3,41
	[o,] a	36	730	74,20	10,1	710 ÷ 760	
	[û]	50	1000	141,32	14,2	1000 ÷ 1040	10,21 > t _{0,001} = 3,41
F ₁	[u,] c	46	300	29,11	9,8	290 ÷ 310	
	[u]	70	370	40,01	11,1	360 ÷ 380	9,83 > t _{0,001} = 3,38
	[u,] a	46	290	25,58	8,7	290 ÷ 300	
	[u]	70	370	40,01	11,1	360 ÷ 380	8,72 > t _{0,001} = 3,38
F ₂	[u,] c	46	660	90,47	13,7	630 ÷ 690	
	[u]	70	1160	290,22	25,3	1090 ÷ 1230	10,84 > t _{0,001} = 3,38
	[u,] a	46	670	110,00	16,5	640 ÷ 700	
	[u]	70	1160	290,22	25,3	1090 ÷ 1230	10,91 > t _{0,001} = 3,38

Cirkumfleksiniai ir akūtiniai balsiai visose pozicijose tiek pirmąją (F₁), tiek antrąją (F₂) formantę statistiškai patikimai skiriasi nuo trumpųjų balsių, skirtumo reikšmingumo lygmuo labai aukštas – 0,001. Kiek mažesniu reikšmingumo lygmeniu (0,05) skiriasi cirkumfleksinio [e,] ir trumpojo [e] antroji formantė, nes pasikliaujamieji intervalai šiek tiek susikerta. Ilgųjų ir trumpųjų balsių kokybiniai skirtumai, aišku, nulemti artikuliacijos (Pakerys 2003, p. 24). Visų ilgųjų balsių artikuliaciniai požymiai (liežuvio, lūpų veikla) yra ryškesni negu trumpųjų balsių, ilgieji balsiai artikuliuojami padargams labiau įsitempus, su didesnėmis pastangomis ir labiau

nutolus nuo neutralios padėties (Сорокин 1985, c. 10–19, 105–120). Kalbos padargų ir viso trakto veikla formuoja rezonatorius, kurie ir suteikia kiekvienam balsiui savitas akustines ypatybes, šiuo atveju tam tikrus dažnius.

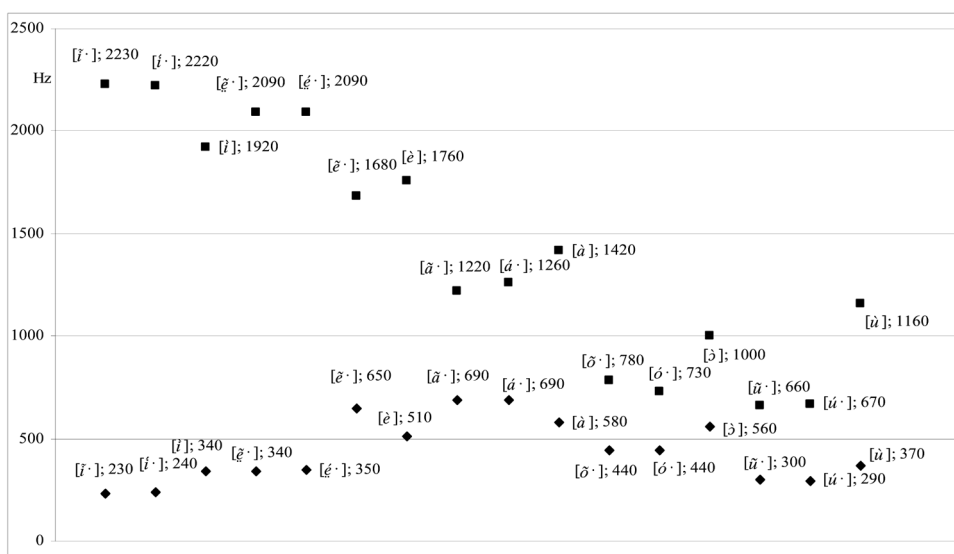
Iš lentelės duomenų matome, kad aukštutinio pakilimo ilgieji balsiai [i,], [u,] nuo trumpųjų balsių skiriasi abiem formantėmis: tiek cirkumfleksinių, tiek akūtinųjų ilgųjų balsių pirmosios formantės reikšmės žymiai mažesnės negu trumpųjų balsių. Antrosios formantės reikšmės jau savitos kiekvienam aukštutinio pakilimo balsiui: cirkumfleksinio [i,] (2230 Hz) ir akūtinio balsio [i,] (2220 Hz) antrosios formantės reikšmė

statistiškai patikimai didesnė negu trumpojo [i] (1920 Hz) balsio. Cirkumfleksinio [u.] (660 Hz) ir akūtinio balsio [u.] (670 Hz) antrosios formantės reikšmė mažesnė negu trumpojo [u] (1160 Hz) balsio. Vidutinio pakilimo [o.] ilgojo balsio alotonai nuo trumpojo balsio [û] skiriasi taip pat abiem formantėmis: trumpojo balsio pirmosios (560 Hz) ir antrosios (1000 Hz) formantės reikšmės yra žymiai didesnės negu cirkumfleksinio (F_1 440 Hz, F_2 780 Hz) ir akūtinio (F_1 440 Hz, F_2 730 Hz) balsių. Žemutinio pakilimo ilgųjų balsių [e.], [a.] pirmosios formantės reikšmės yra didesnės už atitinkamų trumpųjų balsių pirmosios formantės reikšmės, o antrosios formantės reikšmės – mažesnės. Cirkumfleksinis [e.] (F_1 650 Hz, F_2 1680 Hz) nuo trumpojo [e] (F_1 510 Hz, F_2 1760 Hz) skiriasi abiem formantėmis: pirmoji formantė didesnė negu ilgojo balsio, o antroji formantė jau mažesnė. Žemutinio pakilimo ilgojo [a.] pirmoji formantė didesnė už trumpojo [a], o antroji formantė

jau mažesnė: cirkumfleksinio [a.] (F_1 690 Hz, F_2 1220 Hz) ir akūtinio [a.] (F_1 690 Hz, F_2 1260 Hz) balsio didesnė tik pirmoji formantė, antroji formantė mažesnė negu trumpojo [a] (F_1 580 Hz, F_2 1420 Hz).

Apibendrinami balsių formančių tyrimo duomenis galime teigti, kad visi ilgieji balsiai skiriasi abiem formantėmis nuo atitinkamų trumpųjų balsių. Pastebima sistemiška tendencija: trumpieji balsiai, palyginus su ilgaisiais, savo formančių reikšmėmis yra labiau orientuoti į spektro centrą (1000 Hz), link „neutralaus balsio“ (F_1 500 Hz, F_2 1500 Hz) spektro. O ilgieji balsiai – priešingai, labiau nutolę nuo minėto „neutralaus balsio“ spektro. Šie požymiai akivaizdžiai matomi scheme (žr. 1, 2, 3 pav.).

Analizuodami 1, 2 paveiksluose pateiktas formančių reikšmes, galime nustatyti, koks kiekvieno balsio pakilimas ir eilė, taip pat galime apibūdinti tembro aukštį, spektro sklaidą ir bemoliškumą. Balsių [i.], [i], [u.],

1 pav. Ilgųjų ir trumpųjų kirčiuotųjų balsių pirmosios ir antrosios formančių (F_1 ir F_2) dažniai

[u] žemiausios pirmosios formantės reikšmės, nes šie balsiai aukščiausio pakilimo. Antroji formantė balsių [i,], [i] aukščiausia, nes jie priešakiausi, aukšto tembro, o balsio [u,] antroji formantė žemiausia, nes jis užpakaliausias, žemo tembro. Trumpojo [u] balsio kiek netikėtai aukšta antroji formantė, tai, matyt, bus nulėmę dažnai pasitaikę tiriamųjų skiemenų minkštieji priebalsiai. Balsių [i,], [i], [u,], [u] formantės yra labiausiai nutolusios nuo spektro centro, todėl pagal spektro sklaidą jie yra difuziniai. Taip pat dėl lūpų veiklos šių balsių žemiausia antroji formantė, jie yra bemoliniai. Tarpiniai pagal spektro sklaidą yra vidutinio pakilimo balsiai [ė,], [o,], [û]. Balsiai [o,], [û] yra žemo tembro, nes abi formantės yra žemųjų dažnių srityje (500–1500 Hz), o balsis [ė,] yra aukšto tembro. Kompaktiniai yra žemiausio pakilimo balsiai [a,], [a], [e,], [e]. Balsiai [a,], [a] yra arčiausiai spektro centro, šių balsių abi formantės simetriškai išsidėstę abipus spektro centro, žemo tembro, nes antroji formantė yra žemų dažnių srityje. Balsių [e,], [e] formantės

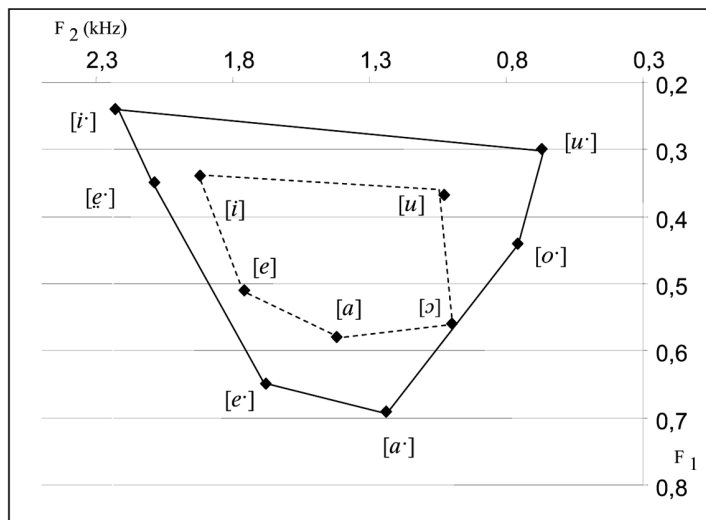
taip pat nedaug tenutolusios nuo spektro centro, jie aukšto tembro, nes antrosios formantės yra aukščiau 1500 Hz ribos. Lentelėje matome eksperimente pagal spektrą nustatytus lietuvių kalbos balsių kokybinius požymius (žr. 2 lentelė).

Formančių santykiai pavaizduoti balsių daugiakampiais (žr. 2, 3 pav.), nustačius neigiamas formančių reikšmes trečiajame koordinatinių sistemos ketvirtyje (ordinačių ašis – F_1 ; absčių – F_2). Pirmoji formantė yra atvirkščiai proporcinga liežuvio pakilimui, t. y. kuo ši formantė žemesnė, tuo liežuvis aukščiau pakilęs ir garsas uždaresnis. Antroji formantė susijusi su liežuvio horizontaliu judėjimu, t. y. kuo ši formantė aukštesnė, tuo garsas yra priešakesnis (ФАНТ 1964, c. 39). Kaip matome iš duomenų, trumpųjų balsių tarime liežuvis dalyvauja ne taip aktyviai – ilgieji ir trumpieji balsiai skiriasi ir liežuvio pakilimu, ir eile: tariant ilguosius balsius liežuvis visada aukštesnio pakilimo ir priešakesnis arba žemesnio pakilimo ir užpakalesnis arba atitinkami trumpieji balsiai.

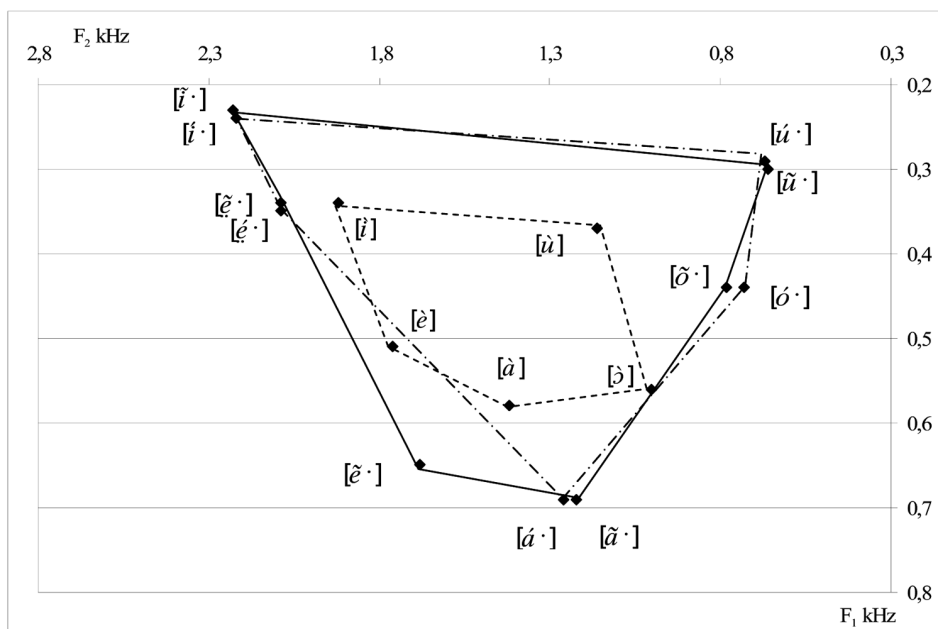
Pagal liežuvio pakilimą ilgieji balsiai [i,], [u,] ir [o,] yra aukštesnio liežuvio pa-

2 lentelė. Akustiniai bendrinės lietuvių kalbos balsių požymiai

Balsis	Tembras	Spektro sklaida	Bemoliškumas	Trukmė ir įtempimas	Formantės (Hz)	
					F_1	F_2
[u,]	žemas	difuziniai	bemoliniai	ilgasis–įtemptasis	300	670
[u]				trumpasis–neįtemptasis	370	1160
[o,]		tarpiniai	bemoliniai	ilgasis–įtemptasis	440	760
[û]				trumpasis–neįtemptasis	560	1000
[a,]		kompaktiniai	nebemoliniai	ilgasis–įtemptasis	690	1240
[a]				trumpasis–neįtemptasis	580	1420
[e,]	aukštas	kompaktiniai	nebemoliniai	ilgasis–įtemptasis	650	1680
[e]				trumpasis–neįtemptasis	510	1760
[ė,]		tarpinis	nebemolinis	ilgasis–įtemptasis	350	2090
[i,]		difuziniai	nebemoliniai	ilgasis–įtemptasis	240	2230
[i]				trumpasis–neįtemptasis	340	1920

2 pav. Ilgųjų (—) ir trumpųjų (---) kirčiuotų balsių spektro charakteristikos

3 pav. Cirkumflesinių (—), akūtinių (---) ir trumpųjų (· · ·) balsių spektro charakteristikos

kilimo negu trumpieji [i], [u] ir [ũ]; ilgieji [e,] ir [a,] yra daug žemesnio pakilimo negu trumpieji balsiai [e] ir [a].

Pagal eilę ilgieji [i,], [e,] žymiai priešakesni už trupuosius [i], [e]; ilgieji balsiai [a,], [o,] ir [u,] gerokai užpakalesni už trupuosius balsius [a], [ũ] ir [u].

Išvados

Bendrinės lietuvių kalbos ilgieji ir trumpieji balsiai patikimai skiriasi formantine struktūra: visose lyginamose pozicijose cirkumfleksiniai ir akūtiniai balsiai nuo trumpųjų balsių skiriasi pirmąja ir antrąja formantėmis. Pagal formančių reikšmes galime spręsti, kad ilgieji balsiai [i,], [u,] ir

[o,] yra aukštesnio liežuvio pakilimo negu trumpieji [i], [u] ir [û]; ilgieji [e,] ir [a,] yra daug žemesnio pakilimo negu trumpieji balsiai [e] ir [a]. Pagal eilę ilgieji [i,], [e,] žymiai priešakesni už trumpuosius [i], [e]; ilgieji balsiai [a,], [o,] ir [u,] gerokai užpakalesni už trumpuosius balsius [a], [û] ir [u].

Literatūra

BACEVIČIŪTĖ, R., 2004. *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

DELLATRE, P., 1968. From Acoustic Cues to Distinctive Features. *Phonetica* 18, 198–230.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, 2006. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

GIRDENIS, A., 2000. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

GIRDENIS, A., 2003. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

GRIGORJEVS, J., 1998. Patskaņu akustisko īpašību saistība ar artikulācijas procesiem. *Baltu filoloģija* 8, 77–116.

JAKOBSON, R.; FANT, G.; HALLE, M., 1972. *Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and their Correlates*. Cambridge: MIT Press.

JAKOBSON, R.; WAUGH L., 1979. *The Sound Shape of Language*. Bloomington: Indiana University Press.

JONES, D., 1950. *The Phoneme: Its Nature and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

KAUKĖNIENĖ, L., 2002. Lietuvių bendrinės kalbos nekirčiuotų balsių spektrai. *Kalbotyra* 51 (1), 41–59.

KAUKĖNIENĖ, L., 2003. Lietuvių bendrinės kalbos nekirčiuotų balsių kiekybė. *Acta Linguistica Lithuanica* 48, 35–47.

KAUKĖNIENĖ, L., 2004. *Dabartinių baltų bendrinių kalbų nekirčiuotų skiemenų vokalizmas*

[Rankraštis]: instrumentinis tyrimas: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.

KAZLAUSKIENĖ, A., 1998. *Pietinių vakarų aukštaičių tarmės balsių kiekybė* [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija, baltų kalbos (H 5901). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

KUDIRKA, R., 2004. Lietuvių bendrinės kalbos kirčiuotų ilgųjų monoftongų akustiniai požymiai. In: *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 47–58.

KUDIRKA, R., 2004a. Bendrinės lietuvių ir latvių kalbos kirčiuotų ilgųjų monoftongų kiekybiniai ir kokybiniai skirtumai ir bendrybės. *Baltu filologija* 13 (2), 51–69.

LEHISTE, I., 1970. *Suprasegmentals*. Cambridge: MIT Press.

LESKAUSKAITĖ, A., 2000. Seirijų šnektos mišriųjų dvigarsių priegaidės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 153–164.

Lietuvių kalbos enciklopedija, 1999. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

MARKUS, D., GRIGORJEVS, J., 2002. *Fonētikas pētīšanas un vizualizēšanas metodes* 1. Rīga: Rasa ABC.

MIKALAUSKAITĖ, E., 1975. *Lietuvių kalbos fonetikos darbai*. Vilnius: Mokslas.

PAKERYS, A., 1982. *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*. Vilnius: Mokslas.

PAKERYS, A., 2003. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Enciklopedija.

SVECEVIČIUS, B., 1964. Nauji lietuvių literatūrinės kalbos paprastųjų balsių eksperimentiniai duomenys. In: *Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kokiokviumo medžiaga* 1. Vilnius:

Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, 4–25.

VAITKEVIČIŪTĖ, V., 1960. Lietuvių kalbos balsių ir dvibalsių ilgumas, arba kiekybė. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 207–217.

VAITKEVIČIŪTĖ, V., 1961. Lietuvių literatūrinės kalbos balsinės ir dvibalsinės fonemos. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 19–46.

VITKAUSKAS, V., 2001. *Lietuvių kalbos tirties žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Акустика, 1989. Справочник. Москва: Радио и связь.

ДАМБРАУСКАЙТЕ–УРБЕЛЕНЕ, Я., 1967. Рентгенографическое исследование артикуляции литовских гласных. *Kalbotyra* 15, 9–30.

ДАМБРАУСКАЙТЕ–УРБЕЛЕНЕ, Я., 1967a. К вопросу о некоторых особенностях долгих литовских гласных (а) и (е). *Kalbotyra* 17, 17–25.

ЗИНДЕР, Л. Р., 1979. *Общая фонетика*. Москва: Высш. школа.

ЗЛАТОУСТОВА, Л. В., МИХАЙЛОВ В. Г., 1987. *Измерение параметров речи*. Москва: Радио и связь.

СВЕЦЯВИЧЮС, Б., 1964a. *Простые гласные (монофтонги) современного литовского литературного языка*: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. Вильнюс: ВГУ.

СОРОКИН, В. Н., 1985. *Теория речеобразования*. Москва: Радио и связь.

ТОЦКАЯ, Н. И., 1984. Дифференциальные признаки гласных и их артикуляционные корреляты. *Ин: Экспериментально-фонетический анализ речи*, Ленинград: Изд-во ЛГУ, 5–11.

УРБЕЛЕНЕ, Я., 1967. *Долгие гласные современного литовского литературного языка*. Канд. дис. Вильнюс: ВГУ.

ФАНТ Г., 1964. *Акустическая теория речеобразования*. Москва: Наука.

ФЛАНАГАН, ДЖ., 1968. *Анализ, синтез и восприятие речи*. Москва: Связь.

Robertas Kudirka

Vilnius University, Lithuania

Research interests: experimental phonetics, computational linguistics, lexicology.

THE FORMANT STRUCTURE OF THE ACCENTED LONG AND SHORT VOWELS IN LITHUANIAN STANDARD LANGUAGE

Summary

The article aims to describe the instrumental analysis results of the accented long and short vowels in the Lithuanian standard language. In the experiment the formant structure of vowels was investigated. The vowels of the Lithuanian standard language have already been studied and described. However, there are not enough investigations of vowels in linguistic literature. Only dialects are mostly investigated by instrumental methods. The duration of vowels was mostly investigated according to their acoustic features in the past and we have few research works about the formant structure. Mikalauskaitė while schematically depicting the traditional triangle of vowels according to articulating features marked the long vowels and the short vowels on the same line. It is

necessary to correct this depiction as the ratio of articulation of long and short vowels is different. There are trapezes of long and short vowels in Pakerys' book that reflect the articulation features more precisely. There is a trapeze of short vowels inside the trapeze of long vowels, so tenseness is also depicted. However, the trapezes are too ideal (they are given as theoretical model for training purposes). Realistically, we have not such symmetry. The question is whether we could approach any side of short vowels trapeze to the side of long vowels trapeze. To verify those propositions it is necessary to investigate the formant structure of long and short vowels in the Lithuanian standard language and to identify the qualitative differences of long and short vowels. For the analysis, disyllabic words in the Lithuanian standard language, which have the accented monophthong, CV or CVC type on the first syllable, were chosen. For this experiment, 614 words were chosen and recorded – 217 words with circumflex syllabic accents, 159 words with acute syllabic accents and 238 short accented words. It is concluded that the accented long and short vowels in Lithuanian literary language differ very distinctly from the formant structure. The difference between long and short vowels in the formant structure is statistically significant: in all comparable positions circumflex

and acute vowels differ from the short vowels with the first and the second formants. Judging from the formant values it can be concluded that long vowels [i:], [u:] and [o:] are of higher tongue rise than short [i], [u] and [û]; long vowels [e:] and [a:] are of more lower rise than short vowels

[e] and [a]. By the row long vowels [i:], [e:] are more fronter than short [i], [e]; long vowels [a:], [o:] and [u:] are more back than short vowels [a], [û] and [u].

KEY WORDS: long and short vowels, formant, formant structure, experimental research.

Gauta 2009 05 21

Priimta publikuoti 2009 07 05

Jurgita Kerevičienė

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

E-mail jurgita.kereviciene@vukhf.lt

Research interests: linguistics, cognitive linguistics and psycholinguistics.

DATIVUS IUDICANTIS IN LITHUANIAN AND ITS EQUIVALENTS IN ENGLISH

*Case as a complex and diverse subject of linguistic studies has attracted the attention of many prominent scientists. Nowadays linguists have proposed novel and integrated views on case putting stress not only on the grammatical (morphological) structure but also emphasizing the semantic basis of case that is closely connected with the speaker's language reception and acquirement. Since the study is conducted within the framework of Cognitive Grammar, both case morphemes in Lithuanian and syntactic constructions with dative in English (syntactic double-object constructions traditionally called dative shift constructions) are treated as symbolic units which always carry a certain meaning; in other words, they are meaningful and can be typologically compared. Accordingly, on this ground, the subject of this article is the analysis of the uses of the estimative dative case (known as *dativus iudicantis*) in Lithuanian and of its equivalents in a distantly related language, English. Applying methodology, key notions of Target Person and Personal Sphere proposed by Cognitive grammarians, the present paper aims to describe the relationship of this adverbial use of dative in both languages and reveal how this semantic content of the dative meaning is organized in human minds and, simultaneously how is realized linguistically.*

*KEY WORDS: dative, dative shift, *dativus iudicantis*, semantic role, prototypical meaning, instantiation, target person, personal sphere, affectedness.*

Introduction

Since the Greco-Roman tradition case is understood as a category of inflectional morphology. Moreover, the use of the morphological category is as a rule semantically determined. Thus, in Langacker's words, dative as any case comprises a network of related senses, pertaining primarily to semantic role, and takes some role archetype as its prototypical value (Langacker 1991, p. 280). Nevertheless,

in traditional linguistic works the explicit semantic specification of dative is deduced from the relationship between the dative-marked noun phrases (NPs) and the action or process designated by verb or nominal, and the relationship is treated as morphological or syntactic governing. The cognitive analysis, though, conveys the semantic structure of dative, leaving aside disputes of case governing. Consequently, the distinction between free and governed da-

tives is irrelevant. According to cognitive linguists, the difference between these two 'kinds' of datives is the degree to which the semantic contribution of the dative ending is profiled by nominal and/or verb¹. Even constructions with the verbs that do not profile the semantic role compatible with dative can be acceptably used with dative without distorting the meaning. The choice of the dative case depends on the speaker's communicative strategies and general knowledge of the world. Thus, the distinction of datives does not play a crucial role because, following cognitive linguists, in all constructions "the semantic purport of the dative morpheme of the target person, however, remains the same" (Berg-Olsen 2004, p. 66).

Since this article deals with the semantic aspects of dative not only in highly inflectional but also in non-inflectional language that lacks any consistent morphological nominal marking, the author of this study applies an operational criterion, the so-called dative shift, which brings out the dative-like character of some positional and prepositional syntactic constructions in English. Moreover, applying the cognitive point of view that human realizes linguistic constructions as particular bipolar gestalts with formal and meaningful sides and that any linguistic unit may be treated

as a symbolic bipolar unit, having both a range of its formal (phonological) realisation and semantic meaning, this article will further bear the assumption that dative in English is a certain (prepositional or non-prepositional) symbolic bipolar construction that reveals basic grammatical relations characterized in terms of semantic role. Thus, on this ground, grammatical morphemes of the synthetic case as well as grammatical constructions of the analytic case can be typologically compared, since they carry a meaning and the use of the dative case with or without a preposition is semantically motivated.

The morphosyntactic patterns with dative expose various roles. This paper aims to describe the meaning of so-called free dative known as dative of the person judging or *dativus iudicantis* in the way the cognitive perspective has been applied. Accordingly, to define and characterize this dative meaning in both Lithuanian and English from the perspective of Cognitive Grammar, some novel terms and concepts should be introduced in brief.

Basic Cognitive Terms

The key semantic indicator of the dative case is *target person* (TP) that refers to "an individual who is perceived as affected by an action, process, or state taking place within or impinging upon his personal sphere" (Dąbrowska 1997, p. 17). Following Dąbrowska, in cognitive analysis dative is the grammatical exponent of the target person role. As it is seen from the TP definition above, the concept of TP rests on the apprehension of *personal sphere* (PS) which "comprises persons, objects, locations, and facts sufficiently closely associ-

¹ Dąbrowska attributes constructions with lexically governed dative to syntactic situations when the semantic input of the dative ending is fully compatible with the meaning of verb and is redundant. When the affectedness of the *Target Person* is in profile, the verb is said to govern dative, and the dative complement is obligatory. When its nature has to be deduced from the context, dative should be treated as 'free'. However, she accepts the fact that it is difficult to distinguish between free and governed datives because their meanings overlap (Dąbrowska 1997, p. 25).

ated with an individual that any changes in them are likely to affect the individual as well” (Dąbrowska 1997, p. 16)². The region of the personal sphere is referred to *the sphere of influence* (Dąbrowska’s term) that involves one’s territory, possessions, the objects one is holding or going to use and the people that the target person has control over (subordinates, dependants, subjects, etc.). Furthermore, since there are endless various objects and persons that may be involved in, the personal sphere is actually an open-ended category where any inclusion in it may be determined either by contextual factors, or by “an individual speaker’s subjective assessment of the relationship between the target person and the participant directly involved in the action” (ibid). On this basis, the semantic aspects of *dativus iudicantis* will be further discussed.

Concept of *Dativus Iudicantis*

Among many roles the dative is used to denote, a disputable and less prototypical case is *dativus iudicantis* sometimes called the estimative dative. The use of the estimative dative denotes speaker’s interest in a thing or quality and may be treated as a specific use of judgment or perspective. In some cases the estimative dative expresses certain qualities (as someone is dear, good, sincere, bad, indifferent, etc. to smb.), while sometimes it is used with semantic shade of judgment. Following contemporary scholars, the estimative da-

tive may be defined as a dative of point of view which indicates “in the eyes of whom the asserted utterance is true” (Ernout and Thomas 1952, p. 72 in Van Hoecke 1996, p. 16). As linguistic data shows, the estimative meaning with dative is common in many languages; however, the formal way of realization of this meaning differs. (For instance, in German the syntactic constructions with the estimative dative should be modified by adjectives *zu* (too) or *genug* (enough)). The linguistic way of the realization of the datival meaning differs in Lithuanian and English as well.

Dativus Iudicantis in Lithuanian

Although the use of the estimative dative is frequent in Lithuanian, linguists include the semantic function of dative without providing any account and use of this function. In traditional grammar books this function is mentioned as the dative of *arbitrator* (Lith. *Lėmėjo naudininkas*) that denotes speaker’s judgment, cf. Šukys (1998, p. 158). Somewhat more to the point is Holvoet’s discussable remark about the estimative dative as one that seems to be semantically governed either by some adjectives expressing speaker’s estimation, or by degree adverbials, cf. Holvoet and Čížik-Prokaševa (2005, p. 88–92).

As dative denotes the person in whose eyes the statement of the predicate holds good or bad sometimes it is labeled as the dative of the person judging. The following examples illustrate the use of dative:

(1) Gražūs *jam* buvo šandie tie gluosniai.

(V.Ramonas)

Today those willows seem to him picturesque.

(<http://anthology.lms.lt/texts/60/tekstas/23.html>)

² Both terms are borrowed by Dąbrowska, where *target person* was introduced by Wierzbicka (1988, p. 362), and *personal sphere* (or *sphère personnelle*) was first used by Bally (1926) – cf. Dąbrowska (1997, p. 210, note 14).

(2) Aš įsivaizduoju, kad tokia kalba *jauniems žmonėms* gali būti nesuprantama.

I believe nowadays young people cannot understand this language.

(<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/58517>)

(3) *Girtiems* ir ožkos kaustytos. (Fraenkel 1928, p. 65)

Goats seem to be shoed for drunken men.

The sentences express either the current estimation stated by the dative-marked speaker (1) or it is used to code the target person from whose point of view an opinion is stated or a situation is defined (2–3). Indeed, in saying that the willows are picturesque or that someone who is young finds difficulties in understanding a language, the use of dative specifies the person to whom the opinion or estimation expressed is attributed, i.e. the opinion that the willows are so nice is attributed to *jam* but not to everyone who sees the trees. Similarly, in speaker's judgment, a lack of the linguistic competence is characteristic to the particular young people. Given that the schematic meaning of the dative pronominal form or the morpheme of NP is that the target person, in the sentences above the speaker also uses dative to indicate that he or she is affected by certain positive or negative mental impressions because of achieving a specific effect (namely by estimating a situation that metaphorically expands his or her personal sphere). As the use of dative is common largely with estimative adjectives and verbs *atrodyti* (seem), *pasirodyti* (turn out, look like), which indicate the mental effect directed to the personal sphere of the target person by increasing his potency and by enabling him to evaluate or to assign something to his point of view, the estimative dative is very close to the roles of the

benefactive or malefactive respectively³ in Lithuanian.

Dativus Iudicantis in English

A similar estimative aspect of the dative concept may be found in Modern English; however, the use of this datival meaning is more colloquial and, as linguistic data shows, is deviate from its prototypical state of recipient. Firstly, a number of prepositional constructions exclude prototypical syntactic combinations where the indirect object co-occurs with its attendant direct object. The situation is, presumably, construed in the way that it highlights the experiencer-participant who also evaluates the described state in the same breath. Accordingly, the English dative constructions together with the evaluative adjectives charge his or her personal judgment on the experienced environment or situation. The evaluative character of the English dative may be depicted in sentence (4), (5) where, by fronting the prepositional dative, a speaker stresses his (as experiencer-like participant's) subjective feelings:

(4) *To me*, however, he seemed an element force for hope. (Goddard, 1992, in Usonienė, 1999, p. 11)

(5) *America to me* seems very "big business". (<http://www.mattikaarts.com>)

The evaluative aspect of the dative constructions with both adjectives and stimulus verbs as *look*, *appear*, *seem* al-

³ **The benefactive** is described as a participant "to whom something is made available or for whom something is created and the person whom the agent assists or for whose benefit the action is performed" (Dąbrowska 1997, p. 35).

The malefactive is conceived as the negative counterpart of the benefactive and usually is defined as an entity which is negatively affected either by someone or by a process (comp. the benefactive is a participant to whose advantage the action is performed).

lows assigning the role to the semantic extension of *dativus iudicantis*, where the dative-marked nominal denotes both the person who experiences the situation and to whom the expressed opinion is attributed.

However, unlike the recipient dative, which evokes the whole ‘giving’ context with the dynamic character, the estimative dative even with the same verbs typically construes the intrinsic situation but in such a way as if it were affecting the dative referent. An evident linguistic manifestation of it is the use of both intransitive verbs (5), etc. and copular constructions (6), (7), (8):

(6) Joe talks about how Jesus was a servant *to us* and how we must be a servant *to others*.

(<http://www.archive.org/details/JoeTaylorMakeMeAServant>)

(7) He is thankful *to God* that truth is on his side.

(<http://besonline.rtm.net.my/modules.php?op=modload&name=News&file>)

(8) I live by my philosophy of being gentle *to earth, friends, family and self*.

(<http://www.notdoneliving.net/gentle/yourself/affirmations.html>)

It is evident from above, the constructions involve both adjectival predicates and the dative-marked nominals, which describe attitudes (8), comparison (6) or certain judgment (7) of the entity encoded in the subject NP or sometimes in the dative-marked object. According to Rudzka-Ostyn (1996, p. 361), the verbs of this kind do not designate transfer “in any physical sense of the words; but a speaker can exploit the asymmetry that the verb supports to create an impression of transfer, and attribute its effects to the dative referent”. The case is notably remarkable with adjectives or even participles where the source of an attitude encoded by the nominative

NP is appointed to the dative participant that is conceived as an actual or potential goal recipient experiencing the mental effect.

A similar semantic relation is observable in the constructions derived from imperatives via copular deletion. Compare:

(9) Glory *to God* in the highest (NAB, Luke 2, 14).

(10) Peace *to this household* (NAB, Luke 10, 5).

(11) A Million Thanks *To Our Parents!*
(<http://www.letsaythanks.com/Home1024.html>)

(12) Go in peace, serve the Lord. Thanks *be to God*. Alleluia!

(www.viadecristo.org/newsletter/2001/vol19-3.pdf)

Although both verb and subject are excluded, in all these examples the dative participant is designated, on the one hand, as a certain target person to whom or which some value is directed and, on the other hand, the dative-marked nominal is construed as the literal or figurative ‘experiencer-recipient’ (10) who shares the transferred emotional value and is affected by it.

In this issue, since the dative-marked nominal is conceptualized as affected “by something about himself, his senses, not by something about another entity” (Wierzbicka 1998, p. 229; *Topics in Cognitive Linguistics* 1988, p. 366) and by something he or she experiences, this dative role is said to indicate the target person and, subsequently, can be attributed as the semantic instantiation of the dative-denoted recipient role.

Conclusions

Lithuanian and Modern English are different languages as nominal inflections go.

Nevertheless, Cognitive Grammar, which aims to make understandable language data by appealing to general facts about the human mind works, and which defines its object of study actual language use rather than non-overt postulate structures by ‘re-connecting’ the language to discourse, enhances the understanding that a case morpheme in Lithuanian as well as grammatical relation in English are linguistic units that carry a certain meaning, and the use of a certain case in any given context is assumed to be semantically motivated. Applying the views of Dąbrowska (1997) and Berg-Olsen (2004) that a deciding factor in the semantics of the dative is affectedness, and the dative can be analyzed as an exponent of the concept of target person, it is possible to present a fairly clear picture of the estimative dative (*dativus iudicantis*) in both languages. Although speakers seek

to express their certain estimative points of view using the same dative-concept in both languages, the semantic structure of the same ‘datival’ constructions varies, since it comprises different instantiations of the target person role. Thus, in English *dativus iudicantis* semantically is derived from its prototypical state of recipient and closely related to the experiencer role as its semantic extension; while in Lithuanian, the estimative dative is very close to the semantic roles of the benefactive or malefactive, and typically denotes the mental effect pointed to the personal sphere of the target person by increasing or decreasing his potency. Thus, being relatively distinct languages, Lithuanian and English display important discrepancies with respect to the ways in which they organize various relationships between grammatical structures and semantic concepts.

References

- BERG-OLSEN, S., 2004. *The Latvian dative and genitive: a Cognitive Grammar Account*. The doctoral dissertation. University of Oslo.
- DĄBROWSKA, E., 1997. *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- ERNOUT, A., THOMAS, Fr., 1952. *Syntaxe latine*. 2e édition. Nouvelle Collection à l’Usage des Classes 38. Paris: Klincksieck.
- FRAENKEL, E. 1928. Syntax der litauischen Kasus. In: *Tauta ir žodis*. Books IV–V.
- HOLVOET, A., ČIŽIK-PROKAŠEVA, V., 2005. Papildiniai ir aplinkybės: Laisvieji naudininkai. In: A. HOLVOET, R. MIKULSKAS, eds. *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 81–92.
- LANGACKER, R.W., 1991. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume II. Descriptive Application. Stanford: Stanford University Press.
- RUDZKA-OSTYN, B., 1996. The Polish Dative. In: W. VAN BELLE, W. VAN LANGENDONCK, eds. *The Dative*, Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 341–394.
- Topics in Cognitive Linguistics, 1988. B. RUDZKA-OSTYN, ed. Amsterdam: Benjamins.
- ŠUKYS, J., 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- The New American Bible*. (NAB). 1998. Available from: <http://www.usccb.org/>.
- USONIENĖ, A., 1999. *Perception verbs revisited*. Available from: <http://www.ling.lu.se/disseminations/pdf/47/Usoniene.pdf> [Accessed 08-07-2007].
- VAN HOECKE, W., 1996. The Latin Dative. In: W. VAN BELLE, W. VAN LANGENDONCK, eds. *The Dative*, Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 3–38.
- WIERZBICKA, A., 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Jurgita Kerevičienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: lingvistika, kognityvinė lingvistika, psicholingvistika.

DATIVUS IUDICANTIS LIETUVIŲ
KALBOJE IR JO ATITIKMENYS ANGLŲ
KALBOJE

Santrauka

Linksnis yra kompleksinė ir daugialypė morfosintaksinė kategorija. Pasitelkus modernias lingvistikos tyrimo paradigmas, pavyzdžiui, kognityvinę gramatiką, ir pritaikius jos siūlomas analizės metodologijas, atsiveria naujos perspektyvos iširti minėtosios kategorijos ne tik gramatinę, bet ir semantinę struktūrą bei tipologiškai palyginti

semantinius lietuvių kalbos linksnio variantus su anglų kalboje sintaksinėmis raiškos priemonėmis žymimais linksnio atitikmenimis. Šiame straipsnyje, pritaikius minėtosios kognityvinės gramatikos iškeltas teorines prielaidas, siūlomą tyrimo metodologiją ir taikomus „tikslinio asmens“ ir „asmeninės erdvės“ konceptus, siekiama aptarti naudininko linksniu reiškiamus vertintojo arba lėmėjo (*dativus iudicantis*) semantinius aspektus ir šios reikšmės sąsajas su kitais naudininko semantiniiais vaidmenimis. Aktualizuojami lietuvių kalboje pastebėti minėtosios reikšmės formalios raiškos panašumai ir skirtumai, jie lyginami su anglų kalbos gramatiniais bei semantiniiais atitikmenimis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naudininkas, naudininko alternacija, *dativus iudicantis*, lėmėjo naudininkas, semantinis vaidmuo, prototipinė reikšmė, instanciacija, tikslinis asmuo, asmeninė erdvė, poveikis.

Gauta 2009 05 24

Priimta publikuoti 2009 07 02

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. p. daiva.aliukaite@gmail.com

Moksliniai interesai: sociolingvistika, perceptyvėnė dialektologija, liaudies lingvistika, kognityvinė lingvistika.

BENDRINĖS KALBOS VAIZDINIŲ TIKSLUMAS: KVAZISTANDARTO PROBLEMA

Šio straipsnio diskusijos objektas – bendrinės kalbos vaizdinys. *X* kodo vaizdinys subjekto sąmonėje gali aprėpti tiek objektyviuosius sisteminius, tiek tikslius ar tik tariamus socialinius, kultūrinius *X* kodo požymius. Straipsnyje siekiama patyrinti bendrinės kalbos vaizdinio tikslumą paprastų kalbos bendruomenės narių sąmonėje.

Japonijos dialektologijos mokyklos atstovo Danielio Longo teigimu, tais atvejais, kai vertinotojai, t. y. paprasti kalbos bendruomenės nariai, kokį nors dialektą ar pusiau tarminį kalbėjimą kvalifikuoja kaip bendrinę kalbą, turimas kvazistandartas, tai yra klaidingas bendrinės kalbos vaizdinys. Tas pats gali būti pasakyta ir apie kalbėtojų vartojamą kodą, kai kalbėtojai kalba tariamu standartu (mūsų atveju – bendrinė kalba (BK)), jie kalba kvazistandartu. Taigi kaip tik D. Longo kvazistandarto koncepcija yra pagrindinis teorinis imperatyvas formuluoti problemą dėl bendrinės kalbos vaizdinio tikslumo, tai yra suabejoti paprastų kalbos bendruomenės narių kompetencija.

Tiriamąją medžiagą sudaro dalis tarminio kalbėjimo suvokimo užduoties duomenų, gautų atlikus kompleksinį „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ tyrimą 2004–2006 metais. Tyrime dalyvavo 548 vieno amžiaus kontingento, t. y. 13–17 metų, įvairių Lietuvos regionų tiriamieji. Tiriamajai problemai aiškinti svarbios tiriamųjų nuostatos dėl tarminių tekstų-stimulų a) skirtingumo nuo bendrinės kalbos ir b) taisyklingumo. Kiti anketos duomenys straipsnyje užsimenami tik tiek, kiek to reikia tiriamajai problemai gvildinti. Tekstai-stimulai akivaizdžiai skyrėsi tarpusavyje tarminės garsų sklaidos intensyvumu, taigi tiriamiesiems išsakytas imperatyvas vertinamuosius tekstus-stimulus vertinti lyginant su trečiuoju nariu – bendrine kalba.

Siekiant pagrįstesnės empirinių duomenų analizės pirmiausia reprezentuojama bendrinės kalbos koncepto mokslinė tradicija. Šių teorinių išvalgų fone ir svarstoma bendrinės kalbos vaizdinio tikslumo / netikslumo problema.

Apibendrinant empirinius duomenis konstatuojama, kad teorinėje literatūroje užsimenama kvazistandarto problema yra aktuali ir jaunesiems respondentams. Beveik trečdalis visų respondentų turi ne visai tikslų bendrinės kalbos vaizdinį, taigi kvazistandartą.

Netikslaus bendrinės kalbos vaizdinio tarp eilinių vertintojų (vartotojų) fiksavimas reikšmingas metodologiniu požiūriu. Atsiranda galimybė tiksliau anotuoti diskursą kodų kaitos požiūriu; registruoti tarmines ypatybes, turinčias didesnę tikimybę išlikti; tikslinti taisyklingos tarties ugdymo programas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: perceptyvėnė dialektologija, paprastas kalbos bendruomenės narys(-iai), bendrinė kalba, bendrinės kalbos vaizdinys, kvazistandartas,

1. Įvadinės pastabos

Šio straipsnio diskusijos **objektas** – bendrinės kalbos vaizdinys. X kodo (pavyzdžiui, regioninio ar socialinio dialekto) vaizdinys subjekto sąmonėje gali aprėpti tiek objektyvius sisteminius, tiek tikslus ar tik tariamus socialinius, kultūrinius X kodo požymius. Straipsnio **tikslas** – patyrinti bendrinės kalbos vaizdinio tikslumą paprastų kalbos bendruomenės narių sąmonėje.

Teorines prielaidas formuluoti tiriamąją problemą teikia perceptyvines dialektologijos¹ paradigma, aktualinanti eilinių žmonių², paprastų kalbos bendruomenės narių kompetenciją kalbos faktams, reiškiniams aiškinti. Dar 1939 metų H. Būldo suformuluota „kalbos tikrovės“³ ir „kalbos jausmo“⁴ skirtis (cit. iš žr. Goeman 1999, p. 136), iš esmės bendravardiklinanti meta-diskursus apie kalbos faktus, aiškiai atskyrė tai, ką galima vadinti objektyvia kalbos faktų charakteristika ir socialiniu kultūriniu kalbos faktų vertinimu, kuris, neabejotinai, yra kintantis dydis pirmiausiai todėl, kad keičiasi visuomenės (kalbos bendruomenės) narių branda, kultūrinė kompetencija, galų gale net ideologinis fonas, kultūriniai prioritetai visuomenėje, švietimo nuostatos ir kiti ekstralingvistiniai parametrai, o ne patys kalbos faktai.

Kalbos jausmas neturi aiškiai apibrėžtų charakteristikų. Perceptyvines dialektologijos paradigma suponuoja kalbos jausmo koreliaciją su kitomis sunkiai eksplikuo-

jamomis charakteristikomis, pavyzdžiui, kalbine atmintimi, kalbine intuicija, kalbiniu skoniu, kurie, nepaisant chrestomatinių perceptyvines dialektologijos apibrėžčių, aktualinančių objektyvios kalbinės raiškos žinias; tikslus, ryškius anksčiau girdėto (-ų) varianto (-ų), t. y. kalbinės patirties, prisiminimus; nuojautas, gebėjimus atpažinti garsų sklaidos skirtumus; garsų sklaidos grožio jausmą, nėra iki galo tikslūs ir diferencijuojantys kalbos metalingvistiką. Tačiau, reikia pasakyti, kad ir miglotas paprastų kalbos bendruomenės narių vieno ar kito kodo vaizdinys, viena vertus, lemtas „kalbos tikrovės“, kita vertus, „kalbos jausmo“, yra pakankamai informatyvus duomuo tiek kalbos bendruomenės (ar tik dalies bendruomenės) kalbinei brandai identifikuoti, tiek kalbinių ir apskritai nuostatų bei kompetencijų formavimo modeliui kurti.

2. Tarminio kalbėjimo suvokimo ir vertinimo tyrimas

Tiriamąją medžiagą sudaro dalis tarminio kalbėjimo suvokimo užduoties duomenų, gautų atlikus kompleksinį „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ tyrimą 2004–2006 metais.

Tyrimo pradžioje buvo pasirinkta **kriterinė respondentų imtis**. Iš viso tyrime dalyvavo 548 respondentai. Vykdam tyrimą, laikytasi išorinio imties kriterijaus, t. y. respondentai pasirinkti pagal kelis objektyvius požymius. Atsižvelgta į šiuos rodiklius: gyvenamąją vietą, amžių ir lytį.

Visi tiriamieji yra 13–17 metų amžiaus. Tai vidurinėje mokykloje besimokantis jaunimas. Tiriamuosius galima priskirti vienam amžiaus kontingentui, pagrindiniu kriterijumi laikant ne metus, bet jų kalbinę, kultūrinę, socialinę patirtį. 52,55 % visų

¹ Apie perceptyvines dialektologijos (ang. *perceptual dialectology*) nuostatas daugiau žr. Preston 1988, p. 373–395; 1989; 1999, p. xxiii–xl; taip pat žr. Aliūkaitė 2006a, p. 88–89; Aliūkaitė 2006b, p. 567–583; Aliūkaitė 2007a, p. 52–61.

² ang. *real people* – dėl termino daugiau žr. Niedzielski, Preston 2003, p. vii.

³ vok. *Sprachwirklichkeit*.

⁴ vok. *Sprachgefühl*.

tiriamųjų yra respondentės (iš viso 288), 47,45 % (iš viso 260) – respondentai⁵.

Trumpai anotuojant **tyrimo instrumentą** – pagal perceptyvinės dialektologijos teorinius imperatyvus sudarytą anketą – reikia pasakyti, kad dalykinės anketos dalies klausimus ir užduotis lėmė, pirma, jau tradiciniais tapę, turint omenyje gausius užsienio mokslininkų tyrimus⁶, bendrieji perceptyvinės dialektologijos (ar artimos paradigmos – sociolingvistikos) tikslai identifiikuoti paprasto kalbos bendruomenės nario nuostatas ir žinias dėl kodų taisyklingumo, estetiškos kodų vertės, socialinės kultūrinės kodų vertės, mentalinio dialektų žemėlapiu ir pan.; antra, pagrindinis 2004–2006 metais vykdyto kompleksinio tyrimo siekis – gretinant tarminių kalbėjimą su bendrine kalba, gauti duomenų kultūrinei tarminio diskurso charakteristikai kurti. Taigi anketos užduočių klausimai ir užduotys buvo sudarytos tikslingai: 1) siekiant išsiaiškinti nuostatas dėl tarminio kalbėjimo; tiek bendrąsias apriorines nuostatas dėl tarminio kalbėjimo suprantamumo, taisyklingumo, patrauklumo, tarminio kodo vartotojo, kurtino diskurso tarmine raiška, tarminio diskurso aplinkybių, pačių tarmiškiausių ypatybių; tiek vertinamąsias reakcijas (skirtingumas nuo bendrinės kalbos, suprantamumas, taisyklingumas, patrauklumas) į konkrečius du

rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnektos atstovių tekstus-stimulus; 2) apeliuojant į vertintojų atmintyje fiksuotą bendrinės kalbos vaizdinį, nes tiriamiesiems išsakytas imperatyvas – lyginti tarminius tekstus-stimulus su bendrine kalba, o ne tarpusavyje. Kaip tik todėl tyrimo duomenys suponuoja įžvalgas ne tik dėl tarminio kalbėjimo vertės, bet ir dėl bendrinės kalbos vaizdinio.

Tyrimo anketa sudaryta derinant uždaruosius, atvirouosius ir pusiau atvirouosius klausimus bei užduotis. Kai kuriems klausimams buvo pasiūlytos vertinimo skalės⁷. Vertinimo skalės sudarytos, remiantis semantinio diferencijavimo principu⁸.

Tiriamajai problemai aiškinti svarbios tiriamųjų nuostatos dėl tarminių tekstų-stimulų skirtingumo nuo bendrinės kalbos ir taisyklingumo. Kiti anketos duomenys straipsnyje užsimenami tik tiek, kiek to reikia tiramai problemai gvildinti⁹. Skirtin-

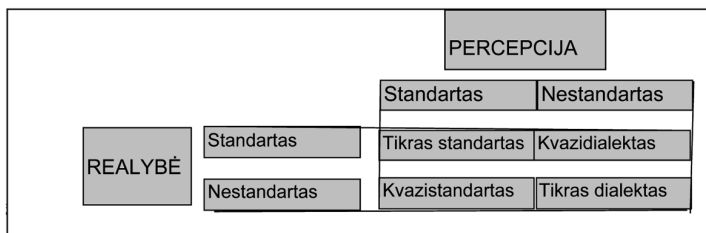
⁷ Pažymėtina, kad perceptyvinės dialektologijos tyrimuose nėra universalių vertinimo skalių. Respondentams gali būti pasiūlyta uždarojo tipo vertinimo skalė, pavyzdžiui, *labai patrauklus <...> visai nepatrauklus*. Kartais tokia kategorizacija būna susieta su balais, pavyzdžiui, *pats patraukliausias=1 balas <...> mažiausiai patrauklus=52 balai; pats taisyklingiausias=1 <...> pats netaisyklingiausias=52* (Preston 1989, p. 51–70, 72–73), *mažiausiai patrauklus=1 <...> labiausiai patrauklus=7* (Demirci, Kleiner 1998, p. 210) ir kt. Kartais tyrimuose tiesiog pasiūloma semantinė reitingavimo skalė be balų (Long, Yim 2002, p. 249, 259). Respondentams gali būti pasiūlyta ir atvirojo tipo vertinimo skalė – patys respondentai kvalifikuoja girdimą dialektą: *patrauklus, gražus, bjaurus, šurkštus, suprantamas, nesuprantamas, sunkiai suprantamas ir pan.* (Long 1999, p. 213). Gali būti pasiūlomas uždarojo-atvirojo tipo vertinimas, t. y. toks, kai respondentai, pasirinkę atsakymą vertinimo skalėje, gali jį pakomentuoti, pagrįsti.

⁸ Pavyzdžiui, *tarminis kalbėjimas yra a) taisyklingas; b) nelabai taisyklingas; c) labai netaisyklingas; d) nei taisyklingas, nei netaisyklingas; e) neturiu nuomonės*.

⁹ Anketos saugomos VU KHF Lietuvių filologijos katedroje. Apie tyrimą taip pat žr. Aliūkaitė 2007a, p. 140–205; apie atskirų tyrimo užduočių duomenis žr. Aliūkaitė 2007b, p. 211–223; 2008, p. 2–42; 2009, p. 164–191.

⁵ 2005 m. sausio 1 d. Lietuvoje moterys sudarė 53,4 % visų gyventojų, taigi galima teigti, kad bendrosios imties paklaida yra nereikšminga, neturi įtakos nei proporcijų, nei tuo labiau tendencijų atžvilgiu. Atskirų grupių imtys kiek neproporcingos, taigi gali turėti įtakos tyrimų rezultatų proporcijoms, tačiau tendencijų atžvilgiu tai taip pat neturi lemiamos reikšmės.

⁶ Plg. *Perceptyvinės dialektologijos vadovuose* (Handbook of Perceptual Dialectology 1999, 2002) sutelkti darbai atkleidžia šios metodologijos sklaidą, tiriant JAV, Kanados, Japonijos, Korėjos, Turkijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Ispanijos, Olandijos, Vengrijos ir kt. šalių kodus (tarmes ar kalbas).

1 pav. Percepcijų ir kalbinės realybės sąveika

Šaltinis: Long 1996, p. 131.

gumo ir taisyklingumo kriterijai apžvalgai parinkti tikslingai, kadangi šiems tarminio kalbėjimo įverčiams lemiamos įtakos turi bendrinės kalbos vaizdinys vartotojų / vertintojų sąmonėje.

Japonijos dialektologijos mokyklos atstovo Danielio Longo teigimu, tais atvejais, kai vertintojai, t. y. paprasti kalbos bendruomenės nariai, kokį nors dialektą ar pusiau tarminį kalbėjimą kvalifikuoja kaip bendrinę kalbą, turimas kvazistandartas (daugiau žr. Long 1996, p. 118–135), tai yra klaidingas bendrinės kalbos vaizdinys. Tas pats gali būti pasakyta ir apie kalbėtojų vartojamą kodą, kai kalbėtojai kalba tariamu standartu (mūsų atveju – bendrinė kalba (BK)), jie kalba kvazistandartu. D. Longas siūlo schemą, apibendrinančią kalbinę realybę ir percepcijas (žr. 1 pav.).

Taigi kaip tik D. Longo kvazistandarto koncepcija yra pagrindinis teorinis imperatyvas formuluoti problemą dėl bendrinės kalbos vaizdinio tikslumo, tai yra suabejoti paprastų kalbos bendruomenės narių kompetencija.

Kaip jau užsiminta, tiriamieji vertino du dviejų rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnektos atstovių tekstus-stimulus. Vienam iš tekstų-stimulų, t. y. vyriausiosios kartos informantės (A. K. N. – 68 m.) B tekstui, yra būdingos skiriamosios rytų aukštaičių

ypatybės (pavyzdžiui, *kum¹.pus* ‘kampus’, *me¹rgū* ‘mergą’); skiriamosios rytų aukštaičių anykštėnų ypatybės (pavyzdžiui, *važ²u¹vam* , ‘važiavom’, *s^uva*, ‘savo’, *ž¹ė¹mes* ‘žemės’); kitos šnektos ypatybės (pavyzdžiui, *ie* vienbalsinimas – *ven¹.i* ‘vienoj’; nekirčiuotos pozicijos *o* vertimas *a* – *šakinė¹.je* ‘šokinėja’; nekirčiuotos pozicijos dvibalsių *au*, *ai*, *ei* vertimas diftongoidais *uu*, *bi¹*, *i¹* – *ju¹un¹ė¹.snes* ‘jaunesnės’, *vbi¹stū*. ‘vaistų’, *ri¹kė¹.s* ‘reikės’; kirčiuotos pozicijos trumpųjų balsių ilginimas, nekirčiuotos pozicijos ilgųjų balsių trumpinimas – *ju¹ni¹.kis* ‘jaunikis’, *pag¹.dit* ‘pagydyt’, *šū¹.kšlū* ‘šiukšlių’; kirčio atitraukimas – *suj¹.ku* ‘sunku’; iliatyvas – *grī¹.č¹en* ‘gryčion=i gryčia’ ir kt.). Kitam tyrime naudotam tekstui-stimului (jaunosios kartos informantės (J. A. – 5;5 metų) (A) tekstui nebūdingos nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės, tačiau kai kurios kitos tarminės ypatybės reiškiasi. Tekstui-stimului yra būdinga nuoseklus nekirčiuoto dvibalsio *ie* vienbalsinimas nekirčiuotoje pozicijoje, nekirčiuotos pozicijos aukštutinio pakilimo balsių trumpinimas ir, atvirkščiai, – kirčiuotos pozicijos trumpųjų balsių ilginimas, kirčio atitraukimas, pavyzdžiui, *pē¹nū.kə*. ‘pienuko’, *pī¹.lnə.(š) šē¹nė.ĭə*. ‘pilnos šienelio’, *ə.žū¹.kas* ‘oziukas’, *dū¹.ru*.

‘duru’, *uškvī.pɔ.* ‘užkvipo’, *blinēli* ‘blynėlių’, *ai.nu* ‘einū’¹⁰. Kaip matyti, vienas tekstas-stimulus yra akivaizdus tarminės raiškos pavyzdys, kitame tik sporadiškai reiškiasi viena ar kita tarminė ypatybė, tačiau nepaisant tokio nevienalytiškumo A tekstas-stimulus sietinas su tarminė raiška, kadangi jame fiksuojama raiška (žr. minimas ypatybes) atitinka tarminį kodą, o ne bendrinę kalbą.

Reikia pridurti, kad svarbiausia priežaida, vykdamas respondentų atranką, buvo tokia, kad nuostatas ir dialekto kompetenciją gali lemti tiriamųjų kalbinė aplinka. Percepcijos tyrimams tai yra labai reikšminga. Taigi suformuotos skirtingų kalbinių aplinkų kvotos¹¹:

1) pirmajai priskirtini UkmD, UkmŠ ir RoP¹² grupių respondentai. Jų kalbinė aplinka yra panašiausia į informančių, kurių sukurti tekstai-stimulai panaudoti tarminio diskurso vertinimo anketos užduotyje;

2) antrajai priskirtini KauAž ir Mar6 grupių respondentai. Jų kalbinė aplinka artimiausia bendrinei kalbai;

¹⁰ *Respectus Philologicus* 15 (20) numerioje (Aliūkaitė 2009, p. 164–191) analizuojami kalbamų tekstų-stimulų lokalizacijos užduoties duomenys ir įvertinamas *mentalinio dialektų žemėlapis* tikslumas / klaidingumas

¹¹ Tiriamųjų grupių kodinių trumpinių reikšmės: UkmD – Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos mokiniai; UkmŠ – Ukmergės Šilo vidurinės mokyklos mokiniai; KauAž – Kauno „Ažuolo“ katalikiškos mokyklos mokiniai; Mar6 – Marijampolės 6-osios vidurinės mokyklos mokiniai; AIP – Alytaus rajono Pivašiūnų vidurinės mokyklos mokiniai; SkuoB – Skuodo rajono Bartuvos vidurinės mokyklos mokiniai; KreK – Kretingos rajono Kartenos vidurinės mokyklos mokiniai; RoP – Rokiškio rajono Pandėlio vidurinės mokyklos mokiniai.

Už pagalbą anketuojant tiriamuosius straipsnio autorė dėkoja mokytojams G. Stuknienei, E. Augustinavičienei, R. Bardauskienei L. Tichonovai, R. Paškevičienei, M. Kazakevičienei, A. Pielikienei, A. Pekšienei, J. Vosylienei, O. Rumbutienei, M. Junevičienei, G. Dūdai.

¹² Pažymėtina, kad su RoP grupe buvo atliktas žvalgomasis tyrimas.

3) trečiajai priskirtini SkuoB, KreK ir AIP grupių respondentai. Tai respondentai iš Žemaitijos ir Dzūkijos, taigi jų kalbinė aplinka, pirma, tikėtina, kad labiausiai skiriasi nuo bendrinės kalbos, antra, skiriasi nuo informančių kalbinės aplinkos.

Metodologiniu požiūriu, pristatant duomenis, svarbu iliustruoti ir atskirų tiriamųjų grupių bei atskirų regionų respondentų nuostatas. Negalima nepaisyti to, kad nors SkuoB, KreK ir AIP tiriamųjų grupės yra vienijamos bendrų požymių (t. y. jų aplinka skiriasi ir nuo bendrinės kalbos, ir nuo informančių kalbinės aplinkos), jos yra iš skirtingų regionų – Žemaitijos ir Dzūkijos. Kiekvieno regiono kalbinis identitetas yra savitas. Identitetas yra imperatyvus dydis, lemiantis nuostatas, požiūrius, taigi regioninė respondento priklausomybė neabejotinai veikia kitokio kalbėjimo vertinimą.

Respondentų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą ir lytį žr. 1 lentelėje.

Prieš pereinant prie tekstų-stimulų skirtingumo nuo bendrinės kalbos ir taisyklingumo įverčių analizės, siekiant identifikuoti bendrinės kalbos vaizdinio tikslumą (ar klaidingumą), tikslinga aptarti bendrinės kalbos (ar jos atitikmenų) konceptą, kurį reprezentuoja mokslinė tradicija. Sukūrus tokį kontekstą, empirinio tyrimo duomenų analizė bus pagrįstesnė.

3. Bendrinės kalbos ir tariamosios kalbos konceptas mokslinėje tradicijoje

Bendrinės kalbos – tai susitarimo ir sąmoningo planavimo, kuris gali tęstis daugelį metų, rezultatas. Viena vertus, bendrinė kalba susijusi su socialiniais procesais ir apskritai socialiniu-kultūriniu kontekstu, antra, bendrinė kalba yra veikiamas lingvistinių sprendimų (taip pat žr. Subačius 1998,

1 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Regionas	Tiriamųjų grupė	M skaič. grupėje	M % (grupėje)	V skaič. (grupėje)	V % (grupėje)
RA ¹³	UkmD	43	19,03	52	23,01
RA	UkmŠ	34	15,04	31	13,72
RA	RoP	37	16,37	29	12,83
VA	KauAž	25	16,13	31	20,0
VA	Mar6	45	29,03	54	34,84
PA	AlP	37	58,73	26	41,27
Ž	SkuoB	43	41,34	20	19,23
Ž	KreK	24	23,08	17	26,35
	<i>Iš viso</i>	288		260	

p. 17). Kaip pabrėžia Zigmas Zinkevičius: „[B]endrinę kalbą sukuria pats tautos politinis, socialinis ir kultūrinis gyvenimas“ (daugiau žr. 1992, p. 82). Taigi faktas, kad tauta sukuria bendrinę kalbą, liudija, kad tauta, pirma, jau pasiekė tam tikrą socialinės organizacijos laipsnį, antra, kultūriškai „peraugo“ lokalių komunikacijų poreikį ir išgyvena visuotinės tautinės komunikacijos poreikį. Kalbos standartizacija yra svarbus elementas, konstruojant nacionalinį identitetą (žr. Oakes 2001, p. 52). Galima teigti, kad, kuriant ir palaikant bendrinę kalbą, reiškiasi sąmoningas filologinis nacionalizmas (dėl termino žr. Hobsbawm 1992, p. 56). Manytina, kad šiais laikais lingvistinis purizmas yra vienas iš stiprių ryšių tarp kalbos ir nacionalinio identiteto rodiklių.

Sociolingvistė Suzanne Romaine (2000, p. 88) teigia, kad apskritai standartinės kalbos (=BK) yra Europos išradimas. Kaip pažymi mokslininkė, pagrįsdama tokią išvargą, daugumos Europos standartinių kalbų pradžia sutampa su intensyvaus politinio

nacionalizmo pradžia. Standartinės kalbos tapo ideologiniais simboliais, koreliavo su valstybiniu statusu.

Apskritai sociolingvistų darbuose standartinės kalbos daugiausia apibendrinamos kaip moksliniai ir politiniai konstruktai (daugiau žr. Linell 2001, p. 117). Nicolaso Couplando teigimu, nacionalinė standartinė kalba yra *ideologinė struktūra, abstrakti materija ir idealizavimas* (žr. 2000, p. 624). Standartinės kalbos žodynu, gramatikų normos yra preskriptyvios, o ne deskriptyvios, t. y. nurodančios įvairių kalbos lygmenų vartotinus, o ne vartojamus variantus (žr. Romaine 2000, p. 90). Kaip apibendrina Lesley Milroy ir Jamesas Milroy'ius, standartinė kalba yra labiau idėja, o ne realybė (cit. iš Ladegaard 2001, p. 28). Definicijose taip pat pažymima, kad šiam kalbos variantui skiriamas ypatingas dėmesys – tai prižiūrima, kontroliuojama kalbos atmaina.

Skiriami keturi bendrinės kalbos kodifikacijos tipai: a) autoritetinga arba mandatinė kodifikacija; b) sociologinė arba nuostatų kodifikacija; c) mokomoji kodifikacija; d) psichologinė kodifikacija (žr. Schiffman 1998, p. 365).

¹³ RA – Rytų Aukštaitija, VA – Vakarų Aukštaitija, PA – Pietų Aukštaitija, Ž – Žemaitija.

Svarbu pridurti, kad pirmiausia kiekybinės sociolingvistikos atstovų darbuose kaip socialinis standartinės kalbos požymis nurodomas prestižas (daugiau žr. Milroy 2001, p. 532). Dar 1964 metais Paulas Garvinas, skirdamas standartinės kalbos funkcijas, šalia *jungiančiosios* (standartinė kalba – galimybė sujungti kelių skirtingų dialektų bendruomenes į vieną standartinės kalbos bendruomenę) ir *skiriančiosios* (standartinė kalba – galimybė standartinės kalbos bendruomenę skirti nuo kitų bendruomenių) taip pat nurodo ir *prestižo* funkciją. Reikšminga tai, kad P. Garvinas standartinės kalbos prestižą asocijuoja ne tik su kalbos vartojimu. Kiekvienai tautai turėti standartinę (=BK) kalbą yra prestižas, kadangi standartinė kalba žymi tautos kultūrinę brandą, juk ne kiekviena tauta gali tokia kalba didžiuotis apskritai (daugiau žr. Schiffman 1998, p. 364).

Lietuvių kalbotyroje bendrinės kalbos apibrėžtyse iš esmės akcentuojami tokie patys parametrai, pavyzdžiui, Kazimiero Gaivenio ir Stasio Keinio *Kalbotyros terminų žodyne* bendrinė kalba apibrėžiama kaip „nacionalinė rašomąją ir šnekamąją formas turinti literatūrinė kalba“ (pabraukta mano – D. A.) (1990, p. 37), literatūrinę kalbą mokslininkai apibendrina kaip pavyzdinę, sunormintą standartinę nacijos ar tautos kalbą (žr. p. 119).

Aleksas Girdenis, aiškindamas bendrinės kalbos sampratą, pažymi, kad bendrinė kalba nuo teritorinių ir socialinių dialektų skiriasi tuo, kad: a) turi ne tik akustinę, bet ir vizualinę išraišką (rašta), b) joje dominuoja rašytinis ar sakytinis monologas, c) sudėtingesnė ir turtingesnė funkcinių stilių sistema (daugiau žr. Girdenis 1973, p. 45–47).

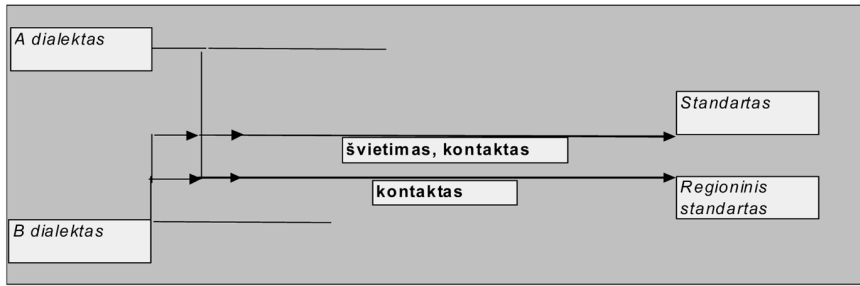
Vertinant bendrinę kalbą sinchroniškai, dabartine bendrine kalba laikytina tokia kalba, kurią vartoja dabartiniu metu gyvenan-

čios trys tos kalbos vartotojų kartos. Kaip teigia Aldonas Pupkis: „[L]ietuvių bendrinės kalbos atveju tikslinga imti laikotarpį nuo 1940 m.“ (daugiau žr. 2005, p. 46).

Galima teigti, kad teoriškai bendrinė kalba gali būti vertinama kaip telkianti didžiausią kalbos bendruomenę. Be abejo, pažymėtinas vidinis tokios bendruomenės susiskaidymas, kurį pirmiausia lemia regioniniai bei socialiniai veiksniai. Įprasta bendrinę kalbą pirmiausia asocijuoti su aukštesniaisiais kalbos bendruomenės sluoksniais (plg. Romaine 2000, p. 21, 67–75; Mesthrie 2003, p. 20–25; Wardhaugh 2006, p. 146–153; Miliūnaitė 2003, p. 32–52; Klimavičius 2002, p. 22 ir kt.). Tačiau, kaip pažymi tyrėjai, socialiniai vartotojo parametrai nebūtinai užtikrina jo [vartotojo] bendrinės kalbos kompetenciją. Taigi visiškai pagrįstomis tampa išvalgos dėl regioninių bendrinės kalbos variantų.

Pavyzdžiui, Takesi Sibata, kalbėdamas apie japonų standartinės kalbos situaciją, vartoja *regioninės bendrosios kalbos* kategoriją (žr. daugiau Long 1996, p. 119); Peteris Trudgillis (1986) pasirenka *regioninio standarto* konceptą, siekdamas tiksliau nusakyti anglų standartinės kalbos nevienalytiškumą. D. Longas, apibendrinamas P. Trudgillio sampratas dėl regioninio standarto, siūlo schemą, atspindinčią situaciją, kaip tarminė raiška dėl kontaktų ar švietimo keičiama *standartu* arba *regioniniu standartu*, žr. 2 pav. (Long 1996, p. 117, 123). Apie regioninius lietuvių bendrinės kalbos variantus užsimena Laima Grumadienė (žr. 1992, p. 1–3).

Tiek tarp užsienio tyrėjų, tiek tarp lietuvių kalbininkų yra manančių, kad bendrinė kalba apskritai niekam nėra *gimtoji kalba*. Sociolingvistų darbuose pažymima, kad bendrine kalba paprastai kalbama su tam tikru socialiniu ar regioniniu akcentu (daugiau žr. Mesthrie 2003, p. 24). Galima

2 pav. Dialekto pakeitimo modelis

Šaltinis: Long 1996, p. 123.

teigti, kad Davidas Crystalas (1995, p. 110), nurodydamas moderniosios standartinės anglų kalbos požymius, pateikė vieną universalų, tinkantį ir kitoms (tarp jų ir lietuvių) bendrinėms kalboms, požymį – „nors standartinė kalba yra plačiai suprantama, tačiau ja kalbama ne plačiai“.

Kai kurių tyrėjų argumentai, kodėl bendrinė kalba niekam negali būti gimtoji, neatrodo labai pagrįsti, plg. – kaip pažymi Johnas Josephas (cit. iš Mesthrie 2003, p. 22), standartinės kalbos (=BK) turi tokių ypatybių, formų, kurių tiesiog neįmanoma išmokyti iki kokių 4 ar 5 metų. Tokiai išvalgai galima prieštarauti, 4–5 metų riba gimtajai kalbai išmokyti yra nepagrįsta, apskritai galima teigti, kad amžiaus kriterijus čia yra nieko nelemiantis, svarbu absoliutusias kalbos pirmumas kitų mokamų kalbų atžvilgiu.

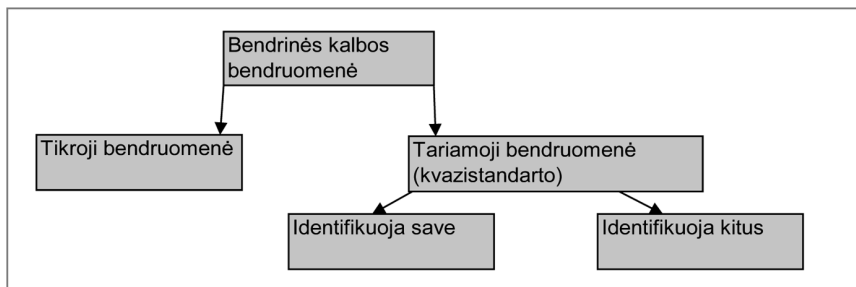
A. Girdenis teigia, kad „praktiškai nėra visuomenės sluoksnio, kuriam bendrinė kalba būtų gimtoji tarmė“ (plačiau žr. 1973, p. 47). Remiantis tokia pozicija, galima apibendrinti, kad ir lietuvių bendrinė kalba yra laikytina tik siekiamybe (taip pat žr. Grumadienė 2003, p. 10).

Pažymėtina, kad atsiranda ir oponuojančių vertinimų. Kaip teigia Rita Miliūnaitė, senas tradicijas turinčių bendrinių kalbų vartotojams ši kalbos atmaina gali būti

gimtoji (žr. 2003, p. 33). Manytina, kad toks vertinimas yra šiek tiek preskriptyvus, kadangi bendrinės kalbos tradicija, ilgaamžiškumas, dar nesuponuoja tarminės diferenciacijos, socialinės diferenciacijos nebuvimo. Taigi, kaip pastebi L. Grumadienė, kalbėdama apie bendrinę kalbą, – „nebūti svetimais dar nereiškia būti savai“ (daugiau žr. 2001, p. 83).

Tęsiant svarstymą dėl bendrinės kalbos galimybės / negalimybės kvalifikuoti gimtąją kalbą, būtina prisiminti jau minėtą bendrinei kalbai būdingą rašytinį ir sakininį pavidalą. Kaip teigia Deborah Cameron, tik rašymas realizuoja standartinės kalbos (=BK) mitą (cit. iš Jafte 2000, p. 500). Einaras Haugenas, kalbėdamas apie kalbos planavimą, taip pat pabrėžia dėmesingumą rašomajai kalbai (daugiau žr. Haugenas 1994, p. 14–28). Taigi turint omenyje užrašytąją kalbą, galima pagrįsčiau kalbėti apie bendrinės kalbos gimtakalbius. Galima teigti, kad rašto aspektu bendrinės kalbos bendruomenė ir yra gimtosios kalbos bendruomenė. Anne Decrosse teigimu, rašyba yra simbolinis kalbos ir identiteto lydimo įrankis. Rašyba sukuria gimtosios kalbos idėją, sujungia subjektą ir bendruomenę (cit. iš Jafte 2000, p. 503).

Tačiau, norint apibendrinti kalbos bendruomenės, būtina vertinti ir pačių vartotojų

3 pav. Bendrinės kalbos bendruomenė

Šaltinis: sukurta autorės.

nuostatas. Reikšminga tai, kad netikslus bendrinės kalbos vaizdinys, arba D. Longo terminu – kvazistandartas, gali lemti klaidingą susitapatinimą (ar kitų sutapatinimą) su kalbos bendruomene.

Vadinasi, tais atvejais, kai bendrine kalba laikomi ir netikri variantai, pirma, paliudijama, kad klaidingi bendrinės kalbos vaizdiniai kalbėtojų / vertintojų sąmonėje iš tiesų egzistuoja, antra, paliudijamas gimtosios kalbos preskriptyvumas: *aš kalbu X kalba, vadinasi (1), aš kalbu bendrine X kalba, vadinasi (2), mano gimtoji kalba – bendrinė X kalba*. O iš tiesų tariamas bendrinės kalbos atstovas yra tik kvazistandarto, kuriame susilydo tiek bendrinės kalbos, tiek tarminio kalbėjimo požymiai, atstovas.

Išsakytina pastaba dėl paties termino *kvazistandartas*. Turint omenyje tai, kad kvazistandartas žymi klaidingą bendrinės kalbos vaizdinį, ta pačia reikšme būtų galima vartoti atributinį junginį *tariamoji bendrinė kalba*.

Koreliuojant kalbėtus dalykus dėl bendrinės kalbos kvalifikavimo gimtąja kalba bei turint omenyje galimą vartotojų kompetenciją bei nuostatas dėl savo ir kitų vartojamo kodo, bendrinės kalbos bendruomenės modelį galima pavaizduoti 3 pav.

Taigi tokių teorinių išvalgų fone galima svarstyti bendrinės kalbos vaizdinio, jo

tikslumo / netikslumo problemą, remiantis tiriamųjų nuostatomis.

4. Tekstų-stimulų skirtingumas nuo bendrinės kalbos, taisyklingumo vertė ir kvazistandarto problema

Kaip minėta, tiriamiesiems buvo išsakytas imperatyvas – lyginti tarminius tekstus-stimulus su bendrine kalba, o ne tarpusavyje. Nors akivaizdus tekstų-stimulų tarpusavio skirtingumas implikavo ir jų tarpusavio lyginimą, išsakytas imperatyvas metodologiniu požiūriu yra tikslingesnis pirmiausia turint omenyje tai, kad vienas iš tekstų-stimulų menkai skiriasi nuo bendrinės kalbos, taigi toks tiriamųjų „klaidinimas“ leidžia tikėtis duomenų dėl bendrinės kalbos vaizdinio tikslumo.

Daugiau kaip pusė visų regionų abiejų lyčių jaunųjų respondentų (tikslus duomenis žr. 2 ir 3 lentelėse; taip pat žr. 4 ir 7 pav.) vyriausiosios kartos informantės kuriamą B tekstą įvertino kaip *labai besiskiriantį nuo bendrinės kalbos*. To ir galima buvo tikėtis, kadangi šiame tekste akivaizdi tarminė garsų sklaida. Atskirų grupių respondentų duomenys kiek įvairuoja. Galima paminėti, kad griežčiausiai tekstą pagal šį kriterijų vertino jaunieji dzūkai (AIPM ir AIPV grupės) (žr. 4 lentelę).

Nemaža dalis visų grupių respondentų **B** tekstą vertino kaip *šiek tiek besiskiriantį nuo bendrinės kalbos* (3 ir 4 lentelės). Tikėtina, kad tokius įverčius, t. y. *labai skiriasi nuo bendrinės kalbos* ar *šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos*, pagrindžia tiriamųjų individuali kalbinė patirtis ir kompetencija.

Tik 1,39 % visų respondenčių ir 2,31 % visų respondentų vertino **B** tekstą kaip *nesiskiriantį nuo bendrinės kalbos*. Vadinasi, galima teigti, kad relevantinėms tarminėms ypatybėms jaunieji respondentai yra pasitaibūs.

Vertindami šio teksto taisyklingumą respondentai buvo preskriptyvūs (žr. 5 lentelę ir 5 paveikslą). Griežčiausiai tekstą įvertino vakarų aukštaičiai. Net 52,86 % respondenčių ir 62,35 % respondentų **B** tekstą laiko *labai netaisyklingu* (žr. 6 lentelę ir 8 schemą). 30,0 % šios grupės respondenčių ir 22,35 % respondentų tokį kalbėjimą laiko *nelabai taisyklingu*. Taisyklingumo kriterijaus netaikė tik 11,43 % respondenčių ir 4,71 % respondentų. Palyginus šiuos duomenis su aprioriniu tarminio kalbėjimo kvalifikavimu pagal šį kriterijų, matyti, kad jaunieji respondentai girdimam tekstui linkę labiau pritaikyti taisyklingos kalbos reikalavimus. 21,43 % respondenčių ir 11,76 % respondentų, aprioriškai kvalifikuodami tarminį kalbėjimą, taisyklingumo kriterijaus netaikė, be to, 14,29 % respondenčių ir 16,74 % respondentų tarminį kalbėjimą laikė *taisyklingu* apskritai. Įverčių *nelabai taisyklingas* (respondenčių – 31,43 % : 30,0 % ir respondentų – 51,76 % : 22,35 %) ir *labai netaisyklingas* (respondenčių – 24,29 % : 52,86 % ir respondentų – 11,76% : 62,35 %) proporcija taip pat akivaizdi.

Panašiai **B** tekstą pagal taisyklingumo kriterijų vertino ir kitos tiriamųjų grupės

(žr. 6 ir 7 lenteles). Griežtas vertinimas gali būti siejamas ir su atsiribojimu nuo tokio kodo.

Pažymėtina, kad išsiskiria žemaičių nuostatos. Dauguma jų, t. y. 47,77 % respondenčių ir 48,65 % respondentų, **B** tekstą laiko *nelabai taisyklingu* ir net 35,82 % respondenčių bei 21,62 % respondentų taisyklingumo kriterijaus netaiko visai, t. y. laiko **B** tekstą *nei taisyklingu, nei netaisyklingu*. Galima kalbėti apie tai, kad jaunieji žemaičiai yra palankiausi tarminiai raiškai ir objektyviausiai vertina skirtumus, mažiausiai priskiria klaidos vertę tarminiam kodui. Tekstas-stimulas neišprovokavo tokio radikalaus vertinimo kaip tarp kitų regionų respondentų.

Būtina pridurti, kad nepasitvirtina sociolingvistų minimi didesni respondenčių reikalavimai kalbai. Respondentės ir respondentai vertina tarminį tekstą panašiai. Vadinasi, taisyklingos kalbos reikalavimai tarp respondenčių ir respondentų yra daugiau mažiau panašūs, taigi tikėtina, kad ir abiejų lyčių respondentų dėmesingumas pačių verbalinei higienai panašus. Tačiau tai jau šalutiniai pastebėjimai, reikalaujantys atskiro tyrimo, reikėtų patikrinti skirtingų amžiaus grupių duomenis.

Taigi iš aptartų duomenų matyti, kad raiškus tarminis tekstas neklaidina tiriamųjų ir yra lengvai atskiriamas, įverčiais netgi priešpriešinamas bendrinei kalbai. Tačiau kiek kitaip yra su tekstais, kuriuose nefiksuojausi relevantiniai tarmių požymiai.

Iš **A** teksto-stimulo įverčių matyti, kad lydimieji tarminiai požymiai yra susilydę ir bendrinės kalbos vaizdinyje. Taigi **A** teksto vertinimas pagal skirtingumo ir taisyklingumo kriterijus suponuoja keletriopas išvalgas.

40,63 % visų respondenčių ir 31,92 % visų respondentų mano, kad **A** tekstas

nesiskiria nuo bendrinės kalbos. Tarp atskirų grupių taip manančių respondentų procentas dar didesnis (tikslūs duomenis žr. 3 ir 4 lenteles). Šio teksto įverčiai pagal skirtingumo, t. y. *šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos* (respondenčių – 54,17 %, respondentų – 60,38 %), *labai skiriasi nuo bendrinės kalbos* (respondenčių – 3,48 %, respondentų – 6,54 %), *nieko panašaus neturi su bendrine kalba* (respondenčių – 0,7 %, respondentų – 0,38 %), kriterijų iš esmės atspindi tik didesnę ar mažesnę pastabumą kitokiai raiškai ir iš esmės yra objektyvus vertinimas.

Galima teigti, kad, taip vertinę girdimą diskursą, jaunieji respondentai laikė **A** tekstą bendrine kalba. Dvibalsio *ie* vienbalsinimas, aukštutinio pakilimo balsių ilginimas ar trumpinimas, ne visai aiškios galūnės netrikdė jaunųjų vertintojų. Kaip pasakytų Fumio Inoue, šie požymiai lėmė *nepastebėtą dialektą*¹⁴. Japonų dialektologijoje ta pačia reikšme vartojamas ir *sunkiai pastebimo dialekto*¹⁵ terminas (daugiau žr. Long 1996, p. 124). Taigi respondentai, negirdėdami tarminės raiškos, **A** tekstą apibendrino kaip bendrinės kalbos pavyzdį. Šioms išvalgoms paantrina **A** teksto vertinimo pagal taisyklingumo kriterijų duomenys.

Net 34,38 % visų respondenčių ir 23,46 % visų respondentų **A** tekstą laiko *taisyklingu*. Be abejo, galima daryti prielaidą, kad toks vertinimas nesietinas su teksto skirtingumo nuo bendrinės kalbos kvalifikacija. Galimas variantas, kad respondentai **A** tekstą vertino kaip taisyklingą ne todėl, kad jį laiko bendrinės kalbos pavyzdžiu. Tačiau labiau tikėtina, kad tiriamieji, norėdami **A** tekstą reitinguoti pagal šį kriterijų teigiamai, būtų

pasirinkę *d* variantą – *nei taisyklingas, nei netaisyklingas*. Tokiems svarstymams paantrintų ir apriorinio tarminio kalbėjimo kvalifikavimo pagal šį parametą duomenys: 22,22 % respondenčių ir 14,23 % respondentų taisyklingumo kriterijaus tarminiam kalbėjimui netaikė.

Taigi koreliuojant skirtingumo ir taisyklingumo duomenis (turimi omenyje *a* variantai: *nesiskiria nuo bendrinės kalbos* ir *taisyklingas*), galima teigti, kad paprastų kalbos bendruomenės narių sąmonėje bendrinės kalbos vaizdinys nėra tikslus (taip pat žr. 6 ir 9 paveikslus). Tam tikrus patikslinimus dėl klaidingo bendrinės kalbos vaizdinio suponuoja atskirų tiriamųjų grupių duomenys. Galima apibendrinti, kad tiksliausias bendrinės kalbos vaizdinys yra tarp KauAžM, KauAžV, AIPM ir ALPV grupių respondentų. Tačiau griežtai apibendrinti negalima, tam reiktų didesnės tiriamųjų imties ir tikslinio tyrimo.

Tai, kad beveik trečdalis visų respondentų turi ne visai tikslų bendrinės kalbos vaizdinį, taigi *kvazistandartą* arba tariamosios bendrinės kalbos vaizdinį, perša keletą teiginių.

Tikėtina, kad respondentai, negirdintys dvibalsio *ie* vienbalsinimo nekirčiuotoje pozicijoje, kirčiuotoje pozicijoje trumpųjų balsių ilginimo ir atvirkščiai – ilgųjų balsių trumpinimo nekirčiuotoje pozicijoje, ir patys taip taria. Taigi galima apibendrinti tokį vertinimo scenarijų: jaunieji respondentai, klausydamiesi **A** teksto, atpažįsta raišką, kuri būdinga ir jiems patiems. Jaunieji respondentai dėl nepakankamo kalbinio išprusimo, kompetencijos mano, kad patys kalba bendrine kalba, taigi ir girdimą tekstą kvalifikuoja bendrine kalba.

Manytina, kad ir viešasis bendrinės kalbos prestižas gali turėti šiek tiek tokios įtakos tokiam vertinimui. Tačiau turint omenyje

¹⁴ Ang. *unnoticed dialect* (jap. *kizukanai hōgen*)

¹⁵ Ang. *difficult-to-noticed-dialect* (jap. *kizukarenikui hōgen*).

tai, kad jaunieji respondentai vertino ne savo pačių kalbėjimą (nors ir atitinkantį jų pačių), labiau tikėtinas yra jų atvirumas ir atsakymo pasirinkimo objektyvumas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tiriamieji vienaip ar kitaip atspindi ne tik savo kompetenciją, jie atskleidžia ir bendruomenių, kurioms jie atstovauja, kalbinį išprusimą, taigi ir bendrinės kalbos tikrovę.

5. APIBENDRINIMAI IR IŠVADOS

Apibendrinant kalbėtus dalykus galima teigti, kad:

1) Bendrinė kalba – tai idealizuotas kalbos variantas, mokslinis ir politinis konstruktas, pasižymintis socialiniu prestižišku.

2) Teoriniu požiūriu bendrinė kalba kaip nelokalizuojamas kalbos variantas gali būti priešpriešinama tarminiam kalbėjimui.

3) Teoriniu požiūriu bendrinės kalbos vartosenos erdves iš dalies tikslina socios- struktūrinės kategorijos.

4) Griežtai atskirti ir konceptualizuoti tikrąją bendrinės kalbos variantą įstengia tik profesionalūs tyrėjai, o paprastų kalbos bendruomenės narių sąmonėje bendrinės kalbos vaizdinys gali būti netikslus.

5) Netikslaus bendrinės kalbos vaizdinio tarp eilinių vertintojų (vartotojų) fiksavimas reikšmingas metodologiniu požiūriu:

a) pirmiausia prisiminta kodų kaitos teorija. Jei tarp vartotojų paplitęs kvazistandartas, tik pagal tyrėjų paradigmą galima kalbėti apie kodų kaitą: tarminė raiška *versus* bendrinė kalba. Paprasto vertintojo ir vartotojo požiūriu jokios kaitos nėra, kadangi tarminė raiška neidentifikuojama. Vartotojas / vertintojas, turėdamas klaidingą bendrinės kalbos vaizdinį, girdi (ar mano kurias) vienalytį diskursą. Taigi, siekiant

adekvačiau nušviesti kodų kaitos reiškinius, visada yra tikslinga tarp tiriamųjų įvertinti ir bendrinės kalbos vaizdinį, t. y. išsiaiškinti, ar vaizdinys tikslus, ar tik kvazistandartas (tariamoji bendrinė kalba);

b) galima daryti prielaidą, kad tarminės ypatybės, kurios priskiriamos bendrinės kalbos raiškai, t. y. susilydo bendrinės kalbos vaizdinyje, turi didesnę tikimybę išlikti, kadangi jos nėra žymėtosios, ir jų socialinė kvalifikacija atitinka bendrinės kalbos kvalifikaciją. Tačiau, be abejo, tokių tarminių ypatybių vertė pakinta, jos nebesietinos su konkrečiu regionu.

6) Kadangi empirinis tyrimas vykdytas vienoje tikslinėje, t. y. 13–17 metų amžiaus, grupėje, vadinasi, bendrinės kalbos vaizdinio netikslumas sietinas pirmiausia su šio amžiaus kontingento atstovais. Tačiau, perfrazuojant Richardą A. Hudsoną, (žr. 1996, p. 40), galima teigti, kad kiekvienas vertintojas atstovauja *multidimencinei socialinei erdvei*, taigi vienos amžiaus kohortos atstovų nuostatos tam tikru laipsniu atskleidžia ir bendrąsias bendruomenės nuostatas bei kompetenciją. Vadinasi, bendrinės kalbos vaizdinio tyrimus reikia toliau tęsti, kad būtų išsiaiškintas vaizdinio tikslumas tarp skirtingų kartų atstovų.

7) Duomenys dėl bendrinės kalbos vaizdinio tikslumo gali būti reikšmingi organizuojant ugdymo procesą. Akivaizdu, kad pagal kalbos kultūros scenarijų, kurį reikėtų taikyti, jei kalbama apie bendrinės kalbos sistemą, klaidos vertės tiriamiesiems neturi nei dvibalsio *ie* vienbalsinimas nekirčiuotoje pozicijoje, kirčiuotoje pozicijoje trumpųjų balsių ilginimas ir atvirkščiai – ilgųjų balsių trumpinimas nekirčiuotoje pozicijoje ir pan., vadinasi, turint reprezentatyvesnius (didesnių imčių, įvairesnių amžiaus grupių) duomenis, galima tikslingai atkreipti dėmesį į ortoepijos dalykus.

2 lentelė. A ir B tekstų skirtingumas nuo bendrinės kalbos (1)

Respondentų skaičius Kriterijai	Visos grupės							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	117	40,63	83	31,92	4	1,39	6	2,31
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	156	54,17	157	60,38	89	30,9	69	26,54
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	10	3,48	17	6,54	169	58,68	152	58,46
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	2	0,7	1	0,38	24	8,33	28	10,77
<i>nežymėjo</i>	3	1,04	2	0,77	2	0,7	5	1,92
Iš viso	288	100	260	100	288	100	260	100

3 lentelė. A ir B tekstų skirtingumas nuo bendrinės kalbos (2)

Respondentų skaičius Kriterijai	RA							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	51	44,74	41	36,61	4	3,51	4	3,57
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	58	50,88	62	55,36	26	22,81	32	28,57
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	2	1,75	8	7,14	72	63,16	62	55,36
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	1	0,88	0	0	11	9,65	12	10,71
<i>nežymėjo</i>	2	1,75	1	0,89	1	0,88	2	1,79
Iš viso	114	100	112	100	114	100	112	100
Respondentų skaičius Kriterijai	VA							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	20	28,57	18	21,18	0	0	2	2,36
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	48	68,57	63	74,12	19	27,14	19	22,35
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	1	1,43	4	4,71	42	60,0	52	61,18
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	8	11,43	11	12,94
<i>nežymėjo</i>	1	1,43	0	0	1	1,43	1	1,18
Iš viso	70	100	85	100	70	100	85	100

3 lentelės tęsionys

Respondentų skaičius Kriterijai	PA							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	10	27,03	6	23,08	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	23	62,62	14	53,85	6	16,22	6	23,08
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	4	10,81	5	19,23	30	81,08	17	65,38
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	1	3,85	1	2,7	3	11,54
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	37	100	26	100	37	100	26	100
Respondentų skaičius Kriterijai	Ž							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	36	53,73	18	48,65	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	27	40,3	18	48,65	38	56,72	12	32,43
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	3	4,48	0	0	25	37,31	21	56,76
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	1	1,5	0	0	4	5,97	2	5,41
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	2,7	0	0	2	5,41
Iš viso	67	100	37	100	67	100	37	100

4 lentelė. A ir B tekstų skirtingumas nuo bendrinės kalbos (3)

Respondentų skaičius Kriterijai	UkmD							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	19	44,19	16	30,77	1	2,33	2	3,85
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	24	55,81	33	63,46	8	18,6	10	19,23
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	0	0	3	5,77	30	69,77	34	65,38
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	3	6,98	5	9,62
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	1	2,33	1	1,92
Iš viso	43	100	52	100	43	100	52	100
Respondentų skaičius Kriterijai	UkmŠ							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	10	29,41	6	19,35	1	2,94	1	3,23

4 lentelės tęsinys

<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	21	61,76	24	77,42	6	17,65	9	29,03
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	0	0	1	3,23	23	67,65	15	48,39
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	1	2,94	0	0	4	11,76	5	16,13
<i>nežymėjo</i>	2	5,88	0	0	0	0	1	3,23
Iš viso	34	100	31	100	34	100	31	100
Respondentų skaičius	RoP							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	22	59,46	19	65,52	2	5,41	1	3,45
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	13	35,14	5	17,24	12	32,43	13	44,83
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	2	5,41	4	13,79	19	51,35	13	44,83
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	4	10,81	2	6,9
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	3,45	0	0	0	0
Iš viso	37	100	29	100	37	100	29	100
Respondentų skaičius	KauAž							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	3	12,0	4	12,9	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	21	84,0	26	83,87	5	20,0	7	22,58
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	0	0	1	3,23	18	72,0	23	74,19
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	1	4,0	0	0
<i>nežymėjo</i>	1	4,0	0	0	1	4,0	1	3,23
Iš viso	25	100	31	100	25	100	31	100
Respondentų skaičius	Mar6							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	17	37,78	14	25,93	0	0	2	3,7
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	27	60,0	37	68,52	14	31,11	12	22,22
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	1	2,22	3	5,56	24	53,33	29	53,7
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	7	15,56	11	20,37
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	45	100	54	100	45	100	54	100

4 lentelės tęsinys

Respondentų skaičius Kriterijai	AIP							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	10	27,03	6	23,08	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	23	62,62	14	53,85	6	16,22	6	23,08
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	4	10,81	5	19,23	30	81,08	17	65,38
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	1	3,85	1	2,7	3	11,54
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	37	100	26	100	37	100	26	100
Respondentų skaičius Kriterijai	SkuoB							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	30	69,77	9	45,0	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	11	25,58	11	55,0	36	83,72	8	40,0
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	1	2,33	0	0	7	16,28	11	55,0
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	1	2,33	0	0	0	0	1	5,0
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	43	100	20	100	43	100	20	100
Respondentų skaičius Kriterijai	KreK							
	A				B			
	M		V		M		V	
SKIRTINGUMAS nuo bk	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>nesiskiria nuo bendrinės kalbos</i>	6	25,00	9	52,94	0	0	0	0
<i>šiek tiek skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	16	66,67	7	41,18	2	8,33	4	23,53
<i>labai skiriasi nuo bendrinės kalbos</i>	2	8,33	0	0	18	75,0	10	58,82
<i>nieko panašaus neturi su bendrine kalba</i>	0	0	0	0	4	16,67	1	5,88
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	5,88	0	0	2	11,76
Iš viso	24	100	17	100	24	100	17	100

5 lentelė. A ir B tekstų vertinimas: taisyklingumo vertė (1)

Respondentų skaičius Kriterijai	Visos grupės							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	99	34,38	61	23,46	3	1,04	6	2,31
<i>nelabai taisyklingas</i>	159	55,21	157	60,38	108	37,5	88	33,85
<i>labai netaisyklingas</i>	4	1,39	11	4,23	109	37,85	110	42,31
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	21	7,29	17	6,54	53	18,4	26	10,0
<i>neturiu nuomonės</i>	5	1,74	10	3,85	15	5,21	25	9,62
<i>nežymėjo</i>	0	0	4	1,54	0	0	5	1,92
Iš viso	288	100	260	100	288	100	260	100

6 lentelė. A ir B tekstų vertinimas: taisyklingumo vertė (2)

Respondentų skaičius Kriterijai	RA							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	37	32,46	27	24,11	1	0,88	2	1,79
<i>nelabai taisyklingas</i>	66	57,89	66	58,93	44	38,6	41	36,61
<i>labai netaisyklingas</i>	2	1,75	6	5,36	53	46,49	42	37,5
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	7	6,14	7	6,25	11	9,65	11	9,82
<i>neturiu nuomonės</i>	2	1,75	4	3,57	5	4,39	14	12,5
<i>nežymėjo</i>	0	0	2	1,79	0	0	2	1,79
Iš viso	114	100	112	100	114	100	112	100
Respondentų skaičius Kriterijai	VA							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	21	30,0	14	16,47	0	0	4	4,71
<i>nelabai taisyklingas</i>	42	60,0	58	68,24	21	30,0	19	22,35
<i>labai netaisyklingas</i>	1	1,43	3	3,53	37	52,86	53	62,35
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	5	7,14	6	7,06	8	11,43	4	4,71
<i>neturiu nuomonės</i>	1	1,43	3	3,53	4	5,71	4	4,71
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	1,18	0	0	1	1,18
Iš viso	70	100	85	100	70	100	85	100

6 lentelės tęsinys

Respondentų skaičius Kriterijai	PA							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
TAISYKLINGUMAS								
<i>Taisyklingas</i>	1	2,7	3	11,54	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	28	75,68	18	69,23	11	29,73	10	38,46
<i>labai netaisyklingas</i>	1	2,7	1	3,85	14	37,84	9	34,62
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	6	16,22	4	15,38	10	27,03	3	11,54
<i>neturiu nuomonės</i>	1	2,7	0	0	2	5,4	4	15,38
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	37	100	26	100	37	100	26	100
Respondentų skaičius Kriterijai	Ž							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
TAISYKLINGUMAS								
<i>Taisyklingas</i>	40	59,7	17	45,95	2	2,99	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	23	34,33	15	40,54	32	47,77	18	48,65
<i>labai netaisyklingas</i>	0	0	1	2,7	5	7,46	6	16,22
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	3	4,48	0	0	24	35,82	8	21,62
<i>neturiu nuomonės</i>	1	1,49	3	8,11	4	5,97	3	8,11
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	2,7	0	0	2	5,41
Iš viso	67	100	37	100	67	100	37	100

7 lentelė. A ir B tekstų vertinimas: taisyklingumo vertė (3)

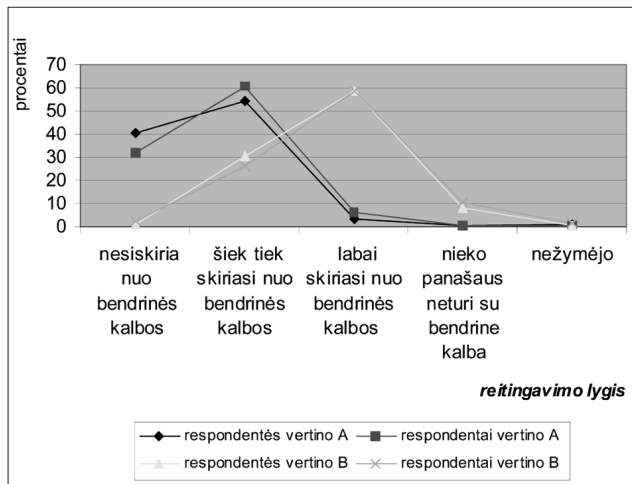
Respondentų skaičius Kriterijai	UkmD							
	A				B			
	M		V		M		V	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
TAISYKLINGUMAS								
<i>Taisyklingas</i>	9	20,93	11	21,15	1	2,33	2	3,85
<i>nelabai taisyklingas</i>	31	72,09	34	65,38	18	41,86	15	28,85
<i>labai netaisyklingas</i>	0	0	3	5,77	18	41,86	23	44,23
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	2	4,65	3	5,77	3	6,98	2	3,85
<i>neturiu nuomonės</i>	1	2,33	1	1,92	3	6,98	10	19,23
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	43	100	52	100	43	100	52	100

7 lentelės tęsinys

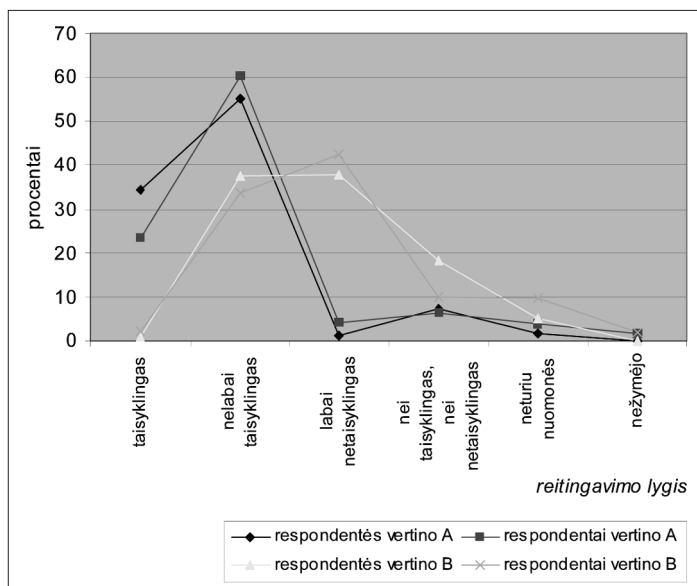
Respondentų skaičius Kriterijai	UkmŠ							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	7	20,59	2	6,45	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	22	64,71	23	74,19	14	41,18	12	38,71
<i>labai netaisyklingas</i>	1	2,94	1	3,23	15	44,12	11	35,48
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	4	11,76	2	6,45	5	14,71	3	9,68
<i>neturiu nuomonės</i>	0	0	1	3,23	0	0	3	9,68
<i>nežymėjo</i>	0	0	2	6,45	0	0	2	6,45
Iš viso	34	100	31	100	34	100	31	100
Respondentų skaičius Kriterijai	RoP							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	21	56,76	14	48,28	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	13	35,14	9	31,03	12	32,43	14	48,28
<i>labai netaisyklingas</i>	1	2,7	2	6,9	20	54,05	8	27,59
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	1	2,7	2	6,9	3	8,1	6	20,69
<i>neturiu nuomonės</i>	1	2,7	2	6,9	2	5,41	1	3,45
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	37	100	29	100	37	100	29	100
Respondentų skaičius Kriterijai	KauAž							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	4	16,0	4	12,9	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	17	68,0	24	77,42	6	24,0	8	25,61
<i>labai netaisyklingas</i>	0	0	1	3,23	13	52,0	20	64,52
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	3	12,0	1	3,23	5	20,0	0	0
<i>neturiu nuomonės</i>	1	4,0	1	3,23	1	4,0	3	9,68
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	25	100	31	100	25	100	31	100
Respondentų skaičius Kriterijai	Mar6							
	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	17	37,78	10	18,52	0	0	4	7,41
<i>nelabai taisyklingas</i>	25	55,56	34	62,96	15	33,33	11	20,37

7 lentelės tęsinys

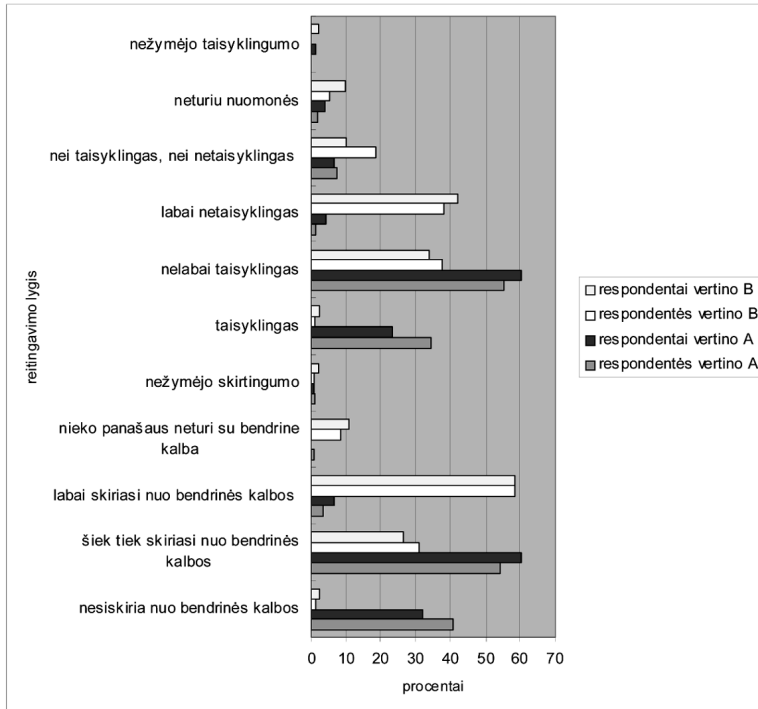
<i>labai netaisyklingas</i>	1	2,22	2	3,7	24	53,33	33	61,11
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	2	4,44	5	9,26	3	6,67	4	7,41
<i>neturiu nuomonės</i>	0	0	2	3,7	3	6,67	1	1,85
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	1,85	0	0	1	1,85
Iš viso	45	100	54	100	45	100	54	100
Respondentų skaičius	AIP							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	1	2,7	3	11,54	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	28	75,68	18	69,23	11	29,73	10	38,46
<i>labai netaisyklingas</i>	1	2,7	1	3,85	14	37,84	9	34,62
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	6	16,22	4	15,38	10	27,03	3	11,54
<i>neturiu nuomonės</i>	1	2,7	0	0	2	5,4	4	15,38
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	37	100	26	100	37	100	26	100
Respondentų skaičius	SkuoB							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	28	65,12	13	65,0	2	4,65	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	13	30,23	6	30,	25	58,14	13	65,0
<i>labai netaisyklingas</i>	0	0	0	0	3	6,98	4	20,0
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	1	2,33	0	0	10	23,26	2	10
<i>neturiu nuomonės</i>	1	2,33	1	5,0	3	6,98	1	5,0
<i>nežymėjo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
Iš viso	43	100	20	100	43	100	20	100
Respondentų skaičius	KreK							
Kriterijai	A				B			
	M		V		M		V	
TAISYKLINGUMAS	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<i>Taisyklingas</i>	12	50,0	4	23,53	0	0	0	0
<i>nelabai taisyklingas</i>	10	41,67	9	52,94	7	29,17	5	29,41
<i>labai netaisyklingas</i>	0	0	1	5,88	2	8,33	2	11,76
<i>nei taisyklingas, nei netaisyklingas</i>	2	8,33	0	0	14	58,33	6	35,29
<i>neturiu nuomonės</i>	0	0	2	11,76	1	4,17	2	11,76
<i>nežymėjo</i>	0	0	1	5,88	0	0	2	11,76
Iš viso	24	100	17	100	24	100	17	100

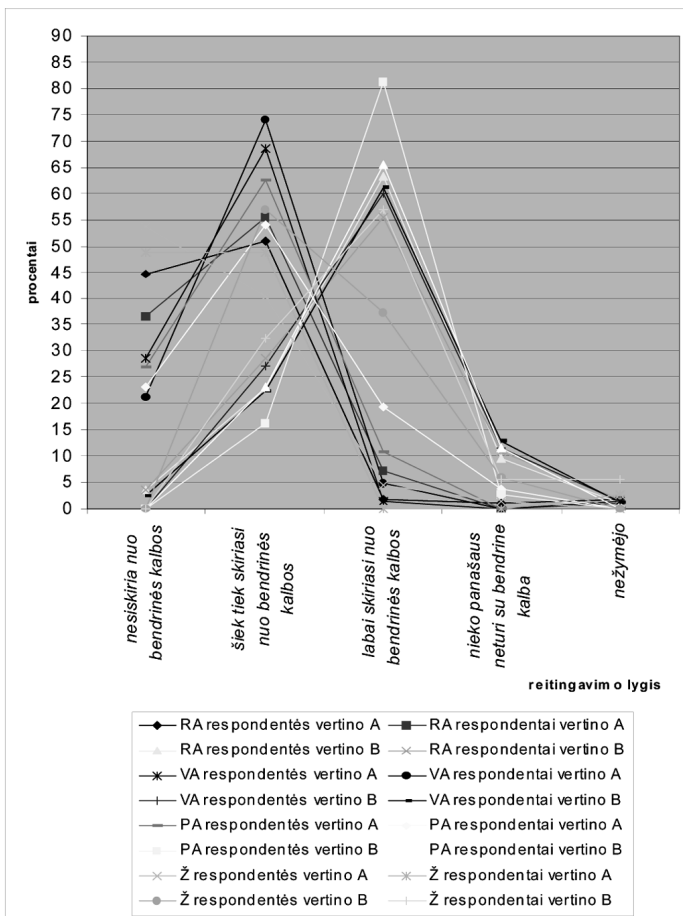
4 pav. A ir B tekstų vertė: skirtingumas nuo bendrinės kalbos

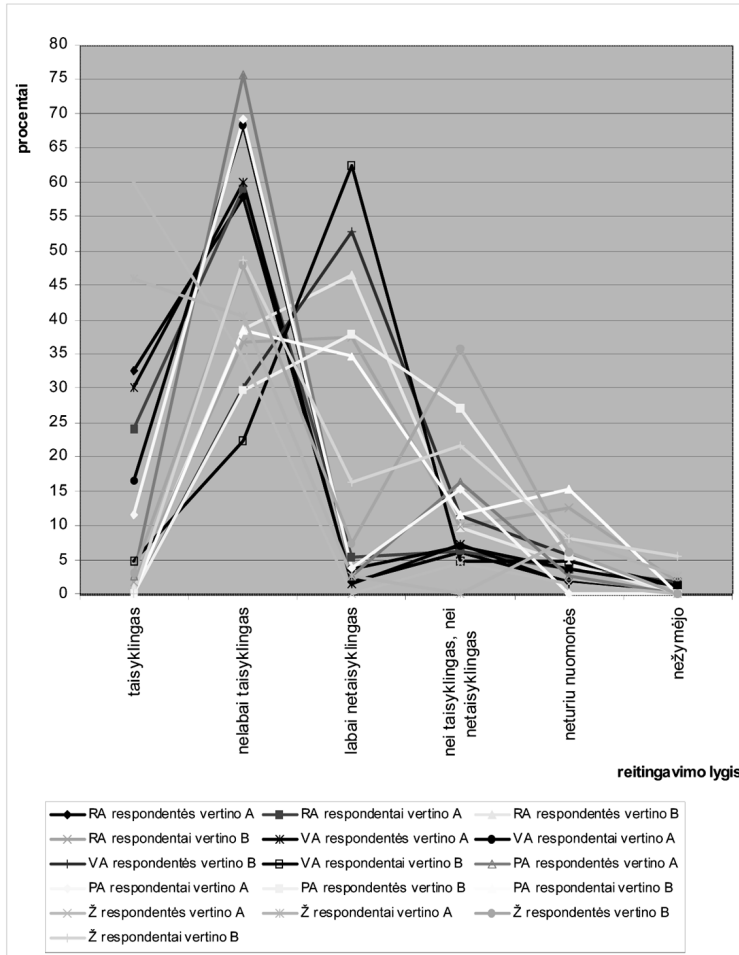
5 pav. A ir B tekstų vertinimas: taisyklingumo vertė

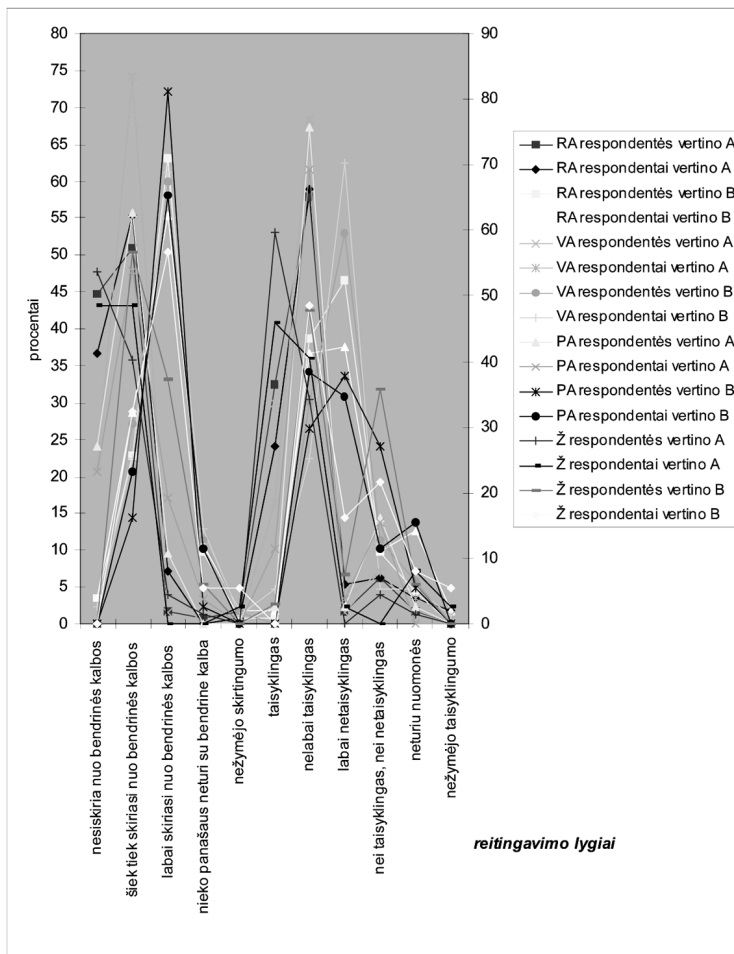
6 pav. A ir B tekstų vertinimas: skirtingumas nuo bendrinės kalbos ir taisyklumą vertė

7 pav. A ir B tekstų vertė: skirtingumas nuo bendrinės kalbos (skirtingų regionų respondentų nuostatos)

8 pav. A ir B tekstų vertinimas: taisyklingumo vertė (skirtingų regionų respondentų nuostatos)

9 pav. A ir B tekstų vertinimas: skirtingumas nuo bendrinės kalbos ir taisyklingumo vertė (skirtingų regionų respondentų nuostatos)

Literatūra

- ALIŪKAITĖ, D., 2006a. Perceptyvinės dialektologijos tyrimai: dialekto vaizdinys. In: *Va-loda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums*, 16. Daugavpils: Saule, 87–95.
- ALIŪKAITĖ, D., 2006b. Tarminio kalbėjimo kultūrinis aspektas. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 567–583.
- ALIŪKAITĖ, D., 2007a. Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilniaus universitetas.
- ALIŪKAITĖ, D., 2007b. Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas. In: *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*. Vilnius: VU leidykla, 211–223.
- ALIŪKAITĖ, D., 2008. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. *Respectus Philologicus*, 14 (19), 23–42.
- ALIŪKAITĖ, D., 2009. Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis. *Respectus Philologicus*, 15 (20), 164–191.
- COUPLAND, N., 2000. Sociolinguistic Pre-variation about 'Standard English'. *Journal of Sociolinguistics*, 4, 622–634.
- CRYSTAL, D., 1995. *The Cambridge Encyclopedia of English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DEMIRCI, M., KLEINER, B., 1998. Gender and Age-based Variation in the Perception of Turkish Dialects. *Language Awareness*, Vol. 7, No. 4, 206–222;
- GAIVENIS, K., KEINYS, S., 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- GIRDENIS, A., 1973. Bendrinė kalba. *Mūsų kalba*, Nr. 3, 45–47.
- GOEMAN, T., 2002. Perception of Dialects Distance: Standard and Dialect in Relation to New Data on Dutch Varieties. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 135–150.
- GRUMADIENĖ, L., 1992. Bendrinė ir pusiau tarminė kalba. *Gimtoji kalba*, Nr. 11 (307), 1–3.
- GRUMADIENĖ, L., 2001. Kodėl vis dažniau girdime pusiau tarminę kalbą? *Kalbos kultūra*, 74, 81–86.
- GRUMADIENĖ, L., 2003. Kaip įgyvendinsime kalbos politiką? *Kalbos kultūra*, 76, 7–16.
- Handbook of Perceptual Dialectology*, 1999. Vol. 1. Ed. by D. R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Handbook of Perceptual Dialectology*, 2002. Vol. 2. Ed. by D. Long, D. R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HAUGENAS, E., 1994. Kalbotyra ir kalbos planavimas. In: Sud. L. GRUMADIENĖ, R. MARCINKEVIČIENĖ. *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*. Vilnius: Gimtoji kalba, 14–28.
- HOBSBAWM, E., 1992. *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUDSON, R. A., 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAFTE, A., 2000. Introduction: Non-standard Orthography and Non-standard Speech. *Journal of Sociolinguistics*, 4/4, 497–513.
- KLIMAVIČIUS, J., 2002. Lietuvių bendrinė kalba: ribos ir beribiškumas, sistema, norma ir kodifikacija. *Terminologija*, 9, 7–25.
- LADEGAARD, H. J., 2001. Popular Perceptions of Standard Language: Attitudes to 'Regional Standards' in Denmark. *Language Awareness*, Vol. 10, No. 1, 25–40.
- LINELL, P., 2001. Dynamics of Discourse or Stability of Structure: Sociolinguistics and the Legacy from Linguistics. In: Eds. N. COUPLAND, S. SARANGI, CH. N. CANDLIN. *Sociolinguistics and Social theory*. Harlow: Pearson Education, 107–126.
- LONG, D., 1996. Quasi-Standard as a Linguistic Concept. *American Speech*, 71 (2), 118–135.
- LONG, D., 1999. Mapping Nonlinguists' Evaluations of Japanese Language Variation. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 198–226.
- LONG, D., YIM, Y. Ch., 2002. Regional Differences in the Perception of Korean Dialects. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 249–276.
- MESTHRIE, R., 2003. Clearing the Ground: Basic Issues, Concepts and Approaches. In: R. MESTHRIE, J. SWANN, A. DEUMERT, L. W. LEAP. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003, 1–43.

MILIŪNAITĖ, R., 2003. *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

MILROY, J., 2001. Languages Ideologies and the Consequences of Standardization. *Journal of Sociolinguistics*, 5/4, 530–555.

NIEDZIELSKI, N., PRESTON, D., 2003. *Folk Linguistics. Trends in Linguistics*. New York: Mouton de Gruyter.

OAKES, L., 2001. *Language and National Identity. Comparing France and Sweden*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

PRESTON, D. R., 1989. *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris. [1985].

PRESTON, D. R., 1988. Methods in the Study of Dialect Perceptions. In: Eds. A. R. THOMAS. *Methods in Dialectology*. Clevedon: Multilingual Matters, 373–395.

PRESTON, D. R., 1999. Introduction. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dia-*

lectology. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.

PUPKIS, A., 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.

ROMAINE, S., 2000. *Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press.

SCHIFFMAN, H. F., 1998. Standardization or Restandardization: The Case for “Standard” Spoken Tamil. *Language in Society*, 27, 359–385.

SUBAČIUS, G., 1998. *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

TRUDGILL, P., 1986. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.

WARDHAUGH, R., 2006. *An Introduction to Sociolinguistics*. Fifth Edition. Oxford: Blackwell.

ZINKEVIČIUS, Z., 1992. *Bendrinės kalbos iškilimas. Lietuvių kalbos istorija 5*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Daiva Aliūkaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: sociolinguistics, perceptual dialectology, folk linguistics, cognitive linguistics.

ACCURACY OF STANDARD LANGUAGE IMAGES: THE PROBLEM OF QUASISTANDARD

Summary

The object of the discussion presented in the paper is the image of Standard language. The image of the X-code in the consciousness of an individual may embrace both the objectively systematic and precise or only supposed social and cultural elements of the X-code. The paper aims at the analysis of the accuracy of the Standard language image in the consciousness of ordinary members of a language community.

As Daniel Long, a Japanese dialectologist, claims, in the cases when the estimators, i.e. ordinary members of a language community classify some dialect or semi-dialectal discourse as Standard language, they construct a wrong image of Standard language, or, in other words,

a quasistandard. The same may be said about the code used when the speakers employ the supposed standard (in our case, Standard language (SL), or, in fact, quasistandard). Thus the concept of the quasistandard serves a chief theoretical imperative in the formulation of the problem of accuracy of the Standard language image allowing the doubt about the competence of the ordinary members of a language community.

The empirical material embraces a part of the data received during the complex research under the title “Perception and Estimation of Dialectal Discourse” carried out in 2004–2006. 548 respondents of one age group, i. e. 13–17 year olds participated in it, all of them representing different regions of Lithuania. The attitudes of the respondents that were important in the discussion concerned the dialectal text-stimuli: a) *difference from Standard language* and b) *correctness*. Other data of the questionnaire have been touched in the paper only with regard to the analyzed problem. Since the text-stimuli differed considerably with regard to the intensity of the spectrum of the dialectal sounds. The imperative given to the respondents was to estimate the text-stimuli by their comparison with the third member, i.e. Standard language.

For a more substantial analysis of the empirical

data the author introduces a scholarly tradition in representation of the concept of Standard language. On the background of the given theoretical insights the problem of the accuracy/inaccuracy of the Standard language image has been discussed.

To sum up the results of the analysis of the empirical data, the author claims that the problem of the quasistandard language introduced in the theoretical literature is relevant for the young respondents. Around 1/3 of all the respondents had a more or less inaccurate image of Standard language, i.e. quasistandard.

The fixation of an inaccurate image of Standard language among ordinary estimators/speakers is important from the methodological point of view. It gives an opportunity to annotate discourse with respect to code more accurately; register the dialectal characteristics that show a higher potential to survive and rework the programmes for the teaching of correct pronunciation.

KEY WORDS: perceptual dialectology; ordinary members of language community; Standard language image; quasistandard.

Gauta 2009 06 15

Priimta publikuoti 2009 08 21

Nijolė Tuomienė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT–10308 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 52 637 861

El. paštas vijole@lki.lt

Moksliniai interesai: dialektologija, tarmių sąveika, kalbų kontaktai, sociolingvistika.

PERIFERINĖS RAMAŠKONIŲ ŠNEKTOS *ā*, *iā* KAMIENŲ DAIKTAVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS

*Straipsnyje sinchroniniu požiūriu išsamiai analizuojama dabartinės periferinės Ramaškonių šnektos (Varanavo r., Baltarusija) *ā*, *iā* kamienu daiktavardžių linksniavimo sistema. Nagrinėjamos ir lyginamos iš dviejų pateiktųjų kartų sudarytos šio moteriškojo linksniavimo kamienu daiktavardžių paradigmos. Kalba tirama stebimuoju laiku, t. y. lyginama dabartiniu metu tiriamose apylinkėse gyvenančių (per pastarąjį dešimtmetį gyvenusių) dviejų gyventojų kartų kalba.*

Tyrimas parodė, kad visiškos izoliacijos sąlygomis, nepaisant ilgalaikio atitrūkimo nuo pagrindinio pietų aukštaičių patarmės ploto, nuolatos mažėjant kalbančių lietuviškai, Ramaškonių šnektai išlikusi gana sisteminga. Taigi lingvistinis šnektos vientisumas neatitinka sociolingvistinės šnektos dispersijos.

*Daiktavardžių kaityboje vyksta tie patys kalbos kitimo procesai, kaip ir didžiojo ploto tarmėse, bendrinėje lietuvių kalboje. Analizuojamą *ā*, *iā* kamienu daiktavardžių linksniavimo sistema stabili: laikosi paradigmos struktūros sąlygų, neturi papildomų fleksinių klasių arba jos atstovaujamos labai silpnai. Kamienai šnektose yra patyrę daugiau leksinių ir fonetinių nei morfologinių pakitimų, išlaikę būdingos specifinės leksikos dalį bei daug senovinių formų.*

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: periferinė šnektos, daiktavardžių kamienai, linksniavimo paradigma, kamienu produktyvumas ir stabilumas.

1. Įvadinės pastabos

Mūsų dienomis kai kuriomis periferinėmis lietuvių šnektomis Baltarusijoje šneka vos 2–3 vietiniai senoliai. Dalis mažų etninių Lietuvos teritorijų šnektelių, nutrūkus tradicijai perduoti jas iš kartos į kartą, ir visai jau išnyko. Lietuviškai gyvai niekas nekalba Gařdino srities Varanavo rajono Armõniškių, Nočiõs, Žirmõnų, Rõdõnios, Benekáinių, apylinkėse¹. Šios šnektos negrižtamai pasitraukė į pasyvų vartojimą.

Lietuvių kalba čia per maždaug 50 metų neteko savo pagrindinės – komunikacinės – funkcijos ir pasislinko krašte vyraujančios baltarusių kalbos link (plg. Šukys 1960, p. 177–187; Чекмонас 1988, c. 37–54; Vidugiris 1988, p. 21–36; Garšva 1989, p. 12–39; Grumadienė 1993, p. 84–90, Tuomienė 2002, p. 89–91; ir kt.).

Pastaraisiais metais išsamiai tiriamos rytinėje Varanavo rajono dalyje esančios izoliuotos Ramaškonių šnektos duomenys rodo, kad šnektos gramatinė sandara ne-
daug kuo skiriasi nuo kitų pietų aukštaičių

¹ Pagal LKA duomenis – VI, VII ir VIII punktai.

šnektų (plg. *Lietuvių kalbos tarmės* 2004, p. 76–89). Viena vertus, ji yra išlaikiusi nemažai senoviškų bruožų. Kita vertus, čia netrūksta ir naujovių, atsiradusių tiek dėl vidinės kalbos raidos, tiek dėl svetimų kalbų, kartais bendrinės lietuvių kalbos įtakos (žr. Tuomienė 2005a, p. 88–94). Daug atsparesnė vidiniam bei išoriniam poveikiui tiriamos periferinės lietuvių šnektos morfologija, žodžių daryba bei sintaksė. Tačiau ir šios kalbos sistemos grandys pagrindine tapusios ir vyraujančios baltarusių kalbos, kuri dažnai inicijuoja vienokį ar kitokį kalbos kitimo postūmį, įtakos nebeįstengia atlaikyti. Be to, aptinkama nemaža žodžių formų, kurios šiek tiek skiriasi vyriausiosios ir jaunesniosios atstovų kartų² kalboje. Tyrimų rezultatai taip pat leidžia tvirtinti, kad čia ilgą laiką trukusi dvikalbystė (vietomis ir daugiakalbystė) išblukino vietinių senbuvų gimtosios lietuvių kalbos savitumą, išskrapė jos vidinę sandarą.

² *Vyriausioji karta* – vietiniai gyventojai (apie 80 ir daugiau metų) laisvai šnekantys, skaitantys lietuviškai, neblogai yra pramokę lenkiškai. Nuo vaikystės puikiai moka ir baltarusiškai – „paprastu“. Seniausiųjų žmonių lietuvių šnektą pakankamai žodinga, gana gerai išlaikyta gramatinė jos sistema.

Jaunesniosios kartos žmonės (apie 70 metų) gimtąja lietuvių kalba skaityti ir rašyti beveik nemoka, o tie, kurie kaimuose likę po vieną ar du, yra primiršę ir kalbėti. Prisipažįsta, jog mąsto baltarusiškai (gudiškai), skaito rusų, lenkų kalbomis. Lietuvių kalba dar pasiklauso radijo, pasižiūri televizijos laidų iš Lietuvos. Bendraudami lietuviškai, stengiasi prisiminti savo tėvų, vyresnių brolių, seserų, senelių šeimos aplinkoje vartotą buitinę lietuvių kalbą.

Tai sąlyginis informantų skirstymas, kad sudarytų opoziciją vyriausiajai atstovų kartai. Ramaškonų apylinkėse jaunesnių nei 60 metų žmonių, gerai kalbančių pietų aukštaičių tarme, jau nėra. Be abejonės, šnektos atstovus galima būtų skirstyti ir pagal kitokius kriterijus. Tačiau šiame straipsnyje laikomasi jau įsitvirtinusios tarmių tyrimo pagal kartas tradicijos. Be to, tiriamose apylinkėse senelių, tėvų ir vaikų – taigi trijų kartų, gyvenimo sąlygas nulėmė skirtingos istorinės ir socialinės aplinkybės.

2. Tyrimo tikslas ir metodas, darbo medžiaga

Šio tyrimo tikslas – sinchroniniu požiūriu išsamiai aprašyti ir išanalizuoti dabartinę izoliuotos Ramaškonų šnektos *ā*, *iā* kamienų daiktavardžių linksniavimo sistemą, aptarti pagrindines baritoninio ir oksitoninio kirčiavimo tendencijas. Nagrinėjant daiktavardžių linksnių galūnes, parodyti tiriamų kamienų stabilumą ir produktyvumą, jo vietą tarp kitų daiktavardžio kamienų.

Tyrimo metodas – analizuojamos ir lyginamos iš dviejų pateikėjų kartų sudarytos moteriškojo linksniavimo *ā*, *iā* kamienų daiktavardžių paradigmos. Kalba tiriami *stebimuoju laiku* (Лабов 1975, c. 203), t. y. realiu, lyginama dabartiniu metu tiriamose apylinkėse gyvenančių (pastarąjį dešimtmetį gyvenusių) dviejų gyventojų kartų kalba. Toks lyginimas padeda nustatyti, kiek ir kaip pasikeitusi kalbos būklė apskritai. Tai mėginimas aprašyti paskutines dienas gyvuojančios šnektos daiktavardžių kaitybą dabartiniame kontekste, atsižvelgiant į visus geriau ir prasčiau lietuviškai kalbančius informantus.

Dialektologinė medžiaga iš Ramaškonų kaimo ir jo apylinkių autorės daugiausia rinkta 1991–2004 metais. Iš devynių geriausiai lietuviškai kalbančių pateikėjų įrašyta, o vėliau iššifruota apie 20 valandų įvairių tarminių tekstų, iš kurių buvo renkami žodžiai su sakiniais, sudarinėjamos daiktavardžių paradigmos.

Vis dėlto vien rišlių tekstų nepakako, kad būtų galima išsamiai aptarti visus ir rečiau vartojamus daiktavardžių linksnius, pavyzdžiui: vienaskaitos ir daugiskaitos naudininką, įnagininką, vietininkus (inesyvą, iliatyvą). Kadangi darbo tikslas yra išsamiai aprašyti daiktavardžių *ā*, *iā* kamienų paradigmas ir galimą jų įvairavimą, imtasi

ir specialių informantų apklausos metodų³, taip pat apklausta ir pagal *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos* leksikos, sociolingvistikos, morfologijos, akcentologijos anketas.

Ankstesniuose straipsniuose išsamiai aprašyta Varanavo apylinkių sociolingvistinė situacija, pristatyti pagrindiniai Ramaškonių šnektos atstovai ir išsamiai išanalizuoti *priebalsiniai; i; u, iu; o, io* ir *(i)ė* daiktavardžių kamienai (žr. Tuomienė 2001a, p. 156–170; 2001b, p. 103–114; 2002, p. 89–102; 2005a; 2005b, p. 275–284). Šis darbas prisidės prie nykstančios šnektos išsamaus daiktavardžių kamienų aprašo.

3. Moteriškųjų *ā, iā* kamienų linksniavimo paradigmos

Ir sinchroniniuose, ir diachroniniuose morfologijos aprašuose nuo seno skiriami daiktavardžio linksniavimo tipai. Neistorinėse gramatikose jie vadinami linksniuotėmis, linksniavimo paradigmomis (plg. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, p. 68–80). Istorinės gramatikos ir dialektologijos darbuose daiktavardžio linksniavimo tipai vadinami kamienais ir daiktavardžiai čia skirstomi pagal istorinius kamiengalius (žr. Otrębski 1956, p. 5–6; Endzelynas 1957, p. 104–111; Stang 1966, p. 179–223; Kazlauskas 2000, p. 137–138; Girdenis, Rosinas 1977, p. 338–348; Zinkevičius 1980, p. 186; ir kt.). Paprastai atsižvelgiama į daugiskaitos naudininko, o aptariant priebalsinį kamieną – daugiskaitos kilmininko linksnius. Šie tradiciniai kriterijai taikyti ir periferinės Ramaškonių šnektos daiktavardžių kamienams nustatyti.

Tiriami *ā, iā* kamienai – moteriškosios giminės kamienai. Šiems kamienams pri-

skiriama tik nedaugelis vyriškosios giminės daiktavardžių:

a) bevardės giminės (arba dvigiminiai) žodžiai, pavyzdžiui: *ižgama, kerė-pla, murzà; nėdbala* (kas nerangus, lėtas), *nė.vala, siratà* ‘našlaitė’, *và.lkata, vė-pla*;

b) asmenvardžiai: *bareī.ša* ‘Bareiša’, *buidà* ‘Buida’, *gryškà* ‘Griška’, *mėlka / mėlkà* ‘Melka’, *mišu-rà* ‘Misiūra’, *smalà* ‘Smala’, *rameikà* ‘Remeika’, *vınca* ‘Vincas’ ir pan.

Kamienų paradigmoms iliustruoti parinkta pavyzdžių iš visų šios kaitybos daiktavardžių:

a) *ā* kamieno oksitoninio kirčiavimo *šakà* ‘šaka’, *vudægà* ‘uodega’ ir baritoninio *pí.va* ‘pieva’, *vištà* ‘višta’.

b) *iā* kamienas: oksitoninio kirčiavimo *dalē* ‘dalia’ ir baritoninio *kò.ja* ‘koja’, *pirkè* ‘pirkia (namas)’.

Kairėje pusėje pateikiamos įprastesnės ir dažnesnės daiktavardžių formos vyriausiųjų ramaškoniškių kalboje, dešinėje – jaunesniųjų. Gretiminiai linksnių galūnių variantai aptariami tekste.

4. Kamienų produktyvumas ir stabilumas

Kaip yra žinoma, ne visų kamienų daiktavardžiai yra vienodai stabilūs. W. U. Wurzelis taip apibūdina stabiliąsias fleksines klases: „Stabiliosios fleksinės klasės yra tokios, kurių paradigmos laikosi paradigmos struktūros sąlygų, išskirtinai galiojančių ir/ arba dominuojančių žodžiams su atitinkamomis nemorfologinėmis savybėmis“ (1984, S. 129)⁴. Ir priešingai – nestabiliosios

³ Geriausi šnektos atstovai buvo papildomai apklausti pagal specialiai parengtus kryptingus klausimus, kad atsakydami jie pavartotų norimas retesnių linksnių formas.

⁴ „Stabile Flexionsklassen sind solche Flexionsklassen, deren Paradigmen dem Iplikationsmuster einer für Wörter mit den betreffenden außermorphologischen Eigenschaften ausschließlich geltenden bzw. dominierenden Paradigmenstrukturbedingung folgen“.

1 lentelė. Oksitonio kirčiavimo daiktavardžių linksniavimo paradigmos: *ã* kamienas

Moteriškoji giminė

Vyriausioji karta		Jaunesnioji karta
Vienaskaita		
V.	<i>šakà, vudægà⁵</i>	<i>šakà, vudægè⁶</i>
K.	<i>šakō·s, vudægō·s</i>	<i>šakō·s, vudægō·s</i>
N.	<i>šã·ku, vùdægu</i>	<i>dēl̄_šakō·s, dēl̄_vudægō·s</i>
G.	<i>šã·ku., vùdægu.</i>	<i>šã·ku., vù.dægu.</i>
Įn.	<i>šakù, vudægù</i>	<i>šakù, vù.dægu</i>
Vt.	<i>šakō·ĩ, raj̄.koj̄</i>	<i>šakō·ĩ, raj̄.koj̄</i>
II.	<i>šakō·n, vudægō·n</i>	<i>šakō·n, vudægō·n</i>
Š.	<i>cã·ta, žmō·na</i>	<i>cã·ta, žmō·na</i>
Daugiskaita		
V.	<i>šã·kōs, vùdægōs</i>	<i>šã·kōs, vù.dægōs</i>
K.	<i>šakū·, vudægū·</i>	<i>šakū·, vudægū</i>
N.	<i>šakó·m, vudægó·m</i>	<i>dēl̄_šakū·, dēl̄_vudægū·</i>
G.	<i>šakàs, vùdægàs</i>	<i>šakàs, vù.dægàs</i>
Įn.	<i>šakó·m, vudægó·m</i>	<i>šakó·m, vudægó·m</i>
Vt.	<i>šakōsà, raj̄.kōsa</i>	<i>šakōsè, rej̄.kōsa</i>
II.	<i>šakó·sna, raj̄.kōsna</i>	<i>šakó·sna, rej̄.kōsna</i>
Š.	<i>cã·tōs, žmō·nōs</i>	<i>cã·tōs, žmō·nōs</i>

2 lentelė. *ĩ*ã kamienas

Moteriškoji giminė

Vyriausioji karta		Jaunesnioji karta
Vienaskaita		
V.	<i>dalã</i>	<i>dalè.</i>
K.	<i>dalō·s</i>	<i>dalō·s / dà.lōs</i>
N.	<i>dã·lũ</i>	<i>dēl̄_dalō·s</i>
G.	<i>dã·lũ.</i>	<i>dã·lũ.</i>
Įn.	<i>dalũ</i>	<i>dalũ.</i>
Vt.	<i>dalō·ĩ</i>	<i>dalō·ĩ / dà.lōĩ</i>

⁵ Šnektai, kaip ir visiems pietų aukštaičiams, būdingas *v* pridėjimas žodžio pradžioje prieš užpakalinės eilės balsius *u, ū, u, uo* ir *o* (žr. Lietuvių kalbos tarmės, 2004, p. 79). Dėl diftongoidų *ie, uo* vienbalsėjimo plačiau žr. Tuomienė 2008, p. 46.

⁶ Šnekteje fonetiškai yra pakitęs kirčiuotas ir nekirčiuotas trumpasis galūninis *a*. Balsis stipriau ar silpniau pailginamas, po kietojo priebalsio tariamas: *ẽ, é, è* (plačiau žr. Tuomienė 2008, p. 48–49).

II.	<i>dal̃ō·n</i>	<i>dal̃ō·n / dá.ļon</i>
Š.	<i>viēšnæ</i>	<i>ṽ^lē.š̃næ</i>
Daugiskaita		
V.	<i>dā·ļos</i>	<i>dā·ļos</i>
N.	<i>dal̃ō·m</i>	<i>dēļ_dal̃ū· / dēļ_dá.ļu.</i>
G.	<i>dal̃æs</i>	<i>dal̃æs / dá.ļæs</i>
Įn.	<i>dal̃ō·m.</i>	<i>dal̃ō·m.</i>
Vt.	<i>dal̃osà</i>	<i>dal̃osà / dal̃ō.sa</i>
II.	<i>dal̃ō·sna</i>	<i>dal̃ō·sna</i>
Š.	<i>viēšņos</i>	<i>ṽ^lē.š̃ņos</i>

3 lentelė. Baritonio kirčiavimo daiktavardžių linksniavimo paradigmos: *ā* kamienas**Moteriškoji giminė**

Vyriausioji karta		Jaunesnioji karta
Vienaskaita		
V.	<i>pí·va, vištà</i>	<i>pí·va, vištè</i>
K.	<i>pí·vos, vištos</i>	<i>pí·vos, ṽ.št̃os</i>
N.	<i>pí·vu, vištu</i>	<i>dēļ_pí·vos, dēļ_ṽi.št̃os</i>
G.	<i>pí·vu., vištu.</i>	<i>pí·vu., ṽi.št̃u.</i>
Įn.	<i>pí·vu, vištù</i>	<i>pí·vu, vištù.</i>
Vt.	<i>pí·voj, šē·pōj⁷</i>	<i>pí·voj, šē·pōj</i>
II.	<i>pí·vōn, šē·pōn</i>	<i>pí·vōn, šē·pōn</i>
Š.	<i>bō·ba, višta</i>	<i>bō·ba, ṽi.šta</i>
Daugiskaita		
V.	<i>pí·vos, višt̃os</i>	<i>pí·vos, ṽi.št̃os</i>
K.	<i>pí·vu., vištu.</i>	<i>pí·vu., ṽi.št̃u.</i>
N.	<i>pí·vōm, višt̃ōm</i>	<i>dēļ_pí·vu., dēļ_ṽi.št̃u.</i>
G.	<i>pí·vas, višt̃às</i>	<i>pí·vas, ṽi.št̃as</i>
Įn.	<i>pí·vōm, višt̃ōm</i>	<i>pí·vōm, ṽi.št̃ōm</i>
Vt.	<i>pí·vōsa, šē·pōsa</i>	<i>pí·vōsa, šē·pōsa</i>
II.	<i>pí·vōsna, šē·pōsna</i>	<i>pí·vōsna, šē·pōsna</i>
Š.	<i>bō·bōs, višt̃os</i>	<i>bō·bōs, ṽi.št̃os</i>

⁷ Plačiai pietų aukštaičių šnektose vartojamas slavų skolinys *šēpà* 'spinta'.

4 lentelė. *iā* kamienas

Moteriškoji giminė

Vyriausioji karta		Jaunesnioji karta
Vienaskaita		
V.	<i>kõ:ja, piřkæ</i>	<i>kõ:ja, pi.ř.kæ</i>
K.	<i>kõ:jõs, piř.kõs</i>	<i>kõ:jõs, piř.kõs</i>
N.	<i>kõ:ju, piř.kũ</i>	<i>dẽl_kõ:jõs, dẽl_piř.kõs</i>
G.	<i>kõ:ju., piř.kũ.</i>	<i>kõ:ju., piř.kũ.</i>
Įn.	<i>kõ:ju., piřkũ</i>	<i>kõ:ju., piřkũ.</i>
Vt.	<i>piř.kõĩ, raĩ.kõĩ</i>	<i>piř.kõĩ, raĩ.kõĩ</i>
II.	<i>piř.kõn, raĩ.kõn</i>	<i>piř.kõn, raĩ.kõn</i>
Š.	<i>telĩ.čæ</i>	<i>telĩ.čæ</i>
Daugiskaita		
V.	<i>kõ:jõs, piř.kõs</i>	<i>kõ:jõs, piř.kõs</i>
K.	<i>kõ:ju., piř.kũ.</i>	<i>kõ:ju., piř.kũ.</i>
N.	<i>kõ:jõm, piř.kõm</i>	<i>dẽl_kõ:ju., dẽl_piř.kũ.</i>
G.	<i>kõ:jæs, piřkæs</i>	<i>kõ:jæs, piř.kæs</i>
Įn.	<i>kõ:jõm, piř.kõm</i>	<i>kõ:jõm, piř.kõm</i>
Vt.	<i>kõ:jõsa, piř.kõsa</i>	<i>kõ:jõsa, piř.kõsa</i>
II.	<i>kõ:jõsna, piř.kõsna</i>	<i>kõ:jõsna, piř.kõsna</i>
Š.	<i>telĩ.čõs</i>	<i>telĩ.čõs</i>

fleksinės klasės yra tokios, kurių paradigmos seka kitu implikaciniu pavyzdžiu, kuris neatitinka dominuojančių paradigmos struktūros sąlygų (1984, S. 130).

Laikantis W. U. Wurzelio sistemos, Ramaškonų šnekteje stabilūs yra *õ, iõ, ā, ē* ir oksitoninio kirčiavimo *iā* kamienai. Stabilieji kamienai yra atviri, nuolat augantys, nes pasipildo naujais žodžiais: atėjusiais iš bendrinės kalbos, kitų kalbų bei tarmių ir iš kitų – nestabiliųjų⁸ – kamienų. Šių kamienų

žodžiai teturi tik po vieną linksniavimo paradigmą. Linksniai neturi gretiminių (kitų kamienų) formų. Tai matyti iš pateiktų daiktavardžių *šakà, vudægà* ‘uodega’ ir *dalæ* ‘dalia’ paradigmų.

Jau seniai pastebėtas didžiausias baltų *õ* ir *ā* kamienų produktyvumas, kad visose baltų kalbose labai svarbus *ē* kamienas (Stang 1966, p. 179–180). Tiek lietuvių, tiek latvių kalbose *ā, iā* kamienų daiktavardžių fleksija yra visai paraleli (*i*)*ē* kamieno fleksijai ir skiriasi tik tuo, kad lietuvių kalboje dabartinės linksnių galūnės, *ā* kamiene prasideančios balsiais *-a, -o* (<*-ā*), *ē* kamiene turi atitinkamai pradžios balsius *-e-* ar

⁸ Nestabilūs yra *u, i* ir *priebalsiniai* kamienai. Lietuvių tarmėse ir bendrinėje kalboje labiausiai migruojantis yra *i* linksniavimo tipas. Nors kadaise *i* kamienas buvo stabilus, į jį perėjo daug *priebalsinio* kamieno žodžių.

-ė- (<-ė-), be to, vienaskaitos vardininko fleksija skiriasi iš esmės (Kazlauskas 2000, p. 189–190).

Kaip ir visoje pietryčių Lietuvoje, taip ir šioje periferinėje pietų aukštaičių šnektose, dėl priebalsio *l* kietinimo atsirado homoniminės *lė* ir (*l*)*ā* kamienų kai kurių linksnių galūnės. Jų pavyzdžiu į negausią *lė* kamieno daiktavardžių paradigmą ėmė brautis *ā* kamieno fleksija. Su naujosiomis galūnėmis tarmėse dažniausiai vartojamas vienaskaitos galininkas ir įnagininkas, o tiriamoje šnektose – dar ir vienaskaitos vardininkas bei kilmininkas. Kitų linksnių *ā* kamieno galūnės *lė* paradigmos retesnės. Kai kur tarmėse naująsias galūnes gavo tik baritonai. Kaip pažymi Zigmas Zinkevičius (1966, p. 228), esant vienodiems senovinių balsių **ē* (bk *e*) po sukietėjusio *l* ir **ā* (bk *o*) refleksams nekirčiuotoje galūnėje, baritonų paradigmos suartėjo labiau negu oksitonų (Zinkevičius 1966, p. 228–229; Lietuvių kalbos atlasas 2 1982, p. 48–50, žemėl. 31, 32; Lietuvių kalbos atlasas 3 1991, p. 31–33; p. 50; p. 67–68; Kazlauskas 2000, p. 189–192). Tačiau dauguma tyrėjų taip pat pastebi, kad pietų aukštaičių šnektose šių dviejų moteriškųjų kamienų sąveika nėra didelė ir dažna.

Be to, yra žinoma, kad vienas ir tas pats žodis skirtingose tarmėse gali turėti skirtingus kamienus ((*i*)*ē*, *iā* ar dar kitą). Jono Kazlausko teigimu (2000, p. 191), tai priklauso nuo to, kad ir patys tie žodžiai dažnai gali būti jau atskirų tarmių vediniai: tas pats žodis vienoje tarmėje padarytas su (*i*)*ē* kamieniu, o kitoje – su (*i*)*ā* kamieniu.

5. Linksnių galūnių analizė

5.1. Būdingos vienaskaitos vardininko kamienų galūnės yra kiek pakitusios fonetiškai, pavyzdžiui, *ā* kamieno: -*α*, -*ε*;

iā kamieno: -*æ*, -*α* (po *j*) ir -*ε*, kuri tariama daugiau sąlygiškai jaunesniųjų informantų. Beveik sistemingai išlaikoma kirčiuota žodžių galūnė (išskyrus pirmosios kirčiuotės žodžius).

Toliau pateikti pavyzdžiai iliustruoja šnektos kalbėtojų dabartinį tiriamų kamienų šnekamosios kalbos žodyną. Akivaizdu, kad jaunesniųjų kalboje vartojama daug svetimžodžių. Pavyzdžiui, kur vyriausieji sakytų *lō·va*, *kalbà*, *kepi·klà*, jaunesnieji – *laškè*, *ū·tarka*, *pæká·r̃næ* ir pan. Iš dabartinės Ramaškonių šnektos yra užrašyti šie *ā* kamieno žodžiai:

1) dviskiemeniai (daugiausiai 2 ir 3 kirčiuotės): *balà*⁹ ‘bala’, *blusà* ‘blusa’, *baŋgà* ‘banga’, *barzdà* ‘barzda’, *buzà* ‘buza (skystas valgis)’, *bá.mba*, *caetà* ‘teta’, *dainà*, *dú·na* ‘duona’, *jegà*¹⁰ ‘jėga’, *gí·sla*, *gū·šta*, *jí·na* ‘iena’, *jú·sta* ‘juosta’, *kasà*, *kaktà*, *kalbà*, *karnà*, *kru·và*, *kìlpa*, *laktà*, *laŋkà*, *lazdà*, *lantà*, *ligà*¹¹, *lè.mpa*, *li.pà* ‘liepa’, *lō·va*, *lú·pa*, *maldà*, *mærgà*, *meškà*, *mō.mà* ‘mama’, *miglà*, *mè.ta* ‘mėta’, *o.škà*, *pí·va* ‘pieva’, *pōrà*, *putà*, *ru·tà*, *sí·na* ‘siena’, *skarà*, *skō.là*, *šakà*, *šá.rka*, *šlú·ta* ‘šluota’, *švisà* ‘šviesa’, *tamsà*, *tašlà* ‘tešla’, *tvo.rà*, *vagà*, *vá.rna*, *vė·tra*, *vištà*, *vú·ga* ‘uoga’, *ži.mà* ‘žiema’, *žmō.nà* ir kt.;

2) dviskiemeniai bendri baltų ir slavų žodžiai, senieji ir naujieji skoliniai: *bačkà* ‘statinė’, *bėdà* ‘bėda’, *bō·ba*, *br̃ička*, *br̃ūtva* ‘skutiklis’, *būlba* ‘bulvė’, *cègla* ‘plyta’, *čerka* ‘taurelė’, *du.dà* ‘dūda’, *fērma*, *gminà* ‘gmina, valsčius’, *galvè*, *kōldrā* ‘antklodė’, *laškà* ‘lova’, *mæsà* ‘mėsa’, *prá.uda* ‘tiesa, teisybė’, *pækla* ‘pragaras’, *raŋkà*, *smalà*, *si·lā* ‘jėga’, *mō·rkva* ‘morka’, *skibà* ‘riekė’,

⁹ Jaunesnieji informantai kirčiuotas galūnes dažnai ištaria redukuotas.

¹⁰ Šnektose dažnesnis skolinys *sí·la* ‘jėga’.

¹¹ Paprastai vartojamas skolinys *kvarà.ba* / *kvarabè* ‘liga’.

skabà ‘šonkaulis’, *sku.rè* ‘oda (gyvulio)’, *šlī-va*, *stru-nè* ‘styga’, *šĕ-pa* ‘spinta’, *škalà* ‘mokykla’, *tarbà* ‘krepšys’, *tru.bà* ‘dūda, vamzdis’, *vainà* ‘karas’, *vė.žma* ‘ragana’, *žæbà* ‘varlė’ ir kt.;

3) daugiaskiemeniai priesagų *-iena*, *-ykla*, *-ystè*, *-uma* ir kt. vediniai: *alī-va*, *ā-šara*, *aņginà*, *antenà*, *arbatà*, *avižà*, *aviži.nà* ‘avižiena’, *balanà*, *blakšci-na* ‘blakstiena’, *bə.vanè* ‘dovana’, *gā-næva* ‘ganykla’, *jé.uci-na* ‘jautiena’, *jāuni-stà*¹², *kepī-kla*, *klu.ni.nà* ‘kluoniena’, *leñtī-na*, *mæ-žæga* ‘mediena, nupjautas medis, miškas’, *mō-cina*, *mō.ki.klā*, *pagál-ba*, *pā-saka*, *pæļĕ-da* ‘pelėda’, *rā-gana*, *ramumà*, *sveikatà*, *sarmatà*, *senī-sta* ‘senatvė’, *såusumà*, *šlidumà*;

4) daugiaskiemeniai senieji ir naujieji skoliniai: *mašinè*, *mō-ĕeka* ‘pamotė’, *kalčišà* ‘klešnė’, *lō-pæta* ‘kastuvas’, *lupī-na* ‘lupe-na’, *ragá.tka* ‘šaudyklė’, *panĕĕkà* ‘kojinė’, *særadà* ‘trečiadienis’, *siratè* ‘našlaitė’, *subatè* ‘šeštadienis’, *susitkè* ‘kaimynė’, *truská.uka* ‘braškė’, *talirkè* ‘lėkštė’, *zabò-va* ‘žaidimas, užsiėmimas’ ir kt.

Daug mažiau šnekteje vartojama *iā* kamieno žodžių. Dažniausi šie:

1) dviskiemeniai: *jé.uja*, *giræ*, *kō-ja*, *ponæ*, *sá.uja*, *skry.næ*;

2) skoliniai: *gru-šæ* ‘kriaušė’, *kōklæ*, *kuxnæ* ‘virtuvė’, *kvajæ* ‘pušis’ ir kt.;

3) daugiaskiemeniai: *bažni-ĕæ*, *gavĕ-næ*, *kamūnijæ*, *mé.łni-ĕæ* ‘malūnas’, *nædĕ-læ* ‘savaitė, sekmadienis’, *ni.kō-ĕæ* ‘gelda’, *pā.važæ* ‘pavadžia’, *pĕ-łni-ĕæ* ‘penktadienis’, *pivō-nija* ‘bijūnas’, *telī-ĕæ*, *ulī-ĕæ* ‘gatvė, kaimas’, *vesé.ilæ* ‘vestuvės’, *žaró-i-jæ* ir kt.

Iš kitų šiam kamieniui priklausančių žodžių išsiskiria daiktavardžiai, kurių vardininkas turi galūnę *-i*: *mafcì* ‘marti’, *paci* ‘pati’, *pō.nì* ‘ponia’.

Daugumos *ā* kamieno žodžių vienaskaitos vardininko galūnės trumpas kirčiuotas *-a* jau beveik sistemingai redukuojamas¹³, po kietųjų priebalsių tariamas *-e*. Jaunesnieji informantai jį dažnai pailgina iki pusilgio ir taria taip: *bèdè*. ‘bėda’, *galvè*. ‘galva’, *kni-gé*. ‘knyga’, *lazdè*. ‘lazda’, *maldè*. ‘malda’, *raņkè*. ‘ranka’, *šakè*. ‘šaka’, *vudægè*. ‘uo-dega’ ir pan.

Dėl homoniminių (*i*)*ē*, (*i*)*ā* kamienų vienaskaitos naudininko bei daugiskaitos galininko (plg. *pæ-lai* ir *šā-kai*, *pæ-las* ir *šakàs*) formų įtakos Ramaškonių šnekteje atsirado žodžių, kurie vienaskaitos vardininko linksnyje lygia greta turi tiek (*i*)*ē* kamieno, tiek (*i*)*ā* kamieno galūnes, pavyzdžiui: *aušrìnæ* ir *aušrìnę*, *blā-kæ* ir *blā-kę*, *drō.bæ* ir *drō-be*, *daržō-væ* ir *daržō-vę*, *gi.vā-tæ* ir *gi.vā-tę*, *mūsæ* ir *mūsę*, *kō-šæ* ir *kō-šę*, *kru.cìnæ* ir *kru.cinę*, *klū.mþæ* / *klū.mþę*, *mĕlī-næ* ir *mĕlī-nę*, *raņkō-væ* ir *raņkō-vę*, *paklō-tæ* ir *paklō-tę*, *šalīnæ* ir *šalīnę* ir kt. Pastebėta, kad (*i*)*ē* ir (*i*)*ā* kamienų mišimas labiau būdingesnis jaunesniosios kartos ramaškoniškių kalbai. Vyresnieji daug dažniau ištaria (*i*)*ē* kamieno galūnes.

Šnekteje aptinkama ir daugiau gretiminių nesistemingai vartojamų formų, kur *iā* kamieno vienaskaitos vardininkas yra perėjęs į *ē* kamieną, pavyzdžiui: *dušé* ‘dūšia (dvasia)’, *ku-cĕ* ‘Kūčios’, *ponĕ* ‘ponia’, *skry.nĕ*, ‘skrynia’. Greta *iā* kamieno galūnių vartojamos ir *ē*-kamienės moteriškų vardų formos, pavyzdžiui: *brō-næ* ir *brōnę* / *brōncĕ*, *jūzæ* ir *jūzę* / *juzĕ*, *zō-sæ* ir *zō.sĕ*. Kiti paradigmos linksniai išlaikė *iā* kamieno galūnes.

Daiktavardis *ylà* šnekteje turi dvejopas formas, pavyzdžiui, su *ō* kamieno galūne:

¹³ Ankstesnių metų Ramaškonių šnektos įrašuose, saugomose Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarnių archyve, sistemingos redukcijos negirdėti. Fiksuojami tik pavieniai atvejai.

¹² Šnekteje šis daiktavardis yra *ā* kamieno.

aštrūs jí-las ‘aštrus ylas (aštri yla)’ ir su *ā* kamieno galūne: *jilē aštrūi* ‘yla aštri’. Tai gali būti vienas iš daiktavardžių galūnių painiojimo atvejų (plačiau žr. Tuomienė 2008, p. 61).

5.2. Vienaskaitos kilmininkas Ramaškonių šnekoje yra dažnas ir vartojamas įvairiomis reikšmėmis. Kaip ir bendrinėje kalboje, pagrindinės jo reikšmės yra objekto, subjekto ir pažymimoji (Šukys 1998, p. 89–146; Paulauskienė 1994, p. 112–120; *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* 1997, p. 74–75).

Vienaskaitos kilmininko *ā* kamieno galūnė *-os, iā* – ta pati, tik po minkštojo priebalsio. Savo kokybe skiriasi tik nekirčiuotos ir kirčiuotos galūnės, pavyzdžiui, *ā* kamieno: *prygamina vaiká.m buzō·s* ‘prigamina vaikams buzos (tokio valgio)’; *næbùvō cæ li.tùviškōs bažnī·ĉōs* ‘nebuvo čia lietuviškos bažnyčios’, *klá.usæ cætō·s* ‘klausia tetos’; *dú·nōs i.sī.kæpam* ‘duonos išsikepam’; *važú.s atvē.šĉ mæ·zægōs* ‘važiuos atvežt medienos’; *grī·žō tē·vas iš·má.Īni·ĉōs* ‘grįžo tėvas iš malūno’; *dá.r pō·nædĕ·Īlos atēi.k* ‘dar po savaitės ateik’; *pí·vōs nu.ná.i.næšy.ná.ušu* ‘pievos dabar nešienausiu’; *pàmæfáu nuk šĕ·pōs rā·ktu.* ‘pamečiau nuo spintos rakta’; *ani.sá.ujōs grū·dō pasĕ·ĉ* ‘nei saujos grūdo pasėti’; *vaikaī. prā·šō tašlō·s paragá.uĉ* ‘vaikai prašo tešlos paragauti’; *næragĕ·jot má.nō telī·ĉōs* ‘nematėt mano telyčios’; *nelikō ani žarvōjōs* ‘neliko nei žarijos’; *itōkō·s šaltō·s ži.mō·s sænāi.næbùvō* ‘šitokios šaltos žiemos seniai nebuvo’.

5.3. Tiek šakninio, tiek galūninio kirčiavimo moteriškųjų *ā, iā* kamienų daiktavardžiai turi seną tarmės vienaskaitos naudininko galūnę *-(i)u*, pavyzdžiui: *má.nō bō·bu vis kàs nægæraī.* ‘mano bobai vis kas negerai’; *ātnæšĕ cæ·tu lā·kštu* ‘atnešė tetai laišką’; *dú.k vištu. gru.dū.* ‘duok vištai grūdų’. Galūnė užrašyta iš abie-

jų pateikėjų kartų. Tik vyresniosios kartos atstovai greta vartoja ir galūnę *-ai*, kaip ir bendrinėje kalboje, pavyzdžiui: *padĕjō mā·mai; þjō·vāu šatrās tvō·rai.*

Naudininkas yra vienas iš rečiau šnekoje vartojamų linksnių. Visos vienaskaitos ir daugiskaitos naudininkui būdingos senosios ir naujesnės formos Ramaškonių šnekoje palaipsniui nyksta dėl prielinksninės konstrukcijos *dėl* + daiktavardžio kilmininkas išigalėjimo, pavyzdžiui: *pasakāū. dėl dukrōs* ‘pasakiau dėl dukros (dukrai)’; *reī.kæ rā·stu. dėl pīř.kōs* ‘reikia rąstų dėl pirkios (pirkiai)’; *parašāū. dėl mō·cinōs* ‘parašau dėl motinos (motinai)’; *pasakāū. dėl viēšnōs* ‘pasakiau dėl viešnios (viešniai)’; *pirkāū. dėl žmonō·s* ‘pirkau dėl žmonos (žmonai)’ (plačiau žr. Tuomienė 2006, p. 433–434).

5.4. Šnektos *ā, iā* kamienų daiktavardžių vienaskaitos galininkas turi galūnes *-(i)u*. (rečiau ilgąją *-(i)u*), *-(i)a*. (rečiau ilgąją *-(i)a*) ~ bk *-(i)a*, pavyzdžiui, *ā* kamienas: *kadū. balā·nu. žibīnam* ‘kažkada balana žibinam’; *kuř. per bā·lu. eini* ‘kur per balą eini’; *lé.idō bažnī.ĉu. a(d)daró·ĉ* ‘leido bažnyčią atidaryti’; *gavaī. pær.gá.l·vu.* ‘gavai per galvą’; *ā·kmenis sū.dæda i krū·vu.* ‘akmenis sudeda į krūvą’; *paró.zi.k má.n lō·vu.* ‘parodyk man lovą’; *vaikaī. baī.gĕ mōkī·klu.* ‘vaikai baigė mokyklą’; *išvā·rĕ brō·lei rā·ganu.* ‘išvarė broliai raganą’; *skō·lu. reī.kæ gru·žvīnĉ* ‘skolą reikia gražinti’; *trā·ĉu. vā·gu. išvarāū.* ‘trečią vagą išvariau’; *iā* kamienas: *jæ.uju.* ‘jaują’; *kō.ju.* ‘koją’; *sá.uju.* ‘saują’; *skrō·ñu.* ‘skrynią’; *grū·šu.* ‘grūšią (kriaušę)’; *kvā·ju.* ‘kvają (pušį)’; *má.Īni·ĉu.* ‘malūną’; *ū·li·ĉu.* ‘ūlyčią (gatvę)’.

5.5. Iš šifruotų tarminių tekstų ir gyvosios kalbos pavyko užrašyti vos keletą moteriškojo linksniavimo *ā, iā* kamienų vienaskaitos įnagininko pavyzdžių

su galūne *-(i)u*, pavyzdžiui: *atvažā·vø su_sá·vø bõ·bu* ‘atvažiavo su savo boba’; *špí·rę su_kõ·ju* ‘spyrė su koja’; *ašká.ndõ dú·nu* ‘užkando duona’; *ręikę·i su_mõ·čæku gi.vé.nč* ‘reikėjo su pamote gyvent’; *prwispá.usk ræŋkù* ‘prispausk ranka’; *su_rãudõ·nu skarù apsigõ·bus* ‘su raudona skara apsigobus’; *usimõ·jõ su_lazdù* ‘užsimojo lazda’; *sušlù·k skí.dras šlù·tu* ‘sušluok skiedras šluota’.

Dėl bendrinės kalbos įtakos šis linksnis vyriausiųjų informantų kartais pasakomas su galūne *-(i)a*, pavyzdžiui: *gi.vænãũ*. *su_cæ·ta* ‘gyvenau su teta’; *põ·nas su_bričkà važā·vo* ‘ponas su brička važiavo’ *má.n garžãũ*. *su_dú·na* ‘man gardžiau su duona’; *næsù.taręm su_læŋkũ·valžæ* ‘nesutarėm su lenkų valdžia’.

5.6. Abiejų kartų ramaškoniškių kalboje vienaskaitos vietininkas turi sutrumpintą nekirčiuotą galūnę *-(i)õj*, kirčiuotą – *-(i)õ·i*, pavyzdžiui: *ažuklim·põ bã·lõj* ‘užklimpo baloj’; *bažnĩ·čõj næbuvãũ*. ‘bažnyčioj nebuvau’; *tùpi vištã gũ·štõj* ‘tupi višta gūštoj’; *rã·dõ akmænũ·kru.võj* ‘rado akmenų krūvoj’; *knĩ·gõj skaitãũ*. ‘knygoj skaičiau’; *lašynẽi.kamã·rõj* ‘lašiniai kamaroj (sandėliuke)’; *gulũ.sá.u lã·škõj* ‘guliu sau laškoj (lovoje)’; *gã·nõ pí·võj avis* ‘gano pievoj avis’; *vã·karu visĩpĩ·kõj bũ·nam* ‘vakare visi pirkioj (namuose) būnam’; *ræŋj.kõj laĩ.kę kiř.vi*. ‘rankoj laikė kirvį’; *ieškõ·jãũ šę·põj* ‘ieškojau spintoj’; *leŋkũ·škã·lõj mõkinãũ.s* ‘lenkų školoj (mokykloje) mokiausi’.

5.7. Vienaskaitos iliatyvo (vidaus einamojo vietininko) galūnės įvairuoja daugiau fonetiškai. Į akis krinta dvejopas linksnio kirčiavimas. Dauguma šakninio kirčio daiktavardžių kirčiuojami pastoviai šaknyje, pavyzdžiui, *ā* kamieno: *iñdė·k mædãũ.s arbã·tõn* ‘idėk medaus arbaton (į arbata)’; *prwĩdė·jau bã·čkõn kõpũ·stu*. ‘pridėjau bačkon (į bačka) kopūstų’; *nuvæ·i*

bõ·ba bažnĩ·čõn ‘nuėjo boba bažnyčion (į bažnyčia)’; *nunã.i gã·nævõn negĩnšũ* ‘dabar ganiavon (į ganyklą) neginsiu’; *vištõs dæ·da gũ·štõn* ‘vištos deda gūžton (į gūžta)’; *aŋkšci acigulãũ lõ·võn* ‘anksti atsiguliu lovon (į lova)’; *išvažā·vø žmõ·gus mæ.lni·čõn* ‘išvažiavo žmogus melnyčion (į malūna)’; *išvã·rę pí·võn gĩ·vulũs* ‘išvarė pievon (į pieva) gyvulius’; *čvi.kũ·sĩ·nõn prwĩkã.lta* ‘cviekių (vinių) sienon (į siena) prikalta’; *vaikãi.šę·põn paskavõ·jõ* ‘vaikai šėpon (į spinta) pasikavojo (pasislėpė)’; *næmažẽ buvãũ*. *õ·škã·lõn næjãũ*. ‘nemaža buvau, o školon (į mokyklą) nejau’; *ĩnbę·rę sã.ujõn pũpu*. ‘įbėrė saujon (į sauja) pupų’.

Kilnojamojo kirčio daiktavardžiai kirčiuojami galūnėje, pavyzdžiui: *kãsjã.i šõ·vę galvõ·n* ‘kas jai šovė galvon (į galva)’; *pĩla pí·nõ buzõ·n* ‘pila pieno buzon (į buza (tokį valgi))’; *vaikãi.suvažũ.s kru.võ·n* ‘vaikai suvažiuos krūvon (į krūva)’; *dæ·da cùkrãũ.s tašlõ·n* ‘deda cukraus tešlon (į tešla)’; *mę·tõ bũlbas vagõ·n* ‘mėto bulves vagon (į vaga)’; *pãjẽmę brõ·li.vainõ·n* ‘paėmė brolių vainon (į karą)’.

5.8. Vienaskaitos šauksmininko galūnė tokia pat kaip vardininko – *-(i)a*. Tiek pastovaus, tiek kilnojamojo kirčio žodžius šnekteje linkstama kirčiuoti šaknyje: *õ·tũ, męř.gã, kũ·cæ darãi.?* ‘o tu, merga, ką čia darai?’; *ẽĩ.nam, zõ·sæ* ‘einam, Zosia’; *paũ·tarĩ.sim, brõ·næ?* ‘pakalbėsim, Bronia?’; *kuř.buvãĩ, cæ·ta* ‘kur buvai, teta?’; *garsãũ, mõ·ma* ‘garsiau, mama’; *bõ·bã, kũ·dabař.darõ·sim* ‘boba, ką dabar darysim?’.

5.9. Moteriškųjų *ā*, *iā* kamienų daugiskaitos vardininkas turi galūnę *-(i)õs*, nuosekliai vartojamą visų ramaškoniškių, pavyzdžiui: *visõs bažnĩ·čõs bũvõ* *aždarõ·ta* ‘visos bažnyčios buvo uždaryta’; *gražẽi.padainã·vø bõ·bõs* ‘gražiai padai-

navo bobos'; *má.no c.ẽ·t.õs tiná.i gi.v.ẽ.no* 'mano tetos tenai gyveno'; *žvi.gá.lv.õs gærãũ.* 'dvi galvos geriau'; *tĩ.galbi.lãũ.kõ krũ·v.õs* 'ten gale lauko krūvos'; *abi.kõ.j.õs šlã.pijõs* 'abi kojos šlapios'; *itaĩ.višõs má.no má.lk.õs* 'tai visos mano malkos'; *m.e.ř.g.õs eĩ.na šõ.kusna* 'mergos eina šokiuosna (į šokius)'; *c.ẽ.s.ẽ.nõs pã.sak.õs* 'čia senos pasakos'; *vá.ikš.čãuna põ.ñ.õs põ.sõ.du.* 'vaikšto ponios po soda'; *tã.võ.rã.ĩ.k.õs sušã.lb.* 'tavo rankos sušalę'; *pagĩ.sõ.žar.ũ.j.õs* 'užgeso žarijos'.

5.10. Daugiskaitos kilmininkas šnekteje beveik niekuo nesiskiria nuo bendrinės kalbos – turima galūnė *-(i)u*. (rečiau *-(i)u-*), pavyzdžiui: *kĩ.kã.ř.aru. bũvõ* 'kiek ašarų buvo'; *avižũ.pasẽ.jõm* 'avižų pasėjom'; *daũ.g.li.tũvišku.dainũ.ažmiršãũ* 'daug lietuviškų daunų užmiršau'; *prykabi.na prẽ.jĩ.nu. ir.važũ.jã* 'prikabina prie ienų ir važiuoja'; *nẽmõkẽ.jãu pí.ñ.ẽ kasũ.* 'nemokėjau pinti kasų'; *kã.řus iš.karnũ.pĩ.nẽ* 'kašius (krepšius) iš karnų pynė'; *kvã.ju.cã.mã.ža.dãug.ẽ.s.bæržãĩ.* 'kvajų (pušų) čia maža, daugiausia beržai'; *nei.sisã.ugõsi nuk.ligũ.*¹⁴ 'neišsisaugosi nuo ligų'; *li.tũvišku.mõ.kĩklu.pas.mũs nẽrã* 'lietuviškų mokyklų pas mus nėra'; *nẽlã.i.žã.pĩ.vu.řb.nã.uč* 'neleidžia pievų šienaut'; *vištõs nebijõ šã.rku.* 'višto nebijo šarkų'; *li.kõ žvi.likã.vagũ.iškãš.ẽ* 'liko dvylika vagų iškast'; *vã.saru.eĩ.nam vũ.gu.riñ.kẽ.* 'vasarą einam uogų rinkti'.

5.11. Senoji sutrumpėjusi daugiskaitos naudininko galūnė *-(i)õm* šnekteje greta tebevartojama vyresniųjų atstovų, pavyzdžiui: *eisũ bõ.bõm padẽ.ẽ* 'eisiu boboms padėt'; *kã.sẽm c.ẽtõ.m bú.lbas* 'kasẽm tetoms bulves'; *sanĩ.stõj.ligõ.m ir.gã.lõ næsmãtõ* 'senystoj (senatvėje) ligoms ir galo nesimato'; *dã.vẽ.m.ãergõ.m*

õbõlũ. 'davė mergoms obuolių'; *õškõ.m dũ.bilus řb.nã.uju* 'ožkoms dobilus šienauju'; *nãẽšũ vištõm* 'nešu vištoms'.

Vietoj tiriamų *ã, iã* kamienų daugiskaitos naudininko, kaip jau minėta aptariant vienaskaitą (dar plg. Tuomienė 2008, p. 78–79), ramaškoniškiei paprastai vartoja prielinksninę konstrukciją, pavyzdžiui: *dẽl.bõ.bu.* 'dėl bobų (boboms)'; *dẽl.dukrũ.* 'dėl dukrų (dukroms)'; *dẽl.c.ẽtũ.* 'dėl tetų (tetoms)'; *dẽl.mamũ.* 'dėl mamų (mamoms)'; *dẽl.õškũ.* 'dėl ožkų (ožkoms)'.

5.12. Daugiskaitos galininko galūnė *-(i)as* pakitusi daugiau fonetiškai, pavyzdžiui, *ã* kamieno: *seni.zi.dãĩ.barzdã.s.nãšõ.jõ* 'seni diedai (seneliai) barzdas nešiojo'; *per.balã.s.važbĩnẽ.jã* 'per balas važinėja'; *a(p)pã.isẽ.viřtu.gu.řtã.s* 'apžiūrėjo viřtų gūžtas'; *pasũkõ.jĩ.nã.s.ir.grũ.žõ* 'pasuko ienas ir grįžo'; *mãmã.kã.sã.s.pĩna.ir.gĩ.da* 'mama kasas pina ir gieda'; *ã.nã.kã.turã.s.kalbã.s.mõ.kã* 'jis keturias kalbas moka'; *burõ.ku.kru.vã.s.žã.mẽm.ãpkasẽ* 'biurokų krūvas žemẽm apkasa'; *p.ẽc.lãntã.s.pjã.unu* 'pats lėtas pjaunu'; *prẽ.kãlã.lõ.lĩ.pã.s.sõzi.nõm* 'prie kelio liepas sodinom'; *pãli.kõ.cik.lã.ĩkĩřkas.mõ.kĩ.klas* 'paliko tik lenkiškas mokyklas'; *ne.visã.s.pã.sakã.s.žĩnõĩ* 'ne visas pasakas žinot'; *rã.ĩkã.s.sõ.pã* 'rankas sopa (skauda)'; *varũ.k.řã.rkã.s* 'varyk šarkas'; *nukrařãũ.řli.vã.s.* 'nukračiau slyvas'; *dẽ.dẽ.ř.ẽ.pãz.dã.rẽ* 'dėdė šėpas (spintas) darė'; *grẽĩ.ta.vũ.gã.s.rã.ĩ.kã* 'greitai uogas renka'; *pãzẽzinẽ.ju.tvõ.rã.s.tvã.ř.ẽ* 'spadedu tvorãs tverti'; *gãli.dã.r.žvi.vagã.s.iř.ã.ř.ẽ* 'gali dar dvi vagas išarti'; *iã* kamienas: *bã.žnĩ.ẽ.čã.s.ãzdã.rẽ* 'bažnyčias uždarė'; *te.pkõ.jã.s.suřã.lãũ.* 'taip kojas sušalau'; *trĩs.nã.dẽ.lã.s.sirgãũ.* 'tris nedielias (savaites) sirgau'.

5.13. Daugiskaitos įnagininkas turi dėl sistemos sutrumpėjusią galūnę

¹⁴ Dažniau vartojamas skolinys *kvarabã* 'liga'.

-*om*, (nesutrumpėjusi -*omis*). Daugiskaitos naudininko ir įnagininko formos yra homoniminės, plg.: *padėj̄jau dukr̄o·m išvažū·c* ‘padėjau dukroms išvažiuoti’ ir *ž̄aūgū.s gær̄om̄. dukr̄o·m* ‘džiaugiuosi geromis dukromis’. Tai sutrumpėjusios senosios dviskaitos formos (Zinkevičius 1966, p. 232–234; Kazlauskas 2000, p. 188).

Naudininką nuo įnagininko skiria priegaidė, tačiau kartais tas skirtumas gali būti išlygintas, pavyzdžiui: *t̄o·i·pirk̄a·ski. dr̄o·m ažd̄e·ta* ‘toji pirkia (namas) skiedromis uždėta (užklota)’; *š̄ak̄o·m ir̄ li.tūs næpad̄e·s* ‘šakoms ir lietus nepadės’. Nesutrumpinta daugiskaitos įnagininko forma su -*omis* reitai, bet pasitaiko vyriausių žmonių kalboje, pavyzdžiui: *va.t̄ep̄ p̄ej̄ima ra.ŋ.kom̄ is ir̄ n̄e·ša* ‘va taip paima rankomis ir neša’; *lik̄aū. su.cæt̄om̄ is* ‘likau su tetomis’; *kuř. ā.nas prap̄u.la su.tom̄ is m̄o·ter̄ym̄ is* ‘kur jis prapuolė su tomis moterimis’.

5.14. Daugelyje tarmių įsigalėjusios bendrinės kalbos tipo daugiskaitos vietininko formos su -*se*. Jos kildintinos iš akuzatyvo ir postpozicijos *-*ēn* (Zinkevičius 1966, p. 212–213; Kazlauskas 2000, p. 188). Ramaškonijų šnekte *ā*, *iā* kamienai turi tik -*sa*, pavyzdžiui: *ař.gi.vu.leĩ. ḡā.næv̄osa* ‘ar gyvuliai ganiavose (ganyklose)’; *gru.daī.j̄au.gi.r̄n̄osa* ‘grūdai jau dirnose’; *k̄i·k lizdū li.p̄osa* ‘kiek lizdų leipose’; *radaū. p̄aū.tu. m̄á.lk̄osa* ‘radau pautų (kiaušinių) malkose’; *p̄i·v̄osa ḡā·n̄osi k̄á.r̄v̄es* ‘pievose ganosi karvės’; *mařaū. š̄ak̄o·sa o·žinu.* ‘matau šakose odiną (gyvatę)’. Inesyvo formoms atsirasti įtakos turėjęs iliatyvas. Dėl abiejų linksnių sąveikos postpozicijos -*ēn* refleksas buvo pakeistas iliatyvo galūnės balsiu *a* (Zinkevičius 1966, p. 239). Iš iliatyvo gautas ne tik balsis, bet ir kirtis. Oksitonai dažnai kirčiuojami ne gale: *k̄às j̄ū galv̄o·sa* ‘kas jūs galvose’; *kat̄ē in̄sip̄á.in̄ojo š̄ak̄o·sa*

‘katė išpainiojo šakose’. Tačiau šnekte yra išlaikyta ir inesyvo kirčio vieta: *aviž̄os̄ā* ‘avižose’, *pi.v̄os̄ā* ‘pievose’, *pakul̄os̄ā* ‘pakulose’, *žarn̄os̄ā* ‘žarnose’.

5.15. Šnekte daugiskaitos iliatyvas turi formas su postpozicija -*na*, pavyzdžiui: *baž̄ni·c̄os̄na* ‘bažnyčiosna (į bažnyčias), *būlb̄os̄na* ‘bulvėsna (į bulves), *galv̄o·sna* ‘galvosna (į galvas), *ḡir̄nos̄na* ‘girnosna (į girnas), *k̄o·jos̄na* ‘kojosna (į kojas), *ra.ŋ.k̄os̄na* ‘rankosna (į rankas), *p̄i·v̄os̄na* ‘pievosna (į pievas)’; *š̄ak̄o·sna* ‘šakosna (į šakas). Paradigmos kirtis dažniausiai išlaikomas.

5.16. Tiriamų kamienų daugiskaitos šauksmininkas šnekte sutampa su vardininku, pavyzdžiui: *ar.k̄o.nor̄e·jot, p̄o·n̄os* ‘ar ko norėjot, ponios?’; *d̄á.r̄c̄e s̄e·dit, b̄o·bos* ‘dar čia sėdit, bobos?’; *eĩ.kit greič̄aū.l̄aukañ., višt̄os* ‘eikit greičiau laukan, vištos’.

6. Išvados

6.1. Visiškos izoliacijos sąlygomis, nepaisant ilgalaikio atitrūkimo nuo pagrindinio pietų aukštaičių patarmės ploto, nuolatos mažėjant kalbančiųjų lietuviškai, Ramaškonijų šnektą išlikusi gana sisteminga. Daiktavardžių kaityboje vyksta tie patys kalbos kitimo procesai, kaip ir didžiojo ploto tarmėse, bendrinėje lietuvių kalboje. Daiktavardžių linksniavimo sistema pamažu pereina prie dviejų tipų – vyriškojo ir moteriškojo – linksniavimo sistemos.

6.2. Moteriškieji *ā*, *iā* kamienai šnekte yra patyrę daugiau leksinių ir fonetinių nei morfologinių pakitimų. Išlaikę būdingos specifinės leksikos dalį bei daug senovinių formų.

6.3. Tiriami kamienai yra produktyvūs ir stabilūs: laikosi paradigmos struktūros sąlygų, neturi papildomų fleksinių klasių arba jos atstovaujamos labai silpnai. Stabilus, bet neproduktyvus yra oksitoninio kirčiavimo *iā* kamienas.

6.4. Vyresnioji karta praradusi palyginti nedidelį lietuviškojo žodyno kiekį, skoliniai lietuvių šnektos veldinių beveik neišstumia. Seniausiųjų informantų šnekteje pastebima nežymi bendrinės lietuvių kalbos įtaka: pavartojamos gretiminės bendrinės kalbos linksnių galūnės. Jaunesnioji karta lietuviškus žodžius negrįžtamai keičia slaviškais, linksnių galūnės turi gretutinių formų.

6.5. Kirčiuota *ā* kamieno galūnė dėl šnektos fonetikos raidos bei vietinės baltarusių šnektos įtakos jaunesniųjų informantų yra dažnai ir stipriai redukuojama. Galūninio kirčio žodžiai greta neretai kirčiuojami pastoviai šaknyje.

Literatūra

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, 1997. Red. V. AMBRAZAS. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ENDZELYNAS, J., 1957. *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

GARŠVA, K., 1989. Kalbinės situacijos raida pakraščių šnektose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 28, 12–39.

GIRDENIS, A.; ROSINAS, A., 1977. Lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis). *Baltistica* 13(2), 338–348.

GRUMADIENĖ, L., 1993. Benekainių apylinkių antroponimija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 82–94.

KAZLAUSKAS, J., 2000. *Rinktiniai raštai* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Lietuvių kalbos atlasas 2, 1982. *Fonetika*. Vilnius: Mokslas.

Lietuvių kalbos atlasas 3, 1991. *Morfologija*. Vilnius: Mokslas.

Lietuvių kalbos tarmės, 2004. *Chrestomatija*. Sud. R. BACEVIČIŪTĖ, A. IVANAUSKIENĖ, A. LESKAUSKAITĖ, E. TRUMPA. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa, 1995a. *Leksika*. Sud. A. VIDUGIRIS. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

6.6. Dėl homoniminių (*i*)*ė*, (*i*)*ā* kamienų vienaskaitos naudininko bei daugiskaitos galininko formų įtakos Ramaškonių šnekte atsirado žodžių, kurie vienaskaitos vardininko linksnyje lygia greta turi tiek (*i*)*ė* kamieno, tiek (*i*)*ā* kamieno galūnes. Vartojamos gretiminės *ė*-kamienės moteriškų vardų formos. Kiti paradigmos linksniai išlaiko savo kamienų galūnes.

6.7. Prielinksnio *dėl* su kilmininku konstrukcija skverbiasi į naudininko vartoseną: jaunesniųjų informantų kalboje „grynasis“ linksnis vis dažniau keičiamas šia prielinksnine konstrukcija.

Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa, 1995b. *Morfologija*. Sud. D. MIKULĖNIENĖ, K. MORKŪNAS. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa, 1996. *Kirčiavimas*. Sud. D. MIKULĖNIENĖ, B. STUNDŽIA. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa, 1997. *Sociolingvistika*. Sud. L. GRUMADIENĖ, V. ČEKMONAS. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

OTRĘBSKI, J., 1956. *Gramatyka języka litewskiego* 3. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

PAULAUSKIENĖ, A., 1994. *Lietuvių kalbos morfologija (paskaitos lituanistams)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

STANG, CH. SCH., 1966. *Vergleichende Grammatik der baltische Sprachen*. Oslo–Bergen–Tromsø–Universitetsforlaget.

ŠUKYS, J., 1960. Būdingesnės Ramaškonių šnektos ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 177–187.

ŠUKYS, J., 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*. Kaunas: Šviesa.

TUOMIENĖ, N., 2001a. Ramaškonių šnektos *u, iu* kamienų daiktavardžių linksniavimas. *Paribio tarmių ir kalbų problemos: Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pra-*

nešimai. 2001 m. balandžio 27 d. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 156–170.

TUOMIENĖ, N., 2001b. Ramaškonų šnektos *ō* ir (*i*)*iō* kamienų daiktavardžių kirčiavimo ypatybės. *Baltistica* 36 (1) (2002), 103–114.

TUOMIENĖ, N., 2002. Ramaškonų šnektos priebalsinio kamieno daiktavardžių kaita. *Acta Linguistica Lithuanica* 47, 89–102.

TUOMIENĖ, N., 2005a. *Ramaškonų šnektos daiktavardžio kaita: sociolingvistinis tyrimas*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilnius, Lietuvių kalbos institutas.

TUOMIENĖ, N., 2005b. Ramaškonų šnektos *i* kamieno daiktavardžių kaita. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 1, 275–284.

TUOMIENĖ, N., 2006. Dėl prielinksnių konstrukcijų plitimo periferinėse Varanavo šnektose. *Acta Baltico Slavica* 30, SOW, Warszawa, 427–438.

TUOMIENĖ, N., 2008. *Ramaškonų šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

VIDUGIRIS, A., 1988. Iš etnolingvistinių santykių raidos Peleos ir gretimose apylinkėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 21–36.

WURZEL, W. U., 1984. *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit (Studia Grammatica 21)*. Berlin: Akademie-Verlag.

ZINKEVIČIUS, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

ZINKEVIČIUS, Z., 1980. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1. Vilnius: Mokslas.

ЛАБОВ, У., 1975. О механизме языковых изменений (перевод Е. В. Ладычевой). *Новое в лингвистике 7. Социолингвистика*. Москва: Прогресс, 199–228.

ЧЕКМОНАС, В., 1988. Функционирование языков и билингвизм (На материале ромашканских говоров). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 37–54.

Nijolė Tuomienė

Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Research interests: dialectology, interaction of dialects, contacts of languages, sociolinguistics.

DECLENSION OF THE *ā*- AND *iā* STEM NOUNS IN THE PERIPHERAL RAMAŠKONYS SUBDIALECT

Summary

The current article presents a study of a peripheral subdialect of Lithuanian, the Ramaškonys subdialect, which continues the South High Lithuanian subdialect in Varanavas district of Belarus. Owing to a number of sociolinguistic factors, such as over a hundred-year-old bilingualism (and multilingualism), the decreasing status of the Lithuanian language, acceptance of the dominating Belarusian tongue, and the impact of Standard Lithuanian, whose importance for the subdialect remains unchanged, the Ramaškonys subdialect has been retreating from usage. The subdialect has no continuation since the tradition of inheriting it from generation to generation has been lost.

The study reported here involves a thorough synchronic analysis of the declension of the *ā*, *iā* stem nouns in the present-day Ramaškonys subdialect. It also includes a comparison of two feminine declension paradigms characteristic of the two surviving generations of speakers. Their language is analysed in its recent status, namely, the

language of representatives of the two generations over the last decade is being compared.

The study showed that even under the circumstances of total isolation from the main territory of South High Lithuanian and regardless of the constantly decreasing number of speakers, the Ramaškonys subdialect has retained its systematicity. The subdialect still possesses part of its specific vocabulary and many old forms. Thus the linguistic consistency of the subdialect does not seem to reflect its sociolinguistic dispersion.

The declension of nouns bears traces of changes which are similar to those occurring in the subdialects of the main language area and Standard Lithuanian. The system of noun declension is gradually developing towards a two-type, namely, masculine and feminine, declension. Although the subdialect still has preserved nouns of the mixed declension type, the tendency of their polarization by gender is very prominent.

The *ā*, *iā* stems are very productive and stable – they retain the paradigm structure and do not acquire additional inflexion classes or such classes are weakly represented. The *iā* stem of the oxytonic stress is stable but rather unproductive. The investigated stems have undergone many more phonetic rather than morphological changes.

KEY WORDS: peripheral subdialect, noun stems, declension paradigm, stem productivity and stability.

Rima Bacevičiūtė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 52 637 861

El. paštas rimaba@ktl.mii.lt

Moksliniai interesai: dialektologija, arealinė lingvistika, fonologija, eksperimentinė fonetika.

INSTRUMENTINIO GARSŲ TYRIMO KRYPTYS IR PROBLEMOS LIETUVIŲ DIALEKTOLOGIJOJE

Straipsnyje apžvelgiami lietuvių dialektologų instrumentiniai tarmių garsų tyrimai, jų metodikos kryptys ir problematika, analizės principai. Pastarųjų dviejų dešimtmečių tyrimai lyginami su analogiškais XX amžiaus antrosios pusės (7–8 dešimtmečio) darbais.

Šiuo metu Lietuvoje instrumentiniais metodais ištirta nemažai aukštaičių ir žemaičių šnektų. Daugiausia atliekama vokalizmo ir prozodijos instrumentinių tyrimų. Instrumentinei analizei dažniausiai pasirenkami balsių akustiniai ir kokybiniai požymiai. Daugelyje darbų akustinių požymių tyrimo pagrindą sudaro trukmės, pagrindinio tono ir intensyvumo rodikliai, o kokybinių – formančių reikšmių duomenys ir pagal juos skaičiuojami tonalumo, bemoliškumo, kompaktiškumo, difuziškumo bei įtemptumo indeksai. Izoliuotųjų balsių kokybinių požymių vertinimas atliekamas lyginant juos su Danielio Joneso kardinaliniais balsiais. Didžioji dalis šiuolaikinių instrumentinių tyrimų atliekami kompiuterine garsų analizės programa PRAAT.

Pastarųjų metų tarmių garsų instrumentinių tyrimų gausa ir panaši analizės metodika rodo susiformavus Lietuvoje naują instrumentinės fonologijos mokyklą, kurios svarbiausias tikslas – instrumentiniais metodais nustatytų požymių pagrindu patikslinti šnektų fonologinių sistemų aprašai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: dialektologija, instrumentinė fonetika, tarmė, vokalizmas, kompiuterinė garsų analizės programa PRAAT.

Įvadinės pastabos

Per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvoje ypač suintensyvėjo tarmių garsų instrumentiniai tyrimai. Savo objektu jie dažniausiai skiriasi nuo ankstesniųjų, atliktų XX amžiaus 7–8 dešimtmetyje, kai panašiais metodais daugiausia tirti bendrinės lietuvių kalbos garsai. Didžiąją dalį šiandieninių instrumentinių darbų medžiagos sudaro lietuvių tarmių relevantinių vienetų minimaliosios poros. Instrumentinių tyrimų rezultatai tapo neatsiejamu pagrindu tarmių fonologinėms sistemoms aprašyti.

Nors ne visoms tarmėms skiriama vienodai dėmesio, instrumentinės fonetikos metodais¹ jau ištirta nemaža dalis aukštaičių ir žemaičių šnektų. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti dabartinę tarmių garsų instrumentinių tyrimų situaciją. To siekia-

¹ Platesnis terminas – eksperimentinė fonetika. Tačiau straipsnyje neaptariami audiciniai eksperimentai, tik instrumentiniai, t.y. atliekami specialiais prietaisais arba kompiuterinėmis programomis, tyrimai, todėl vartojamas instrumentinės fonetikos terminas. Plačiau dėl šių terminų vartojimo ir fonetikos tyrimo metodų klasifikacijos žr. Markus, Grigorjevs 2002, p. 5–29.

ma šiais uždaviniais: sudaryti svarbiausių instrumentinių tyrimų inventorių²; aptarti pagrindinius tyrimų metodikos principus bei problemas; palyginti ankstesniųjų metų (XX amžiaus 7–8 dešimtmečio) ir šių dienų tyrimų metodiką ir rezultatus. Šio aprašomojo ir lyginamojo pobūdžio tyrimo objektas – lietuvių tarmių garsų instrumentinių tyrimų aprašai įvairiuose lingvistiniuose leidiniuose, apimantys laikotarpį maždaug nuo XX amžiaus 7–8 dešimtmečio iki pastarųjų dienų.

1. Lietuvių tarmių garsų instrumentiniai tyrimai

Instrumentiniai metodai labiausiai tinkami vokalizmo ir prozodijos elementams tirti. Šiuo metu jau gana išsamiai ištirtos vakarų aukštaičių kauniškių, ypač jų šiaurinės dalies, balsyno ir prozodijos ypatybės (Girdenis, Pupkis 2000 [1974]; Simanavičienė 1993; Bacevičiūtė 2004; Bacevičiūtė 2005), daug tirta pietinės kauniškių dalies balsių kiekybė (Kazlauskienė 1998; 2000³; 2001; 2001a; 2005; Paulauskaitė 1998), dabar tiriama pietiniams kauniškiams priklausanti Prienų šnekta (Jaroslaviėnė 2006; 2006a). Iš vakarų aukštaičių šiauliškių ploto išsamiai ištirtas tik pietinės dalies Pašušvio šnekto vokalizmas ir prozodija (Kazlauskaitė 2002; 2003; 2005). Savita fonetika pasižyminti šiaurinė šiauliškių dalis iki šiol instrumentiniais metodais, deja, beveik netirta. Iš pietų aukštaičių geriausiai ištirta pietvakarinė

dalis (Mikalauskaitė 1975; Leskauskaitė 2004) bei Pelesos šnekto vokalizmas (Trumpa 2005; 2006). Nemažai instrumentinių darbų skirta rytų aukštaičiams vilniškiams (Girdenis 2005; Urbanavičienė 2005) ir uteniškiams (Kosienė 1978; 1982; Jasiūnaitė, Girdenis 2001 [1996]; Bacevičiūtė, Rinkauskienė 2007). Didelio dialektologų–instrumentininkų susidomėjimo susilaukė šiaurės panevėžiškių patarmė, ypač vadinamųjų „murمامųjų“ balsių problema – ne kartą bandyta patvirtinti ar paneigti jų egzistavimą, remiantis instrumentinių tyrimų duomenimis (Гаршва 1977; Garšva 1984 *ir kt.*; Ručinskaitė 1984; Kačiuškienė 2006; Bacevičiūtė, Leskauskaitė 2006). Šiek tiek mažiau instrumentiniais būdais tirti pietų panevėžiškiai (Meiliūnaitė 2009), širvintiškiai (Markevičienė, Markevičius 1995) bei kupiškėnai (Eidukaitienė 1977; Babickienė 2001).

Iš žemaičių ploto instrumentiniais metodais geriausiai ištirti šiaurės žemaičių šnekto vokalizmo ir prozodijos reiškiniai (Girdenis 2000 [1967]; 2000 [1974]; 2001 [1996]; Girdenis, Kubiliūtė–Kliukienė 2000 [1982]; Mažiulienė 1995; 1996; Babickienė 2005; 2005a; Murinienė 2007 *ir kt.*), esama ir konsonantizmui skirtų darbų (Kubiliūtė, Girdenis 2000 [1977]; Kliukienė 1994; 1995). Nemažai yra ir pietų žemaičių instrumentinių tyrimų (Bukantis 1979; 1983; 1984; Atkočaitytė 2002). Kalbotyros leidiniuose dažnai rašoma ir kelioms tarmėms, jų ypatybių lyginimui skirtų straipsnių, besiremiančių instrumentinių tyrimų rezultatais (Гирдянис, Качюшкене 2000 [1987]; Girdenis, Kačiuškienė 2006; Kačiuškienė, Girdenis 2001 [1997]; Bacevičiūtė, Leskauskaitė 2004; Vaišnienė, Bacevičiūtė 2005).

Taigi instrumentinio pobūdžio tyrimų lietuvių dialektologijoje gausu. Vis dėlto taikyti instrumentinius metodus tarmių

² Visus eksperimentinius lietuvių ir latvių kalbų tyrimus yra apžvelgusios D. Puškoriūtė ir A. Kazlauskienė (2005). Tačiau dėl plataus objekto straipsnyje nebuvo išsamiau gilintasi į konkrečių tyrimų problemas, siekta tik palyginti lietuvių ir latvių nuveiktus šios srities darbus.

³ Apžvelgiant tyrimus, atskirai minimi tik tie straipsniai, kurie neįeina į daktaro disertacijas arba paskelbti vėliau už jas.

garsams tirti gana sudėtinga. Yra nuomonių, kad tarmių garsų iš viso neįmanoma tirti instrumentiniais būdais. Daugelis užsienio ir lietuvių dialektologijos teoretikų, aiškindami tarmės sampratą, pabrėžia, kad tarmė savo esme yra nenutrūkstamas sakytinis tekstas, dažniausiai buitinis dialogas, neturintis rašto sistemos (plg. Chambers, Trudgill 1998, p. 3; Girdenis, Pupkis 2000 [1970], p. 183; Girdenis 2000 [1973], p. 316; Aliūkaitė 2007, p. 31–33). Natūralus sakytinis tekstas dėl daugelio savaiminės ir funkcinės prozodijos reiškinių (plačiau žr. Pakerys 1982, p. 10–31) sąveikos sunkiai pritaikomas instrumentiniams tyrimams. Tarmių tyrėjai, nusprendę eiti instrumentinės fonetikos, fonologijos ir dialektologijos sintezės keliu, neišvengiamai susiduria specifinėmis problemomis, kurių sprendimo būdai, antra vertus, leidžia rasti savitoms tyrimų technologijoms ir kryptims.

2. Medžiagos rinkimo metodika ir problematika

Su instrumentinių tyrimų specifika dialektologai susiduria jau medžiagos rinkimo ir kaupimo etape. Pirmiausia susikerta tradicinės dialektologijos informantų ir instrumentinės fonetikos diktorių pasirinkimo kriterijai. Vyrauja nuomonė, kad norint ištirti grynąsias tarmes⁴, tiriamuoju objektu reikėtų rinkti vyriausiųjų ir pačių sėsliųsųjų gyventojų kalbą (Chambers, Trudgill 1998, p. 29; Aliūkaitė 2007, p. 34). Tačiau instrumentiniams tyrimams ypatingai reikalinga gera dikcija, aiški tartis, neskubus kalbėjimo tempas. Šiuos kriterijus geriau

⁴ Pastaraisiais metais to padaryti jau tapo beveik neįmanoma – daugelis dialektologų pripažįsta, kad „grynuoju pavidalu tradicinės tarmės beveik neegzistuoja: kad ir kaip tarmiškai šnekėdami, tarmių atstovai vis dažniau įterpia kitų sistemų ar posistemų dalykų“ (plačiau žr. Grumadienė 1996, p. 192).

atitinka jaunesni šnektos atstovai, bet jų kalbos ypatybės dažnai nutolsta nuo tradicinių tarmės normų, atsiranda pusiau tarminis kalbėjimas (plg. Aliūkaitė 2007, p. 33, Grumadienė 1992, p. 1–2), kuris visomis funkcijomis atstoja tikrąją tarmę.

Peržvelgus instrumentinių dialektologų darbų medžiagos rinkimo metodiką, matyti, kad pastarųjų dienų tyrėjai dažniausiai renkasi vidurinėsios kartos atstovus – užrašymo metu jie būna sulaukę apie 50–60 metų amžiaus. Ankstesniųjų metų tyrimams diktoriais dažniau buvo pasirenkami jaunesni žmonės, dažniausiai studentai lituanistai, kilę iš tiriamosios šnektos ir apibūdinantys save kaip gerai ją mokantys. Toks nevienodas diktorių amžiaus pasirinkimas greičiausiai nulemtas platesnių šiuolaikinės įrašymo technikos galimybių: geros kokybės įrašą dabar jau galima padaryti ne tik laboratorijose⁵, bet ir nuvykus į diktorių gyvenamąją vietą. Svyruoja ir diktorių skaičius. Pastarųjų metų darbuose dažniausiai analizuojama 3–5 diktorių įkalbėta medžiaga. Ankstesniuose aprašuose galima rasti minimą ir didesnę skaičių diktorių (vidutiniškai apie 10). Toks diktorių kiekis instrumentiniams tyrimams visai pakankamas, jei nesiimama tirti sociolingvistinės kaitos (plg. Mažiulienė 1996, p. 46). Kaip teigia kalbos teoretikai, jau du vienos kalbos atmainos vartotojai garsus modeliuoja tais pačiais principais, išlaiko analogiškus santykius tarp elementų (Ladefoged 1967, p. 57; Sapir 1973, p. 104). Tiek ankstesniųjų, tiek dabartinių metų instrumentininkai dažniau renkasi vyrų balsus – žinoma, kad vyro balsas labiau tinkamas spektrinei analizei, nes turi daugiau harmonikų (Ladefoged 1967,

⁵ Daugiausia instrumentinių tyrimų buvo atlikta Vilniaus pedagoginio universiteto ir Vilniaus universiteto eksperimentinės fonetikos laboratorijose (plačiau apie laboratorijų veiklą žr. Puškoriūtė, Kazlauskienė 2005).

p. 81–82; ФАНТ 1970, c. 97–99; Girdenis 1995, p. 49, išn. 15; Grigorjevs 2001).

Ankstesniųjų metų darbuose rengiant tiriamąją medžiagą instrumentinei analizei buvo labiau linkstama atsižvelgti į frazės intonacijos ir garsų individualių požymių sąveiką. Tiriamieji segmentai dažniau analizuoti ir konstatuojamosiose, ir klausiamosiose frazėse, įvairiai kaitaliojant žodžio vietą frazėje. Pastarųjų metų tyrimuose dažniausiai apsiribojama konstatuojamosiomis trumpomis (trijų–keturių žodžių) frazėmis, kuriose tiriamasis žodis yra frazės viduryje, pabrėžtas loginiu kirčiu. Taigi galima teigti, kad nuosekliau instrumentiškai tirta tik konstatuojamųjų tarminių frazių garsinė raiška.

Problemų iškyla ir pateikiant paruoštą medžiagą diktoriaus. Ankstesniaisiais metais dauguma tyrėjų diktoriaus paprasčiausiai pateikdavo užrašytą medžiagą (bendrine arba pusiau tarminė rašyba), kurią jie perskaitydavo. Tačiau pačių autorių pripažįstama, kad taip neišvengiama nenatūralios skaitymo intonacijos. Pastaruoju metu dialektologai medžiagą eksperimentams užrašo dviem dažniausiais būdais: arba pateikia pusiau tarminę supaprastintą rašyba ir diktoriaus ją skaito; arba įrašytojas, tiriamosios šnektos atstovas, frazę pasako, o diktoriaus ją kelis kartus pakartoja. Deja, abiem atvejais ne visuomet pavyksta išvengti subjektyvumo ir nenatūralumo.

Atskirą tyrimų grupę sudaro šnektų izoliuotųjų balsių tyrimai. Šios rūšies instrumentiniai darbai yra nauji, jų galima rasti daugelyje pastarųjų metų dialektologinių aprašų. Visų jų medžiagos užrašymo metodika analogiška: tiriamąjį žodį (atskirą arba frazėje) diktoriaus taria dirbtinai patęsdamas reikiamą balsį maždaug iki 1 sekundės trukmės, iš kurio vidurio paskui iškerpamas neutraliausias segmentas. Tenka pripažinti,

kad taip įrašytų garsų akustinis vaizdas gerokai nutolsta nuo balsių prigimtinių požymių, neretai tokios metodikos trūkumus pripažįsta ir patys tyrėjai (plg. Bacevičiūtė 2004, p. 169, 159 išn.; Murinienė 2007, p. 110 ir kt.).

3. Medžiagos analizės metodika ir principai

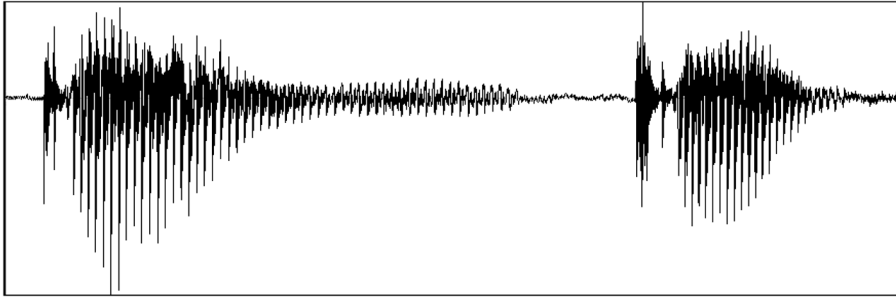
Instrumentinė analizė leidžia nustatyti daugybę garsų požymių, kurių negirdime klausia. Dažniausiai tyrimų objektu pasirenkami tie garsiniai elementai, kurių akustinių ypatybių analizė patikslina jų fonologinę interpretaciją.

3.1. Instrumentinės analizės metodai

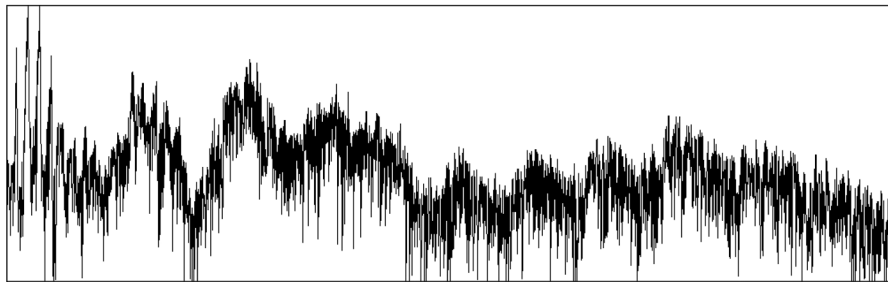
Pagrindiniai elektroakustiniai garsų analizės metodai, taikomi beveik nuo pat instrumentinės fonetikos atsiradimo pradžios iki šių dienų – oscilografija (seniau – kimografija⁶) ir spektrografija (plačiau žr. Markus, Grigorjevs 2002, p. 10–26). Ankstesniaisiais metais, nesant tikslesnės analizės galimybių, oscilogramose (žr. 1 pav.) matuota garsų trukmė, pagal virpesių amplitudės aukštį skaičiuotas garso intensyvumas, pagal periodų skaičių tam tikroje laiko atkarpoje – pagrindinis dažnumas (pagrindinis tonas)⁷. Kartais garsų trukmė matuota atskirai ir oscilogramose,

⁶ *Kimografija* [gr. *kyma* – banga, bangavimas + gr. *graphō* – rašau] – prietaisais fiziologiniams procesams, organų judesiams grafiškai registruoti.

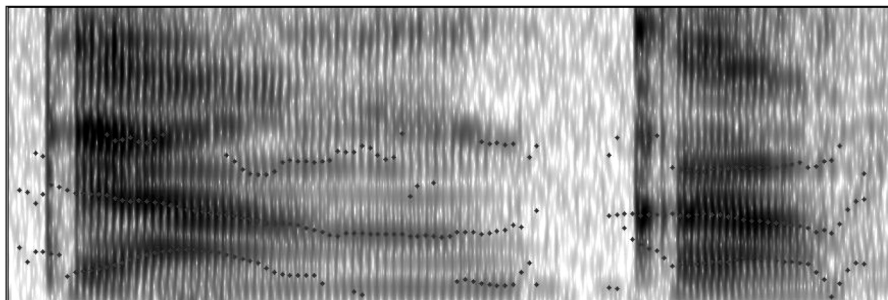
⁷ Matavimai buvo labai sudėtingi, pavyzdžiui, pagrindinis dažnumas, nuo kurio priklauso pagrindinio tono aukštis, skaičiuotas pagal laiką, per kurį pasikartoja keturi virpesiai, atitinkantys pagrindinį toną (Girdenis 2000 [1967], p. 77–78), skaičiuojant intensyvumą, matuotas amplitudės aukštis kas du periodai milimetrais, paskui perskaičiuotas decibelais (Kačiūskienė 2006, p. 30) ir kt. Plačiau apie ankstesniųjų metų instrumentinių tyrimų metodiką dar žr. Girdenis 2000 [1974], p. 287–290; Girdenis, Pupkis 2000 [1974], p. 274.

1 pav. Žodžio *teška* [teĩ̯.ka] oscilograma, užrašyta kompiuterine programa PRAAT

2 pav. Balsio [e] momentinė spektrograma, užrašyta kompiuterine programa PRAAT.

3 pav. Žodžio *teška* [teĩ̯.ka] dinaminė spektrograma, užrašyta kompiuterine programa PRAAT

ir spektrogramose, gauti duomenys lyginti (Kubiliūtė, Girdenis 2000 [1977], p. 74). Dabar oscilogramos piešiniu dažniausiai remiamasi tik segmentuojant garsus ir matuojant jų trukmę, kiti akustiniai požymiai tiesiogiai iš oscilogramų neskaičiuojami.

Garso bangos dažnių ypatybes oscilogramoje sunku išvelgti, todėl norint išsamiai spręsti apie kokybės požymius, taikomas spektrogramų analizės metodas. Spektrografu sudėtinė garso banga

suskaidoma į sudedamuosius virpesius, teikiančius informacijos apie pagrindinio tono (balso stygų) ir rezonatorių (ryklės, burnos ir nosies ertmių) sąveiką. Spektrogramos, kuriose absčių (x) ašyje atsispindi informacija apie sudaromųjų garso virpesių dažnumą, o ordinačių (y) ašyje – apie amplitudę, vadinamos momentinėmis (segmentinėmis) spektrogramomis (žr. 2 pav.). Šiose spektrogramose matyti būdingųjų garso dažnių (formančių) viršūnės.

Dinaminėse spektrogramose (sonogramose) matyti formančių kitimas visą segmento tarimo laiką (žr. 3 pav. taškeliais pavaizduotas linijas), jose taip pat gerai atsispindi virpesių intensyvumas (reiškiamas spalvos intensyvumu), matyti ir garsų ribos. Remdamiesi abiejų rūšių spektrogramomis, instrumentinės fonetikos specialistai tiek anksčiau, tiek dabar skaičiuoja pirmųjų trijų formančių duomenis (reikšmes konkrečiame taške, vidurkius, kitimo trajektorijas), anksčiau pagal dinaminės spektrogramos spalvos intensyvumo kitimą buvo sprendžiama apie garso intensyvumo laipsnį.

3.2. Instrumentinės analizės įrankiai

Ankstesniųjų metų tyrimai Lietuvoje atlikti laboratorijose oscilografais ir spektrografais, o dabartiniai instrumentiniai darbai Lietuvoje beveik visuotinai atliekami tomis pačiomis kompiuterinėmis garsų analizės programomis.

Garsų segmentavimui daug tyrėjų naudojami įvairiomis programos COOL EDIT PRO (ADOBE AUDITION) versijomis. Tai patogią programą, leidžianti ekrane matyti labai ilgą trukmės įvesto signalo oscilogramą, tiksliai nustatyti garsų ribas, iškirpti reikalingus segmentus ir juos užrašyti reikiamo formato sauginiais.

Akustinių požymių analizė dažniausiai atliekama programa PRAAT, dažnai ja naudojama ir segmentuojant garsus⁸. Tai garsų analizės programa, sukurta fonetikos specialistų Paulo Boersmos ir Davido Weeninko Amsterdamo universiteto Fonetikos fakultete. Ji laisvai platinama (interneto prieiga <http://www.fon.hum.uva.nl/praat>),

nuolat atnaujinama ir tobulinama. PRAAT pateikia plačias galimybes tirti mono signalus – nagrinėti jų oscilogramas ir spektrogramas, formančių dažnių, pagrindinio tono, intensyvumo parametrus. Ja taip pat galima atlikti kalbos signalų sintezę pagal nustatytus akustinių, kokybinių ir artikuliacinių požymių duomenis, atlikti audicinius ir identifikacinius eksperimentus, įvairiai modifikuoti garso akustinius požymius, filtruoti perteklinius dažnius. Šiek tiek ankstesni (paskutiniojo XX amžiaus dešimtmečio) tyrimai daugiausia atlikti Vilniaus universiteto specialistų P. Kasparaičio ir V. Undženo kalbos garsų analizės kompiuterine programa KALBAM⁹, kuri taip pat leido patogiai segmentuoti garsus ir tirti jų oscilogramas bei spektrus.

Dauguma tyrėjų apskaičiuotus garsų parametrus vertina statistiniais kriterijais. Šiam vertinimui daugelyje pastarųjų metų darbų naudojama A. Girdenio sukurta programa STUDENT.pas. Programa pagal tam tikras formules apskaičiuoja lyginamųjų imčių aritmetinį vidurkį (x), standartinę nuokrypį (s), rodantį, kaip tiriamojo požymio reikšmės nutolusios nuo vidurkio, variacijos koeficientą (v), 95% pasikliaujamąjį intervalą, Stjudento kriterijų (t), kurį palygina su kritine tikimybės reikšme (t_{α}).

Balsių papildomiesiems akustiniams indeksams skaičiuoti pastaraisiais metais beveik visuotinai naudojama A. Girdenio sukurta programa FORMANT2.pas. Programa pagal trijų (kartais dviejų) pirmųjų formančių reikšmes R. Petrovskio metodika (Пиотровский 1960, c. 29) apskaičiuoja šiuos indeksus: T – tonalumo (tembro aukščio), C – kompaktiškumo, b – bemoliškumo, df – difuziškumo ir it – įtemptumo.

⁸ Ankstesnės PRAAT versijos segmentavimui buvo nelabai patogios dėl to, kad programa leisdavo įvesti tik nedidelės trukmės garsus. Paskutiniosios versijos leidžia dirbti ir su daug ilgesnėmis garso atkarpomis.

⁹ Trumpą programos aprašą žr. Girdenis 1995, p. 15–21.

3.3. Instrumentinės analizės objektas

Kaip minėta, instrumentiniais metodais dažniausiai analizuojami balsių požymiai. Beveik visuose lietuvių dialektologų darbuose analizuojama balsių trukmė ir kokybė. Trukmės analizė dažniausiai susideda iš balsių absoliučiosios trukmės matavimų¹⁰, trukmės santykių skaičiavimų ir lyginamųjų imčių statistinio vertinimo Stjudento kriterijaus reikšmėmis. Kokybinių ypatybių apibūdinimas grindžiamas spektrografine analize – pirmųjų trijų (rečiau – dviejų) formančių dažnių reikšmėmis bei kitimo dinamika. Visuotinai tiriama ir balsių pagrindinis tonas (pagrindinis dažnumas) bei intensyvumas. Ir ankstesniuose, ir dabartiniuose darbuose dažniausiai skaičiuojami tie patys parametrai: maksimumo reikšmė, vidutinis lygis, maksimumo iškilimo laikas, skirtumas tarp maksimumo ir minimumo (diapazonas). Visi šie duomenys naudojami aprašant tiek savaiminės, tiek funkcinės balsių prozodijos požymius¹¹.

Daugelyje dabartinių darbų, be svarbiausių fonologinės sistemos narių, papildomai analizuojami alofonai, patiriantys subtilius kokybinius ar kiekybinius pokyčius. Ypač daug dialektologų–instrumentininkų dėmesio sulaukia kintamosios artikuliacijos garsai – pietų žemaičių diftongoidai *i-i*, *u-u*, įvairių šnektų poliftongai [*ie*], [*uo*], įvairūs balsio [*e*] alofonai. Analizuojami skirtingos kilmės garsai – kai kuriose šnektose besiskiriantys [*i*], [*u*] ir atviresnieji [*i*], [*u*], nosinės ir nenosinės kilmės balsiai.

Balsių funkcinės prozodijos (kirčio ir priegaidės) analizės principai taip pat pa-

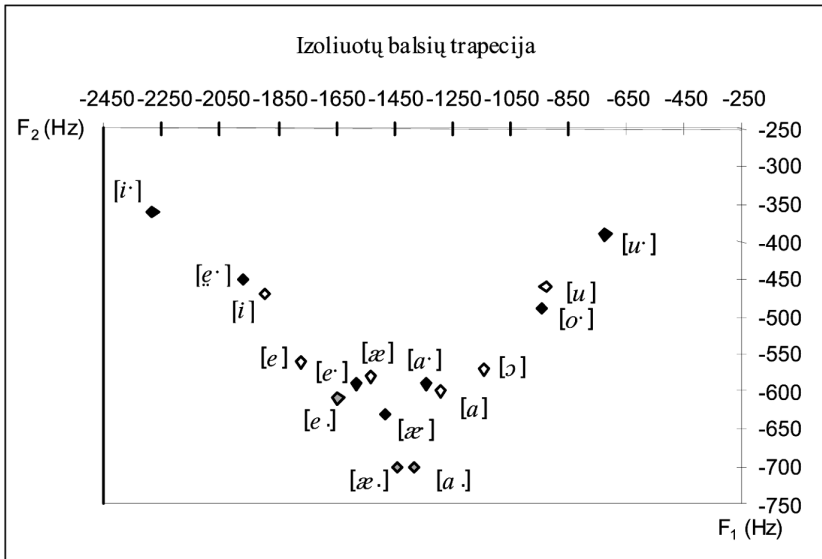
našūs visuose dialektologiniuose darbuose: tiriama kirčio ir priegaidės įtaka balsių trukmės, kokybės, pagrindinio tono bei intensyvumo požymių kitimui. Beveik visų autorių instrumentiniais būdais tiriama trumpieji ir ilgieji balsiai kirčiuotoje ir nekirčiuotoje pozicijoje, pagrindinio kirčio priegaidžių įtaka balsio prozodiniams požymiams. Darbuose, skirtuose išsamiems vokalizmo tyrimams (Kazlauskienė 1998; Trumpa 2005 ir kt.), analizuojamas prieškirtinės, pokirtinės pozicijos, nevienodos garsinės aplinkos, žodžio skiemenų skaičiaus ir kt. poveikis balsio trukmei ir kokybei. Tarmių, turinčių kirčio atitraukimą bei nukėlimą, tiriama antriniu kirčiu kirčiuotų skiemenų požymiai. Analizuojami įvairūs šalutinių kirčių tipai: morfemos kirtis, dviviršūnis kirtis, kiti distinktyviniai bei nedistinktyviniai šalutiniai kirčiai.

3.4. Būdingiausieji instrumentinės analizės rezultatų pateikimo būdai

Be visiems mokslo darbams įprastų tyrimo rezultatų pateikimo būdų instrumentinės fonetikos darbuose randama ir specifiskesnų iliustracijų. Saviti vaizdavimo būdai dažniausiai naudojami balsių kokybės požymiams iliustruoti. Vienas iš labiausiai paplitusių – balsių sistemos vaizdas trečiajame koordinačių sistemos ketvirtyje. Operuojant neigiamais skaičiais, abscisų (*x*) ašyje atidedamos F_2 reikšmės, o ordinačių (*y*) – F_1 reikšmės. Taip akustinės ypatybės vaizdžiai susiejamos su artikuliacinėmis: gaunami fonologijoje įprasti planimetriniai balsių modeliai – trikampiai, keturkampiai, trapecijos. Šis grafinis vaizdas (žr. 4 pav.) atspindi pirmosios formantės sąsają su balsių atvirumu (liežuvio pakilimu) ir antrosios formantės sąsają su tarimo eile (horizontaliuoju liežuvio poslinkiu).

¹⁰ Plg. A. Pakerio bendrinės kalbos garsų trukmės tyrimus, kur operuojama ir absoliučiosios, ir santykinės trukmės duomenimis (1982, p. 44, 45 ir kt.). Dialektologų darbuose santykinės trukmės duomenų beveik nėra.

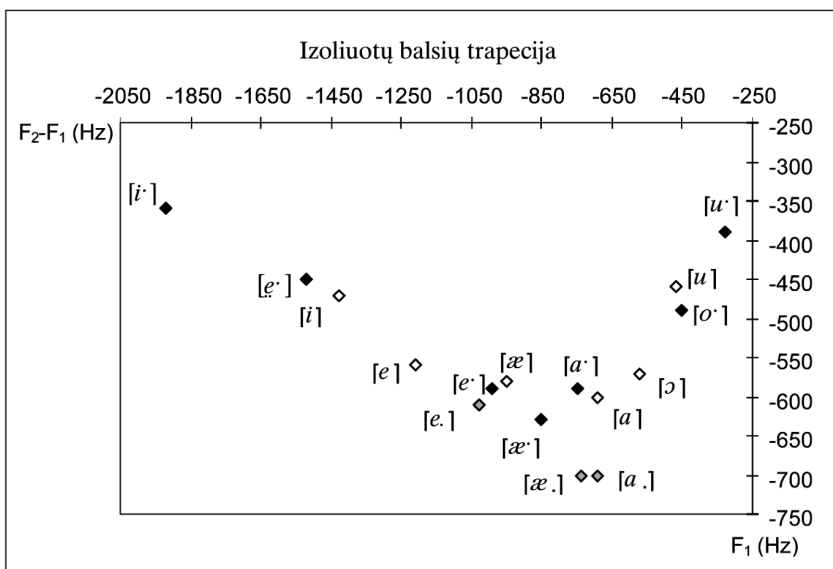
¹¹ Dėl terminų žr. Pakerys 1982, p. 10–15.

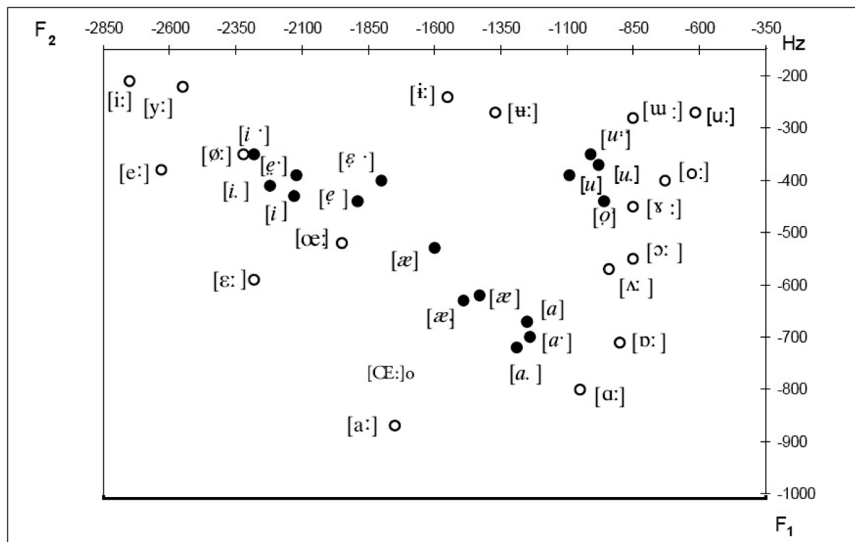
4 pav. Vakarų aukštaičių kauniškių Lukšių šnektos izoliuotųjų balsių trapecija (I variantas) (Bacevičiūtė 2004, p. 164)

Daugelyje instrumentinės dialektologijos darbų randame ir patikslintus balsių artikuliacinių ir akustinių savybių modelius, kuriuose liežuvio horizontaliajam poslinkiui vaizdžiau perteikti abscisų

ašyje atidedamos ne F_2 reikšmės, o F_2 ir F_1 reikšmių skirtumas (žr. 5 pav.). Teigiama (plg.: Ladefoged 1975, p. 173; Clark, Yallop 1999, p. 268), kad toks grafikas tiksliau vaizduoja garsų artikuliacinius santykius.

5 pav. Vakarų aukštaičių kauniškių Lukšių šnektos izoliuotųjų balsių trapecija (II variantas) (Bacevičiūtė 2004, p. 164)

6 pav. Vakarų aukštaičių šiauliškių Pašuvio šnektos izoliuotųjų (●) ir kardinalinių (○) balsių trapecija (Kazlauskaitė 2002, p. 65)

Taip atidėjus formančių reikšmes, balsių modelis labiau pasislenska į dešinę, geriau išryškėja atstumai tarp skirtingos eilės ir pakilimo balsių.

Daugelyje šiuolaikinių instrumentininkų darbų įprasta tirti izoliuotųjų balsių kokybę ir lyginti juos su D. Joneso kardinaliniais balsiais (*Cardinal vowels*) (žr. 6 pav.). Tai žymaus anglų fonetikos specialisto D. Joneso (1881–1967) XX amžiaus pradžioje sudarytas ir įrašytas balsių rinkinys (8 pirminiai ir 10 antrinių), laikomas balsių akustinių ir artikuliacinių ypatybių etalonu. Lyginant tiriamųjų balsių spektrus su kardinalinių balsių spektrais, galima lanksčiau aprašyti akustines savybes ir interpretuoti artikuliaciją, nes tariant kardinalinius balsius, kalbos padargai užima kraštutines įmanomas padėtis (išsamų kardinalinių balsių aprašą žr. Murinienė 2007, p. 116–117).

4. Dažniausiai minimos instrumentinės analizės problemos

Fonetikos specialistai pripažįsta, kad vienas iš kebliausių uždavinių tiriant garsus

instrumentiniais būdais – segmentavimo metodikos pasirinkimas (plg. Tekorius, 1972, p. 127; 1975, p. 223; Pakerys 1982, p. 51, 11 išn., Girdenis 2005, p. 46 ir kt.). Segmentavimo problemos šiek tiek apriboja tiriamąjį objektą: vienetai dažniausiai pasirenkami sąlygiškai neutralioje aplinkoje, t.y. tarp dusliųjų priebalsių. Tokia aplinka leidžia remiantis oscilogramos piešiniu gana tiksliai nustatyti garsų ribas, tačiau tyrimų sritis susiaurėja. Segmentuojant glaudžia artikuliacija susijusius balsinguosius garsus – dvibalsių ar kai kurių mišriųjų dvigarsių dėmenis – visiškai išvengti subjektyvių sprendimų nepavyksta.

Su koartikuliacijos proceso vengimu susiję ir šiek tiek skirtingi balsių formančių analizės principai. Neginčijama fonetinė aksioma, kad švariausia yra vidurinioji garso dalis, todėl tik jos formančių reikšmės naudotinos prigimtinėi balsio kokybei tirti. Tačiau vidurinėsios garso dalies samprata šių dienų lietuvių instrumentininkų tyrimuose nevienoda. Ankstesniuose darbuose balsių ypatybės apibūdinamos

1 lentelė. 1973 metų (W. Jassemo) ir 2004 metų (PRAAT) kai kurių kardinalinių balsių formančių duomenys

Balsis		F1 (Hz)	F2 (Hz)
[i:]	W. Jassem	210	2750
	PRAAT	250	2540
[e:]	W. Jassem	380	2630
	PRAAT	390	2260
[a:]	W. Jassem	870	1750
	PRAAT	920	1710

pagal izoliuoto viduriniojo segmento formančių reikšmių vidurkius (aprašą žr. Murinienė 2007, p. 110), laikantis šios tradicijos parašyta daugelis instrumentinių darbų. Pastarųjų metų naujausiuose tyrimuose balsių kokybė aprašoma remiantis viena viduriniąja formantės reikšme (aprašą žr. Urbanavičienė 2004, p. 67). Be abejo, į šiuos metodikos skirtumus būtina atsižvelgti lyginant ir interpretuojant įvairių šnektų tyrėjų gautus rezultatus.

Tiriamąjį darbo metodikos svarbą akivaizdžiai įrodė J. Jaroslavičienės atlikto D. Joneso kardinalinių balsių spektrų tyrimo rezultatai (2004, p. 26–35). Kaip minėta, kardinaliniais balsiais, kaip balsių kokybės etalonu, naudojamosi daugelyje dialektologijos darbų. Tačiau dauguma šnektų balsių tyrimų atlikti programa PRAAT, o kardinalinių balsių reikšmės imtos iš W. Jassemo veikalo (1973), kuriame jos nustatytos visai kitokiais metodais. Iš naujo perskaičius kardinalinių balsių formančių reikšmes programa PRAAT, paaiškėjo, kad jos nuo pateiktųjų labai skiriasi: F_1 naujais duomenimis aukštesnės 10–70 Hz, o F_2 žemesnės net 150–370 Hz (Jaroslavičienė 2004, p. 28; žr. 1 lentelėje pateiktus duomenis). Taigi kalbant apie balsių kokybės etalonus, būtina

atsiriboti nuo kai kurių paklaidų, atsirandančių dėl skirtingų tyrimo metodų.

Baigiamosios pastabos

Baigiant lietuvių dialektologų instrumentinių tyrimų apžvalgą, galima daryti išvadą, kad daugiausia jų atlieka profesoriaus A. Girdenio mokiniai, todėl jau galima kalbėti apie naują fonologų–instrumentininkų mokyklą, dirbančią panašiais metodais ir principais. Šios tyrimų krypties atstovai instrumentiniais tyrimais stengiasi pagrįsti fonemų santykius, patikslinti jų diferencinius požymius. Vis dėlto pastebėtina, kad instrumentiniai tyrimai fonologijoje gali atlikti tik gero pagalbininko vaidmenį, o lemiamą reikšmę turi reali garsinių elementų distinktyvinė galia, t.y. sugebėjimas diferencijuoti dalykinį turinį (plačiau žr. Girdenis 2003, p. 31–35). Jokiu būdu nepamirština ir tai, kad „fonetinės garsų ypatybės varijuoja pagal visus atsitiktinių reiškinų dėsnius ir todėl absoliutūs garsų ilgiai, dažnumai ir t.t. nieko tikro apie garsus nepasako“ (Girdenis, Žuylis 2000 [1973], p. 376). Taigi pats svarbiausias principas, kurio turėtų laikytis visi tyrėjai instrumentininkai, – ne absoliučių dydžių, o jų santykių analizė.

Literatūra

- ALIŪKAITĖ, D., 2007. *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.
- ATKOČAITYTĖ, D., 2002. *Pietų žemaičių rašiniškių prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- BABICKIENĖ, Z., 2001. Kirstinė priegaidė rytų aukštaičių kupiškėnų tarmėje. *Kalbotyra*, 50 (1), 143–146.
- BABICKIENĖ, Z., 2005. Balsio *a* labializacija šiaurės žemaičių kretingiškių šnektose. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 304–312.
- BABICKIENĖ, Z., 2005a. Atitrauktinio kirčio priegaidės šiaurės žemaičių kretingiškių tarmėje. *Baltistica*, 40 (1), 69–76.
- BACEVIČIŪTĖ, R., 2004. *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- BACEVIČIŪTĖ, R., 2005. Akūtinųjų mišriųjų dvigarsių dėmenų [i], [u] kokybė Lukšių šnekte. *Kalbotyra*, 54 (1), 33–40.
- BACEVIČIŪTĖ, R., LESKAUSKAITĖ, A., 2004. Akūtinųjų dvigarsių pirmųjų dėmenų [i], [u] trukmė aukštaičių šnektose. In: *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 9–20.
- BACEVIČIŪTĖ, R., LESKAUSKAITĖ, A., 2006. Dėl šiaurės panevėžiškių „murmamųjų“ balsių (eksperimentinis tyrimas). *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 8, 4–9.
- BACEVIČIŪTĖ, R., RINKAUSKIENĖ, R., 2007. Dėl rytų aukštaičių uteniškių inesyvo ir iliatyvo galūnių priegaidžių (eksperimentinis tyrimas). *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 9, 4–11.
- BUKANTIS, J., 1979. Pietų žemaičių diftongoidų *i^h*, *u^h* (bendrinės kalbos *ie*, *uo*) fonetinės ypatybės. *Kalbotyra*, 30 (1), 23–31.
- BUKANTIS, J., 1983. Fonologiniai šalutiniai kirčiai ir kirčio tipai pietų žemaičių varniškių tarmėje. *Kalbotyra*, 34 (1), 14–23.
- BUKANTIS, J., 1984. Prozodiniai varniškių priegaidžių požymiai. *Jaunųjų filologų darbai*, 1, 11–22.
- CHAMBERS, J. K., TRUDGILL, P., 1998. *Dialectology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- CLARK, J., YALLOP, C., 1999. *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- EIDUKAITIENĖ, E. V., 1977. Kupiškėnų monoftongų priegaidės. *Kalbotyra*, 28 (1), 18–23.
- GARŠVA, K., 1984. Šiaurės vakarų panevėžiškių akūtinųjų ir cirkumfleksinių garsų trukmė ir intensyvumo viršūnė. *Lietuvos TSR MA darbai*, 2 (87), A serija, 74–82.
- GIRDENIS, A., 1995. *Teoriniai fonologijos pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.
- GIRDENIS, A., 2000 [1967]. Mažeikių tarmės priegaidžių fonetinės ypatybės. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 76–88.
- GIRDENIS, A., 2000 [1973]. Bendrinė kalba. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 316–318.
- GIRDENIS, A., 2000 [1974]. Prozodinės priegaidžių ypatybės šiaurės žemaičių tarmėje. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 284–307.
- GIRDENIS, A., 2001 [1996]. Energetinė šiaurės žemaičių tarmės priegaidžių fonetinės prigimties interpretacija. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. III: 1988–2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 243–256.
- GIRDENIS, A., 2003. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- GIRDENIS, A., 2005. Adutiškio šnektos balsių [a] / [a.] trukmė ir spektrai. *Baltistica*, 40 (1), 45–55.
- GIRDENIS, A., KAČIUŠKIENĖ, G., 2006. Dvibalsių priegaidės: šiaurės žemaičiai ir šiaurės panevėžiškiai. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 35–40.
- GIRDENIS, A., KUBILIŪTĖ-KLIUKIENĖ, R., 2000 [1982]. Regresyvinis priebalsių palatalizacijos poveikis balsių spektrui šiaurės žemaičių tarmėje. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. II: 1975–1987. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 272–283.
- GIRDENIS, A., PUPKIS, A., 2000 [1970].

- Bendrinės kalbos normos ir jų kodifikacija. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 183–189.
- GIRDENIS, A., PUPKIS, A., 2000 [1974]. Pietinių vakarų aukštaičių priegaidės. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 258–267.
- GIRDENIS, A., ŽULYS, V., 2000 [1973]. Rec. kn. *Lietuvių kalbos gramatika 1–2*. Vilnius: Mintis, 1965–1971. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. I: 1962–1974. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 370–386.
- GRIGORJEVS, J., 2001. Dažadu runātāju (sieviešu un vīriešu) izrunātu patskaņu datu normalizēšana. *Linguistica Lettica*, 8, 194–215.
- GRUMADIENĒ, L., 1992. Bendrinė ir pusiau tarminė kalba. *Gimtoji kalba*, 11 (307), 1–3.
- GRUMADIENĒ, L., 1996. Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 36, 190–198.
- JAROSLAVIENĒ, J., 2004. D. Joneso kardinalinių balsių spektrinė analizė. In: *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 26–35.
- JAROSLAVIENĒ, J., 2006. Prienų šnekotos žemutinių balsių eksperimentinis tyrimas. *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 8, 15–22.
- JAROSLAVIENĒ, J., 2006a. Prienų šnekotos žemutinių balsių kiekybė ir kiti skiriamieji bruožai. *Baltistica*, 41 (2), 245–264.
- JASSEM, W., 1973. *Podstawy fonetyki akustycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe.
- JASIŪNAITĒ, B., GIRDENIS, A., 2001 [1996]. Trys rytų aukštaičių uteniškių fonologiniai ilgumai. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. III: 1988–2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 257–278.
- KAČIUŠKIENĒ, G., 2006. *Šiaurės panevėžiškių tarmės fonologijos bruožai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- KAČIUŠKIENĒ, G., GIRDENIS, A., 2001 [1997]. Rytų aukštaičių ir šiaurės žemaičių priegaidės: bendrybės ir skirtumai. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. III: 1988–2000. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 279–284.
- KAZLAUSKAITĒ, R., 2002. *Pašušvio šnekotos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija. Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- KAZLAUSKAITĒ, R., 2003. Pašušvio šnekotos šalutinio distinktyvinio kirčio akustiniai požymiai. *Linguistica Lettica*, 12, 89–104.
- KAZLAUSKAITĒ, R., 2005. Atitrauktinio kirčio priegaidės Pašušvio šnektoje. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 313–324.
- KAZLAUSKIENĒ, A., 1998. *Pietinių vakarų aukštaičių tarmės balsių kiekybė. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- KAZLAUSKIENĒ, A., 2000. Gretimų garsų įtaka balsių kiekybei pietinių vakarų aukštaičių tarmėje. *Kalbotyra*, 48(1)–49(1), 63–70.
- KAZLAUSKIENĒ, A., 2001. Šalutiniai kirčiai vakarų aukštaičių kauniškių tarmėje. *Kalbotyra*, 50 (1), 53–66.
- KAZLAUSKIENĒ, A., 2001a. Pietinių vakarų aukštaičių tarmės balsių spektras ir prozodija. *Lituanistica*, 3(47), 39–45.
- KAZLAUSKIENĒ, A., 2005. Žodžių dinaminė struktūra ir tarpkirtiniai intervalai vakarų aukštaičių kauniškių šnektoje. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 285–291.
- KLIUKIENĒ, R., 1994. Šiaurės žemaičių priebalsių spektrai ir akustinės priebalsių klasės. *Kalbotyra*, 43 (1), 43–52.
- KLIUKIENĒ, R., 1995. Šiaurės žemaičių intervokaliųjų priebalsių trukmė. *Kalbotyra*, 44 (1), 48–68.
- KOSIENĒ, O., 1978. Uteniškių tarmės balsinės fonemos. *Kalbotyra*, 29 (1), 29–40.
- KOSIENĒ, O., 1982. Rytų aukštaičių uteniškių monofongų priegaidės. *Kalbotyra*, 33 (1), 61–71.
- KUBILIŪTĒ, R., GIRDENIS, A., 2000 [1977]. Šiaurės žemaičių afrikatų ir heteromorfeminių T–S tipo junginių akustinės ir audicinės savybės. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. II: 1975–1987. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 69–78.
- LADEFOGED, P., 1967. *Three Areas of Experimental Phonetics*. London: Oxford University Press.
- LADEFOGED, P., 1975. *A Course in Phonetics*. New York etc.: Harcourt & Jovanovich.
- LESKAUSKAITĒ, A., 2004. *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

- MARKEVIČIENĖ, Ž., MARKEVIČIUS, V., 1995. Kelios pastabos apie Vidiškių šnektos balsių ir dvibalsių trukmę. *Kalbotyra*, 44 (1), 69–72.
- MARKUS, D., GRIGORJEVS, J., 2002. *Fonētikas pētīšanas metodes 1*. Rīga: Rasa ABC.
- MAŽIULIENĖ, I., 1995. Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija sociolingvistiniu aspektu. *Baltistica*, 30 (1), 79–91.
- MAŽIULIENĖ, I., 1996. Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija: Instrumentinis ir sociolingvistinis tyrimas. *Kalbotyra*, 45 (1), 30–115.
- MEILIŪNAITĖ, V., 2009. *Pietų panevėžiškių vokalizmas ir jo raidos bruožai. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
- MIKALAUSKAITĖ, E., 1975. *Lietuvių kalbos fonetikos darbai*. Vilnius: Mokslas.
- MURINIENĖ, L., 2007. *Rytinių šiaurės žemaičių fonologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- PAKERYŠ, A., 1982. *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*. Vilnius: Mokslas.
- PAULAUSKAITĖ, L., 1998. Vilkaviškio šnektos [ie], [uo] kiekybės santykiai. *Kalbotyra*, 47, 171–173.
- PUŠKORIUTĖ, D., KAZLAUSKIENĖ, A., 2005. Eksperimentinės fonetikos tyrimų paralelės Lietuvoje ir Latvijoje. *Acta Baltica' 2005*, 24–47.
- RUČINSKAITĖ, I., 1984. Murmamųjų balsių kokybinė opozicija šiaurės panevėžiškių tarmėje. *Kalbotyra*, 35 (1), 72–75.
- SAPIR, E., 1973. Sound Patterns in Language. *Phonology: (Selected Readings) / Ed. by E. C. Fudge*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 101–114.
- SIMANAVIČIENĖ, B., 1993. Dvejopa [ā, ē] < *-a-, *-e- priegaidė veliuoniečių šnekte. *Kalbotyra*, 42 (1), 46–53.
- TEKORIUS, A., 1972. Rec. kn. Kalbos garsai ir intonacija (Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga 4). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1970. *Kalbotyra*, 24 (1), 125–133.
- TEKORIUS, A., 1975. Rec. kn. Eksperimentinė ir praktinė fonetika (Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga 6). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1974. *Baltistica*, 11 (2), 222–229.
- TRUMPA, E., 2005. *Pelesos šnektos balsinės fonemos ir jų variantai. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- TRUMPA, E., 2006. Rišlios kalbos balsių spektrai Pelesos šnekte. *Acta Baltica Slavica*, 30, 505–518.
- URBANAVIČIENĖ, J., 2004. Svirčių šnektos izoliuotų balsių akustinė analizė. *Kalbotyra*, 53(1), 65–80.
- URBANAVIČIENĖ, J., 2005. *Svirčių šnektos (rytų aukštaičių vilniškių) fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija. Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
- VAIŠNIENĖ, D., BACEVIČIŪTĖ, R., 2005. Dėl raseiniškių ir vakarų aukštaičių paribio dvigarsių. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 292–303.
- ГАРШВА, К., 1977. *Слоговые акценты в фонологической системе (на материале литовского языка)*. Диссертация кандидата филологических наук. Москва: ИЯ СССР.
- ГИРДЯНИС, А., КАЧЮШКЕНЕ, Г., 2000 [1987]. Вторичные типы слоговых интонаций в литовских диалектах. In: A. GIRDENIS. *Kalbotyros darbai: straipsniai, studijos, esė, recenzijos*. T. II: 1975–1987. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 327–332.
- ПИОТРОВСКИЙ, Р., 1960. Еще раз о дифференциальных признаках фонем. *Вопросы языкознания* 6, 24–38.
- ФАНТ, Г., 1970. *Анализ и синтез речи*. Новосибирск: Наука.

Rima Bacevičiūtė

The Institute of the Lithuanian Language, Lithuania

Research interests: dialectology, areal linguistics, phonology, experimental phonetics.

TENDENCIES AND PROBLEMS OF INSTRUMENTAL ANALYSIS OF SOUNDS IN LITHUANIAN DIALECTOLOGY**Summary**

The article reveals instrumental analyses of sounds of dialects made by Lithuanian dialectologists within the last two decades, tendencies and problems of the methodology, principles of the analysis. The research of the last years has been compared with the analogical studies within the sixth and seventh decades of the twentieth century.

Lately, quite a few Aukštaitian and Samogitian subdialects have been analyzed with the instrumental methods. The vocalism and prosody research has been made mostly. Acoustic and qualitative features have been chosen mostly for the instrumental analysis.

Indexes of duration, fundamental pitch and intensiveness constitute the base of the acoustic features research in most of the works. The analysis of duration comprises measurements of absolute duration, calculation of duration ratio and statistical evaluation of the results. Features of fundamental pitch and intensiveness are analysed according to the following parameters: values of maximums, average level, time of the maximums rising, and

diapason (difference between the highest and lowest points).

Basis of the qualitative analysis comprises the data of formants' values and indexes of timbre, flatness, compactness, diffuseness and tenseness, which are calculated according to the data. The evaluation of the qualitative features of the isolated vowels is made by comparing them with the quality of the Jones' Cardinal Vowels. Most of the contemporary instrumental analysis has been made with the computer-based sound analysis program PRAAT.

The problems mostly mentioned in making instrumental analysis are the following: difficult sound segmentation, uneven estimation of the sound terminations; unlike methodologies and comparison of the research results made in different periods; calculation of absolute values but not their ratios; the relation of instrumental phonetics and phonology objects – the sound features determined with the instrumental methods cannot be considered independent phonologically, their phonologic interpretation must be based on the auditory analysis.

The recent abundance of the instrumental analysis of the sounds of dialects and similar methodology of analysis indicates that a new school of instrumental phonology has been formed in Lithuania. Its main aim is to specify inventories of the phonological systems of subdialects on the basis of the sound features determined with the instrumental methods.

KEY WORDS: dialectology, instrumental phonetics, dialect, vocalism, computer-based sound analysis program PRAAT.

Gauta 209 06 13
Priimta publikuoti 2009 07 10

IV. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

„LIETUVIŠKAI GRAMATIKĖLEI“ – 110 METŲ

*Birutė Briaukienė
(Lietuva)*

1901 metų *Lietuviškos kalbos gramatika* laikytina pirmąja lietuvių bendrinės kalbos normine gramatika. Jos reikšmė kalbos mokslo raidai – itin didelė ir prilygstanti Augusto Šleicherio gramatikai (1856 m.). 1901 metų gramatikoje teoriškai buvo įtvirtinta lietuvių bendrinė kalba vakarų aukštaičių tarmės pagrindu tuo metu caro valdomoje Lietuvoje ir išdėstyta bendrinės kalbos kūrimo programa (Zinkevičius 1992, p. 152–153). Kokia šios gramatikos atsiradimo istorija?

Beveik iki pat XIX amžiaus pabaigos Lietuvoje nebuvo nė vienos lietuviškai parašytos tinkamos gramatikos, iš kurios būtų galėję lietuviškai mokytis rašantieji ir kurioje būtų buvusios nustatytos bent kiek aiškesnės bendrinės lietuvių kalbos normos. Kiekvienas autorius ėmė rašyti savo gimtąja tarme, išlaikydamas tik kai kuriuos tradicinius rašybos elementus. Pastangos kurti bendrą visiems lietuviams rašomąją kalbą buvo menkos (Zinkevičius 1990, p. 223).

Moksliškai tuo metu vertingesnės ir įtakingesnės buvo rankraštinės Antano Baranausko ir Kazimiero Jauniaus gramatikos. Antanas Baranauskas išvertė į lietuvių kalbą Augusto Schleicherio gramatiką. Daug kas toje gramatikoje Baranauskui neįtiko, todėl apie 1875–1878 metus jis parašė savą gramatiką *Mokslas lietuviškos kalbos*, kurią dėstė per paskaitas. Be Baranausko žinios ir nenurodęs autoriaus, 1896 metais Tilžėje šią gramatiką išleido Feliksas Sereika, pa-

vadinęs *Kalbomokslis lėtuviszkos kalbos*. Šioje gramatikoje buvo klaidų ir neįprastų terminų. Apie 1885–1892 metus gramatiką parašė Kazimieras Jaunius. *Lietuviškas kn. Jaunio kalbomokslis* buvo padaugintas Tartu nelegaliai (apie 60 egzempliorių) 1897 metais. Šią gramatiką Peterburgo Mokslų akademija 1911 metais išleido lietuvių, o 1916 metais – rusų kalba. Litanistikos mokslui ji turėjo nemažą reikšmę. Lyginant su Augusto Šleicherio ir Fridricho Kuršaičio gramatikomis, joje buvo daugiau ir tikslesnių duomenų apie lietuvių tarmes, o daiktavardžių linksniaavimo paradigmos beveik tokios pat kaip ir Jono Jablonskio 1901 metų gramatikoje (Zinkevičius 1992, 127–128). Antano Baranausko ir Kazimiero Jauniaus gramatikos nebuvo bendrinės lietuvių kalbos vadovėliai. Jų autoriams kalbos praktikos dalykai rūpėjo tiek, kiek jų reikėjo dėstant lietuvių kalbos mokslo pagrindus.

Tuo metu leidžiamoje periodinėje spaudoje rašyba taip pat įvairavo, o nusi-stovėjusių kalbos normų nebuvo. Periodinės spaudos redaktoriams ir leidėjams ypač aktualus buvo rašybos klausimas – be vienosnės rašybos nebuvo galima turėti vienosnės rašomosios kalbos. Todėl buvo dažnai skundžiamasi lietuvių rašybos nevienodumu, siūlomi ir svarstomi nauji raidyno projektai, diskutuojami kai kurie rašybos klausimai. „Aušros“ rašybos, ypač raidyno, įvairavimas daugiausia priklausė

nuo jos redaktorių pažiūrų bei nusistatymo. Nors rašyba joje gerokai įvairavo ir ne vieno kritikuota, tačiau ji buvo įtakinga. Tokią rašybą daugiau ar mažiau buvo nusižiūrėję „Lietuviškojo balso“, „Šviesos“ ir kai kurių kitų XIX amžiaus pabaigos periodinių ir neperiodinių leidinių autoriai ar redaktoriai. Maža ku nuo jos skyrėsi ir „Varpo“ rašyba pirmaisiais leidimo metais (1889). „Varpo“ rašyba ėmė vienodėti, kai 1990 metais pasirodė Vinco Kudirkos parengti *Statrašos ramsčiai* skirti „Varpo“ ir nuo 1890 metų pradėto leisti „Ūkininko“ redaktoriams ir bendradarbiams.

Statrašos ramsčiai – tai buvo į 17 paragrafų sutrauktų trumpų rašybos taisyklių litografuotas rinkinys, sudarytas remiantis Fridricho Kuršaičio gramatika. *Statrašos ramsčiuose* buvo pateiktas bemaž nesiskiriantis nuo dabartinio raidynas (tik nebuvo ū raidės), suformuluotos pagrindinės balsių, priebalsių ir dvibalsių rašybos taisyklės, nurodyti būdingesnieji didžiųjų raidžių, nelietuviškų tikrinių vardų, žodžių rašymo drauge ir skyrium atvejai. *Statrašos ramsčiai* buvo išsiuntinėti tų laikraščių bendradarbiams ir reikalauta laikytis juose nustatytų taisyklių.

Nuo 1893 metų „Varpe“ buvo pradėti spausdinti Jono Jablonskio straipsniai kalbos klausimais. Tai turėjo reikšmės vienodinant rašybą, nes straipsniuose Jablonskis dėstė savo pažiūras dėl lietuvių kalbos rašybos ir davė konkrečių nurodymų, kaip ją tobulinti. Nors jo pasiūlymai buvo gerai motyvuoti, tačiau tada jiems nebuvo visuotinai pritarta. Taigi net „Varpe“ pasitaikydavo rašybos įvairavimų, nors jos vienodumu labai rūpinosi ir Vincas Kudirka, ir Jonas Jablonskis.

Įvairių rašybos, daugiausia raidyno, projektų XIX amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais buvo sukūrę Jonas Basanavičius, Adomas Dambrauskas-Jakštas,

Juozas Miliauskas-Miglovara, Andrius Jonas Vištelis ir kiti. Vis dėlto pačioje XIX amžiaus pabaigoje lietuvių rašyba dar buvo gana marga. Tik „Varpe“, „Ūkininke“ ir socialdemokratiniuose laikraščiuose jau pradėjo nusistovėti dabartinis raidynas. Pirmą kartą jis buvo užfiksuotas 1899 metų Petro Avižonio *Lietuviškoje gramatikėlėje* (Palionis 1995, p. 238–241).

Petras Avižonis, 22 metų Tartu universiteto studentas medikas, sumanė parengti lietuvių kalbos vadovėlį, kuris padėtų visiems, norintiems mokytis lietuvių kalbos. Mat Petras Avižonis įsitikino, kad daugelis lietuvių studentų ir šiaip inteligentų, kilę iš skirtingų tarmių ir veikiami rusų ar lenkų kalbų, gerai nemoka lietuvių kalbos, ypač kaityti įvairių kalbos dalių. Pats daug rašęs ir skaitęs, Avižonis nutarė parašyti praktišką lietuvių kalbos gramatiką su linksniavimo ir asmenavimo pavyzdžiais be jokių paaiškinimų ar taisyklių. Remdamasis *Lietuvišku kn. Jaunio kalbomoksliu* ir vokiška Fridricho Kuršaičio gramatika (Kurschat F. *Grammatik der littauischen Sprache*. Hale, 1876), Petras Avižonis parašė 64 mokyklinio sąsiuvinio puslapių gramatikėlės konspektą. 1897 metais per Kalėdas nuvežė jį į Taliną parodyti Jonui Jablonskiui. Jablonskis peržiūrėjo, ištaisė kirčių klaidas ir patarė pavadinti *Lietuviška gramatikėle*. „Gramatikėlėje po kiekviena linksniuote mano buvo pridėta eilė žodžių, kurie taip pat linksniuojami. Jablonskis įterpė į tuos pavyzdžius dar žodžių iš savo žodyno, parinkdamas ypač tokių, kurių nežinodami inteligentai vartojo įvairias svetimybes. Savo „gramatikėlę“ rašydamas turėjau galvoje ypač Mintaujos moksleivius, paskiau studentus ir šiaip inteligentus. Jiems, maniau, yra žinomi lotyniški terminai: todėl tik šiuos aš ir vartoju konspekte. Rečiau vartojamiems arba svetimybų išstumtiems žodžiams visur buvau pridėjęs

vokišką vertimą. Kodėl taip, Jablonskis žinojo ir man pritarė. Čia tuo tarpu galiu tik tiek pasakyti, kad buvo Mintaujoje ir nelietuvių, kurie norėjo išmokti lietuvių kalbos“, – rašė Petras Avižonis 1930 metais žurnale „Kalba“. *Lietuviškoje gramatikėlėje* Avižonis vartojo ne tik lotyniškus, bet ir lietuviškus kalbos mokslo terminus.

Lietuviškos gramatikėlės prakalboje sakoma: „Nėra lietuviškos gramatikos, mūsų kalbos žinovai tyli, miega; iš kurgi gal išmokti kalbos tie, kurie nori lietuviškai rašyti?“ – tokie žodžiai tenka labai dažnai girdėti ir skaityti. Taigi nemokėdami tuo tarpu pakakinti kaip reikiant tų teisingų norų, išleidžiamie šitą lietuvių gramatikos konspektą; tie, kurie norės rašyti taip kaip rašo „Ukininkas“ ir „Varpas“, galės rasti jame tas kalbos mokslo žinias, kurios būtina jiems reikalingos“ (Avižonis 1899).

Tačiau išspausdinti *Lietuviškos gramatikėlės* Petru Avižoniui taip ir nepavyko. Nors, radęs progą, rankraštį buvo perdavęs Vincui Kudirkai, bet jis gražino rankraštį nespausdintą. Tuomet Avižonis gramatikėlę mėgino padauginti hektografu, kaip ir Kazimiero Jauniaus gramatiką, tačiau ir vėl nepasisėkė, nors tam buvo sugaišta daug laiko. Susipažinęs su vienos Tartu spaustuviės tarnautoju, Petras Avižonis susitarė dėl gramatikėlės spausdinimo. Bet Rygos cenzūra tai uždraudė, ir nieko nelaimėjęs Petras Avižonis atgavo savo rankraštį darbininkų sučiupinėtą ir cenzūros pažymėtą: „pečatat vospreščeno“ (spausdinti draudžiama).

1898 metais Kalėdų švenčių proga Peterburge buvo šaukiama lietuvių studentų konferencija. Nuo Tartu universiteto lietuvių į konferenciją vyko Petras Avižonis. Ten jis nusivėžė savo *Lietuvišką gramatikėlę*. Draugai apsiėmė ją išspausdinti mašinėle, kuria spausdinami profesorių paskaitų užrašai.

1899 metų pavasarį buvo išspausdinta 100 šios gramatikėlės egzempliorių, ir Petras

Avižonis gavo iš Peterburgo 25 egzempliorių honoraro. *Lietuviška gramatikėlė* buvo skiriama mokiniams, studentams ir rašantiesiems mokytis lietuvių kalbos. Joje buvo surašytos visų kaitomųjų lietuvių kalbos dalių linksniavimo ir asmenavimo lytys.

Petro Avižonio gramatikėlė pradeda prakalba. Toliau rašoma apie akcentus, kuriems žymėti vartojami „trys akcento ženklai“: / – žymi tvirtapradį ilgumą, pvz.: *báimė, dúona*; ~ – tvirtagalį ilgumą, pvz.: baigti, rėkti; – trumpumą, pvz.: *lazdà, širdis*. Kai kur pateikiama kirčiavimo variantų (n. sg. *kóks (kòks)*, g. sg. *kókio, kòkio*, d. sg. *šiói (šiai)*). Petras Avižonis paaiškina, kad „du akcentu ant žodžio reiškia, kad galima taryti dvejopai“ (Avižonis 1899, p. 28–29). Garsus suskirsto į balse (*a, q, e, e, é, i, j, y, u, u, ū, o*), pusbalsę (*j*) ir priebalse (*b, c, č (= cz), d, g, k, l, m, n, p, r, s, š (= sz), v, t, z, ž*). Nurodo, kad svetimiams žodžiams dar reikalingos *f* ir *ch*, bet nevartoja *h*. Pastebi, kad ne visose tarmėse tie patys žodžiai turi vienodus ilgumus ir akcentus, po to aptaria priebalsių minkštumą. Tolesniuose skyriuose aiškina morfologijos dalykus ir pateikia kaitomųjų žodžių paradigmas. Pradeda nuo vardažodžių – substantyvų ir adjektyvų. Daiktavardžių (juos Petras Avižonis vadina substantyvais) skiria penkias linksniuotes, kurias vadina vartymais. 1–ai linksniuotei priskiria daiktavardžius su galūnėmis *-as, -is, -ys*: *laukas, svečias, peilis, gaidys*; 2–ai – su galūnėmis *-a, -ė, -i*: *trioba, pelė, marti*; 3–ai – su galūne *-is*: *vagis, akis*; 4–ai – su galūne *-us*: *sūnus, žmogus*; 5–ai – su galūnėmis *-uo, -ė*: *akmuo (akmens), mėnuo (mėnesio), dukteris (dukters)*.

Veiksmažodžių (verbų) išskiria 4 asmeniuotes (1–oji: *suka, šaukia*, 2–oji: *šneka, myli*, 3–oji: *mato*, 4–oji: *žino*). Pateikia tiesioginės, tariamosios, liepiamosios nuosakų (modus conditionalis, modus permissivus

(optativus) (Avižonis 1899, p. 60–61) ir gerundijaus asmenavimo schemas, veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvių (vadinamų participijais) linksniavimo paradigmas. Verbus, t. y. veiksmažodžius, asmenuoja esamuoju, būtuoju kartiniu, būtuoju dažniniu ir dviem būsimaisiais laikais. Asmenis vadina ypatomis. Atskirai asmenuoja sangražinius veiksmažodžius.

Gramatikėlėje palikta fonetikos (a) ir morfologijos (b) gretybių. Pvz.: a) *zylė* – *žylė*, *dide* – (*didė*), *motina* – *motyna*; b) *geležiniame* – *geležinyje*, *rūpesčiuose* – *rupestyse*, *dukters* – *dukterys*, *patimi* – *pačiu*, *seserimi* – *seseria*, *toks* – *toksai*.

Didžiosiomis raidėmis parašyti tik tikriniai daiktavardžiai: *Antanas*, *Lietuvos*, *Paežeriuos*, *Tilžėje*. Kai kurie priešdėliai ir dalelytės rašomi trejopai: kartu (*nepadaręs*, *begerdamas*, *besijuokiantį*), atskirai (*ne visose*, *ne tik išvirusios*, *ar tai ne dienos*, *nors ne vienodi*), su brūkšneliu (*tai–gi*, *ne–mokėdami*, *te–grimstie*, *ne–iškentęs*, *kas–žin*, *tur–but*, *be–sirengias*, *kuo–geriausias*, *visų–mažiausias*). *Be*, *ne*, *te*, *nebe* ir *tebe* Petras Avižonis vadina „verbų priesagomis“ (Avižonis 1899, p. 46).

Iš viso gramatikėlėje aprašytos aštuonios kalbos dalys: daiktavardis, būdvardis, įvardis, skaitvardis, veiksmažodis, dalyvis, supinas ir dalelytės.

10 puslapyje yra pastaba: „kadangi ne visi terminai lietuvių gramatikos mums žinomi, imame čionai tuo tarpu daugiausiai lotyniškus terminus“. Tačiau šalia jų pavartota ir lietuviškų kalbos mokslo terminų, pavyzdžiui: *vienskaita* (singularis), *daugskaita* (pluralis), *dviskaita* (dualis), *vartymas* (declinatio), *laipsniavimas*, *aukščiausiasis laipsnis*, *skaitlių vardai* ir *skaitlininkai*, *daiktavardis* (substantyvas), *balsės*, *dvibalsės*, *pusbalsė*, *priebalsės*, *vyriškoji*, *moteriškoji* ir *vidurinė gimtis* (= giminė). Veiksmažodį ir visas veiksma-

žodžio formas vadina lotyniškais terminais, tik asmuo pavadintas *ypata*.

Gramatikėlė baigiama veiksmažodžio formų vartojimo pavyzdžiais sakiniuose. Tarp pavyzdžių yra daug patarlių, priežodžių, mįslių, liaudies dainų ištraukų.

Prie kai kurių retesnių lietuvių kalbos žodžių skliausteliuose buvo nurodyti volkiški atitikmenys. Pavyzdžiui, 6 puslapyje: *vinis* (der Nagel), *pirtis* (die Badestube), *žąsis* (die Gans); 8 puslapyje: *rimtas* (ernst), *dumplės* (Blasebalg); 17 puslapyje: *žynė* (Zauberin), *auklė* (Kinderwartherin), *pamotė* (Stiefmutter). Dėl to iš jos buvo lengva mokyti lietuvių kalbos ir nelietuviams (Briaukienė 2001, p. 8–11).

Labai svarbu pažymėti, kad XIX amžiaus pabaigoje lietuvių kalbos rašyba dar buvo nenusistovėjusi, o Petras Avižonis *Lietuviškoje gramatikėlėje* pirmasis pavartojo tokį raidyną, koks ir šiandien tebevartojamas. Galutinai toks raidynas buvo įtvirtintas 1901 metų Petro Kriaušaičio *Lietuviškos kalbos gramatikoje* (Palionis 1995, p. 241).

1899 metais Vincas Kudirka *Lietuvišką gramatikėlę* išsiuntinėjo visų to meto laikraščių redakcijoms, pristatydamas ją kaip „sustatytą specialisto“ ir rekomendavo įsigyti kiekvienam lietuviui. Jis dar kartą mėgino ją išspausdinti spaustuvėje, tačiau to padaryti ir Vincui Kudirkai nepavyko.

Sužinojęs, kad „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ 1896 metais buvo paskelbęs konkursą lietuvių kalbos gramatikai parašyti, Petras Avižonis 1899 metais nusiuntė ten *Lietuvišką gramatikėlę*. Po pusmečio gavo atsakymą, kad gramatikėlė gera, tik reikėtų ją papildyti. To nepadaręs, autorius gautų tik pusę premijos – 50 dolerių. Dėl to Petras Avižonis kreipėsi į Joną Jablonskį ir 1900 metų vasarą jie gramatikėlę taisė. „Pavirto ši gramatikėlė P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatika“. P. Avižonis labai didžiai

vertino J. Jablonskį ir pats sakėsi, kad po perarašymo mažai kas iš tos gramatikėlės beliko“ (Paulauskienė 2001, p. 23). „Visą vasarą mudu su Jablonskiu triūsėva, taisydami tą gramatikėlę. Jablonskis pateikė terminus, papildė nekaitomųjų kalbos dalių gramatiką. Iš mano gramatikėlės liko tik griaučiai. Didesnė dalis buvo Jablonskio darbas, bet kad manęs nenuskriaustų, jis pasirašė nauju slapyvardžiu Kriaušaitis ir pridėjo mano vardą – Petras (Būtėnas 1974, p. 69).

Ištaisytas gramatikėlės rankraštis buvo išsiųstas į Ameriką. 1900 m. spalio 9–10 dienomis „Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ Seime buvo nutarta išmokėti *Lietuviškos kalbos gramatikos* autoriui Petru Kriaušaičiui 100 dolerių premiją. Jonas Jablonskis ir Petras Avižonis ją pasidalijo pusiau. Iš to galima spręsti, kad ne premija rūpėjo Petru Avižoniui. Jis tą pačią sumą galėjo gauti ir netaisęs savo *Lietuviškos gramatikėlės*. Jam svarbiau buvo sudaryti kalbos mokslo pradmenis, itin reikalingus lietuviams.

Laimėję konkursą, abu autoriai pradėjo rūpintis rankraščio spausdinimu. Kadangi Amerikos spaudiniuose tais laikais būdavo daug klaidų, tai nutarė spausdinti Tilžėje. Nemažai šiame darbe jiems padėjo kunigas Juozas Tumas, vikaravęs netoli Prūsų sienos, Kuliuose. Jis 1900 metų rugpjūčio mėnesį nugabeno rankraštį į Tilžę. 1901

metų pavasarį buvo išspausdinta 3000 egzempliorių *Lietuviškos kalbos gramatikos*. 2600 egzempliorių 1901 metų liepos mėnesį buvo išsiųsta į Ameriką.

Kiek Jonas Jablonskis vertino Petro Avižonio triūsą šiame darbe, matyti iš to, kad 1919 metais, leisdamas išsamią lietuvių kalbos gramatiką, Jonas Jablonskis autoriumi laiko Petrą Kriaušaitį ir Rygiškių Joną: *P. Kriaušaičio ir Rygiškio Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija*.

Beveik po 100 metų, XX amžiaus aštuntame dešimtmetyje, Petro Avižonio sūnus Vytautas, gydytojas oftalmologas, 1949 metais emigravęs iš Lietuvos, ir dr. Jonas Puzinas mėgino Čikagoje išspausdinti *Lietuvišką gramatikėlę* kaip paminklą profesoriaus lituanistinei veiklai. Tačiau dėl techninių kliūčių ši svajonė liko neišsipildžiusi. Iki šiol Lietuvoje žinomi tik keturi hektografuoti šios gramatikėlės egzemplioriai, esantys Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje.

Taigi galima daryti tvirtą išvadą, kad Petro Avižonio *Lietuviška gramatikėlė* yra Petro Kriaušaičio 1901 metų *Lietuviškos kalbos gramatikos* pamatas. Prieš 110 metų Petro Avižonio *Lietuviškoje gramatikėlėje* pirmą kartą pavartotas toks lietuviškas raidynas, koks lietuvių kalboje vartojamas ir šiandien.

Literatūra

AVIŽONIS, P., 1899. *Lietuviška gramatikėlė*. Peterburgas.

AVIŽONIS, P., 1930. Žodis kitas apie Joną Jablonskį. *Kalba*. T. 1, sąs. 2, 48–55.

BRIAUKIENĖ, B., 2001. Petras Avižonis ir jo lietuviškoji medicinos terminija. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai (04 H). Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.

BŪTĖNAS, J., 1974. *Istoriografo užrašai*. Vilnius: Vaga.

PALIONIS, J., 1995. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PAULAUSKIENĖ, A., 2001. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.

ZINKEVIČIUS, Z., 1990. *Lietuvių kalbos istorija*. T. 4: Lietuvių kalba XVIII–XIX a. Vilnius: Mokslo.

ZINKEVIČIUS, Z., 1992. *Lietuvių kalbos istorija*. T. 5: Bendrinės kalbos iškilimas. Vilnius: Mokslo.

JAUNŲJŲ LIETUVOS TYRĖJŲ LITUANISTŲ MOKSLINIS SAMBRŪZDIS – VU KHF JUBILIEJINIŲ RENGINIŲ DALIS

*Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Lietuva)*

Rugsėjo 25 dieną Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete, šventusiame savo 45-erių metų jubiliejų, įvyko 13-oji Lietuvos studentų lituanistų mokslinė konferencija. Renginių pradėjo etnologė, humanitarinių mokslų daktarė Daiva Šeškauskaitė. Lietuvių liaudies dainoms akomponuota kanklėmis, smuiku. Lietuvių filologijos katedros vedėja doc. dr. Daiva Aliūkaitė džiaugėsi šventiniu renginiu ir tuo, kad studentai turi puikią progą „paragauti“, „paskanauti“ žodžio, lietuvių kalbos. Prisiminusi Pablo Nerudos žodžius, jog „Viskas šiame pasaulyje yra žodžiai“, docentė akcentavo, jog tai aktualu ir šiandien. Fakulteto dekanas Saulius Gudas konferencijos dalyvius pagerbė kaip universiteto bendruomenės narius. Profesorius sakė: studijų pagrindas – tai dėstytojų moksliniai tyrimai. O moksliniais rezultatais dalijamasi su studentais. Būtent taip kyla mokslo šventovė, kurios pagrindas – lietuvių kalba. Tautiniai mokslo pamatai – unikalu. Tad ir studentai, ir dėstytojai lituanistai – tautos pagrindų puoselėtojai – yra labai svarbūs universitetui, kadangi deklaruoja ypatingą siekį išsaugoti lietuvių kalbą, filologinę mintį, ją integruoti, neatsieti nuo kitų mokslo sričių pažangos. Sveikinimus konferencijos dalyviams simboliškai įprasmino dėstytoja etnologė Daiva Šeškauskaitė, akomponuodama Salomėjos Nėries posmams gitara.

Konferencijos pirmajai literatų sekcijai, dirbusiai Jono Jablonskio auditorijoje, pirmininkavo VU KHF doktorantas Mindaugas Grigaitis. Devynis studentų darbus literatūrinėmis temomis vertino doc. dr. Saulius Keturakis (KTU), doc. dr. Indrė Žakevičienė (VDU), doc. dr. Dalia Kuiziniene (VDU), doc. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė (ŠU), doc. dr. Aleksandras Krasnovas (VU KHF), doc. dr. Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (VU KHF).

Pirmoji savo darbą „Pienės motyvas Janinos Degutytės ir Juditos Vaičiūnaitės poezijoje“ pristatė Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto studentė Kristina Bizinaitė. Prelegentė savo pranešime lygino gėlės semantiką dviejų lietuvių poečių kūryboje, atskleisdama kiekvieno poetinio pasaulio specifinius bruožus, nurodydama pasaulėjautos ir semantikos bendrybes bei skirtumus. J. Degutytės kūryboje akcentuota stipresnė gamtos semantika, J. Vaičiūnaitės – miesto topika. Komisija pranešimą įvertino trečiaja vieta tarp literatų.

Jūratė Čerškutė iš Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto kalbėjo apie XX amžiaus pradžios lietuvių literatūros problematiką – skaitė pranešimą „Šatrijos Raganos „Sename dvare“ subjektyviojo pasakojimo koncepcija“. Aptarusi šiuolaikinių metodologinių mąstymo strategijų įvairovę, prelegentė neišskyrė svarbesnės ir akcentavo laiko paradigmą, kuri leido atverti Šatrijos

Raganos pasakojimo ypatumus. Šis pranešimas, komisijos nuomone, taip pat buvo vertas užimti trečiąją vietą tarp literatų.

Apie pasakojimo ypatumus modernioje prozoje kalbėjo Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto studentė Aldona Martinonytė. Pranešime „Retrospekcija ir anticipacija J. Apučio novelių triptike „Žalias laiko vingis““ ji hermeneutinio rato metodu (M. Haidegeris, H. G. Gadameris, R. Ingardenas, W. Iseris) analizavo grįžimo į praeitį laiką ir žvilgsnio į ateitį problematiką. Šiuos motyvus J. Apučio kūrinys jungia pasikartojimo topas ir nuolatinis jų sugražinimas į tekstą vis naujai interpretacijai. Visų vertinimo komisijos narių nuomone, teksto perskaitymo būdas, jo suvokimas ir sėkmingas taikymas Aldonai Martinonytei pelnė pirmąją vietą tarp literatų.

Naujojo istorizmo principą tekstų skaitymui bandė taikyti Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentė Vytautė Šapokaitė. Pranešime „Socialinis ir tautinis kontekstas XIX amžiaus pabaigos lietuvių apysakoje“ gilintasi į J. Gaidamavičiaus apysaką „Antanas Valys“ ir K. Pakalniškio apysaką „Obrusiteliai“, atskleistos tekstuose užfiksuotos socialinės ir tautinės visuomenės problemos. Tačiau komisijos nariai pastebėjo, kad atveriant šią problematiką ir nustatant esminius apysakų skirtumus, labiau remtasi klasikinės literatūrologijos principais.

Agnė Šimkutė iš Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto skaitė pranešimą „Liga ir negalė – žmogaus galių katalizatorius Juozo Apučio ir Romualdo Granausko prozoje“. Išanalizavusi egzistenciniu jautrumu išsiskiriančių veikėjų tipažus minėtų autorių kūryboje, prelegentė akcentavo, kad liga ir fizinė negalė padeda sukurti egzistencines situacijas, suponuoja veikėjų refleksijas, skatina jų savivoką, mąstymą apie santykį su aplinka.

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentė Živilė Dapšauskaitė pristatė pranešimą „Mokyklinių atminimų žanrinė specifika“. Komisija susidomėjusi klausė netipiško atminimo žanro aptarimo, nuotaikingų tekstų analizės, teksto ir vaizdo sąsajų pastebėjimo, tekstų autentiškumo ir autorystės problemų sprendimo.

Roberta Šiaudvytytė, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto studentė, skaitė pranešimą „Postmodernizmo ženklai Sigito Parulskio eseistikoje ir prozoje“. Prelegentė vaizdžiai aptarė pastišo ir intertekstualumo metodologinius konceptus postmodernizmo kontekste, bandė atrasti modernizmo ir postmodernizmo skirtības. Specifinių, anot R. Šiaudvytytės, postmodernistinių apraiškų atrasta ir analizuotuose Sigito Parulskio tekstuose.

Netikėtu vizualumu nustebino Aistės Pupininkaitės, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentės, pranešimo pristatymas. Pranešime „XIX amžiaus romantikų darbų sąsajos tapant žmogaus portretą literatūroje ir dailėje“ prelegentė vaizdžiai aptarė įvairias romantikų vaizdavimo tradicijas ir stereotipus, juos iliustravo romantikų paveikslais, jų analize, sąsajomis su literatūriniais romantikų veikėjų tipažais, akcentavo gamtos fono reikšmę, sintezės svarbą literatūros ir tapybos darbuose, nurodė bendrybes ir skirtumus. Pranešimas komisijos narių buvo įvertintas kaip teikiantis galimybių brandesniam ateities tyrimui.

Pirmosios sekcijos darbą vainikavo itin išraiškingas, pagavus Klaipėdos universiteto Humanitarinio fakulteto studentės Kristinos Blockytės pranešimas „Užgavėnių šventės (kitaip Šiupinio dienos) specifika Klaipėdos krašte“. Prelegentė išsamiai pristatė problemą, aptarė jos ištirtumo laipsnį, nusakė objektą, skrupulingai išanalizavo šventės

specifišką Klaipėdos krašte, lygino su Didžiosios Lietuvos šventės bruožais, tyrimo rezultatus iliustravo pačios Katyčiuose, Kintuose bei Rusnėje rinkta ir užrašyta etnografinė medžiaga. Vertinimo komisijos narių nuomone, atliktas darbas ir studentės oratoriniai sugebėjimai pelnė jai antrąją vietą tarp literatų.

13-oje Lietuvos studentų lituanistų mokslinėje konferencijoje buvo perskaityta trylika kalbininkų pranešimų. Jaunųjų kalbininkų pranešimus vertino doc. dr. Jurgita Mikelionienė (KTU), lekt. dr. Erika Rimkutė (VDU), lekt. dr. Ona Laima Gudzinevičiūtė (ŠU), doc. dr. Ilona Mickienė (VU KHF), lekt. dr. Robertas Kudirka (VU KHF), doc. dr. Daiva Aliūkaitė (VU KHF). Sekcijai pirmininkavo VU KHF doktorantė Sigita Stankevičienė.

Kalbininkų sekciją XV auditorijoje pradėjo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto atstovė Agnė Antanaitytė. Jaunoji tyrėja aiškinosi, kaip lietuvių kalboje reiškiamas erdvės reikšmių subjektinimas ir objektinimas. Prelegentė, tirdama erdvės raiškos priemones Jurgio Kunčino romane „Tūla“, demonstravo gerą Johno Andersono lokalistinės teorijos suvoktį. Taigi jau pats pirmasis kalbininkų sekcijos pranešimas gražiai iliustravo, kad jaunieji lietuvių kalbos tyrėjai lietuvių kalbos faktus geba vertinti ir aiškinti naujųjų metodologijų įrankiais.

Reikia pasakyti, kad iš esmės jaunųjų tyrėjų darbai atskleidė jų Alma Mater mokslininkų filologų vykdomų mokslinių tyrimų temas. Irina Lukašenko iš Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto pristatė pranešimą apie akcentinį vienskiemenių žodžių šlijimą lietuvių kalboje. Irinos tiriamąją medžiagą sudarė devyni skaitomos kalbos įrašų tekstai iš „Sakytinės kalbos įrašų bazės“. Skaitomos kalbos tekstų duomenys vesti

ir tikrinti pagal VDU prof. dr. Astos Kazlauskienės ir doc. dr. Gailiaus Raškino sudarytą programą „Ritmika“, sukurtą VDU. Remdamasi atliktu tyrimu, prelegentė formulavo išvalgas, kad labiausiai prišlyti linkusios nekaitomos kalbos dalys. Jaunoji tyrėja nusibrėžė sau tolesnes tyrimo kryptis – frazės ilgio, loginio kirčio ir kalbėjimo tempo įtaka vienskiemenių žodžių šlijimui. Prelegentė teigė, kad tikėtina šių veiksnių įtaka akcentiniam šlijimui.

Eglė Krivickaitė, prelegentė taip pat atstovavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui, pristatė psicholingvistinių tyrimų paradigmos pranešimą – „Prieveiksminių ir įvardinių kiekybės žymiklių vartojimas vaikų kalboje“. Psicholingvistiniai tyrimai Lietuvoje pirmiausia asocijuojami su VDU prof. dr. Inetos Dabašinskienės mokykla, taigi visai dėsninga, kad ir tarp jaunųjų kalbininkų iš šios institucijos yra besidominčių vaikų kalbos tyrimais. Auditorijos pritarimo sulaukė empirika pagrįstos Eglės išvalgos, kadrieveiksmai „dar“ ir „daug“ sudaro daugumąrieveiksminių kiekybės žymiklių vaikų kalboje (87,5 %), kitirieveiksmai vartojami žymiai rečiau. Kazkas iš auditorijos net pritariančiai replikavo, kad šie žymikliai nepraranda vertės bei vartosenos dažnumo ir tarp suaugusiųjų.

Ypatinga moksline branda pasižymėjo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto atstovės Auksės Razanovaitės pranešimas „Klitiniai įvardžiai J. Bretkūno Psalmynė (1580 m.) ir 1625 m. Psalmyno J. Rėzos redakcijoje“. Galima drąsiai teigti, kad Auksės išvalgumas ir gera senųjų tekstų skaitymo kompetencija ilgainiui svariai prisidės prie fundamentinių lituanistikos, baltistikos tyrimų. Vertinimo komisija Auksės Razanovaitės pranešimą įvertino pirmąja vieta tarp kalbininkų. Galima tik pridurti, kad, kaip ir Vytauto Didžiojo

universiteto atstovės, Auksės moksliniai interesai atskleidė vieną iš pagrindinių jos Alma Mater (VU Filologijos fakultete) puoselėjamą mokslinių tyrimų kryptį.

Bene didžiausias kalbininkų sekcijoje prelegentių būrelis (net penki pranešimai) buvo iš Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto.

Jaunųjų tyrėjų iš Šiaulių pranešimai taip pat paantrina jau išsakyti minčiai, kad kiekviename Lietuvos universitete lituanistai turi savitų žymiklių, t. y. pagrįstai asocijuojami su tam tikromis kalbotyros mokyklomis.

Šiaulių universiteto atstovių pranešimai liudijo apie lietuvių kalbos etiketo mokymą Šiaulių universiteto Humanitariniame fakultete – jaunoji tyrėja Monika Petrauskaitė pristatė pranešimą apie Jono Aisčio laiškų struktūrą. Prelegentė vertino vietos ir datos nurodymo tradiciją asmeniniuose Jono Aisčio laiškuose, pasisveikinimo ir atsisveikinimo būdus, pasirašymo laiškuose principus.

Dviejų prelegentių iš Šiaulių – Neringos Kaminskaitės ir Brigitos Vaitkevičiūtės – pranešimai skirti reklamos diskursui.

Neringa išvalgiai aiškino, kurie leksikos aktualizacijos būdai pasitelkiami socialinėse reklamose. Jaunoji tyrėja pabrėžė, kad nuo leksikos aktualizacijos neatskiriama grafikos arba vaizdo aktualizacija, kuri yra tokia pat svarbi, o kartais net iškalbingesnė už žodinę informaciją. Leksikos ar kiti aktualizacijos būdai neleidžia socialinės reklamos kalboje įsigalėti klišmės, sustabarėti.

Brigitos Vaitkevičiūtės pranešimas „Konceptualiosios daiktavardžio *kaina* metaforos reklamoje“ priskirtinas kognityvinės lingvistikos paradigmai. Turint omenyje Šiaulių universiteto tyrėjų, pirmiausia turima omenyje prof. Aloyzo Gudavičiaus, lekt. dr. Silvijos Papaurėlytės-Klovienės, etnolingvistikos, lingvistinės kultūrologijos

tyrimus, Brigitos konceptualiųjų metaforų analizė yra graži akademinės mokyklos patirties sklaida. Prelegentė išskyrė kelias konceptualiųjų daiktavardžio *kaina* metaforų grupes. Auditorija gyvino prelegentės pavyzdžiai: KAINA yra GYVA BŪTYBĖ metafora: *pavyk mane, aš geriausia kaina, kainos nesikandžioja, seksualios kainos, besišypsančios kainos, laimingos kainos, kainų striptizas, teisingos kainos* ir kt.

Iš pranešimų išryškėję Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto jaunųjų tyrėjų moksliniai interesai taip pat informatyvūs šios akademinės institucijos kalbininkų mokslinių interesų aspektu.

Erikos Merkytės pranešime „Tarmių estetika: nuostatų tyrimas“ pristatomi tyrimo atlikto taikant perceptyvinės dialektologijos metodiką duomenys. D. R. Prestono apibendrinta tarminio diskurso percepcijos ir vertimo metodologija pirmiausiai pradėta taikyti VU Kauno humanitarinio fakulteto doc. dr. Daivos Aliūkaitės darbuose, taigi tokių tyrimų tąsa tarp jaunųjų KHF kalbininkų yra visiškai dėsninga. Jaunoji tyrėja, remdamasi percepcijos tyrimo duomenimis, konstatavo, kad pirmiausia estetinę tarminio kodo vertę lemia kodo panašumas į bendrinę kalbą. Erikos pranešimas įvertintas trečiaja vieta tarp kalbininkų.

Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto magistrantė Giedrė Rutkauskaitė pristatė pranešimą „Reklamų onomastikono tyrimai: pragmatonimai“. Reikia pridurti, kad jaunoji tyrėja yra VU Kauno humanitarinio fakulteto absolventė, taigi pranešimas *gimė* ir *subrendo* KHF. Auditoriją suintrigavo, paskatino diskusiją Giedrės Rutkauskaitės intriguojančios išvalgos dėl pragmatonimų klastočių kūrimo būdų.

Pasikliaujant kalbininkų sekcijoje perskaitytų pranešimų statistika, būtų galima teigti, kad tarp kalbininkų vieni iš dominuo-

jančių yra onomastikos tyrimai. Susidomima ne tik periferiniais onomastikos objektais, plg. jau minėtas Giedrės Rutkauskaitės pranešimas apie pragmatonimus, ar Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto atstovės Jolantos Širvinskaitės pranešimas „Asmenvardiniai Lietuvos miestų gatvių pavadinimai“. Džiugina, kad jaunesiems kalbininkams pakanka ryžto ir, tikriausiai, mokslinės aistros atsiverti kalbos, rašto patirtis slepiančias senąsias parapijų bažnytinės knygas.

Kristina Bukelskytė iš Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto perskaitė pranešimą „Moterų įvardijimas XVIII a. Utenos parapijos bažnytinės knygoje“. Indrė Glazauskaitė iš Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto kalbėjo apie kalendorinius krikštavardžius, rastus Čekiškės parapijos užsakų knygoje (1792–1822, 1931–1949). Neabejotina, kad jaunųjų tyrėjų duomenys svarbūs Lietuvos antropomimijos tyrimams apskritai.

Iš pranešimų išryškėjo, kad jaunieji tyrėjai imlūs ir tarpdisciplininiais požiūriais. Bene labiausiai tarpdisciplininis pranešimų grupę priskirtinas Sigitos Baliutavičiūtės iš

Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto pranešimas „Įvardžiai Sigito Paruskio poezijoje“. Sigita, aiškindama semantinę įvardžių struktūrą, nevengė literatūrologinių išvalgų.

Apibendrinant kalbininkų sekcijos darbą ir apskritai visą konferenciją, pasakytina, kad pagrindinis konferencijos tikslas pasiektas. Konferencijoje pasidalyta mokslinių tyrimų patirtimi, į(si)vertinti pasiekti rezultatai. Neabejotina, kad ir prelegentams, ir konferencijos klausytojams gimė ne viena mokslinė išvalga.

Susirinkę į baigiamąją konferencijos renginį, jo dalyviai buvo dar kartą šiltai pasveikinti VU KHF Lietuvių filologijos katedros vedėjos doc. dr. Daivos Aliūkaitės, jiems buvo įteikti kompaktiniai diskai su 13-osios mokslinės Lietuvos studentų lituanistų konferencijos pranešimų tezėmis. Įvertinti ir apdovanoti diplomais bei atminimo dovanėlėmis prizinių vietų nusipelnusieji. Atminimo dovanėlėmis pagerbti vertinimo komisijos nariai bei svečiai iš kitų universitetų.

Mokslinės Lietuvos studentų lituanistų konferencijos „deglas“ perleistas Šiaulių universiteto Humanitariniam fakultetui.

V. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office 2003“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinys.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske

1998, p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyniškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinį, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridedama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81–89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbes mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przysłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office 2003 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius *V.* 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czeionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od *data*].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzosłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“*Respectus Philologicus*” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“*Respectus Philologicus*” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office 2003 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “*Respectus Philologicus*” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „*Respectus Philologicus*“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by et al.

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author’s name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author’s surnames. References in Cyrillic

and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“Respectus Philologicus” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “Respectus Philologicus” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “Respectus Philologicus” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office 2003 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <eleonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “Respectus Philologicus” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“Respectus Philologicus” публикует только статьи, не выходившие ранее на языках журнала.

Структура публикаций в “Respectus Philologicus”

В “Respectus Philologicus” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *Ип:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81–89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VI. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Aliūkaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Head of Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Andrijauskas Jonas

Kauno technologijos universiteto Informatikos fakulteto Programų sistemų inžinerijos programos magistras; Lietuva

Master of Software Engineering – Kaunas University of Technology, Faculty of Informatics; Lithuania

Bacevičiūtė Rima

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Senior Researcher, Dr – Institute of the Lithuanian Language, Department of Language History and Dialectology; Lithuania

Bačiūnaitė-Lužinienė Lina

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doktorantė; Lietuva

PhD student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Baranauskaitė Giedrė

Kauno technologijos universiteto Technikos kalbos vertimo ir redagavimo (anglų kalba) programos absolventė; Vilniaus universiteto Vertimo studijų programos magistrantė; Lietuva

Graduate of Kaunas University of Technology, Technical Language Translation and Editing; post-graduate student – Vilnius University, Translation Studies; Lithuania

Briaukienė Birutė

Kauno medicinos universiteto Kalbų ir edukacijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lecturer, PhD – Kaunas University of Medicine, Department of Languages and Education; Lithuania

Glebova Olga

Čenstochovos Jano Dlugošo universiteto Filologijos ir istorijos fakulteto Užsienio filologijos instituto Anglų filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Lecturer, PhD – Jan Długosz University of Czestochowa, Faculty of Philology and History, Institute of Foreign Philology, Department of English Philology; Poland

Juzelėnienė Saulė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Kerevičienė Jurgita

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lecturer, Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of German Philology; Lithuania

Keturakis Ugnius

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lietuvių literatūros katedros doktorantas; Lietuva

PhD student – Vytautas Magnus University, the Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Literature; Lithuania

Koženiauskienė Regina

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Prof. Dr habil – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of the Lithuanian Language; Lithuania

Kriščiūnas Vytas

Kauno technologijos universiteto Informatikos fakulteto informatikos magistras; Lietuva

Master of Informatics – Kaunas University of Technology, Faculty of Informatics; Lithuania.

Kudirka Robertas

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros lektorius, humanitarinių mokslų daktaras; Lietuva

Lecturer, PhD – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Majka Wojciech

Krokovos pedagoginio universiteto Humanitarinio fakulteto Neofilologijos instituto Vakarų Europos literatūrų katedros lektorius, humanitarinių mokslų daktaras; Lenkija

Lecturer, PhD – Pedagogical University of Cracow, Faculty of Humanities, Institute of Neophilology, Department of the West Literatures; Poland

Miksza Agnieszka

Lodzės universiteto Humanitarinio fakulteto Anglistikos instituto doktorantė, Lenkija
PhD student – University of Łódź, the Faculty of Humanities, Institute of English; Poland

Pakalnytė Neringa

Vytauto Didžiojo universiteto absolventė, Lietuvių filologijos programos bakalaurė; UAB „Kalendorius“ filologė-redaktorė; Lietuva

BA – graduate of Vytautas Magnus University, Lithuanian philology; editor at joint stock company “Kalendorius”; Lithuania

Rimkutė Erika

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinio fakulteto Lietuvių kalbos katedros lektorė, Kompiuterinės lingvistikos centro mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lecturer, PhD – Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of the Lithuanian Language; fellowship of Centre of Computational Linguistics; Lithuania

Smoluk Marek

Zielona Góra universiteto Humanitarinio fakulteto Šiuolaikinių kalbų instituto adjunktas, humanitarinių mokslų daktaras; Lenkija

Adjunct (Assistant Professor), PhD – the University of Zielona Góra, Faculty of Humanities, Institute of Modern Languages; Poland

Sušinskienė Solveiga

Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Anglų filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lecturer, PhD – Šiauliai University, Faculty of Humanities, Department of English Philology; Lithuania

Tuomienė Nijolė

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Fellowship, Dr – Institute of the Lithuanian Language, Department of Language History and Dialectology; Lithuania

Vaičėnienė Jurgita

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Anglų filologijos katedros doktorantė ir Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų centro anglų kalbos asistentė; Lietuva

PhD student – Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of English Philology; Assistant Lecturer – Centre of Foreign Languages, Vytautas Magnus University; Lithuania

Vengalienė Dovilė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedros doktorantė, lektorė; Lietuva

Lecturer, PhD student – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Foreign Languages; Lithuania

Žindžiuvienė Ingrida Eglė

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Anglų filologijos katedros vedėja, docentė, socialinių mokslų daktarė; Lietuva

Assoc. Prof. Dr. – Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Head of Department of English Philology; Lithuania

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2009 Nr. 16 (21) A

Leidžiamas nuo 1999 m.

2009 12 22. Tiražas 100 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Išleido VšĮ Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius
El. paštas: info@leidykla.vu.lt

Spausdino UAB CIKLONAS
J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius